

**TROAS BÖLGESİ ÖLÜ GÖMME
GELENEKLERİ**

Ertan KÜÇÜKEFE

**Doktora Tezi
Arkeoloji Anabilim Dalı
Yrd. Doç. Dr. Ali Yalçın TAVUKÇU
2011
Her Hakkı Saklıdır**

**ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI**

Ertan KÜÇÜKEFE

TROAS BÖLGESİ ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

DOKTORA TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Ali Yalçın TAVUKÇU**

ERZURUM - 2011

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

15/04/2011

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Troas Bölgesi Ölü Gömme Gelenekleri" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☒ Tezimin/Raporumun 5 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

[15.04.2011]

Ertan KÜÇÜKEFE

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd. Doç. Dr. Ali Yalçın TAVUKÇU danışmanlığında, **Ertan KÜÇÜKEFE** tarafından hazırlanan bu çalışma **15 / 04 / 2011** tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. **Arkeoloji** Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Ahmet Ali BAYHAN

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Dr. Hanifi BİBER

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Dr. Nurettin ÖZTÜRK

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Ali Yalçın TAVUKÇU

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
ABSTRACT.....	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	V
RESİMLER DİZİNİ.....	VI
ÖNSÖZ	X

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHİ SÜREÇ İÇİNDE ÖLÜ GÖMME VE ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

1.1. AMAÇ, KAPSAM VE YÖNTEM	1
1.2. ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİYLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	3
1.3. TROAS BÖLGESİNİN TARİHİ COĞRAFYASI.....	4
1.4. ÖLÜM VE ÖLÜ GÖMME	9
1.5. ANTİK ÇAĞ'DA ÖLÜM OLGUSU	14

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHİ SÜREÇ İÇİNDE ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

2.1. NEOLİTİK ÇAĞ ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ.....	19
2.2. KALKOLİTİK ÇAĞ ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ	21
2.3. BRONZ/TUNÇ ÇAĞ'DA ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ	23
2.4. HİTİT ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ	29
2.5. URARTU ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ.....	32
2.6. FRİG ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ.....	33
2.7. LYDİA ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ.....	34
2.8. GREK ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ.....	35
2.9. ROMA ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM BÖLÜM

TROAS BÖLGESİ ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

3.1. HANAYTEPE	65
3.2. KUMTEPE	67
3.3. BEŞİKTEPE.....	70
3.4. TROİA	74

3.5. TENEDOS	83
3.6. ASSOS.....	91
3.7. ANTANDROS	111
3.8. PARİON.....	115
3.9. SKEPSİS AŞAĞI KENT	133

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜMÜLÜSLER

4.1. DARDANOS TÜMÜLÜSÜ	136
4.2. GÜMÜŞÇAY KIZÖLDÜN/ TÜMBETEPE TÜMÜLÜSÜ	137
4.3. GÜMÜŞÇAY DEDETEPE TÜMÜLÜSÜ	139
4.4. ALTIKULAÇ ÇİNGENETEPE TÜMÜLÜSÜ	140

BEŞİNCİ BÖLÜM

KAYA MEZARLARI VE ANIT MEZARLAR

5.1. ÇAN DUMAN KÖYÜ KOCA KIŞLA MEVKİ KAYA MEZARI.....	142
5.2. ÇAN DUMAN KÖYÜ ÇUKURÇAYIR KUTSAL ALANI VE KAYA MEZARI	142
5.3. ÇAN KÜÇÜKPAŞA KÖYÜ KRAL KIZI KAYA MEZARI.....	143
5.4. ÇAN KÜÇÜKPAŞAKÖY UZUNALAN ARASINDAKİ İKİLİ KAYA MEZARI	143
5.5. ÇAN KADILAR KÖYÜ- AHIRKAPI MEVKİİ KAYA MEZARI	144
5.6. ÇAN KIZILEMA KÖYÜ ANIT MEZAR.....	144

SONUÇ	145
KAYNAKÇA.....	157
SÖZLÜK.....	170
HARİTALAR.....	175
RESİMLER.....	177
ÖZGEÇMİŞ	236

ÖZET

TROAS BÖLGESİ ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

Doktora Tezi

Ertan KÜÇÜKEFE

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Ali Yalçın TAVUKÇU

2011, 236 Sayfa

Jüri : Yrd. Doç. Dr. Ali Yalçın TAVUKÇU (Danışman)
Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU
Prof. Dr. Ahmet Ali BAYHAN
Yrd. Doç. Dr. Dr. Nurettin ÖZTÜRK
Yrd. Doç. Dr. Dr. Hanifi BİBER

Troas Bölgesi Ölü Gömme Gelenekleri Başlıklı bu çalışmada, Bölgede bugüne kadar gerek bilimsel, gerekse kaçak kazılar sonucu ortaya çıkarılmış olan mezarlar ve mezar mimarileri ile bu mezarlara ait buluntular ele alınmıştır.

Çalışma Tunç Çağları başlarından Roma Çağı sonlarına kadar olan bir dönemi kapsamaktadır. İlk bölümde Troas Bölgesinin tarihi coğrafyası ve Ölü Gömme Gelenekleriyle ilgili genel bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde ise, asıl konuya geçilerek kronolojik olarak erken dönemden geç dönemlere doğru mezar ve mezarlıklar ölü gömme gelenekleri açısından ele alınarak incelenmiştir. Üçüncü bölümde, çalışmanın sonucunda ortaya çıkan veriler değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak Troas Bölgesi Ölü Gömme Geleneklerinin şekillenmesinde çağdaş kültürlerin ve yakın coğrafyalardaki kültürlerin ölü gömme geleneklerinin hemen hemen aynısının Troas Bölgesi'nde de uygulandığı sonucuna varılmıştır.

ABSTRACT

Ph. D. DISSERTATION

BURIAL CUSTOMS of TROAD REGION

Ertan KÜÇÜKEFE

Advisor: Assist. Prof. Dr. Ali Yalçın TAVUKÇU

2011, 236 Pages

Jury : Assist. Prof.Dr. Ali Yalçın TAVUKÇU (Advisor)
Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU
Prof. Dr. Ahmet Ali BAYHAN
Assist. Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK
Assist. Prof. Dr. Hanifi BİBER

In this doctorated thesis, titled “The Burial Customs of Troas Region”, the tombs and architecture of the tombs, discovered either by scientific or illegal excavations and the findings belonging to these tombs are studied. The study covers a period ranging from the beginnings of Bronz Age to Roman Period. In the first part, some general information as regards the historical geography of Troas Region and Burial Customs are given. On the otherhand in the second part, by getting into the main subject tomb and graves are examined chronologycally from early period to later ones. In the third part, the output provided as the result of the study are evaluated.

As a result in the moulding of Burial Traditions of Troas Region with respect to period, it has been concluded that same dead Burial Traditions in neighbouring geographies and contemporary culture were carried out in the Troas Region.

KISALTMALAR DİZİNİ

AA	:Archaologischer Anzeiger
AJA,	:American Journal of Archaeology
ArkST	:Arkeometri Sonuçları Toplantısı
AMS	:Asia Minor Sutudien
AS	:Anatolien Studies
AST	:Araştırma Sonuçları Toplantısı
AÜDTCFD	:Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
BCH	:British School of Hellenistic
BSA	:British School at Athens
<i>IstMit</i>	: <i>İstanbul Mitteilungen</i>
KST	:Kazı Sonuçları Toplantısı
MKKS	:Müze Kurtarma Kazıları Seminer
MKKT	:Müze Kurtarma Kazıları Toplantısı
ST	:Studia Trioca, Mainz.
TAD	:Türk Arkeoloji Dergisi
TTK	:Türk Tarih Kurumu
Vd,	:ve diğerleri
Vdd	: ve devamında

RESİMLER DİZİNİ

Resim 1. Troas Bölgesi Antik Yerleşimleri, (Polat, Lev.1)	176
Resim 2. Hanaytepe, ev içi gömü (Anan 1987, 73)	178
Resim 3. Hanaytepe, yerleşim içi gömü (Anan 1987, res. 29).....	178
Resim 4. Kumtepe genel görünüş.....	179
Resim 5. Kumtepe kazı sonrası görünüş	179
Resim 6. Kumtepe, kadın mezarı (Blegen 1963, Res.56)	180
Resim 7. Kumtepe, kadın mezarı (Korfmann 1994, XVII. KST. Res.19)	180
Resim 8. Beşiktepe mezarlık alanı (Arkeoatlas)	181
Resim 9. Beşikyassitepeden Beşiksivritepe	181
Resim 10. Beşiksivri ve Beşikyassitepe	182
Resim 11. Beşikyassitepe	182
Resim 12. Beşikyassitepe Tepe ve Beşik Mezarlığı (Akyurt 1998, Şek.9)	183
Resim 13. Beşiktepe, Mezarlık Alanı (Akyurt 1998, Şek.10).....	184
Resim14. Beşiktepe, Mezarlık Alanı (Akyurt 1998, Şek.11).....	184
Resim 15. Troia (Blegen 1963, Res. 4)	185
Resim 16. Troia urne mezar (Blegen 1963, Res.28)	185
Resim 17. Troia urne (Blegen 1963, Res. 29)	186
Resim 18. Troia VIa, Ev, 630, 1 nolu Basit Toprak Mezar (Akyurt, 1998, Şek.3a).....	186
Resim 19. Troia VIa, Ev, 601, 2 nolu Basit Toprak ve 1–2 nolu çömlek Mezarlar (Akyurt, 1998, Şek.3b)	187
Resim 20. Troia VIa, Krematoryum- Ceset Yakma Yeri (Akyurt, 1998, Şek.4).....	187
Resim 21. Tenedos hava fotoğrafı.....	188
Resim 22. Tenedos nekropolü (Arslan – Sevinç 2003).....	188
Resim 23. Tenedos, ETÇ mezarları, Sevinç, (Takaoğlu, ST, 14, Res.2).....	189
Resim 24. Tenedos, ETÇ mezarları (Sevinç, Takaoğlu, ST, 14, Res.3).....	189
Resim 25. Tenedos, ETÇ mezarları.....	190
Resim 26. Tenedos, ETÇ mezarları.....	190
Resim 27. Tenedos, taş mezar (Arslan – Sevinç 2003, Res. 5).....	191
Resim 28. Tenedos, Örme taş mezar (Özkan Tenedos, 90/5)	191
Resim 29. Tenedos, Örme taş mezar (Özkan, Tenedos, 90/17)	192
Resim 30. Tenedos, örme taş mezar (Özkan, Tenedos, 90/21)	192
Resim 31. Tenedos örme taş mezar (Özkan, Tenedos, 90/22)	193

Resim 32. Tenedos örme taş mezar (Özkan, Tenedos, 90/24).....	193
Resim 33. Tenedos, tek blok taş mezar, (Arslan – Sevinç 2003, <i>IstMit</i> 53)	194
Resim 34. Tenedos pitos mezar (Özkan, Tenedos, 90/19).....	194
Resim 35. Tenedos, pitos mezar (Özkan, Tenedos, 90/8).....	195
Resim 36. Tenedos, amphora mezar (Özkan, Tenedos, 90/14).....	195
Resim 37. Özkan, Tenedos, 90/23.....	196
Resim 38. Tenedos, amphora mezar (Özkan, Tenedos, 90/24).....	196
Resim 39. Tenedos İnhumasyon gömü (Özkan, Tenedos, 90/11).....	197
Resim 40. Tenedos kaya mezar (Özkan, Tenedos, 90/10)	197
Resim 41. Assos Batı Nekropolü genel görünüş.....	198
Resim 42. Assos Batı Nekropolü Aile Mezarı	198
Resim 43. Assos Batı Nekropolü Anıt Mezar Rekonstrüksiyonu	199
Resim 44. Assos Batı Nekropolü lahit mezarlar	199
Resim 45. Assos Arkaik Nekropol	200
Resim 46. Assos Batı Nekropolü Taş Sandık ve Urne Mezarlar	200
Resim 47. Assos Batı Nekropolü Urne Mezar	201
Resim 48. Assos Batı Nekropolü Amphora Mezar	201
Resim 49. Assos Batı Nekropolü lahit mezarlar	202
Resim 50. Antandros Pişmiş Toprak Lahitler (Yalman1993. Res. 13).....	202
Resim 51. Antandros Kremit mezar (Özeren-Ünal-Üner 1997, Res.5)	203
Resim 52. Antandros Taş Lahit (Yalman1993. Res. 10).....	203
Resim 53. Antandros Taş Lahit (Yalman1993. Res. 11).....	204
Resim 54. Antandros Taş Lahit (Yalman 1993. Res. 9).....	204
Resim 55. Antandros Taş Lahit (Özeren-Ünal-Üner 1997, 15)	205
Resim 56. Antandros Taş Lahit (Özeren-Ünal-Üner 1997,16)	205
Resim 57. Antandros Sanduka Mezar (Yalman1993. Res. 8).....	206
Resim 58. Antandros Sanduka Mezar (Yalman1993. Res. 12).....	206
Resim 59. Antandros Sanduka Mezar (Yalman 1993. Res. 5).....	207
Resim 60. Antandros Yassı Taş Mezar (Yalman1993. Res. 6).....	207
Resim 61. Antandros Yassı Taş Mezar (Yalman1993. Res. 7).....	208
Resim 62. Parion Nekropolü (Z.A.Tavukçu 2006, Çiz.1).....	208
Resim 63. Parion Anıt Mezar (Kasapoğlu 2007, Res.7)	209
Resim 64. Parion Anıt Mezar (Kasapoğlu 2007, Çiz.9).....	209
Resim 65. Parion Lahit Mezar.....	210

Resim 66. Parion Lahit Mezarın Çizimi (H. Kasapoğlu 2007, Çiz.8)	210
Resim 67. Parion Tabanı Tuğla Döşeli Mezar	211
Resim 68. Parion Tabanı Tuğla Döşeli Mezar (Kasapoğlu 2007, Çiz.9).....	211
Resim 69. Parion Taş Sandık Mezarlar	212
Resim 70. Parion Taş Sandık Mezarlar (Kasapoğlu 2007, Çiz.10).....	212
Resim 71. Parion Kiremit Mezar.....	213
Resim 72. Parion Kiremit Mezar (Kasapoğlu 2007, Çiz.11)	213
Resim 73. Parion Tabanı Düz Levha Döşeli Mezar	214
Resim 74. Parion Tabanı Düz Levha Döşeli Mezar (Kasapoğlu 2007, Çiz.12).....	214
Resim 75. Parion Düz Semerdam Kiremit Mezar (Kasapoğlu 2007, Çiz.12).....	215
Resim 76. Parion Dışbükey Semerdam Kiremit Mezar (Kasapoğlu 2007, Çiz.13).....	215
Resim 77. Parion Basit Toprak Mezar (Kasapoğlu 2007, Çiz.14)	216
Resim 78. Parion Urne Mezar (A. Tavukçu, 2006, Res. 276).....	216
Resim 79. Parion Urne Mezar, (A. Tavukçu, 2006, Çiz).....	217
Resim 80. Parion Toplu Mezar (A. Tavukçu 2006, Res. 279)	217
Resim 81. Parion Toplu Mezarın Çizim.....	218
Resim 82. Parion Başı Üzerine Pithos Kapatılmış Mezar (A.Tavukçu, 2006, Res. 277) .	218
Resim 83. Parion Başı Üzerine Pithos Kapatılmış Mezarın çizimi.....	218
Resim 84. Parion Ahşap Tabut Mezar (A. Tavukçu 2006, Res. 281)	219
Resim 85. Parion Ahşap Tabut Mezar Çizimi.....	219
Resim 86. Parion Pitos Mezar (A. Tavukçu 2006, Res. 280).....	220
Resim 87. Parion Pitos Mezar	220
Resim 88. Skepsis Etrafı Taş Çevrili Mezar (Başaran-Tavukçu 1997,6)	221
Resim 89. Skepsis Etrafı Taş Çevrili Mezar (Başaran-Tavukçu 1997, 8)	221
Resim 90. Skepsis Oda Mezar (Başaran-Tavukçu 1997, 13).....	222
Resim 91. Skepsis Lahit Mezar (Başaran-Tavukçu 1997, 14).....	222
Resim 92. Skepsis Etrafı Moloz Taş Dizili Mezarlar (Başaran-Tavukçu 1997, 9).....	223
Resim 93. Skepsis Etrafı Moloz Taş Dizili Mezarlar (Başaran-Tavukçu 1997, 12).....	223
Resim 94. Dardanos Tümülüsü	224
Resim 95. Dardanos Tümülüs planı (Küçükefe 1992, Çiz.8)	224
Resim 96. Dardanos Tümülüsü Kesiti (Sevinç-Treister, Res. 2)	225
Resim 98. Kızöldün Tümülüsü, Polyksena Lahti.....	225
Resim 98. Kızöldün Tümülüsü, Polyksena Lahti.....	226
Resim 99. Kızöldün Tümülüsü, Küçük Lahit.....	226

Resim 100. Dedetepe Tümölüsü	227
Resim 101. Dedetepe Tümölüsü	227
Resim 102. Çingenetepe Tümölüsü (Körpe, Tombul, Sevinç 2001, 4)	228
Resim 103. Çingenetepe Tümölüsü (Körpe, Tombul, Sevinç 2001, 5)	228
Resim 104. Çingenetepe Greko-Pers Lahit (Körpe, Tombul, Sevinç 2001, 2–3).....	229
Resim 105. Çingenetepe Greko-Pers Lahit (Körpe, Tombul, Sevinç 2001, 2–3).....	229
Resim 106. Çingenetepe Greko-Pers Lahit (Körpe, Tombul, Sevinç 2001, 6)	229
Resim 107. Duman Köyü Kaya Mezarları	230
Resim 108. Duman Köyü Kaya Mezarı	230
Resim 109. Duman Köyü Sunu Çukuru	231
Resim 110. Duman Kutsal Alan Kuyu Mezar Ayrıntısı	231
Resim 111. Duman Kutsal Alan Kuyu Mezar Ayrıntısı	232
Resim 112. Kral kızı Kutsal Alanı ve Kaya Mezarı.....	232
Resim 113. Kral Kızı Kaya Mezarı	233
Resim 114. Uzunalan, İkili Mezar.....	233
Resim 115. Kadılar Kaya Mezarı	234
Resim 116. Kızılelma Anıt Mezar.....	234
Resim 117. Kızılelma Anıt Mezar.....	235

ÖNSÖZ

Evrendeki canlı ve cansız her şeyin mutlak bir sonu vardır ve bu son, cansız nesneler için basit bir yok olma, ancak biz insanlar için ise, adına ölüm dediğimiz yok olmanın çok daha ötesinde, yeni bir hayatın başlangıcıdır. Bu anlayış, insanlık tarihi boyunca değişik zaman ve kültürlerde çok çeşitli şekillerde algılanarak, ölümle ilgili çeşitli inançların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Özünde, ölümden sonra da hayatın varlığı ilkesine dayanan düşünce sistemi, geride kalanlar tarafından ölenin arkasından törenler düzenlenmesi ve farklı ölü gömme şekillerinin yanı sıra, çeşitli mezar mimarilerinin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu düşüncenin doğal bir sonucu olarak, insanoğlu bazen ölen bir yakını oturduğu konutun tabanına, bazen onu pitosların içine yerleştirip toprağa gömmüş bazen de cesedini yakarak küllerini gömmüştür. Kimi zaman yerinin belli olmamasına özen göstermiş, kimi zaman da gömüldüğü yeri herkes görsün diye Mısır'daki gibi görkemli piramitler inşa etmişler veya Lydia ve Frygia'da olduğu gibi anıtsal tepeler oluşturmuşlardır. Dolayısıyla, binlerce yıl süregelen ölü gömme tören ve şekilleri, ölü gömme Geleneklerini de beraberinde getirmiştir. Söz konusu gelenekler kültürden kültüre olduğu gibi coğrafyadan coğrafyaya ülkeden ülkeye ve hatta bölgeden bölgeye değişiklikler gösterebilmektedir. Bu anlamda, çalışmaya konu olarak seçilen Troas Bölgesi de oldukça önemli bilgiler sunmaktadır.

Stratejik açıdan çok önemli bir konumda olan Troas Bölgesi, tarihin her döneminde gerek Asya'dan Avrupa'ya, gerekse Avrupa'dan Asya'ya göç eden toplumlar için kimi zaman bir köprü, kimi zaman da doğal bir set olmuştur. Dolayısıyla, Doktora Tezi olarak seçilen çalışmanın temel amacı, söz konusu geleneklerin, böylesine önemli bir bölgenin geçiş noktası olma özelliği de göz önüne alınarak, ayrıntılı bir biçimde araştırılıp ortaya çıkarılması ve komşu kültürlerle Troas Bölgesi arasındaki kültürel etkileşimleri belirlemektir.

Çalışmalarım sırasında her türlü maddi ve manevi destekleriyle hep yanımda olan danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Ali Yalçın TAVUKÇU'ya, Arkeoloji Bölüm Başkanı Hocam Sayın Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU'na, Bölümümüz Öğretim Üyelerinden Sayın Yrd. Doç. Dr. Nurettin ÖZTÜRK'e, Sanat Tarihi Bölümünden Sayın Prof. Dr. Ahmet Ali BAYHAN'a, ve tezimin her aşamasında benimle birlikte derdimi dert edinen bütün dost ve arkadaşlarıma gönülden teşekkür ederim.

Erzurum- 2011

Ertan KÜÇÜKEFE

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHİ SÜREÇ İÇİNDE ÖLÜ GÖMME VE ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

1.1. AMAÇ, KAPSAM VE YÖNTEM

Amaç: Yaşamın önemli bir parçası olan ölüm, insanlık tarihi boyunca değişik zaman ve kültürlerde çok çeşitli şekillerde algılanmış ve buna paralel olarak da, çeşitli inançların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Özünde, ölümden sonra da hayatın varlığı ilkesine dayanan düşünce sistemi, geride kalanlar tarafından ölenin arkasından törenler düzenlenmesi ve farklı ölü gömme şekillerinin yanı sıra, çeşitli mezar mimarilerinin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Binlerce yıl süregelen ölü gömme tören ve şekilleri, ölü gömme geleneklerini de beraberinde getirmiştir. Söz konusu gelenekler kültürden kültüre olduğu gibi ülkeden ülkeye, coğrafyaya ve hatta bölgeden bölgeye değişiklikler gösterebilmektedir. Bu anlamda, çalışmaya konu edilen Troas Bölgesi de stratejik açıdan oldukça önemlidir. Çünkü Bölge, tarih boyunca gerek Anadolu'dan Avrupa'ya, gerekse Avrupa'dan Asya'ya göç eden toplumlar için kimi zaman bir köprü, kimi zaman da doğal bir set olmuştur. Dolayısıyla, doktora tezi olarak seçilen çalışmanın temel amacı, söz konusu geleneklerin, bölgenin geçiş noktası olma özelliği de göz önüne alınarak, ayrıntılı bir biçimde araştırılıp ortaya çıkarılmasıdır. Ayrıca, komşu kültürlerle Troas Bölgesi arasındaki kültürel etkileşimleri belirleme, tezin bir diğer amacını oluşturmaktadır.

Bölge'nin ölü gömme geleneklerini inceleyerek, geçmişi günümüzden çok eskiye uzanan Bölge araştırmalarına bir yenisini daha ekleyip, Troas'ın stratejik ve jeopolitik konumunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamak amaçlanmıştır. Tezin içeriğini kapsayan zaman dilimi içerisinde Troas Bölgesi'nde görülen ölü gömme geleneklerinin ayrıntılı olarak incelenmesi, bölgenin çevre kültürlerle olan ilişkilerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak ve aynı zamanda doğu-batı kültür ilişkilerinde Batı Anadolu'nun, dolayısıyla Troas Bölgesi'nin tarih içinde oynadığı önemli rolü ortaya çıkacak olması çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

Kapsam: Troas Bölgesi'ndeki Beşiktepe, Troia, Tenedos, Assos, Antandros Parion gibi antik kentlerde, yıllardır sistemli bir şekilde sürdürülen arkeolojik kazılarla, Skepsis kurtarma kazıları sonucu bulunan nekropollerdeki mezar ve mezar buluntularının yanı sıra, zaman zaman bölgede yapılan kaçak kazıların meydana getirdiği tahribatı önlemek

amacıyla, Çanakkale Arkeoloji Müzesi'nin gerçekleştirdiği kurtarma kazılarıyla ortaya çıkarılan Lapseki, Biga-Dedetepe Tümülüsü ve Kız Öldün Tümülüsü ile Çan-Çingene Tepe tümülüsü gibi mezar ve mezar buluntuları çalışmanın ana materyalini ve kapsamını oluşturmaktadır.

İlgili merkezler dışında Troas Bölgesi'nin komşu kültürlerle olan bağlantıları da özellikle Batı Anadolu Ölü gömme gelenekleri ışığında değerlendirileceğinden, bölgedeki nekropoller ve ölü gömme gelenekleri tez konusu kapsamına dahil edilmiştir.

Yöntem: Tez konusu, bölge genelini kapsadığından dolayı bir kısmının kazısı daha önceden yapılarak yayınlanmış olan kazı sonuçları ile kazıları halen devam eden ve yıllık olarak düzenli bir şekilde bilim dünyasına sunulan kazı raporları çalışmanın özünü oluşturmaktadır.

Çalışma yöntemi şu şekilde gerçekleştirilmiştir:

Kütüphane çalışmaları: Antik kaynaklardan başlamak üzere Troas Bölgesi'yle ilgili bütün kaynakların taranması ve özellikle kazı raporlarının incelenmesi. Antikçağ Anadolu'sunda ölü gömme gelenekleriyle ilgili temel yayınların irdelenmesi.

Söz konusu çalışmaları yapabilmek için çeşitli defalar İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü ve Ankara'daki İngiliz Arkeoloji Enstitülerinin kütüphanelerine gidilerek literatür çalışmaları yapılmıştır.

Ayrıca, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bölüm Kütüphanesi ve Bölgeyle ilgili bilim adamlarının¹ özel kitaplıkları ile yine aynı üniversitede bulunan Troia Kazı Arşivindeki yayınlar taranmıştır.

Arazi ve teknik çalışması: Bu aşamada kazı sezonlarının yaz aylarına denk gelmesi sebebiyle yaz dönemlerinde Assos, Tenedos, Troia, Beşiktepe ve Antandros gibi ilgili kazı ve ören yerleri gezilerek önce kazı sorumlularıyla görüşülmüş, ardından mezar ve mezar buluntularının çizim, ölçüm ve fotoğraflama çalışmaları yapılmıştır.

Tez malzemesi ile doğrudan ilişkili olan yabancı dildeki yayınların tercümeleri yapılarak Beşiktepe, Troia ve Assos gibi merkezlerdeki nekropollerde bulunan materyallerin elde edilmesi sağlanmıştır.

¹ Aslan ve Takaoğlu'na kaynak sağlama konusundaki yardımlarından dolayı bir kez daha teşekkür ederim.

Bu çalışmalar sonucunda elde edilen veriler, oluşturulan tez planı çerçevesinde değerlendirilmeye alınmış ve metni oluşturmada kullanılmak üzere olabildiğince katalog çalışmalarına ağırlık verilmiştir.

Bütün bunlardan sonra tez metni oluşturulup, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazma Yönergesi doğrultusunda düzenlenmiştir.

1.2. ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİYLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Ölü gömme gelenekleri konusunda günümüze kadar yapılagelen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların çok az bir kısmı tarih ve bölge olarak genel çalışmalardır. Bunların başında T. ÖZGÜÇ'ün "Ön Tarihte Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri" isimli çalışması² gelir ki bu eser 1948 tarihli olmasına rağmen halen daha başvuru kitabı özelliğindedir. Anadolu'daki bilimsel kazılar arttıkça konuyla ilgili veriler artmış dolayısıyla giderek bölge bölge ve daha sonraları da kazılan merkezlere göre ölü gömme gelenekleri konusundaki çalışmalar yoğunluk kazanmıştır. Ancak yine erken çalışmalardan biri olan J. WIESNER'in, 1938 tarihli³ yayınında Tunç Çağ Ege Bölgesi Ölü Gömme Gelenekleri konu edilirken Anadolu'ya da değinilmiştir. T. S. WHEELER ise⁴, 1974 yılında Batı Anadolu Eski Tunç Çağı ölü gömme gelenekleri üzerine oldukça değerli bir makale yayınlamıştır. Ölü gömme gelenekleri konusundaki daha sonraki çalışmalar arasında ise, Neolitik Dönemden M.Ö. 2. Bin yılları sonuna kadar Anadolu'daki ölü gömme geleneklerini doktora tezi kapsamında inceleyen A. ANAN gelmektedir⁵. Anadolu'daki 2 bin ölü gömme gelenekleri ise, 1998 baskılı M. AKYURT'un çok değerli çalışmasıyla⁶ ele alınıp ayrıntılıca incelenmiştir. Daha sonraki çalışmalar ise, kazısı yapılan merkezlerdeki mezar buluntularına göre hatta nekropol bazında ele alınarak daha detaylı olarak yayınlanmıştır. Troas Bölgesi Ölü Gömme gelenekleri de bu kapsamda kazısı yapılan merkezlere göre araştırılmış ve konuyla ilgili oldukça önemli veriler elde edilmiştir. Bu çalışmanın ileriki bölümlerinde ayrıntılıca incelenecek olan Özellikle Assos, Antandros, Tenedos ve son yıllarda ortaya çıkarılarak kazıları halen devam eden Prion nekropolü bölgenin Ölü Gömme Geleneklerini ortaya koyan önemli çalışmalardır ki bu konuyla ilgili de çok sayıda çalışma yayınlanmış durumdadır.

² Tahsin Özgüç, *Ön Tarihte Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri*, 1948.

³ J. Wiesner, *Grab und Jenseits, Untersuchungen im Agaischen Raum zur Bronzezeit und frühen Eisenzeit*, Verlag Von Alfred Töpelmann, Breslau 1938.

⁴ T. S. Wheeler, *Early Bronze Age Burial Customs In Western Anatolia*. AJA, 78, s. 415- 425.

⁵ A. Anan, *Die Prahistorische Bestattungen Anatoliens*, Ludwig, Maxsimilians Universität zu München, München 1987.

⁶ M. Akyurt, *M. Ö. 2. Binde Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri*, Ankara 1998.

1.3. TROAS BÖLGESİNİN TARİHİ COĞRAFYASI

Bugün Anadolu'nun kuzey batısındaki Çanakkale ve kısmen de Balıkesir illerinin sınırları içinde kalan Biga Yarımadası, Antik Çağ'da Troas Bölgesi olarak adlandırılmıştır⁷. Yarımadayı kuzeyden Propontis (Marmara Denizi), batı ve güneyden Aigai (Ege Denizi) çevreler ve bu iki denizi, Hellespontos⁸ (Çanakkale Boğazı, daha sonra Dardanelles diye anılmıştır) birbirine bağlar⁹. Karadan ise, bölgenin doğu ve güney doğusunda Mysia, güneyinde de, Aiolia bölgeleri yer alır. Daha genel bir tanımlamayla, Adramyttion (Edremit) körfezinden, Aisepos (Gönen Çayı)'un Propontis'e döküldüğü noktaya çekilecek bir hattın batısında kalan kısım Troas Bölgesi'dir (Resim:1).

Strabon'un¹⁰, Bayramiç ilçesi sınırları içinde kalan 1767 m. yükseklikteki İda'yı (Kazdağı) bir "kırkayağa" benzetmesi, bu bölgenin yer şekillerini tanımlar niteliktedir. Oldukça engebeli bir yapıya sahip olan bölge "Bolpınarlı İda"¹¹dan doğan çok sayıda akarsu ile beslenir. Strabon'un¹² Skepsisli Demetrius'tan aktardığına göre, bölgenin üç önemli akarsuyu, Skamandros (Kara Menderes), Granikos (Biga Çayı) ve Aisepos (Gönen Çayı) dır. İda'nın Kotylos Tepesi'nden doğan Skamandros, Troia ovasını sulayarak Hellespontos'a; Granikos ve Aisepos ise kuzeye akarak Propontis'e (Marmara Denizi) dökülürler. Aigai'ye (Ege Denizi) dökülen Satniois (Tuzla Çayı), Troia Savaşları'nda adı

⁷ Homeros, *İliada*, II. 815 vd.'da, Troialı'ların Aisepos Çayı ve Kyzikene (Kyzikos) çayı boyunca Kaikos'a (Bakırçay) kadar olan bölgede egemen olduklarından ve ülkelerinin Dynasterler (Yunanca: Baş, Egemen, Sahip, Efendi) tarafından 8 ya da 9 parçaya bölündüğünden bahseder. Bu durumda Homeros'a göre; bölge yukarıda belirtilen sınırların çok daha dışına taşar. Eudoksos, Troas'ın sınırını Kyzikene adasındaki Artek'a'dan (Erdek), Damastes Parion'dan, Lampsakoslu Kharon, Praktion'dan, Karyenda'lı Skylaks Abydos'tan başlatır. Buna karşın Ephoros, Ailois'i, Abydos'tan Kyme'ye kadar uzatır. Bu durum Strabon'a göre Grek kolonizasyondaki dağılıştan kaynaklanır. Bu kolonizasyonundan önce İ.Ö. 1200 civarında Dor Göçleri ile Anadolu'ya gelen halklardan, Frigler Orta Anadolu'da kendilerine yurt edindikleri Frigya'ya yerleşmeden önce bu bölgede bulunuyorlardı. Strabon, Friglerin Propontis kıyılarına Thraklar'ın ise, boğaz ve Skamandros çevresine yerleştiklerini söyler. Bu yüzden bölge zaman zaman "Küçük Frigya" diye anılmıştır. İ.Ö. 8 yy.'dan önce Aioller kuzey Ege'ye tamamen yayılırlar ve 7. yy.'da bölgede İon yerleşimleri kurulmaya başlanır. Bundan dolayı Homeros, Aiolis ve Troas'ı birleştirmiştir. Strabon'da bu yayılmadan dolayı Kyzikos'a kadar olan bölgeyi Aiolis olarak adlandırmak ister, Strabon, *Geographica: Antik Anadolu Coğrafyası*, (Kitap: XII, XIII, XVI), (Çev. Adnan Pekman), İstanbul 2005, XIII, 581; Küçükkefe 1992, s. 3.

⁸ Hellespontos; (Hellenin denize düştüğü yer). Rüzgâr tanrısı Aiolos'un oğlu, Boeotia kralı Athamas, Bulut tanrıçası Nephele ile evlenir. Hellen adlı bir kız ve Phrxos adlı bir oğulları olur. Anneleri Nephele, üvey annelerinin baskısıyla kılığa çare diye Phrxos'u kurban etmek isteyen Athamas'tan kurtarmak için çocuklarını altın postlu bir koça bindirerek Kolkhis'e (Gürcistan) kaçırmak ister. Boğazı geçerken Helle denize düşer. Bu olaydan dolayı boğaz Hellespontos diye anılır. Bkz. Erhat 1984, 144; Ali Yalçın Tavukçu, *Troas Bölgesi Terrakotta Figürinleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1999.

⁹ J.M.Cook 1962, s. 169.

¹⁰ Strabon, XIII, 86.

¹¹ "Bol Pınarlı İda" terimi Homeros tarafından da kullanılmıştır, Homeros XIV, 283.

¹² Strabon, XIV, 18.

geçen Simoios (Dümrek Çayı) ¹³, Rhodios ve Praktios (Yapıldak) bölgenin diğer küçük akarsularıdır.

Bölgede isim olarak bilinen çok sayıdaki antik yerleşimlerden en önemlilerini sıralayacak olursak; İzmirli şair Homeros'un İliada ve Odysseia adlı eserleri ile ölümsüzleşen Troia (İlion); Hellespontos'un güney girişinde¹⁴, bugün Çanakkale-İzmir karayolunun 25.km.sinden batıya ayrılan 6 km.'lik bir yolla ulaşılan Tevfikiye ve Çıplak Köyleri arasında yer almaktadır. Assos; Güney Troas sahilinde, Edremit Körfezi'ne bakan, Midilli Adası'nın karşısında, bugünkü Ayvacık İlçesi'ne 17 km. mesafedeki Behramkale köyü sınırları içerisinde. Kent antik dönemde Troas ve Aiolia bölgelerini birbirine bağlayan yol üzerinde önemli bir noktada kurulmuştu¹⁵. Antigonía¹⁶ (Aleksandreia Troas); Batı Troas'ta, Aigai Denizi sahilinde, Tenedos (Bozcaada) adasının karşısında yer alır. Bugünkü Ezine-Odunluk İskelesi'nin 3 km. güneyinde, Geyikli Bucağı'na bağlı Dalyan Köyü yakınlarında kurulmuştur. Neandrea; Ezine'nin yaklaşık 20 km. batısındaki Kayacık ve Yavaşlar Köyleri arasında bulunan Çıgır Dağı'nın doruğunda bulunmaktadır¹⁷. Abydos; Hellespontos'a hakim durumdaki kent, bugünkü Çanakkale'nin kuzeydoğusunda yer alan Nara Burnu'nun üzerinde konumlanmıştır¹⁸. Dardanos; Hellespontos'un girişinde önemli bir konuma sahip olan kent, bugünkü şehir merkezinin 11 km. güneyindeki üzerinde şehitliğin bulunduğu tepe görünümlü höyüktür¹⁹. Skepsis; Troas Bölgesi'nin iç kesimlerinde, bugünkü Bayramiç ilçesine bağlı Kurşunlu Köyü ile Skamandros Nehri arasındaki kubbe görünümlü bir tepe üzerinde ve geç dönemlerde de aynı tepenin eteklerinde kurulmuştur²⁰. Hellespontos'un Propontis girişinde kurulmuş olan Lampsakos'un üzerinde, bugün de adı çok az değişikliğe uğramış Lapseki ilçesi yer alır²¹. Kuzey-doğu Troas'ta Propontis kıyısında yer alan bir kıyı kenti görünümündeki Parion, bugün Biga ilçesi Balıklıçay bucağına bağlı Kemer köyü doğusundaki engebeli arazide

¹³ Homeros, XII, 20.

¹⁴ Strabon, XIII, 584; Küçükkefe, Ertan, *Troas Bölgesi ve Kentleri*, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Erzurum 1992, s. 75.

¹⁵ Strabon, XIII, 610; John, M., Cook, *The Troad An Archaeological and Topographical Study*, Oxford University Press, London 1973, s. 240; Küçükkefe, 1992, s. 25.

¹⁶ Strabon, XIII, 593; Nurten Sevinç, "Troas Bölgesinde Antik Bir Kent", *Türkiyemiz Dergisi*, 41, 1983, s. 17; Küçükkefe, 1992, s. 20; Mehmet Ali Taşçı, "Alexandreia Troas (Antigonía)", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 4, 1998, s. 12.

¹⁷ Cook, 1973, 204; Aşkıdıl Akarca, *Neandrea Kuzey Ege'de Arkaik ve Klasik Çağlara Ait Bir Şehir*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1977, s. 5.

¹⁸ İlhan Akşit, *Turistik Çanakkale Rehberi*, Fatih Yayınevi, İstanbul 1973, s. 66; Bilge Umar, *Troas*, Ak Yayınları, İstanbul 1983, s. 27; Küçükkefe, 1992, s. 13.

¹⁹ Strabon, XIII, 605; Küçükkefe, 1992, s. 34.

²⁰ Strabon, XIII, 607; Umar, 1983, 41; Küçükkefe, 1992, s. 72.

²¹ Strabon, XIII, 589; Umar, 1983, 32; Küçükkefe, 1992, s. 54.

kurulmuştur²². Kebrene; İç Troas'ta Çaldağ olarak bilinen yerde, Bayramiç ilçesine bağlı Çaldağ ve Akpınar Köyleri arasında 575 rakımlı bir yerleşimdir²³. Bayramiç sınırları içerisinde kalan ve birçok mitolojiye kaynak oluşturan İda Dağı'ndaki Andeira da bölgede önemli bir Kült Merkezi olmuştur²⁴.

Abydos kenti sahillerinde bulunan bir taş (?) alet bölgenin tarihinin Paleolitik Çağ'a (M.Ö. 60.000– 8.000) kadar çıktığını göstermektedir²⁵. Kumtepe, Hanaytepe, Beşiktepe ve İlion gibi Prehistorik merkezler²⁶, Troas'daki Erken yerleşimler konusunda bilgi verirken, M.Ö. 4. bin seramikleri içeren Kumtepe'nin bölgedeki en eski merkezlerden biri olduğu ve Troia I. 'den önceye gittiği, yeni yapılan kazılarla ortaya konulmuştur²⁷. Bu durumda bölgedeki ilk yerleşimcilerin, Neolithik Çağ'ın sonlarından itibaren yerleşik hayata geçtikleri anlaşılmaktadır.

M.Ö. 4. binin sonlarında, Troia, Anadolu'nun en önemli yerleşimlerinden biri durumuna gelir²⁸. Blegen²⁹ bölge kültürünün Ege'ye yayılan kültürle aynı olduğunu söylemesine karşın, Bittel³⁰, Troia halkının bağımsız olduğunu savunur. Girit ve Yunanistan'da M.Ö. 2500'lerde başlayan bronz çağı Troia I'de ve dolayısıyla Troas Bölgesi'nde 500 yıl önce başlamıştır³¹. Troia I'den VI.'ya kadar İlion'da kültür değişikliği yoktur³². Troia VI.'nın kurucusu olan göçmen Hint-Avrupa kökenli halktan sonra, M.Ö. 13. yy. başlarında bölgeye Yunanistan'dan göçen Aka'lara karşı bütün Anadolu'yu arkasına alan İlion halkı, bir karakol gibi bölgeyi savunmuş ve akınlara karşı koymuştur³³. M.Ö. 1300–1240³⁴ arasında Troia VIIh katmanında ortaya çıkan tahrip, Homeros'un ünlü destanı İliada'ya konu olan Troia Savaşları'nın yaşandığı katmanı belgelemektedir. M.Ö. 13. yy.'da başlayan ve M.Ö. 12. yy.'a kadar devam eden, Yunanistan ve Güney Avrupa'dan gelen halkların oluşturduğu "Ege Göçleri" yüzünden, bölgenin ve bütün Anadolu'nun tarihinde

²² Strabon, XIII, 588; Umar, 1983, s. 35; Küçükkefe, 1992, s. 64.

²³ Strabon, XIII, 596; Akşit, 1973, s. 74; Cook, 1973, s. 327; Umar, 1983, s. 43; Küçükkefe, 1992, s. 50.

²⁴ Cevat, Başaran, *Arkeolojiye Giriş*, Akademik Araştırmalar, Erzurum 1998, s. 21.

²⁵ Afif Erzen, *Eskiçağ Tarihi hakkında Dört Konferans*, 1984, s. 22.

²⁶ Henrich Schliemann, *Troja*, 1884, s. 10; Dörpfeld, 1968, 14 vd.; Cook, 1973, s. 358; Akaca, 1978, 10; Mansel, 1988, s. 27; Küçükkefe, 1992, s. 5.

²⁷ Bittel, Kurt, *Grundzüge Der Vor-Und Führgeschichte Kleinasiens*, 1950, s. 37; Akarca, 1978, s. 12; Korfman, 1996, s. 218.

²⁸ Aynı dönemde Ege'de İzmir Körfezi'nin güney sahillerindeki Limantepe'de de yerleşimin olduğu ve kesintisiz 4 bin yıl süre ile aynı yerde iskânın varlığı son arkeolojik kazılarla belgelenmiştir. Bkz. Erkanal, 1996, 1 vd.

²⁹ Rudolf Naumann, *Eski Anadolu Mimarlığı*, (Çev. Meral Madra), TTK Yayınevi Ankara 1991, s. 496.

³⁰ Bittel, 1950, s. 37.

³¹ Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, Net Yayıncılık, İstanbul 1988.1988, s.26.

³² Akarca, 1978, s. 11.

³³ Homeros II, 834 vd; Küçükkefe, 1992, s. 7.

³⁴ Bu tarih Amerikalı arkeologlarca 1275–1240 olarak gösterilirken; Akurgal'a göre 1300–1275 şeklinde belirtilmiştir. Bkz. Akurgal, 1988, s. 320.

karmaşık bir dönem yaşanmıştır. Troia'nın yıkılmasının ardından bütün Anadolu'yu baştanbaşa geçip Hititler'i ortadan kaldıran budunlar, Mezopotamya'dan geçip, Mısır önlerine kadar dayanmışlar; orada yenilince dağılmışlardır³⁵. Bu tarihi olaydan sonra Anadolu'nun orta ve batısı karanlık bir döneme girmiş Troia'da da VII b2'den VIII'e kadar 350 yıllık bir boşluk meydana gelmiştir³⁶. Ancak Strabon'a göre³⁷, Troia'nın yıkılmasından sonra bölge Frigler'in kontrolüne geçmiştir. Fakat bu bilgi arkeolojik verilerle desteklenmemiştir. Olasılıkla, bölgede Frigler bir süre göçebe yaşamışlar, bu yüzden de maddi kalıntı bırakmamışlardır. Daha sonra da İç Anadolu'ya göç etmiş ve orada yerleşmişlerdir.

M.Ö. 8. yy.'dan itibaren Çanakkale Boğazı çevresinde, Ege Adaları ve İonya'nın zengin kentlerinin koloniler kurmaya başladığını, M.Ö. 8 yy.'da, Midilli Adası sakinlerinden Aiollerin, M.Ö. 7 yy.'da da Milet'ten gelen İonların, bölgeye yerleştiklerini arkeolojik veriler de desteklemektedir³⁸.

M.Ö. 7. yy.'da Batı Anadolu'nun zenginliklerine sahip Lidyalıların bölgedeki hâkimiyeti M.Ö. 546'da Persler'in ünlü kralı Kyros'un Lidya Krallığı'nı ortadan kaldırmasına kadar devam etmiştir³⁹. Herodot'un⁴⁰ bildirdiğine göre Pers kralı Xerkes, M.Ö. 480'de Yunanistan seferine giderken, Abydos ve Sestos şehirleri arasında gemileri yan yana dizerek oluşturduğu köprü ile ordusunu karşıya geçirmiştir. Adalar ve Batı Anadolu kentleri, Pers baskısına karşı Atina önderliğinde M.Ö. 479–478 yıllarında kurulan Atika-Delos Deniz Birliği'ne katılmışlardır⁴¹. Troas Bölgesi'nin Lampsakos ve Sestos gibi kentleri de bu birliğe girmiş⁴², fakat M.Ö. 431- 404 yılları arasında Atina ile Sparta arasında yapılan ve Sparta'yı Persler'in desteklediği "Peleponnes Savaşları"nda Atina zayıf düşünce, Anadolu ve Adalar üzerinde Persler'in baskısı daha da artmıştır⁴³. Daskylaion'da oturan Pers Satrap'ı Farnabazos, Pers yanlısı Dardanos'lu Zenis ve karısı Mania vasıtasıyla bölgede M.Ö. 399 yıllarına kadar hakimiyetini sürdürmüştür⁴⁴. M.Ö. 394'te Atinalı Konon

³⁵ Akurgal, 1988, 136; Firuzan Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, TTK, Ankara 1987, s. 226; Mansel, 1988, s. 87.

³⁶ Akurgal, 1988, s. 87; Küçükkefe, 1992, s. 9.

³⁷ Strabon, XIII, 586.

³⁸ Akarca, 1977; 1978, s. 2.

³⁹ Başaran, 1986, s. 84.

⁴⁰ Herodot, VII, 42.

⁴¹ Mansel, 1988, s. 299.

⁴² Akşit, 1973, 79; Küçükkefe, 1992, s. 10.

⁴³ Mansel, 1988, 314 vd; Küçükkefe, 1992, s. 11.

⁴⁴ Akarca, 1977, s. 10.

yönetimindeki Pers donanması, Knidos açıklarında Sparta'yı yenince, Anadolu'daki Yunan şehirleri ile birlikte Troas Bölgesi de, yeniden Pers egemenliğine girmiştir⁴⁵.

M.Ö. 4. yy. 'ın ortasından itibaren güçlenmeye başlayan Makedonya krallığının ünlü komutanı Büyük İskender'in Hellen yayılcılığı politikası sonucu, M.Ö. 334 yılında Hellespontos'tan Anadolu'ya geçmesiyle başlayan sefer, Hindistan'a kadar varmıştır. İskender, Anadolu'ya geldiğinde bugünkü Biga ilçesi ile Karabiga ilçesi arasında Pers ordusu ile karşılaşır ve tarihe "Granikos Savaşı"⁴⁶ olarak geçen savaşta Pers'ler kaybedince, bölgedeki Pers egemenliği sona erer. Anadolu'daki Pers egemenliği ise, İskender'in Pers Kralı Daraios III'ü, "İssos Savaşı" nda yenmesi ile son bulur⁴⁷. Bundan sonra, İskender'in varis bırakmadan ani ölümü ile paylaşılan imparatorlukta bölge, Lysimachos'un payına düşer. Bütün Batı Anadolu gibi Troas Bölgesi de Anadolu'nun güçlü krallığı Bergama'nın egemenliğinde iken⁴⁸, M.Ö. 133'de Kral III. Attalos'un vasiyeti ile⁴⁹ Roma'ya bırakılan Bergama Krallığı'yla birlikte, bölge de Roma'ya bağlanır.

Roma'nın bölge üzerindeki hâkimiyeti, M.Ö. 85'de Dardanos'ta yapılan "Dardanos Barışı" ile (bütün Asya eyaletlerinin Roma'ya bağlanması) pekişmiş olur⁵⁰. Bundan sonra da bölgede pek kayda değer gelişme olmaz. Roma Dönemi'nin sonları, Bizans Dönemi'nin başlarında birçok Troas kenti yok olur. M.S. 395'de Doğu Roma ile Batı Roma'nın ayrılması sonucu doğunun payına düşen bölge, yaklaşık bin yıl sonra Osmanlı Devleti'nin topraklarına katılır⁵¹.

Bölge, Avrupa ile Asya'yı birbirine bağlayan çok önemli bir geçiş noktası olmasıyla önem kazanan coğrafi konumu yanında belki de daha da önemlisi Homeros'un İliadası'nda anlatılan Kral Priamos'un ünlü kentini topraklarında barındırmasıyla daha antik dönemde bile birçok gezgin ve araştırmacının ilgi odağı olmuştur.

Troia Savaşlarının İliada ile ölümsüzleşmesi, İliada'yı okuyanlar üzerinde derin bir etki yaratmış ve Troia'nın gerçek olup olmadığı merak konusu olmuştur. Dolayısıyla Troas ve çevresi 16. yy dan günümüze yüzlerce gezgin ve araştırmacının ilgisini çekmiştir. Her ne kadar bu araştırmaların temelinde Priamos'un zengin kenti Troia'yı bulmak yatsa da sonuçta Troas'ın antik yerleşim yerleri, coğrafyası ve topografyası ayrıntılı olarak

⁴⁵ Akarca, 1977, s. 11.

⁴⁶ Umar, 1983, s. 38, Mansel, 1988, s. 437.

⁴⁷ Akurgal, 1988, s. 204.

⁴⁸ Akşit, 1973, s. 9.

⁴⁹ Mansel, 1988, s. 570.

⁵⁰ Mansel, 1988, s. 484.

⁵¹ Küçükefe, 1992, s. 12.

incelenmiştir. Coğrafyacı Strabon, günümüzden 2000 yıl önce Anadolu hakkında yazdığı kitabının üç bölümünden birini Troas Bölgesi'ne ayırmakla daha o zamanlar bölgenin önemini vurgulamıştır⁵².

İliada ve Troia ile ilgili olarak gelişen bu araştırmalar başlangıçta çeşitli mesleklerle mensup seyyahların gezileri ve bu gezilerle ilgili olarak tuttıkları gezi notları şeklinde yüzlerce yıl süre gelmiştir. 19. yy. sonlarına doğru bölgede F. Calvert ve Schliemann ile birlikte kazılar başlar. Günümüzde ise, Antandros, Assos, Apollon Smintheus, Aleksandreia Troas, zaman zaman Tenedos, Gökçeada Yeni Bademli Höyük, Troia ve Parion olmak üzere küçük bir bölge olmasına rağmen çok sayıdaki yerleşim yerinde bilimsel kazılar bölgenin arkeolojik ve tarihi önemine paralel olarak devam etmektedir.

1.4. ÖLÜM VE ÖLÜ GÖMME

Ansiklopedi ya da sözlüklerde “*Bir insan, bir hayvan veya bir bitkide yaşamın tam ve kesin olarak sona ermesi.*”⁵³ şeklinde tanımlanan ölüm, çok eski dönemlerden beri insanoğlunun ilgisini çekmiş ve insanoğlu bu olayla ilgili olarak kültürden kültüre değişen çok farklı davranış biçimleri sergilemiştir. Ölüm yeryüzündeki tüm varlıkları, toplumları, kültürleri, sosyal kurum ve kuruluşları, hatta insanın zaman anlayışına göre sonsuz gibi görünse de tüm gök cisimlerini ve evreni kapsayan bir olgu olarak, fen, sosyal veya insani bilimlerin bütün alanları için ilgi çekici bir konudur. Ölümün bu evrensel niteliği, onun farklı açılardan ele alınıp incelenmesi, değerlendirilmesi ve yorumlanması sonucunu doğurmuştur. Cansızlarda ölüm, varlığın varoluş halinin sona ererek, niteliksel ve niceliksel anlamda biçim değiştirmesi şeklinde tanımlanabilirken; canlılar söz konusu olduğunda, en yalın tanımıyla *hücrenin, organın veya organizmanın yaşamsal fonksiyonlarını tamamen yitirmesi ya da canlı olma halinin sona ermesi* anlamına gelir⁵⁴.

Ölümün bu evrensel niteliğinin farkında olan insanı dünyada yaşayan diğer canlılardan ayıran belki de en önemli fark bir gün öleceği bilgisine sahip olmasıdır. Başka hiçbir canlıda görünmeyen bu bilinçli farkındalık, en eski çağlardan beri insanoğlunun dikkatini ölüme yoğunlaştırmasına da neden olmuş ve ilkçağlardan beri başta felsefeciler ve sanatçılar olmak üzere bu konuda antropoloji, etnoloji, sosyoloji, psikoloji gibi sosyal bilimlerin diğer dallarında da çalışmalar yapılmıştır. Özellikle “ölüm olgusu” ve bundan sonra neler olduğu konusuna kafa yoran felsefeciler bu konuda kendi felsefe ekollerine

⁵² Strabon, 1987, XIII.

⁵³ Pars Tuglacı, *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, Pars Yayınları, İstanbul 1972, s. 2235.

⁵⁴ Erginer, 2004, s. 286.

uygun düşünceler üretmişlerdir. Antropolog ve etnologlar ise günümüz halklarının ölüm üzerine geliştirdiği davranışları inceleyerek bu konuya katkıda bulunmaya çalışmışlardır.

Etnolojik ya da antropolojik incelemeler, ölüm olgusunu üç bölümde ele almakta ve ölüm öncesi, ölüm sırası ve ölüm sonrası yapılan uygulamaları incelemektedirler. Ölüm olgusunu biraz daha derinlemesine incelediğimizde, ölüm olayı gerçekleşmeden önce bu olayla ilgili ön belirtiler konusunda toplumların davranışları, bireyin ölümünü takiben yapılan uygulamaları (ölünün hazırlanışı, gömülüşü, ruhla ilgili tasarımlar gibi) ve ölünün ardında yapılan ölü yemeği, başsağlığı, geride bıraktığı kişisel eşyaları konusunda ne yapıldığı gibi davranışlar öne çıkmaktadır⁵⁵. Bu yarı mistik konuları incelemek oldukça zorlu bir süreç gerektirmektedir. Ancak arkeolojik olarak, hem de yazının olmadığı kültürleri incelerken etnolog ve antropologlardan daha da zorlu çalışma koşulları beklemektedir. Bu nedenle, örneğin ilk bölümü oluşturan ölüm ile ilgili önbelirtiler konusunda hiçbir maddi kanıt olmadığı için herhangi bir yorum yapmak olanaksızdır. Ya da bununla ilgili herhangi bir kanıt olsa dahi bu kanıtı tanımlamak ve bu şekilde yorumlamak yazısız, yani tarihöncesi toplumlar için olanaksızdır. Bu nedenle arkeoloji biliminin doğası gereği eldeki maddi kanıtlarla yorum yapılacağından ancak, ölüm sonrası yapılan uygulamaların bir kısmı ile ölünün gömülmesi sırasında yapılan bazı uygulamaların kalıntıları incelenebilmektedir.

Ölüm, sonuç olarak hepimizin bir gün yaşayacağı ya da yapacağı bir deneydir. Ancak bu deneyin sonuçlarını hiçbir şekilde bu deneyi merak eden diğer insanlara aktarmamız söz konusu olamayacağı için, bu konuda yapılabilecek tek şey deneyin sonuçları üzerine düşünce üretmek ya da tahminde bulunmaktır. Fizik olarak bedenin çürümesi ve organik kısımlarının yok olması bu deneyin gözlemlenebilen kısmıdır. Bir başka deyişle ölüm olgusunu gözlemleyenler için elde olan ve gözle görülür elle tutulur tek bilgi bedenin çürüdüğü, organik kısımlarının belli bir süre içinde yok olduğu ve geriye sert ve kaybolmayan doku olarak adlandırılabilen kemik, diş vb'nin kaldığıdır.

Belki de bu ölümün görünür sonucunun estetik olmaması, görüntünün kötülüğü, geri dönüşünün bulunmaması, ölen kişiye duyulan sevgi ve ölümü kabullenmeyişi gibi nedenlerle ortaya çıkan rahatsız/tedirgin edicilik, insanoğlunun ölüm karşısında değişik edimler gerçekleştirmesine neden olmuştur. Bu edimlerin belki de en önemlisi, yazının icadı ve tanrı kavramının ortaya çıkışından da önemlisi ruh kavramının ortaya çıkmış olmasıdır. Ölümle birlikte yaşamın geri dönülemez biçimde tam ve kesin olarak sona

⁵⁵ S. V., Örnek, "Anadolu Folklorunda Ölüm", *DTCF Yayınları*, Ankara 1979, s. 13.

erdiği anlaşılır. Oysa dinsel açıdan ölüm “*ruhun bedenden ayrılması*” olarak tanımlanmaktadır.⁵⁶ Belki de bu tanım gereğidir ki insan ölünün arkasından cesedi yakma, gömme, yanına günlük kullanım eşya ve araçlarını bırakma ya da daha değişik edimler içine girmiştir.

Günümüz fen bilimleri alanında çalışan bilim adamlarının özellikle geriatri, biyoteknoloji, biyokimya ve gen mühendisliği alanında önemli ilerlemeler sağlamalarının ve bu alanlara yapılan yatırımın son derece yüksek rakamlara çıkmış olması, insanın dünyada kalıcı olmadığının farkında olması ve kalacağı süreyi uzatmak istemesi ya da ölüme çare bulmak istemesi ile bağlantılı gibi görünmektedir. Bu haliyle en erken dönemlerden beri ölümü kabullenmeyen ve sonrasının olması gerektiği düşüncesini geliştirerek bunun somut kanıtlarını ölü gömme töreni, mezar, ölü hediyesi gibi biz arkeologların bulabileceği şekilde maddi kültür öğeleri olarak bırakmış olan insan ile günümüz insanının düşüncü biçimi arasında sanki bir fark yokmuş gibi görünür.

Aslında gerçekten de arada düşünce ve düşüncenin davranışa yansımaları bakımından fark yoktur. Yapılmak istenen şey termodinamik bir ilke olarak irreversibil/tersinmez bir olayı reversibil/tersinir hale getirme çabasından başka bir şey değildir. Ölümün geriye dönüşünün olmaması bir başka deyişle tersinmez oluşunun rahatsız ediciliği insanoğlunu bu olayı geriye döndürebilme çabası içine sokmuş olabilir. Bu çaba en eski dönemlerden beri ölü bedeninin bir ritüel dahilinde gömülmesi, bu sırada ölünün yanına bazı günlük kullanım maddelerinin ya da yiyecek içeceğin bırakılması veya süslenerek tekrar geriye döndüğünde ya da bir başka dünyaya gittiğinde oradaki yaşama kolay uyum sağlaması içindir. Günümüzün materyalist düşüncesinde ise öteki dünya inancı, yerine bu dünyada daha uzun süre kalma ya da ölümsüzlüğe ulaşma çabasına bırakmıştır demek pek yanlış sayılmaz.

Burada kısaca öteki dünya kavramı üzerinde durmakta yarar vardır. Yine etnolog ve antropologların gözlemlerinden yola çıkacak olursak, çok tanrılı, şamanik ya da pagan olarak adlandırılan kültürlerde, ölümden sonra gidilen yer genellikle bu dünyanın benzeri ya da paraleliyen; tek tanrılı dinlerde bu paralel dünya kavramı, cennet, cehennem araf gibi kısımların olduğu öteki dünya kavramına dönüşmüştür⁵⁷. Ancak, bazı inanışlarda bu ayrımı net olarak saptamak da eldeki veri eksikliği veya yorum farklılıkları nedeniyle kolay değildir.

⁵⁶ Hançerlioğlu, 1978, 5, 23.

⁵⁷ Şenel, 1995, s. 211; Çoruhlu 2004, s. 251; Emiroğlu-Aydın, 2003, s. 18.

*İnsanoğlunun ölüsünü gömmeye başlaması ile bilişsel gelişimi arasında ortaya çıkan paralellik ise daha da dikkat çekicidir. Bu edimin başlangıcı, Steven Mithen'in "The Prehistory of the Mind/Aklın Tarihöncesi" adlı son derece önemli çalışmasında açıklamaya çalıştığı gibi insanın birbirinden bağımsız hareket eden akıllarının birbirleri ile entegrasyonu aşamasında ya da Mithen'in deyişiyle akıllar arasındaki engellerin kalkmasıyla aynı döneme rastlamaktadır. "...mağara resimlerindeki antropomorfik görüntüler ve insanların eşyalarıyla birlikte gömülmesi, bu Üst Paleolitik insanların doğüstü varlıklara ve muhtemel yaşam ötesi hayatla ilgili inançlara sahip ilk bireyler olduklarını gösterir. Gerçekten de dinsel ideolojilerin ilk kez ortaya çıkışına burada tanık oluruz. Bu durum, ilk insanların aklındaki çeşitli zekâlar arasında var olan bariyerlerin yıkılmasıyla açıklanabilir."*⁵⁸ *Ölülerin gömülmeye başladığı bu ilk dönemin Braidwood'un yaptığı kültürel sınıflandırmada "sınırlandırılmış dolaşım (göçerlik) evresine"*⁵⁹ *denk düşmesi de bir diğer ilginç noktadır. Sınırlandırılmış bir dolaşım ve bunun getirdiği kalıcılık sayesinde ileride açıklanacak öteki dünya ile ata toprağı ve ata kültü arasında bir ilişki olması gerektiğini düşünmek olasıdır. Bunun yanı sıra ölüyü açıkta bırakmanın bu yaşam biçiminde getireceği gündelik zorluklarda göz önünde bulundurulmalıdır.*

Yukarıdaki açıklamadan da anlaşılabileceği gibi ölü gömme eyleminin gerçekleşebilmesi için öncelikle, ölüm bilincinin ya da ölüm olgusunun insanoğlunun kafasında yer etmiş olması, bir başka deyişle insanın ölümün başka hiçbir olguya benzemediğinin farkına varmaya başlaması gerekir. Bu farkındalığın ilk ortaya çıkışı ise birçok antropolog tarafından Neanderthal insana kadar geriye götürülmektedir. Günümüzden yaklaşık 150.000 yıl önce ortaya çıktığı sanılan *Homo neanderthalensis* ya da bazı antropologlarca verilen diğer adıyla *Homo sapiens neanderthalensis*'in ölüsünü ilk kez gömen insansı olduğu düşünülmektedir.

Bu düşünceye ve aşağıda incelenecek olan arkeolojik kanıtlara dayanarak Neanderthallerin ölülerini gömdükleri söylenebilir. Dolayısıyla Neanderthal insanların ölümün farkında oldukları ya da tersten söyleyecek olursak kendi varlığının ayırında olduğunu söylemek olası. Bu da bizi, ölüm bilincinin bir ölçüde Neanderthal insanda var olduğu sonucuna götürür.

Son derece soyut bir kavram üzerinde durulduğunun farkında olarak, şimdi Neanderthal insanının ölülerini gömmüş olduğunun elle tutulur daha doğrusu arkeologların

⁵⁸ Mithen, 1999, s. 200.

⁵⁹ Braidwood, 1995, ss. 40-43; Esin, 2004, s. 25.

hoşuna gidecek tarzda söyleyecek olursak maddi kanıtları üzerinde duralım. Ölü gömme konusundaki ilk ve en çok bilinen kanıt Kuzey Irak'ta Zagros Dağları'ndaki ünlü Şanidar Mağarası'ndan gelir. Burada günümüzden 60.000 yıl önce yaşadığı sanılan Şanidar halkından günümüze kalan ve 1957 yılında Solecki tarafından başlatılan kazılarda ortaya çıkarılan yaşlı bir Neanderthal insanına ait gömü söz konusudur.⁶⁰ Şanidar'da "çiçek gömü" adıyla bilinen bu önemli gömü örneği 1960 yılı kazılarında Mousterien seviyenin yine orta kısmında B7 karesinde ortaya çıkarılmıştır. Buradaki iskeletin tibia ve fibulası yaklaşık 7.5 m. derinlikte bulunmuş ve iskelet sol tarafa doğru yattığından sağ kolu ve bacaklarının kıvrık pozisyonunda olduğu görülmüştür.⁶¹ Etrafındaki toprak polinolojik açıdan incelendiğinde çiçeklerin özellikle buraya bırakıldığı ve bunun özel bir gömü örneği olduğu anlaşılmıştır. Aslında burada birden çok iskelet bulunmasına karşın bunlardan biri, Şanidar IV adı verileni bilim dünyasında oldukça tartışmalara neden olduğu için önemlidir. Şanidar IV'ün, özellikle çevresindeki toprakta yapılan polinolojik analizler sonucu bölgenin normal florasında bulunan çiçeklerle gömülmüş olduğu düşüncesi yaygındır.⁶² Ancak bu düşünceye karşı olanlar da bulunmaktadır. Yaşlı bir şamana ait olduğu ileri sürülen bu iskelet ve çevresinde yapılan analizlerden elde edilen sonuçlar üzerine başlayan tartışma, aslında çiçeklerle süslü olarak gömülmüş olmasının simgesel niteliği nedeniyle Neanderthal insanının bilişsel gelişmişlik düzeyinde kilitlenmektedir.

Neanderthal insanının ölüsünü ilk gömen canlı olduğunun diğer kanıtları La Chapelle-aux Saints, Le Moustier, La Ferrassie, Deşik-Taş ve Regourdou mağaralarındaki iskeletlerdir.⁶³ Bu iskeletlerin yanı sıra dolaylı bir kanıt, Neanderthaller öncesine ait tam iskeletlerin neredeyse hiç bulunmamış olmasıdır.

Bilinen ilk insansı türünün bir üyesi olan *Australopithecus aferensis*'e ait ünlü "Lucy" iskeletini de kapsamak üzere, insanlık tarihinin üç milyon yıllık bir döneminden kalma yalnızca iki tam ya da tama yakın iskelet bulunmasına karşın, Neanderthallerin ortaya çıkmasından sonra yirmiden fazla tam iskeletin fosil kayıta bulunması bir başka deyişle tam iskelet sayısındaki artış bilinçli ölü gömme geleneğinin Neanderthal insanının uygulamaları arasında bulunduğu bir kanıt olarak gösterilebilir.⁶⁴ Çünkü, eğer tam

⁶⁰ Solecki, 1975, s. 880-881; Leroi-Gourhan 1975, s. 562-564.

⁶¹ Türk, 1997, s. 36.

⁶² Yapılan polinolojik analizler bu çiçeklerin, aynı coğrafyada bugün de var olan civan perçemi, peygamber çiçeği, devedikeni, kanaryaotu, salkımlı sümbül, gül hatmi, at kuyruğu gibi bitkilere ait olduğunu göstermiştir. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta ise bütün bu bitkilerin şifa verici olarak kullanılıyor olmalarıdır.

⁶³ R. Levin, *Modern İnsanın Kökeni*, Çev.N.Özüaydın, TÜB_TAK Yayınları, Ankara 1998, s. 236.

⁶⁴ Lewin, 1998, s. 233; Pearson, 2002, s. 148.

iskelet sayısında bir artış varsa bunun bir nedeni de cesetlerin bilinçli olarak korunmaya çalışılmasıdır. Bunun yanı sıra 20.yy'ın başından bu yana ortaya çıkarılan 200 kadar Neanderthal kalıntısından hiç değilse otuzunun cesedinin, uygun konuma getirme, mezara eşyalar ve hayvan kemikleri koyma ve taşları özenle yerleştirme gibi etkinlikleri kapsayan uygulamalara işaret ettiği belirtilmektedir⁶⁵.

Sonuç olarak Neanderthal insanın ölüsünü gömdüğünü düşünmek yanlış sayılmaz. Ancak bu gömme ediminden nasıl bir anlam çıkarılacağı konusunda tartışmaların halen devam ettiğini aklımızın bir köşesinde tutarak ve ihtiyatlı biçimde Neanderthal insanının ölüm bilincine sahip olduğunu, bir başka deyişle ölümün başka hiçbir olguya benzemediğinin farkına varmaya başladığını söyleyebiliriz. Ölüm bilincinin insan için son ve belki de en önemli kaygı olması, ölü gömme uygulamalarını ortaya çıkarmış olabilir. Ancak bu ölü gömme uygulamalarının bir ritüel dahilinde yapılmaya başlanması bir başka kavramın “din” kavramının da yavaş yavaş ortaya çıktığı izlenimini uyandırmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, Ayin ya da ritüelin sosyoloji ve antropolojide, içsel tutarlılığı olan, sistemleştirilmiş ve genellikle bir mitos ya da gizemselleştirilmiş bir tarihin yeniden canlandırılmasına yönelik ritler süreci⁶⁶ şeklindeki tanımı burada devreye girmekte ve kutsallıkla ilişkisi bulunan ritler, ölü gömme uygulaması sırasında ardı ardına sıralanarak bir ritüeli oluşturmakta, dolayısıyla din olgusunun doğumu muştulanmaktadır.

İnsanoğlu, ölüm hangi sebepten olursa olsun, bir şekilde ölülerinden kurtulma yolları geliştirmiş ve bunlar zamanla gelenekselleşerek törensel bir nitelik kazanmıştır. Çeşitli coğrafyalarda farklı gömü şekilleri olmakla birlikte Anadolu’da ceset, yakarak ve yakmadan olmak üzere başlıca iki şekilde gömülmüştür.

1.5. ANTİK ÇAĞ’DA ÖLÜM OLGUSU

Fransa’daki Le Mouister, Rusya’daki Teshik Tash ve Irak’taki Shanidar mağaralarında saptanan arkeolojik verilere göre ölülerini gömen ilk insanlar, günümüzden 100.000–40.000 yıl önce yaşadıkları tespit edilen, Neanderthallerdi⁶⁷. Günümüzde olduğu gibi antik dönemde de insan hayatının en önemli iki olgusu, doğum ve ölüm olgularıydı. Bu iki olguda yaşanan sevinç ve hüznün, toplumlara ve coğrafyalara göre farklı şekillerde

⁶⁵ Lewin, 1998, s. 236.

⁶⁶ S. Özbudun, *Ayinden Törene-Siyasal İktidarın Kurulma ve Kurumsallaşma Sürecinde Törenlerin İşlevleri*, Anahtar Kitaplar, İstanbul 1997, s.19.

⁶⁷ Akyurt, 1998, s. 1

törenselleştirilmiş ve farklı gelenekler ortaya konulmuştur. Örneğin Herodotos⁶⁸,un belirttiğine göre Trakya bölgesinde yaşayan Trausiler, diğer Trakyalıların göreneklerinden farklı olarak, her doğumla birlikte dünyaya gelen çocuğun, doğduğu andan itibaren dünyada göreceği acıları ve karşılaşacağı kötülükleri düşünerek ağlayan; ölen kişilerin ardından ise dünyanın sefaletinden ve yükünden kurtulup, öbür dünyanın mutluluğuna eriştiği için sevinen insanların bulunduğu bir topluluktur.

Bununla birlikte toplumun öteki dünya görüşlerini yansıtan ölü gömme gelenekleri içerisinde değerlendirilen, mezar türü, gömme biçimi ve ölü hediyeleri de yine toplumlara ve zamana göre değişiklikler göstermekteydi. Toplamların refah durumu, bulundukları bölgenin coğrafi koşulları, ilişki içerisinde oldukları yakın kent veya bölgelerle olan sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel etkileşimleri, her alanda olduğu gibi ölü gömme geleneklerinde de o bölge toplumunu muhakkak ki etkilemişti. Bu açıdan bakıldığında bir kent ya da topluluğun ölü gömme gelenekleri ve bunun içerisindeki mezar mimarisini ele alırken o kent ya da topluluğun bulunduğu bölge içerisinde ve yakın bölgelerde yer alan diğer kent veya yerleşimleri de göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Bu farklı gelenekler ve farklı koşullar, farklı mezar mimarileri ve gömü gelenekleri ortaya çıkarmıştır.

Antik çağda başlıca iki farklı ölü gömme geleneği bulunmaktaydı. Bunlardan ilki İnhumasyon gömü ikincisi ise, Kremasyon gömüydü. Bu iki farklı gömü geleneğine kısaca değinecek olursak:

İnhumasyon Gömü: Ölünün bir bütün olarak ceset halinde gömülmesi (=inhumasyon) bilinen en eski ve en yaygın gömme türü olup, günümüze kadar süregelmiştir. Bu gömü türünde ölümlerin dorsal, hocker ve yarı hocker şekilde olmak üzere çeşitli pozisyonlarda yatırıldıkları görülmektedir. Özgüç'ün⁶⁹ de belirttiği gibi, ölümlerin hangi nedenlerden dolayı bu şekilde yatırıldığını kesin olarak bilemiyoruz. Özellikle hocker pozisyonu hakkında K.Emre⁷⁰, Yanarlardaki ölü gömme adetlerini değerlendirirken, küpler içine konulan cesetlerin ölümden hemen sonra, soğumadan küplere yerleştirilmiş olması gerektiğini, aksi takdirde cesetlerin ölümlle gömölme arasında hocker duruma getirilerek bekletilmiş olsalar bile, bazı küplerde oldukça dar olan ağızlarından içeri doğru yerleştirilmelerinin çok zor olacağını belirtmektedir⁷¹. Akyurt'ta,

⁶⁸ Herodotos, V, 4

⁶⁹ Özgüç, 1948, s. 34.

⁷⁰ Emre, 1978, s. 24.

⁷¹ Akyurt, 1998, s. 5,6

Emre'nin bu görüşünün, tüm mezar türlerinde karşımıza çıkan hocker pozisyonunda yatırılmış cesetler için de geçerli olması gerektiği kanısındadır.

Ceset (Inhumasyon) Gömme: Cesedin toprağa ya da zamanla gelişen değişik tipte hazırlanan mezarlara gömülmesidir. Vücut hangi şekillerde koyulursa koyulsun cesette tahribe rastlanmaz.

Anadolu'da genellikle gömüler yerleşim içine ya da yerleşim dışına gömülmüşlerdir. Yatış pozisyonları ise, bacaklar karına doğru çekilmiş ana rahminde olduğu şekle yakın (hoker), tarzda veya düz bir şekilde de (dorsal) gömülmüşlerdir.

Intramural gömme: cesetlerin yerleşim içine gömülmesidir. Genellikle içinde oturulan mekânların yani evlerin tabanlarının altına gömülmesi anlamına gelmektedir.

Extramural gömme: cesetlerin yerleşimin yakınlarında bir mezarlık alanı oluşturarak gömülmesini ifade eder.

Ölüyü gömmenin ve bununla bağlantılı olarak ölü gömme geleneklerinin oluşmaya başlamasının hangi kültür ve zamanda ortaya çıktığı⁷² kesin olarak belli olmamakla birlikte, Orta ve Geç Paleolitik Dönemlerden itibaren izlenebilmektedir.

Bilinen en eski gömülerin günümüzden 80.000- 90.000 yıl önce Mousterien Dönem'in Neanderthal insanına ait olduğu ileri sürülmektedir⁷³. Anadolu'da bu dönemlere ait buluntular yoktur. Fakat Seeher' göre⁷⁴, Antalya- Karain ve İstanbul- Yarımburgaz mağaralarındaki diş ve kemik buluntular Paleolitik Çağ'dan kalan ölü gömme izleri olarak değerlendirilebilir.

Neolithik Dönem ile birlikte başlayan yeni bir topluM.S.al yapılanma dini inançlar ve ölü gömme gelenekleri hakkındaki düşünce ve uygulamaların başladığını gösteren somut örneklerin yaygınlaştığı bir dönem olmuştur. Neolithik dönemde insanlar çoğu kez evlerin tabanlarının altında (intramural) açtıkları ve basit toprak mezar grubuna giren çukurlara defin işlemlerini gerçekleştirmişlerdir.

⁷²Kur'an-ı Kerim, Maide suresi, 31. Ayetten öğrendiğimize göre, ilk insan olduğuna inanılan Hz. Adem'in, Kabil ve Habil adında iki oğlu vardır. Günün birinde Kabil kardeşini bir anlaşmazlık sonucu öldürür, fakat cesedi ne yapacağını bilemez. Bu esnada bir karga yere inerek toprağı eşmeye başlar. Bu olay bir anlamda Kabil'in kardeşinin cesedini toprağa gömmesi için vesile olur. Böylece ölen bir kişinin cesedinin gömülmesi olayı her ne kadar elde bilgi ve belge olmasa da insanlık tarihi kadar eski olduğu hakkında bir fikir vermektedir.

⁷³ Jurgen Seeher, "Tod und Bestattung in der Vorgeschichte/Tarihöncesi Çağlarda Ölüm ve Gömü", Çev. S. Gülçur, *Arkeoloji ve Sanat*–59, 1993, s. 9.

⁷⁴ Seeher, 1993, s. 9- 10.

Kremasyon Gömü: Basit anlamda ifade etmek gerekirse ölünün yakılması anlamına gelen ve ateşin kullanılmasının en ilginç uygulamalarından biri olan Kremasyon, iskeletin içindeki yaklaşık %30 oranındaki organik materyal de dahil olmak üzere vücudun organik yapısının yanması ve su kaybı olarak tanımlanmaktadır⁷⁵.

Kökeni prehistorik çağlara kadar uzanan ölümlerin yakılarak gömülmesi geleneği-kremasyon Anadolu’da yaygın olmasına karşın, bu uygulama hakkındaki bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Kremasyon ile ilgili olarak yanık kemikler üzerinde yapılan deneysel çalışmalar 650–700°C’ye kadar olan ısının kemiklerde belirgin bir bozulma ve eksilme meydana getirmediğini, 700–900°C arasındaki bir ısının kemiklerin yapısında değişme, miktarında eksilme ve renk değişimi meydana getirdiğini ortaya koymuştur. Renk öncelikle sarımsı. Artan ısıya paralel olarak kırmızı, mor ve erguvaniye dönüşür, daha sonra kahverengi ve siyahtan mavimsi gri ve beyaza doğru değişir, 800°C’nin altında organik materyallerin yanması tamamlanmadığı için bu tür yanmalara tamamlanmamış yanma ya da tütsüleme denmektedir. S.Mayıs (1998) 645–1200 °C’lik bir ısının, P.Shipman (1984) ise 645°C ile 940°C arasındaki bir ısının kemiklerde mavimsi beyaz ve beyaz rengin oluşabileceğini göstermişlerdir⁷⁶.

Kökeni hakkında yeterli ve kesin bilgiler olmamasına karşın, yakarak gömme-kremasyon’un Anadolu’daki M.Ö.7.bine tarihlenen ilk örnekleri, Niğde Aksaray’daki Aşıklı Höyükte ortaya çıkarılmış ve ihtimalle de M.Ö.3.bin’de Akdeniz ve Ege Denizi ticareti ile yayılmıştır⁷⁷. Mezopotamya ve Suriye’de Neolitik Çağ’dan itibaren kremasyon’un yaygın bir biçimde kullanıldığı bilinmektedir. Anadolu’da yakarak gömme – kremasyon geleneği M.Ö. 3. bin, M.Ö. 2. bin ve M.Ö.1. binde belli bir halk ile sınırlı kalmaksızın kullanılmıştır. Bununla beraber Doğu Akdeniz ve Anadolu’da inhumasyon ve kremasyon, Arkaik Dönem’den itibaren kesintisiz olarak yan yana uygulandığı da bilinmektedir⁷⁸.

Parion Güney nekropolünde yer alan kremasyonlar M.Ö.1. bin kremasyonları ve onun devamı niteliğindeki Roma dönemi kremasyonları içerisinde yer almaktadır. Burada değineceğimiz kremasyonlar çoğunlukla Erken Roma dönemi ve hemen sonrasına ait olmakla beraber Yunanistan’da ve Troas bölgesinde yer alan diğer bazı antik kentlerin nekropollerinde uygulanan kremasyon gömülerle benzerlik göstermektedir. Yunanistan’da

⁷⁵ Mackinly, 2000, s. 403–421

⁷⁶ Yılmaz Selim Erdal, “Bakla Tepe Geç Tunç Çağı Mezarından Gün Işığına Çıkarılan Yanmış İnsan İskelet Kalıntılarının Antropolojik Analizi”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 19(2), 2002, s. 120.

⁷⁷ Buluç, 1993, s. 84-85

⁷⁸ Özbek, 2006, s. 560.

Protogeometrik, Geometrik, Arkaik, Klasik ve Hellenistik dönemlerde, farklı sıklıklarla, farklı iki tür kremasyon kullanılmıştır. Bu kremasyonlar şu şekildedir:

Birincil Kremasyon: Bireyin nekropol alanı içerisinde yakılması şeklinde olan bu kremasyonlarda yaklaşık 2 m. derinliğe sahip çukur açılır, yanma işlemi sırasında gerekli hava sirkülasyonu oluşturularak yanma işleminin tam anlamıyla sağlanabilmesi amacıyla bu çukurun zeminine uzunlamasına oyuklar açılırdı. Bazen bu uzunlamasına oyuklara ek olarak enine oyuklar da açılabilmekteydi. Bu oyukların yanı sıra bazen mezar zeminine tuğlalar döşenerek zeminin kuru olması ve hava sirkülasyonu'nun daha iyi olması sağlanır, bazen de mezar tabanına oyuklar açılmadan sadece tuğlalar yerleştirilebilirdi. Bu işlemlerden sonra yakma odunları yerleştirilir, bunun üzerine de tabut veya buna benzer düz bir tahta üzerinde ya da bazen hiç tabut olmadan ölü bırakılırdı. Kütüklerin yanı sıra yakma işlemini kolaylaştıracak reçineli çam dalları ve çalı çırpı da konularak yakma işlemi gerçekleştirilirdi⁷⁹.

İkincil Kremasyon: Bireyin nekropol alanı dışında ya da küllerinin-kalıntılarının gömüldüğü çukurun harici bir yerde yakılması olarak tanımlanır. Birey nekropol alanı ya da küllerinin gömüldüğü alanın dışında bir yerde yakıldıktan sonra geriye kalan parçalar özenle toplanır ve bir urne (=kül kabı) içerisine doldurulur. Daha sonra bu urne nekropol alanı içerisinde açılan daha sığ ve küçük bir çukur içerisine yerleştirilerek kabın ağız kısmı taş parçası, kiremit ya da taş bir plaka, daha küçük formda kase veya başka kaplarla ya da çömlek parçaları ile kapatılırdı⁸⁰. Bunun üzeri biraz toprakla kapatıldıktan sonra taş plaka ya da kiremit parçasıyla urnenin bulunduğu kısım belirginleştirilir ve en sonunda da urne çukuru hafif tümsek yapacak şekilde kapatılarak mezarın bulunduğu kısım belirginleştirilirdi⁸¹.

⁷⁹ Kurtz-Boardman, 1971, s. 73,74

⁸⁰ Dusenbery, 1998, s. 11

⁸¹ Kurtz-Boardman, 1971, s. 37,51

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHİ SÜREÇ İÇİNDE ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

2.1. NEOLİTİK ÇAĞ ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

Arkeolojik bulgulara göre yerleşik hayata geçilen bu dönemde Çatalhöyük⁸² ve Hacılar'da⁸³ ele geçen duvar resimlerinin çoğu, bu dönem ölü gömme gelenekleri hakkında bazı bilgiler vermektedir. Örneğin, Çatalhöyük'teki duvar resimlerinin birinde, elinde kanlı insan başı taşıyan bir figür⁸⁴ diğer bir resimde⁸⁵ de başsız insan cesedini gagalayan abartılmış büyüklükteki akbabalar ve onları cesetten uzaklaştırmaya çalışan bir insan figürü görülmektedir. Bu betimlerde izlenen akbabaların insan cesetlerini temizleme sahneleri, ölü gömme törenlerinin de başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Aynı yerde saz ve hasırdan yapılmış bir yapının tabanına insana ait kafatasları ve kemik parçalarının gömüldüğüne, bir başka betimde ise, cesetlerin bir bütün olarak mezara bırakıldığına tanık olunuyor⁸⁶. Bu sahnelerden de anlaşıldığı gibi, Çatalhöyük'te ölen kişilerin, önce kafaları kesilip alınır, sonrada cesetlerin kalan kısımlarının yumuşak yerleri yok oluncaya kadar akbabalara yedirilirdi. Daha sonra akbabaları uzaklaştırıp geri kalan iskelet parçaları toplanarak evlerin tabanları altına gömülürdü⁸⁷.

M.Ö..7. bin ilk yarısına tarihli Aşıklıhöyük'te yapılan kazılarda 35 iskelet kalıntısı ele geçmiştir⁸⁸. Gömülerin hepsi evlerin tabanlarının altında kazılan 40- 50cm. derinlikteki çukurlara sağ taraflarına yatırılmak suretiyle hoker tarzda gömülmüşlerdir⁸⁹. Evlerin tabanı altında ele geçen iskeletlerin çok büyük bir bölümünden baş ve gövde kalıntılarında değişik derecede yanık izleri mevcuttur. Burada tam olarak kremasyon örneği görülmesi de yine de Aşıklıhöyük halkı, ölü yakma işlemini bir gelenek çerçevesinde uygulamış olabilir. Göz kararıyla etler kemikten ayrıldıktan sonra yakma işlemine son verilmiş olmalıdır⁹⁰.

⁸² Mellart, 1967, s. 45; Ahmet Uhri, *Batı Anadolu Erken Tunç Çağı Ölü Gömme Gelenekleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2006, s. 110.

⁸³ Mellart, 1970, Lev. 36, Res. 1, 2.

⁸⁴ Mellart, 1967, Res. 19.

⁸⁵ Mellart, 1967, Res. 21.

⁸⁶ Mellart, 1967, Res. 23.

⁸⁷ Özgüç, 1948, s. 41.

⁸⁸ Özbek, 1993, s. 28,

⁸⁹ Özbek, 1992, s. 205.

⁹⁰ Özbek, 1992, s. 207.

Cafer Höyük'te ele geçen üç mezar basit toprak mezar şeklinde olup bu kez burada sol taraflarına yatırılan cesetler yine hoker tarzında gömülmüşlerdir⁹¹.

M.Ö. 7300- 6750 yılları arasına tarihlenen Çayönü'ndeki aseramik yapı evrelerinin tümünde basit toprak mezar görülmüştür. Ancak bazı mezarlarda kemiklerin dağınık olarak bulunması buralara ikili ya da üçlü gömü yapılmış olabileceği şeklinde yorumlanmıştır⁹². Çayönü, ölü evi olarak da anılan Kafataslı Yapı farklı özelliklere sahip olmasıyla kayda değerdir. Bu merkezde ele geçen 605 iskeletten 405'nin kafataslı yapıda olduğu belirlenmiştir. Yapının en alt evresindeki iki çukur içerisinde dağınık halde insan iskeletleri bulunmuştur⁹³. Taş döşemeli yapıların 2c evresindeki 4 hücreden en batıda olanında 3 dizi halinde düzenli olarak sıralanmış kafatasları ve bunları örten uzun kemikler ortaya çıkarılmıştır. Bunun yanındaki hücrede ise, iki çocuk iskeletiyle kafatası olmayan bir kadın iskeletine rastlanmıştır. Yapının üst evrelerinde ise, 49 adet kafatası bulunmuştur. Bu kafataslarının durumu kafataslarının asılı veya bir rafta durduğu şeklinde yorumlanmıştır⁹⁴. Seeher kafataslı yapının Alp Dağları yakınlarındaki kemik evleriyle ilişkili görmüş ve ne ata kültüyle ne de kurban törenleriyle ilişkili olabileceklerini, ama ölülerinden arda kalan kemikleri anılarına yaraşır bir şekilde “memento mori” olarak saklanmış olabileceklerini düşünmektedir⁹⁵.

Aynı dönemden Nevali Çori'de iki farklı evin tabanında açılan çukurlarda 9 kafatası⁹⁶, Musular'da ise, ele geçen tek basit toprak mezarda ölü, hoker pozisyonunda yatırılmıştır⁹⁷.

Bu dönem merkezlerinden Çatal Höyük, Köşk Höyük Yümüktepe, Fikirtepe, Pendik, Öküzini ve Kuruçay gibi yerleşimlerde basit toprak mezarlar ele geçmiştir.

Çatal Höyük'te ele geçen mezarların bir kısmı bir beze sarılarak hoker pozisyonunda sol taraflarına yatırımlı şekilde bulunmuşlar, diğerlerinde ise, iskelet parçalarının toplanıp taban altında açılan bir çukura gömüldükleri tespit edilmiştir⁹⁸. Çatalhöyük mezarları, erkek mezarlarında çakmaktaşı kamalar, mızrak uçları, doğal camdan bıçaklar, kazıyıcılar gibi oldukça zengin mezar hediyeleri ile karşımıza

⁹¹ Özbek, 1991, s. 53.

⁹² Özdoğan, 1994, 57, vdd.

⁹³ Özbek 1989, s. 163.

⁹⁴ Özdoğan, 1994, s. 57.

⁹⁵ Seeher, 1993, s. 11.

⁹⁶ Yakar, 1991, s. 65.

⁹⁷ Özbaşaran, 1997, s. 205.

⁹⁸ Mellaart, 1966, s. 183.

çıkmaktadır. Kadın mezarlarında ise, obsidyen aynalar, kemik iğneler, kemik ve bakırdan yüzükler gibi mezar hediyelerine sahiptirler⁹⁹.

Bu dönemde basit toprak mezarlara sadece Köşk Höyük örneğinde olmak üzere küp mezarlar eklenmiştir. Köşk Höyük, Geç Neolithik evresine ait III. tabakada bebeklerin gömülmesinde kullanılan küp mezarlar bulunmuştur¹⁰⁰.

2.2. KALKOLİTİK ÇAĞ ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

Basit toprak mezarlar bu dönem içinde de yoğun olarak kullanılmıştır. Ancak küp mezar geleneği Neolitik Döneme göre daha da yaygınlaşır. Bu tip gömüler Baklatepe, Gözlükule ve Ilıpınar, gibi Kalkolitik merkezlerde görülmektedir.

Ilıpınar'da Geç Kalkolitik Döneme tarihlenen IV. Tabaka mezarlık niteliği kazanmıştır¹⁰¹. Bu alanda da içinde bebeklerin bulunduğu küp mezarlar söz konusudur. Baklatepe'de içinde bir yetişkinin bulunduğu küp mezar bu dönem için tek örnektir¹⁰². Bursa ilinin Orhangazi ilçesinin sınırlarında İznik gölünün 1,5 km batısında yer alır. Burada 5m. Yüksekliğinde, Neolitik Çağdan Bizans Dönemine kadar bir buluntu vardır¹⁰³. Kazıları Hollanda Arkeoloji enstitüsü müdürü Jacop Roodenberg yürütmüştür. Höyükteki IV. yapı kati Geç Kalkolitik döneme tarihlendirilir. Bu dönemde IV. yapı katında Geç Kalkolitik çağa ait Extramural bir mezarlık tabakası bulunmuştur. Burası sadece mezarlık alanı olarak kullanılmıştır. 1987–89 yıllarında 20'den fazla mezar Geç Kalkolitik çağa aittir. İnhumasyon teknikte hoker tarzında gömülmüş, bazı mezarlarda birden fazla ceset bulunmuştur. Bir mezarda yüz yüze bakan iki ceset gömülmüş bu iskeletlerin yanında tunç balta, bakır bıçak, siyah perdahlı bir kap konmuştur. Kaplar iskeletlerin bas ve ayak kısımlarına bırakılmış. Diğer mezarlarda ölülerin yanında tunç baltalar, bıçaklar, biz ve çeşitli kaplar bırakılmış. Kaplar içinse formlar omurgalı kâseler, testiler, bir ya da iki kulplu çanak çömlekler. Kalkolitik dönem Extramural ölü gömme geleneğinin tek örneğini Ilıpınar oluşturur.

İstanbul Kadıköy'de yer alan Fikitepe 140 X 70m. boyutlarında bir höyük yerleşmesidir. 1960 yıllarda Kurt Bittel kazmıştır¹⁰⁴. Bu kazılar sırasında Fikirtepe I ve II.

⁹⁹ Mellaart, 1967, s. 207.

¹⁰⁰ Silistreli, 1985, s. 107.

¹⁰¹ Roodenberg vd, 1989–1990, 77; Uhri, 2006, s. 110.

¹⁰² Erkanal- Özkan, 1998, 415.

¹⁰³ Roodenberg, 2002, 91 vdd.

¹⁰⁴ Bittel, 1969/1970, 9, plan 3.

katlarda Intramural basit toprak mezarlar ortaya çıkarılmıştır. Mezarlar hoker tarzındadır. Ölülerin yanında kâse türünde kaplara rastlanılmıştır.

Pendik, 170 X 180 m. boyutlarındadır. 1981 yılında İstanbul Arkeoloji müzesi denetiminde Kurt Bittel çalışmıştır. Burada bir takım mezarlar ortaya çıkarılmıştır. I nolu açmada 3 çukur barınak bulunmuş. Bu barınaklarda A adi verilen 80 cm derinliğinde 5,5 m çapında yuvarlak bir barınak vardır. Bu yapının ikinci evresine denk gelen evrede taban altında Hoker tarzında insan iskeleti bulunmuştur. Herhangi bir ölü hediyesi yoktur. Kuzey güney yönünde hoker tarzında sol yanına yatırılmıştır. B barınağının 3. kullanım evresinde yine taban altında insan iskeletleri bulunmuş. Ancak A yapısındaki iskeletten farklı yöne bakmaktadır¹⁰⁵.

Beycesultan, 1954–59 yıllarında Seton Lloyd ve James Mellaart tarafından kazı yapılmıştır. Höyükte 40 tabaka vardır, ilk 20 tabaka kalkolitik döneme aittir (XL - XX). Özellikle Geç Kalkolitik evre Beycesultan'da yoğun olarak yaşanmıştır. Bu döneme ait çok az sayıda bulunan mezarlardan yola çıkarak Extramural bir gömü geleneği olduğunu söyleyebiliriz. XXIX. katta yapı dışında bir küp içinde çocuk iskeleti bulunmuş. Ayrıca XXVIII. katta ise bir yapının tabanı altında, basit toprak mezar içinde bir çocuk iskeleti daha bulunmuş. İskelet Kuzeydoğu Güneybatı yönünde hoker tarzında gömülmüş. Herhangi bir ölü hediyesi yoktur.

1978–88 yıllarında Duru başkanlığında kazılan Kuruçay'da ise, Erken Kalkolitik çağa tarihlenen bir takım mezarlar bulunmuştur¹⁰⁶. Mezarlar XXI. kat yerleşmesinin güneybatı bos alanında ortaya çıkarılmıştır. Toplam 3 adet mezar kalkolitik döneme aittir. Bu 3 mezarın ikisinde yetişkin ötekinde çocuk iskeletine rastlanılmıştır. Bu mezarların iki tanesinde iskeletin üzerinde birer tasın bulunması ilginçtir. İskeletler hoker tarzında gömülmüşlerdir, ancak belirli bir yön birliğinde gömülmemişlerdir. Gömülerle birlikte herhangi bir eşya bulunmamış, sadece tek bir çömlek bir mezarda ortaya çıkarılmış. Kuruçay'da Extramural bir gömünün olduğu düşünülerek höyük çevresinde sondajlar yapılmış ama bu sondajlar hiç bir sonuç vermemiş.

Bu döneme ait diğer önemli bir merkez ise, Hacılardır. Burada yapılan kazılarda Kalkolitik Çağ'a ait yapıların tabanları altında 20 tane mezar ortaya çıkarılmıştır¹⁰⁷. Bu 20 mezardan 22 adet iskelet tespit edilmiştir. Ölüler Hacılar'da mekânların tabanları altına toprağa açılan oval şekilli çukurlara yatırılmıştır. Hacılar II a döneminde ölümler genelde

¹⁰⁵ Harmankaya, 1983, IV. KST. 27.

¹⁰⁶ Duru, 1994, s. 16.

¹⁰⁷ Mellaart, 1970, s. 88.

evlerin tabanları altına gömülürken, Hacılar IV-VI tabakalar arasında daha çok avlu tabanları altına gömülmüşlerdir. Hacılar II a evresindeki mezarlar etrafı surla çevrili kentin kuzeydoğu kösesindeki, tapınak olarak adlandırılan yapının tabanı altında 3 mezar ortaya çıkarılmış. Bu 3 mezarın her birinde de 1 kadın 1 çocuk şeklinde gömü yapılmış. Yön birliği olmayan bu mezarlarda ölüler hoker tarzda gömülmüşlerdir. Genelde Hacılar'da ortaya çıkan gömülerin yanında çok az sayıda boyalı çanak çömlek mermer bir kap, boncuklar ve kemik iğne bulunmuş. Hacılarda sadece 22 adet gömünün olmasından dolayı extramural bir mezarlığın olabileceği düşünülmüştür. İskeletleri üzerinde çalışmalar yapan Şenyürek, iskeletleri Promediterranean ırkı olarak yorumlamıştır¹⁰⁸.

2.3. BRONZ/TUNÇ ÇAĞ'DA ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

Manisa ilinin Kırkağaç ilçesine bağlı Gelenbe Beldesinin Bostancı köyü yakınlarında açığa çıkarılan Yortan Mezarlığı Kırkağaç'ın 16,5 km kuzeydoğusunda yer almaktadır¹⁰⁹. Toplam 107 mezarın kazısının yapıldığı Yortan, Erken Tunç Çağı'nın bütün evrelerinde kullanılmış bir mezarlık alanıdır. Ancak kazı sırasında yüzeyden yaklaşık 1–1.5m alttan itibaren başlayan mezarların nasıl bir tabakalanma içinde yayıldığına dikkat edilmediğinden¹¹⁰ yapılan kronolojik ayırım sadece mezarlardan çıkan armağanlara ve Batı Anadolu'daki diğer mezarlardan çıkan buluntulara göre daha sonra Kamil tarafından yapılmıştır¹¹¹. Pişmiş toprak, pithos ve çömlek mezarların yanında bir tane de sandık mezar türüne rastlanmıştır. Gömüler, ektramural mezarlıkta hoker ve inhumasyon olarak gömülmüşlerdir. Babaköy mezarlığındaki pithoslarla olan dikkat çekici benzerliklerine dayanarak Yortan ve Babaköy mezarlıklarındaki pithosların sadece ölü gömme için üretildikleri düşünülebilir. Yortan'da ortaya çıkarılan pithoslar Gaudin'in çizimlerine dayanarak Kamil tarafından 6 grupta toplanmışlardır. Kamil'in de belirttiği gibi toplam 107 mezardan çizimleri bugüne kalanlar sadece 83 tanedir ve sınıflama bunlar üzerinden yapılmıştır¹¹². Toplam 23 adet olan bu kapların benzerlerine, Troia Ic, Thermi I-II-III-IV, Beycesultan XIX-XVI, XIV ve bölgesel çeşitlemeleriyle Elmalı kültür bölgesinde rastlanılmaktadır¹¹³.

¹⁰⁸ Özbek, 1990, 57.

¹⁰⁹ T. Kamil, *Yortan Cemetery in The Early Bronze Age of Western Anatolia*, B. A. R. 145, Oxford 1982, s. 1; TAY-IVa Yortan; Uhri, 2006, s. 110.

¹¹⁰ Kamil, 1982, s. 5.

¹¹¹ Kamil, 1982, s. 67.

¹¹² Kamil, 1982, s. 7.

¹¹³ Kamil, 1982, s. 36–37.

Balıkesir il merkezinin 20km güneydoğusundaki Ovabayındır Köyü yakınlarındaki Karaağaç Tarla Mevkii'ndedir. İlk kez 1936 yılında Stewart tarafından saptanan ve burada kaçak kazı yapıldığı yolunda gelen duyumlar üzerine 1956 yılında E. Akurgal ve ekibi tarafından yapılan kurtarma kazıları sonucunda çoğu tahrip olmuş 14 tane pithos gömü ortaya çıkarılmıştır.¹¹⁴ Üçer metre arayla yerleştirilmiş bu mezarlardan sadece ikisi sağlam olarak bulunmuş olup, mezarların konumları, içlerindeki iskeletlerin pozisyonları hakkında Akurgal tarafından hiçbir bilgi verilmemektedir¹¹⁵.

Mezarlık alanının yakınındaki Değirmenderesi'nin her iki kıyısında bu mezarlığın yerleşiminin olduğu, ancak burada herhangi bir kazı çalışması yapılmadığı belirtilmekte ve mezarlık buluntularının Yortan-Babaköy mezarlıklarına benzemesi dolayısıyla buralarla ilişkilendirilmektedir¹¹⁶. Yerleşimde kazı çalışması yapılmamakla birlikte kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan dikdörtgen planlı bir yapının saptandığı ve bu yapının güneybatı köşesinde küçük bir çocuk mezarının ortaya çıkarıldığı belirtilmektedir¹¹⁷. Stronach, bütün bu buluntulardan yola çıkarak ve özellikle minyatür kama ya da çakı olarak nitelendirilen malzemeye bakarak Ovabayındır mezarlığını M.Ö.2500-2200 yılları arasına tarihlemektedir¹¹⁸. Dolayısıyla, Troia, Yortan, Babaköy gibi merkezlerle uyum gösteren bu tarihleme sonucu Ovabayındır'ın ETÇ II ve ETÇ III'ün erken evreleri arasında kullanılmış

Baklatepe Höyüğü; İzmir'in güneyinde, Cumaovası/Menderes İlçesine bağlı Bulgurca köyünün kuzey kenarında yer almaktayken, yakın zamanda yapımına başlanan ve kısa sürede bitirilen Tahtalı barajının su tutma alanı içinde kaldığından bugün sadece baraj üzerinde küçük bir ada olarak görülebilmektedir. Höyükte yapılan kazılar sırasında ortaya çıkarılan mezarlar Erken Tunç Çağı I ve II evrelerine aittir¹¹⁹. Basit toprak mezar, taş sandık mezar ve küp mezar olmak üzere üç tip mezara rastlanılmıştır¹²⁰. ETÇ I dönemi mezarları 19 tanesi basit toprak, 5 tanesi pithos, 6 tanesi taş sandık mezar olmak üzere toplam 30 adettir ve bunların sadece ikisi intramural, geri kalan 28 tanesi ise, ektramural gömüdür¹²¹.

¹¹⁴ Akurgal, 1958, s. 157.

¹¹⁵ Akurgal, 1958, s. 157.

¹¹⁶ Akurgal, 1958, s. 159.

¹¹⁷ Akurgal, 1958, s. 164.

¹¹⁸ Stronach, D.. "The Development and Diffusion of Metal Types in Early Bronze Age Anatolia," *Anatolian Studies* 7 1957, s. 92.

¹¹⁹ Özkan-Erkanal, 1999, s. 29.

¹²⁰ Özkan-Erkanal, 1999, s. 29.

¹²¹ Akay, 2003, 18 dn.58. ve Erkanal-Özkan 1999, s. 29.

İntramural olarak gömülen iki iskeletten birincisi 25–30 yaşlarında bir kadına aittir ve 1.20X0.60m ölçülerindeki basit toprak mezar içine hoker tarzda yatırılmış bu iskeletin kafatasının kuzeydoğusunda iki adet çömlekçik ortaya çıkarılmıştır¹²².

İkinci mezar yine basit toprak mezardır ve 11–12 yaşlarında bir çocuğa ait olup hoker tarzında yatırılmış iskeletin başının güneybatısına siyah astarlı bir testi bırakılmıştır¹²³. İntramural gömü geleneğindeki bu iki mezarın iskeletleri de son derece deforme olup mezarlar için bir yön birliği söz konusu değildir¹²⁴.

Ekstramural ölü gömme geleneğinin olduğu diğer mezarlarda ise, oldukça değişik bazı uygulamalarla karşılaşılmaktadır. Öncelikle mezarların hangi türden olursa olsun tamamında bazı özel durumlar hariç doğu-batı doğrultusunda olduğu ve gömünün de buna uygun olarak baş doğu ayak batı şeklinde yatırıldığı, bütün iskeletlerin hoker pozisyonunda olduğu saptanmıştır¹²⁵. Buna karşın iskeletlerin cinsiyetine göre bir ayrımın olabileceği de belirtilmektedir. Erkek bireylere ait olan mezarların hepsinde yüzün kuzeye yönlendirildiği gözlenmiş; kadın bireylere ait olan mezarlarda ise, yüzlerinin güneye yönlendirildiği saptaması yapılmıştır. Erkanal'ın belirttiğine göre; mezar türlerinin sosyal yapıyla bir bağlantısının olmaması gerekmektedir. Erkanal bu yorumunu, en basit mezar tipi olarak değerlendirebileceğimiz basit toprak mezarlardan bile kıymetli mezar eşyalarının çıkmasına dayandırmaktadır¹²⁶. Tabanının kumla kaplı olduğu anlaşılan her üç tip mezarda da ceset üzerinde buğday tanelerinin ele geçmiş olması bir diğer önemli nitelik olarak karşımıza çıkarken; bugüne dek hiçbir yerde görülmeyen bir başka niteliğe ise Baklatepe ETÇ I mezarlarında rastlanmıştır. Bu nitelik özellikle taş sandık mezarların başında ya da çevresinde dik olarak oturtulan içi taş dolu yarım pithosların varlığıdır¹²⁷.

Arkeoloji literatüründe daha çok, Boysal tarafından ortaya çıkarılan Myken mezarlığı¹²⁸ ile tanınan Bodrum Yarımadası'ndaki Müsgebi; Bodrum ilçesinin güneybatısındaki küçük bir koyda yer almaktadır. Burada 1963 yılında Vermeule tarafından yapılan araştırmalar sırasında köylülerin sulama için açtıkları kuyulardan, 9-10m derinlikten çıkarılan ETÇ çanak çömleği arasında yer alan pithos parçaları, araştırmacı tarafından burada olduğu düşünülen küçük bir ETÇ yerleşiminin mezarlık

¹²² Akay, 2003, s. 19. ve 25.

¹²³ Akay, 2003, s. 19.

¹²⁴ Akay, 2003, s. 19.

¹²⁵ Özkan-Erkanal, 1999, 31.

¹²⁶ Özkan-Erkanal, 1999, 31.

¹²⁷ Özkan-Erkanal, 1999, s. 31. Res. 20–22.

¹²⁸ Akyurt, 1998, ss. 29-34.

alanından gelen pithos parçaları olarak değerlendirilmiştir.¹²⁹ Ancak Vermeule'nin kendisinin de belirttiği gibi burada herhangi bir iskelet kalıntısının bulunmamış olması¹³⁰ bu savı çürütürken, Boysal'ın kazmış olduğu geç dönem mezarların varlığı, yörede daha fazla araştırma yapılmasının gerekliliğini ve belki de burada gerçekten bir ETÇ mezarlığının da bulunabileceğini akla getirmektedir.

Afyon yakınlarındaki Sandıklı Ovası'nın doğusunda yer alan 8 m. yükseklikte, 200 m. çapında yayvan bir höyük ve mezarlık alanı olan Kusura A dönemine ait mezarlıktan elde edilen buluntular buranın M.Ö. 4. binyıl sonu 3. binyıl başı olabileceğini göstermektedir.¹³¹ B evresi ele geçen taş temel üzerine kerpiç duvarlı yapıları, yapılar içindeki ocakları ve keramik buluntuları ile tam bir ETÇ yerleşimidir. W. Lamb tarafından yapılan yorumda A tabakası IV. binyıldan başlatılmakta ve Erken Tunç Çağı I olarak tarihlenmektedir.¹³² Mimari ile ilgili fazla bir buluntunun ele geçmediği yukarıda belirtilen bu evre daha çok höyüğün kuzey-kuzeybatısında ortaya çıkarılan mezarlıkla tanımlanmaktadır. Mezar şekilleri, Basit toprak, Pişmiş toprak pithos ve çömlek, Taş sandık mezarlardan oluşur. İnhumasyon olarak gömülen Ölümler, hem İntamural ve ektramural hem de hoker ve Dorsal, şekilde gömülmüşlerdir. Mezarlıktan ele geçen buluntuların Stewart tarafından yapılan değerlendirilmesi sonucu, bunların Troia I-II, Yortan, Pitane (Çandarlı), Babaköy ve Alişar I ile olan benzerliklerine dikkat çekilmektedir.¹³³ Ancak mezarlıkta ortaya çıkarılan ve sözde pithos mezar olarak tanımlanan mezarların benzerleri burayla çağdaş olmamakla birlikte Alişar II dönemi mezarları arasında bulunmaktadır.¹³⁴ Kazıcısına göre, Kusura mezarlık alanının asıl önemi, Anadolu'nun batı ve doğu kültürleri arasında, konumundan kaynaklanan, kültürel değil fakat coğrafi bir ilişkiye işaret etmesidir.¹³⁵

Ulucak Höyük, İzmir ili, Kemalpaşa ilçesine bağlı Ulucak Beldesi yakınlarında, İzmir-Ankara karayolunun 15. km.'sinde yer alan ve Bakkalın Tepe adıyla bilinen Ulucak Höyüğün mezarlık alanı hemen höyüğün 150 m. güneydoğusunda yer alır. Bu mezarlık alanının Erken Tunç Çağı'ndan başlayarak Orta Tunç Çağı içlerine kadar kullanıldığı

¹²⁹ Vermeule, 1964, s. 247.

¹³⁰ Vermeule, 1964, s. 247.

¹³¹ Lamb, 1937, s. 217.

¹³² Lamb, 1936, 16 ve Stewart 1936, 59. Lamb, ilk yayınlarında A tabakasını IV. binyıldan başlatırken daha sonraki yayınlarında bu tabakayı, B tabakasının bir erken evresi olarak yorumlama yoluna gitmiş ve ETÇ I içine yerleştirmiştir. Kusura üzerine daha sonra Korfmann tarafından yapılan bir başka incelemede, A tabakası ETÇ I ve IIa olarak, B tabakası ise ETÇ IIIb olarak tarihlenmiştir. (Bkz. TAY-IVa, Kusura)

¹³³ Stewart 1936, s. 59.

¹³⁴ Stewart 1936, s. 60. Stewart Alişar II'nin Kusura'dan daha geç olduğunu dolayısıyla sözde pithos mezarların Kusura'da Alişar II'den önce başladığını belirtmektedir.

¹³⁵ Stewart 1936, s. 60.

anlaşılmıştır. Pişmiş toprak pithos ve çömleklerden oluşan mezarlar, Ekstramural, hoker, inhumasyon şeklinde gömülmüşlerdir. A. Çilingiroğlu ve İzmir Arkeoloji Müzesi tarafından 1994 yılından beri kazılan Ulucak Höyük'ün mezarlık alanı, 1998 yılında temel kazısı sırasında ortaya çıkarılmış ve bir kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir. Mezarlık alanında bulunan mezarların tamamı pithos gömü tarzında ve 33 tanedir. Ulucak Höyük mezarlık alanında ortaya çıkarılan bu 33 mezardan 14 tanesi Erken Tunç Çağı geri kalanıysa Orta Tunç Çağı'na tarihlendirilmiştir.¹³⁶

Beycesultan, Denizli İli, Çivril İlçesi'nde Büyük Menderes Vadisi üzerinde Çivril'e 5. km. uzaklıktadır. Güneybatı Anadolu'nun en büyük höyüğüdür. Kuzeybatı Anadolu için Troia ne ifade ediyorsa, Güneybatı Anadolu açısından da Beycesultan aynı şeyi ifade etmektedir. Beycesultan Höyüğü'nde yapılan çalışmalar sonucu sadece yerleşim katları ortaya çıkarılmış mezarlık alanı ya da alanları ile ilgili herhangi bir yer saptanamamıştır. Ancak, Geç Kalkolitik Çağ'ın XXIX¹³⁷, XXVIII¹³⁸ ve XXII.¹³⁹ tabakalarında, kaba, günlük kullanım kapları içine yerleştirildikten sonra sözü edilen tabakalara ait mekânların tabanlarının altına konulan çocuk mezarlarının Erken Tunç Çağı içinde de devam ettiğini Erken Tunç Çağı'na ait XVIIa tabakasında ele geçen çocuk mezarından bilmekteyiz¹⁴⁰. Yine Geç Kalkolitik Çağ tabakalarında ele geçen mezarlar gibi, kaba, günlük kullanım kabı içinde ve mekânın tabanının altına gömülü bu mezarda, üç küçük çocuğa ait iskelet ve tipik Erken Tunç Çağı mallarına benzeyen kulplu bir maşrapa bulunmaktadır. Ancak Beycesultan ölü gömme gelenekleri hakkında yapılacak yorumda, sadece bu mezara dayanarak intramural bir ölü gömme geleneğinin olduğunu söylemek yerine, korunmasız ve daha masum görülen çocukların korunması gibi bir amaçla sadece çocukların yerleşim dışına değil, içine gömülmüş olduğu yorumu tercih edilmelidir. Oldukça büyük bir höyük olan Beycesultan'ın kazılan kısmının höyüğün %10'undan bile az bir kısmı olması ve sadece bir tek bölgede steril toprağa kadar inilmiş olması höyüğün başka yerlerindeki ETÇ yapılarının da altında çocuk ya da yetişkin gömülerinin olup olmadığı sorusunu yanıtsız bırakmaktadır. Bundan dolayı Beycesultan'da yerleşim içi bir ölü gömme geleneğinin şu andaki bilgiler ışığında olup olmadığını söylemek pek olanaklı değildir. Yine de Batı Anadolu'nun Erken Tunç Çağı'ndaki diğer yerlerinde uygulanan ölü gömme geleneklerine

¹³⁶ Derin-Özkan, 1999, s. 117.

¹³⁷ Lloyd-Mellaart, 1962, s. 23.

¹³⁸ Lloyd-Mellaart, 1962, s. 25.

¹³⁹ Lloyd-Mellaart, 1962, s. 26.

¹⁴⁰ Lloyd-Mellaart, 1962, s. 33.

bakıldığında genel olarak ekstramural bir mezarlık alanının olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Bilecik-Eskişehir il sınırında, Eskişehir'in yaklaşık 25km batısında, Zemzemiye Köyü'nün güneyinde yer alır. Demircihöyük'ün mezarlık alanı olan Sarıket'te Erken Tunç Çağı'ndan başlayarak Helenistik Döneme kadar tarihlenebilen mezarlar bulunmaktadır. Sarıket mezarlık alanı jeomanyetik ölçümlere göre 50X65m ölçülerinde¹⁴¹ bir alana yayılmakta ve bu alan içerisinde ortaya çıkarılan mezarların 499 adedi Erken Tunç, 78 adedi Orta Tunç ve geri kalan 27 mezar ise, Demir Çağı'na tarihlenmiştir¹⁴².

Pişmiş toprak pithos, taş sandık ve basit toprak gömülerden oluşan Ekstramural mezarlıkta ölümler, inhumasyon şekilde hoker tarzda gömülmüşlerdir. Höyük'ün 250m batısında, seksenli yılların başında T.Efe tarafından saptanan mezarlık alanı, bulunduğu mevkiinin adıyla anılarak "Demircihöyük-Sarıket Nekropol Alanı" olarak adlandırılmıştır¹⁴³. Batı Anadolu'da hem yerleşimi hem de mezarlığında kazı çalışması yapılmış birkaç yerden biri olması nedeniyle de önemli olan Demircihöyük/Sarıket kazıları, Ege ve Marmara kıyı kültürleriyle Anadolu Kültürleri arasındaki ilişkinin saptanması açısından da önemlidir¹⁴⁴. Sarıket mezarlık alanında Erken Tunç Çağı'na tarihlenen mezarların tamamı Demircihöyük'ün üst katlarına (L-P yapı katları) bir başka deyişle ETÇ II evresine ait olarak yorumlanmış ve ETÇ I evresine ait mezarlık alanının höyüğe yakın başka bir yerde olabileceği ileri sürülmüştür¹⁴⁵.

Erken Tunç Çağı II evresine tarihlenen mezarların büyük çoğunluğunu pithos gömüler oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra az sayıda taş sandık mezar ve basit toprak mezar da vardır¹⁴⁶. Gömülerin pithos, taş sandık ya da basit toprak mezar olmasına bakılmaksızın hepsinde baş veya pithos ağzının baktığı yön güneydoğu olup, bu yön birliğinin yanı sıra ölünün yatırılışında da eller yüz ya da göğüs önüne çekik, hocker tarzı uygulama yine istisnasız olarak söz konusudur¹⁴⁷. Sarıket Erken Tunç Çağı mezarlarından sadece birinde çift gömü bulunmuş olması da ilgi çekicidir¹⁴⁸. Erken Tunç Çağı mezarlık alanında

¹⁴¹ Jansen, 1991, ss. 120–124; Seeher 1993a, s. 366.

¹⁴² Seeher, 1993a, s. 365; Seeher 1992a, 6 ve 16; Seeher 1999, s. 52.

¹⁴³ Seeher, 1991, s. 97–98.

¹⁴⁴ Baklatepe, Kaklık, Karataş-Semayük, Kusura ve Ulucak Höyük dışında Batı Anadolu'da Erken Tunç Çağı'na tarihlenip, hem yerleşimi hem de mezarlık alanı saptanıp kazısı yapılabilen yer şimdilik yoktur.

¹⁴⁵ Seeher, 1993a, 366; Seeher, 1992a, 12; Seeher, 1992b, s. 165.

Seeher'in yapmış olduğu kazı çalışmasının yayınlarının hiçbirinde pithos, taş sandık ve basit toprak mezarların net sayısı ve birbirlerine oranları verilmemiş, çoğunluğun pithos gömülerde olduğu belirtilmiştir. Bkz. Seeher 1991; Seeher 1992a; Seeher 1992b; Seeher 1993a.

¹⁴⁷ Seeher 1991, s. 102; Seeher 1992a, s. 6; Seeher 1993a, s. 366.

¹⁴⁸ Seeher 1993a, s. 366.

rastlanan bir diğeri ilgi çekici nitelik, burada mezarların altında ya da üstünde ikişer ikişer gömülmüş sığır iskeletlerine rastlanılmasıdır. Bunların belirli mezarlara mı ait olduğu, yoksa topluluğun tüm ölülerine hitap eden kurbanlar mı oldukları tam olarak anlaşılamamıştır¹⁴⁹.

2.4. HITİT ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

Hititlerin ölü gömme gelenekleri ile ilgili bilgilerimiz Eski Hitit Dönemine ait bazı mezar buluntularına dayanmaktadır. Bu mezarlar arasında Boğazköy ve Yazılıkaya arasında yer alan Osman kayası, Ankara'nın 65 km batısındaki Ilıca, Frig başkenti Gordion, Çorum'un kuzeyindeki Büğet, Afyon yakınlarındaki Seydiler ve Yanarlar ile Maşat Höyük yakınlarındaki Kazankaya sayılabilir. Hitit İmparatorluk Dönemine ait daha az sayıda mezarlık bulunmuştur. Bu mezarlıkların halk sınıfına ait olduğu tespit edilmiştir¹⁵⁰.

Eski Hitit Dönemine ait Alişar ve Boğazköy buluntularından ölülerin Yakılmadan gömüldükleri anlaşılmaktadır. Hitit kralı I. Hattuşili'nin de vasiyetnamesinde “Cesedimi yıka, gerektiği gibi! Beni göğsüne bastır ve göğsünde tutarak beni toprağa göm” şeklinde sözleri de bunu doğrulamaktadır¹⁵¹. Ölü'nün yakılmadan küp ya da taş sanduka mezarlara gömülme âdeti Yeni Hitit Devleti zamanında değişmiş ve ölüler yakılarak küp ya da taş sanduka mezarlara konulmuştur¹⁵².

Boğazköy'de kent dışında yer alan bir mezarlıkta kimi yakma, kimi ceset gömme şeklinde birçok mezar ortaya çıkarılmıştır. M.Ö. 18-14. yy arasında kullanılmış olan bu mezarlıkta ölü kalıntılarının saklandığı farklı biçim ve boyutlardaki çömlekler içerisinde mezar armağanı olarak küçük kaplar, deniz kabukları, bronz teller ve bir damga mühür ele geçmiştir. Ayrıca bir mezarda on bir eşek kafatası ve bazı kemik parçaları bulunmuştur¹⁵³.

Eski Hitit dönemine tarihlenen bir başka mezarlık olan Ilıca'da da yakma ve ceset gömme geleneklerinin birlikte uygulandığı görülmekle birlikte, yakma gömünün daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Ölü küllerinin yer aldığı gaga ağızlı kaplar, ağızları doğuya gelecek şekilde konmuştur. Burada diğer mezarlıklardan farklı olarak 200 m uzunluğunda,

¹⁴⁹ Seeher 1993a, s. 367.

¹⁵⁰ Macqueen, 2000, s. 147.

¹⁵¹ Akurgal 2008, s. 63; Akyurt 1998, s. 146.

¹⁵² Kinal 1987, s. 224.

¹⁵³ Dinçol 1982, s. 94.

1-2 sıra halinde düzenlenmiş yekpare taştan yapılmış mezar işaretleri ortaya çıkarılmıştır¹⁵⁴.

Bir diğer mezarlığın bulunduğu Gordion’ da ise yalnızca ceset gömme geleneğine tanık olmaktadır. Bazıları basit çukur mezarlara bazıları da lahitlere gömülmüş olmakla birlikte daha çok pithos içinde gömüye rastlanmaktadır. Pithoslar içindeki cesetlerin başları güneydoğuya bakar durumda olup cesetlerin kıvrılmış bir şekilde yerleştirildikleri anlaşılmaktadır¹⁵⁵. Aynı tür gömmeye Yanarlar ve Seydiler mezarlıklarında da rastlanılmıştır. Kazankaya’da ise, cesetler çukurlara konarak üstü taş ve çanak-çömlek parçalarıyla örtülmüştür. Yerleşim alanı dışındaki bu tür mezarlıkların yanı sıra Boğazköy’de kent içinde de gömmeye rastlanmıştır¹⁵⁶.

Hititlere ait yazılı belgelerden, krallar için yaptıkları 14 gün süren cenaze törenlerinin olduğunu öğrenmekteyiz.¹⁵⁷ Bu yazılı belgelerden ölünün yakıldıktan sonra kalan kemiklerinin bir yatak ve lamba konulmuş olan “ Taş Eve” yerleştirildiği anlaşılmaktadır¹⁵⁸. Cenaze törenleri ölünün ruhu için sığır kurbanıyla başlıyor, hava kararınca cesedin üzerine bir keçi ölüsü yayılarak yakılıyor ve ölünün ruhu ile tanrılara libasyon yapılıyordu. Ertesi sabah kadınlar bira ve şarapla ateşi söndürüyorlar ve kalan kemikleri gümüş bir kaşıkla alıp içinde yağ bulunan gümüş bir kaba koyuyorlardı. Daha sonra kemikler çıkarılıp bir beze sarılarak ölen kişi erkekse bir koltuğa, kadın ise tabure üstüne konuyor ve aynı gün kurbanlar sunulduktan sonra kemikler taş eve getiriliyordu. Kemikler yatağın üzerine konuyor, önünde bir yağ lambası yakılıyor ve yiyecek bırakılıyordu¹⁵⁹.

Cenaze törenlerinde gökyüzünün güneş tanrısına, yeraltının güneş tanrıçasına, iyi gün tanrısına, yedinci günde Arinna’nın Güneş tanrıçasına, birinci, onikinci ve onüçüncü günlerde de atalara libasyon ve keçi, koyun, sığır, at ile ekmekten oluşan kurban sunulmaktaydı.

Ayrıca ceset yakıldıktan sonra ikinci, dokuzuncu ve onikinci günlerde müzik eşliğinde yemeklerin yendiği bilinmektedir¹⁶⁰. Mezar armağanı olarak çeşitli gümüş ve

¹⁵⁴ Macqueen 2000, s. 149.

¹⁵⁵ Dinçol 1982, s. 94.

¹⁵⁶ Macqueen 2000, s. 150.

¹⁵⁷ Dinçol 1982, s. 82; Akyurt 1998, s. 98.

¹⁵⁸ Naumann 1991, s. 485.

¹⁵⁹ Akyurt 1998, s. 147.

¹⁶⁰ Akyurt 1998, s. 148.

tunç eşyanın yanı sıra ok ve kalkan da konulmuştur¹⁶¹. Bu yakma geleneğine Homeros'un İlyada destanında¹⁶² Patroklos ve Hektor'un cenaze töreninde ve Romanlılar'da da rastlanılmaktadır. Yeni Hitit Devleti zamanından itibaren Hitit Kralları yakılmaya başlandığı için krallar için krallar için yapılmış anıtsal mezar yapılarına rastlanmaktadır. Bugün elimizde kesin olarak bu dönem Hitit krallarına ait bir yapı bulunmamaktadır.

Antik dönem boyunca Anadolu'da iki tür ölü gömme geleneğine tanık olmaktadır. Bunlar ceset gömme ile yakarak gömme (Kremation) gelenekleridir. Bazen bu geleneklerden biri ön plana çıkmış bazen de aynı dönemde bu iki gelenek birlikte uygulanmıştır.

Ceset gömme daha çok soylulara özgü bir gelenek olup, cesetler için görkemli anıt mezarlar inşa edilmiştir. Yakarak gömmede ise küller için küçük kutu veya basit seramik kaplar yeterli olmuştur¹⁶³.

M.Ö.1. binden itibaren yakarak gömme geleneği yaygınlaşmış, ancak M.Ö.1. binin ilk çeyreği boyunca ve daha sonra da ceset gömme ile birlikte uygulanmıştır. Mylas'ta bulunan M.Ö.4.yy'ın sonu ile M.Ö.2.yy. arasına tarihlenen bir mezar odasında cesedin yanında ölü küllerinin de yer alması, bu iki geleneğin birlikte kullanıldığını doğrulamaktadır¹⁶⁴. Anadolu'daki M.Ö. 8-7. yy' lara tarihli anıt mezarlar ceset gömme geleneğinin ön plana çıktığını göstermektedir. Lykia bölgesindeki, Arkaik dönemden başlayarak Roma dönemine dek süreklilik gösteren anıt mezarlar, bölgede geleneksel olarak ceset gömme şeklinin uygulandığını göstermesi açısından önemlidir¹⁶⁵. Anadolu'da M.Ö. 1. binde yer alan ölü gömme geleneklerini daha iyi anlayabilmek için bu dönemde önemli uygarlıklar kuran Urartu, Frig, Lykia ve Lydia ölü gömme geleneklerine değinmekte fayda vardır.

¹⁶¹ Akyurt 1998, s. 148.

¹⁶² Homeros, İlyada XXIII, ss. 113-225; XXIV, s. 706-803.

¹⁶³ Asgari, Anadolu Ostothekleri, s. 211.

¹⁶⁴ Fahri Işık, Anadolu Girlandlı Lahitleri (Basılmamış Doçentlik Tezi), Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Erzurum 1976, s. 12; Ali Yalçın Tavukçu, Pamphylia Bölgesi Ostothekleri (Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1993, s. 7.

¹⁶⁵ Asgari, Anadolu Ostothekleri, s. 213.

2.5. URARTU ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

Urartu’ da ceset gömme ile yakarak gömme olmak üzere iki tür gelenek tespit edilmiştir¹⁶⁶. Yakarak gömmenin yaygın olduğu, hem halkın, hem de yönetici sınıfın yakarak gömme geleneğini kullandığı anlaşılmıştır¹⁶⁷.

Urartu mezarları arasında kaya mezarlar dikkat çekicidir. Örneğin Van Kalesi’nde kayalıklara oyulmuş çok sayıda “kral mezar odası” bulunmaktadır. Bu tür mezarlarda büyük bir ana salonun etrafında yer alan küçük mezar odalarında kayadan oyulmuş lahitlere ter verilmiştir. Duvarlarında ölü hediyelerinin konduğu nişler bulunan bu odaların üzeri, düz, semardam veya kubbe biçiminde olabiliyor¹⁶⁸.

Urartu’da kaya mezarlarından başka, kaya oyuklarından taşlarla örülmüş odalarda, yer altı kaya odalarından urnelere kadar değişik türde mezar tipleri bulunmaktadır¹⁶⁹.

Oda mezarlarda bir kenara toplanmış kemiklerin bulunmasından dolayı, mezarların defalarca kullanıldığı, eski kemiklerin süpürülerek yeni gömü için yer açıldığı anlaşılmıştır¹⁷⁰.

Bazı mühür baskıları üzerindeki tasvirlerden ölünün bir araba üzerine konan tabutla mezarlığa götürüldüğü anlaşılmaktadır. Ölüye boğa ve keçi gibi hayvanların kurban edildiği kurbanların bir kısmının tanrılara sunulduğu, bir kısmının da Van Karagündüz mezarlık alanında ele geçen kaplardan¹⁷¹, mezara bırakıldığı anlaşılmıştır. Geriye kalan kısmı da, ölü ziyafeti sırasında yenilmiştir.

Ölüler mezarlık alını içinde yakılıp, kemikleri taşlarla kırılarak küçük parçacıklar haline getiriliyordu. Bu kemikler küllerle birlikte bir urneye konulup mezara bırakılıyordu¹⁷². Urnelerin hemen hepsinin omuz kısımlarında ruhun dışarı çıkmasını sağlamak amacıyla delikler bulunmaktadır¹⁷³. Urnelere ölü hediyesi olarak küpe, yüzük, fibula, mühür gibi hediyeler konmuştur. Büyük eşyaların ya katlanarak ya da kırılarak mezara bırakıldığı görülmektedir.

¹⁶⁶ Belli 1982, 195; Çilingiroğlu 1994, s. 87.

¹⁶⁷ Ögün 1974, s. 447.

¹⁶⁸ Belli 1982, s. 196.

¹⁶⁹ Çevik 2000, s. 7.

¹⁷⁰ Veli Sevin, “Urartu Oda Mezar Mimarisinin Kökeni Üzerine Bazı Gözlemler” *Anadolu’nun Demir Çağları* İzmir 1987, s. 40.

¹⁷¹ Çilingiroğlu 1994, s. 99.

¹⁷² Çilingiroğlu 1994, s. 102.

¹⁷³ Ögün, 1974, s. 446; Belli 1982, s. 195.

Urartu’da ayrıca ölü gömme törenleri sırasında sıvı kurban (libasyon) yapılmıştır. Libasyon kurban kanı, şarap ve su kullanılarak yapılmaktadır. Açık hava ve kutsal alanlarda libasyon yapıldığına dair en güzel örnek Altın-tepe’dedir. Burada dört adet stel ve bir sunak ele geçirilmiştir¹⁷⁴.

2.6. FRİG ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

Frig halkı, krallarını ya kayalara oyulmuş mezarlara ya da yığma mezar tepeleri şeklindeki tümülüslerle gömmekteydiler.¹⁷⁵ Önemli kişilerin gömüldüğü bu mezarlar, M.Ö.9.yy. sonu ve 8.yy. başından itibaren M.Ö.6.yy. ortalarına dek kullanılmıştır. Frigler’e ait birçok kaya mezarı ve tümülüs günümüze ulaşmıştır. Aslantaş anıt mezarı en ünlü kaya mezarıdır.¹⁷⁶ Friglerin en ünlü tümülüsleri ise Gordion’da yer alan 300m. Çapa ve 53 m. Yüksekliğe sahip Midas Tümülüsü diğer adıyla Büyük Tümülüs’dür. Büyük tümülüs, Lydia’daki Alyattes Tümülüsü’nden sonra Anadolu’nun en büyük ikinci tümülüsüdür.¹⁷⁷

Frigler, kral ailesi ve soylularını genellikle toprağa açılmış çukurlar içine inşa edilen ahşap mezar odalarına gömerlerdi. Tümülüs mezar geleneği Anadolu’ ya yabancı olup, Frigler’in bu geleneği Trakya ve Makedonya’ dan almış oldukları düşünülmektedir.¹⁷⁸

Tümülüslerde ölülerin cesetleri ahşap sedirler üzerine uzatılıyordu. Ancak M.Ö.7. ve 6. yy. ait tümülüslerde yakarak gömmenin uygulandığı belirlenmiştir. Bu kremasyon geleneğini Buluç, Kohler’in Lydia ve Yunan etkisi olarak yorumlandığını belirtir.¹⁷⁹ Tümülüslerin yüksekliği, ölen kişinin önemine göre 2-3 m ile 60-70 m arasında değişiyordu. Büyük tümülüslerde mezar odası tam merkezde yer alırken alçak tümülüslerde mezar odası soyguncuları yanıltmak için merkezden uzak yapılmıştır¹⁸⁰.

Mısır’daki piramlara benzetilerek ‘‘Anadolu’nun Piramitleri’’ adı verilen tümülüslerden biri olan Büyük Tümülüs¹⁸¹ ölü hediyelerinin bolluğu ve zenginliğiyle

¹⁷⁴ Çilingiroğlu 1994, s. 102

¹⁷⁵ Uçankuş 2000, s. 572.

¹⁷⁶ Sevin, 2001, s. 261.

¹⁷⁷ Uçankuş 2000, s. 572.

¹⁷⁸ Sevin 2001, s. 261.

¹⁷⁹ Buluç 1993, s. 91.

¹⁸⁰ Sevin, 2001, s. 262; Uçankuş, 2000, s. 573.

¹⁸¹ Uçankuş, 2000, s. 574.

dikkat çekmektedir. Mezar odasında ceset, ahşap bir sedir üzerine sırtüstü yatırılmıştır. Başı doğuya bakan cesedin üzerinde deri giysilerin var olduğu belirlenmiştir¹⁸².

Frig soyluları kent dışındaki görkemli tümülüslere gömülürken, halka ait ölümler için gösterişsiz mezarlar tercih edilmiştir. Pazarlı'da ölümler kalenin içindeki basit mezarlara sırtüstü yatar şekilde gömülmüşlerdir. Boğazköy'de de hal mezarları yine yerleşim bölgesi içinde olup yakılan ölümlerin külleri küplere gömülmüştür. Boğazköy'de ayrıca çocuk mezarı olarak bir vazunun ele geçmesi, bu erken Anadolu geleneğinin hala uygulandığını göstermektedir¹⁸³.

2.7. LYDİA ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

Lydia' da önemli insanlar Frigler'de olduğu gibi tümülüslere gömülmekteydi. Bu tür anıt mezarların en ünlü ve görkemlileri Sardes'in kuzeyinde, Hermos Irmağının öte yakasında yer alan bugünkü Bintepe bölgesindeki “ Krali Lydia Mezarlığı”'ndadır. Bu Krali mezarlıkta 100 kadar tümülüs içerisinde doğudan batıya doğru ilk iki tümülüsün Mermnad Sülalesinden kral Alyattes ve Gyges'e ait oldukları sanılmaktadır¹⁸⁴.

Lydia, Frigler'in aksine mezar odalarını tümülüs merkezinden uzakta yapmışlardır. Örneğin Alyattes tümülüsünde mezar odası merkezden 30 m. Kadar uzaktadır¹⁸⁵. Alyattes tümülüsü 355 m. Çapında ve 61.46 m. yüksekliğindedir. Mezar odası 3.33x2.37 m. ölçülerinde olup düz damlıdır¹⁸⁶.

Lydia Tümülüslerindeki taştan yapılmış mezar odaları, dikdörtgen planlı olup mezar odalarının ölçüleri birbirinden pek farklı değildir. Odaların büyüklüğüne pek önem verilmeyip mezar sahibine verilen değer mezar odasının üzerine yığılan toprağın yüksekliğiyle ölçülmekteydi.

Friglerin aksine mezar odaları üzerine yığılan toprağın kaymasını önlemek için Lydia Tümülüsleri bir krepisle çevrilmiştir. Mezar odaları genellikle dromoslu olup dromossuz mezarlara ölümler friglerde olduğu gibi tavandan indirilmiştir. Mezar odalarında taş, ahşap sedirler veya sandukalar yer alıyordu. Ölümler bazen bu sedirlerin üzerine bazen de sandukaların içine konulmaktaydı¹⁸⁷.

¹⁸²Uçankuş, 2000, s. 574.

¹⁸³Uçankuş, 2000, s. 574.

¹⁸⁴Uçankuş, 2000, s. 624.

¹⁸⁵Umar, 1983, s. 58.

¹⁸⁶Sevin, 2001, s. 297.

¹⁸⁷Uçankuş 2000, s. 265.

Lydia’da yer alan Tümülüs mezar geleneği, Mermnad Sülalesiyle ortaya çıkan yeni bir gömme geleneğinin varlığını kanıtlamaktadır. Bazı farklılıkları bulunmasına rağmen bu tür gömme geleneğinin en yakın örneğini Friglerde görmekteyiz.

Bintepeler yöresindeki Tümülüsler Lydia kralları ve prensleri için birer anıt mezar olarak yapılmışlardır. Halkın ise yumuşak kayalara oyulmuş mezar odalarına gömüldüğü anlaşılmıştır. İlk örnekleri M.Ö. 6 yy.’a kadar uzanan bu tür mezarlıklara Sardes Akropolünün batısındaki tepelerin eteğinde rastlanmaktadır. Bu mezarlar çeşitli tiplerde karşımıza çıkmaktadır. En basit örneklerde toprağa açılan çukurun üzeri kapak taşıyla örtülmüştür. Daha gelişmiş olanlar ise, kayalara oyulmuş ve üzerlerine toprak yığılarak küçük bir Tümülüs haline getirilmiştir. Kaya mezarları ince uzun bir dromosa sahip bir ya da iki odadan oluşmaktadır. Bu odalarda cesetler, taş sedirlere ya da pişmiş topraktan yapılan boyalı lahitler içine yatırılmıştır. Tümülüs mezarlar bir kişi için yapılırken bu mezarlar aile için yapılmışlardır¹⁸⁸.

2.8. GREK ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

Yunan ve Roma dünyasının ölüye ve ölü gömme adetlerine olan bakışı hakkında bilgi edinebilmek için arkeoloji ve antropoloji biliminin yanı sıra dönemin yazar, sair ve filozoflarının eserlerindeki ölüm ve ilişkili konulardaki yazılarının da dikkate alınması gereklidir. Kalıntılar ile ilgili bulgular bize antik Yunan ve Romalıların ölüm hakkındaki düşünce ve yaklaşımlarından çok ölüye ne yaptıklarını gösterir. Yine de konuya eldeki mevcut bütün bilimsel disiplinlerin verileriyle bütüncül bir biçimde yaklaşmak yerinde olacaktır. Eldeki verinin eksikliğinin yanı sıra M.Ö. 5.yy’da gözlenen ve mezar sunularının sergilendikten sonra cenaze oyunlarında ödül olarak verilmesi gibi uygulamalar geçmişin araştırılması isini zorlaştırmaktadır. Bunun yanı sıra, yıllar içinde ölü gömme ile ilgili adetlerin de hızlı değişimler göstermesi tüm dönemler için genel bir resmin çizilmesinde engeller çıkartmaktadır. Konu ile ilgili kaynakların kısıtlılığı bizi eldeki verilere dayanarak genellemeler yapmaya itmekte, bu ise kesin bir bilginin ortaya konmasını zorlaştırmaktadır. Bu durum araştırmacıları Yunan dünyasını Kerameikos’tan, Roma dünyasını ise Ostia ve Vatikan tepesinden anlamaya çalışmaya zorlamaktadır¹⁸⁹. Yunan ölü gömme adetleri ile ilgili pek çok eserde, büyük kısım Atina ve Attika’nın ölü gömme adetlerine ayrılmıştır. Bunun nedenleri, tüm dönemler arasında Attik mezarlıkların en iyi

¹⁸⁸ Sevin 2001, s. 298.

¹⁸⁹ Morris, 1996, s. 52-53.

bilinen ve en çok yayınlanmış Yunan mezarlıkları olması, tüm vazo gösterimlerinin Atina'dan olması ve yazın eserlerinin baskın biçimde Atina'lı olmasıdır. Ancak sadece bu eserler dikkate alındığında Yunan çeşitliliği kısırlaştırılmış olmaktadır. Antik Yunan döneminin ölü gömme adetleri kapsamında düşünüldüğünde Ege'nin her iki kıyısına birden odaklanmak konuyla ilgili daha doğru sonuçlara ulaşılmasına imkan tanıyacaktır. Yunanistan ve Roma'daki merkezlerin çokça araştırılmış olması genele ilişkin çıkarımlar yapılmasına imkan vermiştir. Ancak diğer Yunan ve Roma kentlerinin ayrıntılı araştırılmasıyla bu genellemelerin değişmesi mümkün olabilecektir¹⁹⁰. Yunan ölü gömme adetleri Yunanistan çevresindeki dünyadan da etkilenmiş ve bunlarla birlikte evrimleşmiştir. Arkaik Dönemin ilerleyen zamanlarında Klasik Dönem Yunan mezar mimarisi, Anadolu ya da daha doğudaki ev-mezar tiplerinden, dev boyutlu tümülüslerden ve kayaya oyma mezar tiplerinden etkilenmiştir. Ancak bu etkileşim tüm coğrafya için karşılıklı olmuş ve tüm koM.S.ular gelişen Yunan adetlerinden de ilhamlar almışlardır¹⁹¹. Ancak gömü biçimleri Anadolu ve Yunanistan için farklılıklar göstermektedir. Örneğin erken dönem Anadolu'da kremasyon yapıldığı bilinmezken Yunanistan için bu durum geçerli değildir. Anadolu'da ölümler tam olarak gömülmüştür¹⁹². Genel olarak ölümün farklı bir hayat formuna doğru geçilen yavaş ve zor bir dönüşüm olduğunu düşünme eğilimi vardır. Bazı kültürlerde gözlenen, ölünün geç gömülmesi ya da gömüldükten sonra belli zamanlarda dışarı çıkarılması hep bu dönüşümü sağlamak için yapılan adetlerdir. Antik Yunan'daki *Prothesis* (ölünün sergilenmesi) de böyle bir amaca hizmet etmiştir. Ama aynı zamanda *Prothesis*'le birlikte Platon'un da belirttiği gibi ölümün gerçekten ispat edilmesi ve ailenin yas tutması gibi amaçlar da böylece yerine gelmekteydi. Dokuzuncu gün ritüeli ve yasin son günü de yine ölen kişinin öbür dünyaya geçişindeki aşamalarıdır. Ölüm sürecinin kemiklerin üzerindeki et bozulana kadar tamamlanmadığı yönünde bir inanç da bulunmaktadır. Kremasyon bu süreci hızlandırmakta ve *sarkofaj* (lahit) ismi de muhtemelen bu mantık ile "et yiyen" anlamına gelmektedir. Genel olarak ölünün kalıntıları özel bir ihtimama konu olmamış, yeni bir gömü yapılacağı zaman bir kenara toplanmışlardır. Ancak kahramanlar ya da bazı önemli kişiler gibi kişilerin kemikleri özel ilgi görmüşlerdir¹⁹³. Eldeki kanıtlara bakarak insanların diğer insan ya da hayvan bedenlerinde reenkarnasyon yolu ile tekrar geldiklerine dair bir inancın Antik Yunan'da yaygın olmadığı, ancak Klasik Dönem'in farklı dini yorumları olan Orfeus'çular ve

¹⁹⁰ Kurtz -Boardman, 1971, s. 18.

¹⁹¹ Kurtz - Boardman, 1971, s. 18.

¹⁹² Özgüç, 1948, s. 73.

¹⁹³ Kurtz - Boardman, 1971, s. 19.

Pisagor'cular tarafından bu inanışların yayılmaya çalışıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu ve diğer filozofların konu ile ilgili fikirleri genel kabul görmemiş ve cenaze sanatları üzerinde de belirgin bir etkiye bulunmamıştır. Ancak dönemin genel inançlarına uygun düşüncelere üretenlerin fikirleri daha çok taraftar toplamıştır. Bunlardan biri olan Hesiodos'a göre insanlar hiçbir sorunun olmadığı, ölümün bilinmediği bir Altın Çağ'da yasarken Prometheus'un atesi çalmasına karşılık ölümü yasamaları ve öldükten sonra da yeraltındaki gölgeler içinde hayatlarına devam etmeleri Tanrılar tarafından bir ceza olarak verilmiştir¹⁹⁴. Ölüm ve ilişkili konular günlük hayat için büyük önem taşıdığından sadece filozoflar değil meslek itibarıyla hayat ve ölümle yakından ilişkili olan hekimler de konuya dahil olmuşlardır. Ölüm Antik Yunan'da kutsal sayılan insan hayatının sona ermesi olarak değerlendirilmiş ve ölen kişinin bedeni de gerekli saygıyı görmüştür. Bir kişinin ötenazi isteği dahi etik bir sorun olarak algılanmış ve bir hekimin bu konuda yardımcı olması "Hipokrat Yeminiyle" yasaklanmıştır¹⁹⁵. Klasik Dönem ile birlikte Yunan ölü gömme adetleri yasayanları da memnun edecek biçimde geliştirilmiştir. Bu adetler ve ilişkili eserlerde insanların hüznü, adakları ve hatta umutlarının ifadesinde geniş imkanlar yaratılmıştır. Tüm yönleri ile ele alındığında Yunan hayat tarzının ve onun bir parçası olan ölü gömme adetlerinin insanlığı yüksek derecede etkilediği söylenebilir¹⁹⁶. Yunan dünyası için oldukça erken bir dönemi anlatan ve Miken çağı olarak bilinen dönem, araştırmacılara Yunan ölü gömme adetleri için genel bir giriş bilgisi sağlamaktadır. Bu döneme ait anıt mezarlar ve bunların buluntuları farklı yayınlarda tarif edilmiştir. Bu dönem için Homeros'un İliada'sında, Troia Savaşında ölen Patroklos'un cenaze ayini gibi çok tanınmış olaylar da yer almaktadır¹⁹⁷. Miken döneminde Bronz Çağı Yunanına ait gözlenen kremasyon, basit inhumasyon mezarları, basitçe açılmış çukurlara gömme ve mezar işaretlerinin kullanımı daha sonraki dönemlerde de gözlenmiştir¹⁹⁸. Bronz Çağı'ndan Klasik Yunan Dönemi'ne kadar cenaze fikri v uygulamaları çok büyük değişiklik göstermemiştir. Miken kaseleri üzerindeki ağıt tutan kadın gösterimleri gibi bazı geleneksel uygulamalar stil ve kavram yönünden M.Ö. 6.yy Attika ağıt tutan kadın gösterimleriyle çok küçük farklılıklar taşımaktadırlar. *Prothesis* sahnesi ve ölüyü yıkama gelenekleri de benzerlikler gösterir. Miken döneminde ve sonraki dönemlerde ölüye yapılan mezar sunularının anlamını bugün doğru olarak çözmemiz kolay değildir. Mezara sunu olarak silah, yiyecek, içecek ve bunları koymak için kaplar bırakmanın amacı sadece

¹⁹⁴ Davis, 1999, s. 127.

¹⁹⁵ Hooff, 2004, s. 977.

¹⁹⁶ Kurtz - Boardman, 1971, 18.

¹⁹⁷ Mylonas 1948, s. 57.

¹⁹⁸ Kurtz - Boardman, 1971, s. 21

ölünün bunları öbür dünyada kullanması veya ölünün hayaletinden korkmak olmayabilir çünkü pek çok kap üretim hatası ve sorunlar taşımaktadır. Bunun yanı sıra ölüye kaplar içinde yapılan içecek ve yağ sunularının miktarları da kapların altından açılan deliklerle azaltılmıştır. Bir anlamda ölünün kandırılması ve masraftan kaçınma gibi bir durum yaratılmakla birlikte olayın bugünün bakış açıları ile tam olarak anlaşılamadığı anlamlar içermesi de mümkün olabilir¹⁹⁹. Antik dönemden günümüze kalan sadece ölü gömme ile ilgili mezarlar ve anıtlar değil aynı zamanda yazarlar tarafından yazılan eserlerin betimlemeleridir. Tarihçiler, oratoryo yazarlar, coğrafyacılara, tragedyacılar ve komedi yazarları şehirlerindeki yolların kenarlarında gördükleri anıtları eserlerine aktarmışlardır. Anıtlar ile ilgili detaylı bilgi ve referans sistemi bu eserlerde yer bulamamıştır çünkü herkes bu eserleri bilmektedir ve böyle bir gereksinim duyulmamıştır. Günümüzde bu eserler ile ilgili geliştirilen daha detaylı terminolojiler yetersiz kaynaklara dayandıkları için kesinlikten uzaktır²⁰⁰. Antik Yunan ve Roma'nın cenaze adetleri ile ilgili bilgileri arkeolojik veriler ve ilgili dönemlere ait edebi metinlerle desteklendiği kadarıyla incelemek mümkündür. Arkaik ve Klasik Dönemlerde Yunan dünyasında cenaze adetleri çok önem verilen ve muhafazakar biçimde sürdürülen uygulamalardır. Ölüye duyulan saygı büyük olmakla birlikte ölünün kirletici miasma'sından kendini arındırmak da bir zorunluluktur. Yas tutma süresi ölünün yakınları için uyulması gereken kuralları içeren bir süreydi ve ancak bitiminde bu kişiler normal sosyal hayatlarına dönebilirdi. Arkeolojik kanıtların aksine edebi eserlerdeki bilgiler beklenildiği ölçüde aydınlatıcı olamamaktadır. Dönemin yazılı eser sahipleri, örneğin tarihçileri herkesin bildiği adetleri eserlerine çokça dahil etmemekte, dahil ettiği durumlarda ise dolaylı anlatımlarla ve nadiren detaya girerek konuyu aktarmaktadırlar. Komedi yazarları daha güvenilir olmakla birlikte en geniş bilgiyi verenler oratoryo yazarlardır. Bu sanatçıların yanı sıra antik yazarlar da cenaze adetleri ile ilgili düzenlemeler konularında bilgiler aktarmışlardır: Cicero ve ikinci Kitabı *Kanunlar*, Plutarch'ın *Solon'un Hayatı* ve Pseudo-Demosthenes'in *Makartatos'a hitabesi*. Bunlara ek olarak Platon'un *Kanunlar* kitabında cenaze işlemlerini tarif eden tanımlamalar da vardır²⁰¹. Antik Yunanda gömülmeye büyük önem verilmekteydi. Ancak çok büyük suçlar işlemiş olanlara gömülmeden bırakılma cezası verilirdi. Usulüne uygun biçimde gömülmek ölen ve kalanların sosyal statüsü açısından önemli bir ritüeldi²⁰². Ancak farklı toplumlarda gömülmeye yaklaşım büyük değişiklikler gösterebilir. Bu durum Bali toplumu gibi bir

¹⁹⁹ Vermeule, 1984, s. 49.

²⁰⁰ Kurtz - Boardman, 1971, s. 142.

²⁰¹ Kurtz - Boardman, 1971, s. 142.

²⁰² Kurtz - Boardman, 1971, s. 143.

toplumda görülebilir. Bu toplumda sosyal sınıfın en üstündeki bireyler yer altına gömmeden dışarıda bırakılırken en düşük seviyedeki insanların cesetleri basit toprak çukurlara gömülürdü²⁰³. Savaşta ölenlerin ülkelerine geri getirilmeleri ve kendi ülkelerinde gömülmeleri de Yunan toplumlarında bu konuya verilen önemi göstermektedir. Gömülmenin önemi kadar bu işlemleri yapan kişilerin de kimler oldukları önem taşımaktadır. Bu konuda sorumluluk en yakın aile bireylerine düşmekte ve normal koşullarda ölünün yakını olmayan kişinin cenaze ile ilgilenmesine izin verilmemektedir. Ancak eğer ölenin yakını bulunmuyorsa ya da yakınları cenaze masraflarını karşılayamayacak durumda ise sorumluluk yakın arkadaşlara düşmektedir. Cenaze işleri daha çok erkek çocuğa – özellikle de ölen kişi babası ise düşmektedir. Klasik Dönem’e ait pek çok yazılı metinde cenaze masraflarının çok büyük olduğu ve Plato bu masraflarda kısıtlamaya gittiğinde bu dönemde yüksek sınıfa ait kişilerin 5 mina kadarlık büyük bir harcamayı cenaze masrafları için ayırdıkları bilinmektedir. Bu dönemdeki mezar içi süslemelerin ve sunuların azlığı düşünülürse önemli ölçüdeki masrafın cenazenin gömülmesi ve sonrasındaki adetlerin yerine getirilmesinde kullanıldığı sonucu çıkartılabilir²⁰⁴.

Geometrik Dönem: Geometrik Dönem Atina’ında kent merkezindeki temel yerleşimi kırsal alandaki merkezlerle birleştiren yol ağı sistemi geliştirilmiştir. Kentin bilinen kapılarının yanında mezarlar geleneği sonraki Klasik ve Helenistik Dönemlerde de takip edilen bir gelenek halini almıştır²⁰⁵. Daha önceki dönemlerle karşılaştırılınca Geometrik Dönem’e ait pek çok kazıda özellikle Geç Geometrik Dönemde gözlenen mezar çeşitliliği ve kompleksliğin giderek artısının bu dönemde gözlenen sosyal yapıdaki organizasyon zenginliğindeki artışla ilişkili olduğu da iddia edilmektedir²⁰⁶. Bu döneme ait mezarlar sadece kültürel ve sosyal yapıyı değil aynı zamanda etnik dağılımları da araştırmakta yardımcı olmaktadır. Örnek olarak Sicilya’daki antik dönemlere ait mezarlık alanlarında yapılan çalışmalarda yerel halka ait mezarlar ile Yunan kolonilerine ait mezarlar kolaylıkla ayırt edilebilmekte ve böylece Sicilya’daki etnik dağılım hakkında bilgi edinme imkanımız olabilmektedir²⁰⁷.

Attika’da inhumasyon Protogeometrik Dönemin sonlarına doğru tekrar canlanmaya başladığında bu eski Sub-Miken mezar tipi de yeni formları ile birlikte ortaya çıkmaya

²⁰³ Morris, 1989, s. 93.

²⁰⁴ Kurtz -Boardman, 1971, s. 143.

²⁰⁵ Kurtz - Boardman, 1971, s. 49.

²⁰⁶ Morris, 1989, s. 139.

²⁰⁷ Shepherd 2005, s. 115

başlamıştır. Kalın dilimli plakalar halinde çevrelenmiş ve üzerleri örtülmüş çukur biçimindeki Geometrik Dönem mezarları Sub-Miken'e benzemekte ama yapılarının daha basit ve yapı malzemelerinin daha farklı olduğu gözlenmektedir. Yapı malzemesi olarak pek çok durumda sist, kireçtaşının yerini almaktadır. Mezarın ve gömünün yönü ile ilgili katı bir tarz yoktur ama genel olarak mezar içinde beden pozisyonu sabittir: kollar iki yanda olmak üzere boylu boyunca uzatılmış beden görülmektedir. Bedenin belli bir formu almak üzere sıkıştırıldığı gömüler yaygın değildir. Çifte gömüler nadirdir ve bu durumda gömülenler genellikle anne ve çocuktur. "Çifte gömü"lerin büyük çoğunluğu ise mezarların yeniden kullanımına örnek teşkil etmektedirler²⁰⁸. Çocukların mezarları erişkinlere benzemektedir ancak genellikle daha az özenli ve daha az masraflıdır. Genç çocuklar ana mezarlıklarda çocuklar için özel ayrılan yerlere veya yerleşim alanı içinde gömülürlerdi. Çocuklar için açılan mezar çukurları oldukça basit olmakla beraber çevresi ve üzeri taslarla örtülü mezarlar da sıkça gözlenmektedir. Çok küçük çocuklar ve bebekler çömleklere pithos, hydria, amphora ve testilere gömülürlerdi. Bu malzemelerin üstleri süslenmiş olabileceği gibi gayet sade olanları da bulunmaktadır. Bunların ağızları pismiş toprak materyal, küçük bir çömlek parçası veya tas bir levha ile kapatılırdı. Eğer materyalin ağızı beden içinden geçmesi için çok küçük ise materyalde bir bölüm açılır ve beden içine yerleştirildikten sonra malzeme tekrar tek parça haline getirilmekteydi. Çocukların pismiş toprak malzeme içindeki gömüleri bazen erişkinlerin mezarlarının içine konmuştur. Bu durum muhtemelen yer kazanmak için yapılmış ama öncelikli gömüyü bozmamak için büyük dikkat sarf edilmiştir. Çocuk gömüleri genellikle nerede yer var ise oraya konulmuş ve yeterli yer olduğu durumda erişkinlerin mezarları içine yerleştirilmemişlerdir²⁰⁹. Kremasyon ile ilgili deneysel arkeoloji çalışmalarında Kremasyon yapılan bir insan iskeletinin ancak %40-60'ının geriye kalıntı bıraktığı tespit edilmiştir. Kremasyona tabii tutulmuş bir insanın kemikleri yanmamış olanlara göre yas, boy, cinsiyet, sağlık, yaralanmalar, yüz özellikleri ve patoloji konularında çok daha az bilgi sağlamaktadır. Diğer taraftan kremasyonun olumlu tarafı kremasyon yapılmadığı durumlarda kemiğin günümüze ulaşmasına imkan tanımayacak kadar asitli topraklarda kemiğin varlığını sürdürebilmesini sağlar. Kemikteki küçülme miktarı ve renk değişikliği kremasyon için kullanılan ateşin sıcaklığı ve süresi hakkında da fikir vermektedir²¹⁰. Attika'da Protogeometrik Dönem'in bitişine doğru kremasyon azalma göstermiştir. Geometrik Dönemde, Arkaik ve Klasik Dönemlerde de Attika'nın insanları hem

²⁰⁸ Kurtz - Boardman, 1971, s. 54.

²⁰⁹ Kurtz -Boardman, 1971, s. 55.

²¹⁰ Pearson, 1999, s. 7.

kremasyon hem de inhumasyon yapmışlardır. Farklı mezarlarda farklı metotlar baskındır ve gömme biçimi kisi ya da aile tercihiyle uyumlu gibi gözükmemektedir. Mezar tipleri çeşitlenmekle birlikte genellikle daha önceki dönemlere benzerlik göstermektedir. Protogeometrik Dönemde de gözlemlendiği üzere en yaygın kremasyon mezar tipi, küllerin urne içinde ayrı bir oyuğa yerleştirildiği çukur mezar tipidir. Bazı vazolar ya da işaret için kullanılan diğer materyaller (tas gibi) bu tür mezarların üzerine konulan malzemelerdi. En yaygın kremasyon urneleri pismiş topraktan olanlardı - boyundan ve omuzdan tutulan amphoralar-. Geometrik Dönemin başında görülen ve bel kısmından tutulan amphoralar dönem ilerledikçe yerini omuzdan tutulan amphoralara bırakmıştır. Protogeometrik dönemde kadınların külleri belden ya da omuzdan tutulan amphoraya konurken, erkeklerinki boyundan tutulan amphoralara konulmuştur. Geometrik Dönemde silahlar genellikle boyundan tutulan amphoralar ile bağdaştırılırken, bazı mücevher tipleri omuzdan tutulan amphoralar ile ilişkilendirilmiştir. Normal durumlarda bronzdan yapılan metal kazanlar kül urnesi olarak da kullanılmıştır²¹¹.

Ölüden ve ölümden korkma pek çok toplumda mevcut olan ve önlemler alınan bir konudur. Özellikle ölünün bedeni ve zaman içinde çürümesinin de yarattığı durum bu korkunun tam merkezinde yer almaktadır. Ölü ve ölüme karşı duyulan korkunun kontrol altına alınmasına dair önlemler arasında nekropollerin şehir merkezlerinden uzak alanlara konması ve mezar anıtlarının çıkış yönlerinin evlerin olduğu tarafa bakmaması sayılabilir. Pek çok toplumda ölünün nereye konulacağı önemli bir konudur ve o toplumun ölüm ve ölüye bakışı ile yakından ilişkilidir. Bazı toplumların inancında ölen kişi ölümler dünyasına gitmekle bu dünyada fiziksel olarak sadece bir mezar ve içindeki kalıntıları bırakmakta iken bazı toplumlarda ölümlerin toplumun üyeleri olarak varlıklarını sürdürmeye devam ettiğine inanılmıştır. Ölünün nereye konulduğunun incelenmesi o toplumun ataları, çevresi ve bu çevredeki hayatına dair inanışlarıyla ilgili bilgi veren en belirgin etkinliktir²¹². Yunan ve Roma dünyasında genel olarak gözlenen kent dışına gömme adeti tüm antik coğrafyalar için geçerli bir uygulama değildir. Attika'ya oldukça yakında yer alan Sparta'da ölümlerin bazı dönemler kent merkezlerinin içinde gömülmesi buna bir örnek teşkil etmektedir²¹³. Attika'daki Geometrik Dönem mezarlık planlarının belirlenmesi aynı alanların gömü için sürekli kullanımı sonucunda zorlaşmaktadır. Bu duruma Kerameikos mükemmel bir örnektir. Ancak uzun dönem kullanılmamış mezarlıklar mezarlık planlamasının ortaya

²¹¹ Kurtz -Boardman, 1971, s. 53.

²¹² Pearson, 1999, s. 12.

²¹³ Garland, 1985, s. 42.

konulmasında daha iyi sonuçlar vermektedirler. Mezarlar birbirlerinin yanında kabaca paralel sıralar halinde yerleşmiştir. Mezarlığın yönü pek çok faktöre göre değişebilmektedir ve gerek arazi gerekse mezarlığın üzerine yerleştiği yolun konumları bireysel mezarları ve aile mezarlarını konumlanma açısından etkilemektedir. Bu aile mezarlarının bazılarının üstleri bir çatı oluşturacak biçimde örtülmüştür. Mezarlar üzerinde pek çok mezarlık işaretçi tipi kullanılmıştır. Ancak odundan yapılanlar gibi dayanıksız olanlar günümüze ulaşmayı başaramamıştır. En belirgin olanı mezarın üzerine dikey olarak yerleştirilen bir tas levhadır. Bir diğer mezar işaretçisi pismiş toprak vazodur. Geometrik dönemde bunlardan bazıları anıtsal bir forma sahiptir. Atina'da M.Ö. 800'lerde dev boyutlu vazolar yapılmaya başlanmıştır. İşaretçi vazolar ile ilgili kayıtlar oldukça yetersizdir çünkü tarihsel süreç içinde korunabilirlikleri çok kısıtlıdır²¹⁴. Bu anıtsal vazoların üretimi oldukça pahalıdır. Daha sonraki Klasik Dönemde gözlenen yakın boyutlardaki pithosların fiyatları ile karşılaştırıldığında üretimi büyük bir işgücü ve yetenek gerektiren bu vazoların pahalı olmaları ve işaretçi olarak da yaygın olmamaları beklendik bir durum yaratmaktadır²¹⁵. Büyük vazoları mezarın üzerinde sabitlemek için vazanın taban bölümünün bir kısmının mezarın içine gömülmesi gibi farklı çözümler üretilmiştir. Bir diğer metot, toprak içine gömülü vaziyetteki bir tahtadan düzeneğin üzerine vazanın monte edilmesidir. Vazoların hazırlanışı ve süslenişinde ölünün cinsiyeti amphoralarda olduğu gibi farklılık göstermektedir. Vazoların üzerindeki figürlerin ölünün cinsiyeti hakkında bilgi vermekle birlikte bu her zaman mümkün olmayabilir. Savaş ve denizcilik figürleri kraterlerin üzerinde yer almakta ancak bunlar amphoralarda gözlenmemektedir. Bu durum ölünün erkek olduğuna işaret etmektedir²¹⁶. Vazolar üzerinde bulunan *prothesis* (ölünün sergilenmesi) ve *ekphora* (ölünün mezarlığa götürülüşü) da ölünün cinsiyeti hakkında bazen fikir verici olabilir ama ölü figür halinde çizildiği ve aşırı biçimde geometrik hale getirildiğinden cinsiyeti genellikle tespit edilemez hale gelmiştir. Bazen ölüyü taşıyanlar ya da diğer ağıt yakanların anatomik detayları verilse de bu detaylar ölü için nadiren verilmektedir²¹⁷.

Geometrik vazo boyaması dahilindeki *prothesis*'de ölü yüksekçe bir platform üzerinde gösterilir. Bacakları bir arada ya da ayrı olarak tasvir edilir. _ki gösterim arasında bir cinsiyet ayrımı yapabilmek yine mümkün değildir çünkü figürler ayrım gözetmeksizin yoğun biçimde boyanmışlardır. Dikdörtgen bir alan üzerinde gözlenen

²¹⁴ Kurtz - Boardman, 1971, s. 50.

²¹⁵ Morris, 1989, s. 151.

²¹⁶ Kurtz - Boardman, 1971, s. 58.

²¹⁷ Kurtz - Boardman, 1971, s. 58

figürün altı ve çevresi ağıt yakanlarla doludur. Prothesis ölünün bedeni olan *soma*'nın sergilenmesi işlemidir. Yatağın üzerine *stroma* adı verilen bir örtü seriliyor ve bu kalın örtünün üzerine *endyma* ya da *pharos* adı verilen bir yün kefene bas açıkta kalacak biçimde yerleştiriliyordu. Daha sonra ise üzerine *epiblema* adı verilen bir örtü konuluyordu. Cenaze işlemlerinde genel olarak beyaz renk kullanılmıştır²¹⁸. Normalde *prothesis* sahnesi basittir ve detaylar minimumda tutulmuştur. Temel iki ağıt figürü gözlenir: her iki elini de yukarı kaldırmış olanlar ve sadece bir tanesini yukarı kaldırmış olanlar. iki elini kaldırmış olanlar kadın, tek elini kaldırmış olanlar erkek olarak bilinmektedir. Daha sonra bazı gösterimlerde bu tek elini kaldırmış olanların silahları olmaları nedeniyle erkek oldukları savı güçlenmiştir. Erkekler ağıt yakarken ayakta durmakta, kadınlar ise ya ayakta durmakta ya dizlerinin üzerinde durmakta ya da tabure üzerinde oturmaktadırlar. Geometrik Dönem vazo resimleri ve daha sonraki gösterimler ve bunlara ek olarak yazın kayıtları kadınların cesedin gömülme işlemine hazırlamada, *prothesis*'e katılmada ve matemine yerine getirilmesinde temel rolü üstlendiklerini ortaya koymaktadır²¹⁹. *Prothesis*'de gösterilen figürler içinde küçük olanları her zaman çocuklara isaret etmemektedir. *Prothesis*'de kadın ve erkeklerin yanı sıra çocuklar da gösterilmiş ve çocuklar annelerinin yanında veya onların ellerini tutarken ya da dizlerinin üzerinde otururken resmedilmişlerdir²²⁰. *Prothesis* figürleri amphora üzerinde çok yaygınken, kraterlerde daha az yer almış ve testiler üzerinde hemen hiç resmedilmemiştir. *Prothesis* antik dönemin pek çok tragedya 21 yazarı tarafından da canlı bir biçimde aktarılmıştır²²¹. Bir diğer cenaze gösterimi olan *ekphora* geometrik vazolarda yaygın değildir. Geometrik dönemden 52 *prothesis* vazosu günümüze ulaşmışken *ekphora* için bu sayı sadece üçtür²²². *Ekphora* sonraki Arkaik ve Klasik periodlardaki görsel sanatlarda da yaygın değildir. Her ne kadar bilinen, gösterildiği eser sayısı az ise de *prothesis*'de gözlemlenmiş olduğumuz sahnelerin detayları bakımından benzerlik taşımaktadır. Ölünün üzerinde durduğu platform bir at arabası üzerinde durmakta ve silahları olan erkekler ekibe önderlik ederken kadınlar arkadan takip etmektedirler²²³. *Prothesis* ve *ekphora*'nın bizim için bir diğer önemi, gösterimlerin sadece kahramanları veya mitleri değil Yunanların günlük hayatlarının bir parçası olan ölü gömme adetleri ile ilgili görsel ve açıklayıcı verileri de bize sunmuş olmalarıdır. Dönemin akademik

²¹⁸ Malay, 1996, s. 148.

²¹⁹ Kurtz - Boardman, 197, s. 59.

²²⁰ Garland, 1985, s. 23.

²²¹ College, 1999, s. 45.

²²² Garland, 1985, s. 32.

²²³ Kurtz - Boardman, 1971, s. 61.

eğitmenleri ve tiyatro yazarları da *ekphora* için tarifler ve eş anlam içeren durumları tarif etmişlerdir²²⁴.

Mezar sunuları ölüyü öteki dünyadaki hayatında mutlu ettirmek ve aynı zamanda ölünün yasayanlara musallat olmasını önlemek amaçlarını da taşımaktadır. En yaygın mezar sunuları kıyafet ve ilişkili malzemeler, besinler, içecekler ve bunların konulduğu kaplardır. Mezar sunuları aynı zamanda ölünün hayattaki özelliklerini belirten materyallerden de seçilebilirdi²²⁵. Vazolardaki sahneler ölü gömme işlemi ile ilgili genel bir resmi sunmaktadır. Ancak detaylar için mezarların içerdiklerine bakılması yerinde olacaktır. Mücevherat ve diğer süslemeler standart sunular değildir. Her ne kadar döneminde farklı kişilerin farklı kıyafetler ile, örneğin askerlerin koyu kırmızı ya da mor askeri kıyafetlerle gömüldükleri sadece kayıtlardan bilinse de²²⁶ kıyafetler mezarda kalıntı bırakmadığı için, sadece gömülme kıyafetlerine eklenen zenginlikle ilgili buluntular elimize geçmektedir. Bronz Çağ'dan beri ilk kez olarak Attik mezarlarda yüksek kalitede altın mücevherat bulunmuştur. Bunlar arasında en yaygın olanı ve en iyi anlaşılmış olanı yaklaşık 30 cm uzunluğunda, bir veya her iki ucunda birer delik bulunan dar ve yassı ince altın yapraklardır²²⁷. Attik altın yapraklar süsleme açısından farklılık gösterir ama temel detaylar benzerdir: Orientalizan hayvan frizeleri ve daha sonrasında vazolarda görüldüğüne benzer Geometrik figürler. Bu bantlar erkek, kadın ve çocuk mezarlarında, inhumasyon ve kremasyonlarda bulunmuştur. Ancak çok zengin biçimde süslenmiş mezarlar yaygın değildir. Kremasyon gömülerinde bir urnenin ya da urnenin dışında bir kasenin içine ve inhumasyon mezarlarında ise kaselerin içine yerleştirilmişlerdir. Ne için kullanıldıklarına dair sorunun cevabı bozulmamış inhüstasyon mezarlarında bulunuş pozisyonlarına bakılarak söylenebilmektedir. Basın yanında bulunmuş ve hemen her zaman basın ön tarafına basa geçirilmiş halde bulunmuştur. Attik gömülerde ise daha çok kola özellikle de kolun üst kısımlarına veya bileğe geçirilmiş halde bulunmuştur. Buluntular arasında iğneler ve fibulalar da mevcuttur. Bunların hem inhüstasyonda hem de yanmış halde kremasyonda bulundukları için ölünün her iki eylem sırasında da kıyafetli olduğunu ortaya koymaktadır. Fibulalar bazen mezara koymadan önce bir zincir oluşturacak biçimde birbirlerine tutturulmuştur²²⁸. Geometrik Dönem mezarlarında bulunmuş olan silahlar arasında mızrak uçları, kılıçlar ve bıçaklar bulunmaktadır. Mızrak uçları ölünün yanında

²²⁴ College, 1999, s. 49.

²²⁵ Pearson, 1999, s. 7

²²⁶ College, 1999, s. 23

²²⁷ Kurtz - Boardman, 1971, s. 62

²²⁸ Kurtz -Boardman, 1971, s. 62

yatar biçimde ya da kremasyon kalıntıları arasında bir kap içinde ya da sunuların konulduğu kısımda bulunmuştur. Demir kılıçlar inhüstasyon yapılmış ölünün yanında ve kremasyonlarda urnenin karşısında yerleştirilmiş halde bulunmuştur. Küçük kamalar ya da küçük bıçaklar pek çok mezarda bulunmuştur ve bu mezarların hepsinin erkek mezarı olduğu anlamına da gelmemektedir. Bazı küçük ve narin bıçaklar süslenme malzemeleri arasında değerlendirilmişlerdir ve silah değildir. Bazı küçük bıçaklar çocukların dahi mezarlarında bulunabilmektedir²²⁹. Atina'da yapılmış kazı çalışmaları sonucunda Geometrik Dönem'e geçerken ve Geometrik Dönemin sonuna doğru mezar sunularında metal objelerden vazolara doğru gözlenen artışı ifade sembolizmin ağırlık kazandığına dair fikir verdiği iddia edilmektedir²³⁰. Diğer buluntular arasında gerçeğinin benzeri biçimde yapılmış pismiş toprak ayakkabılar, tahıl koyma kapları, pismiş topraktan yapılmış değişik objeler bulunmaktadır. Bazen mezarların kendileri ölü gömme adetleri ile ilgili bilgiler sağlamaktadır. Yiyecek ve içecekler, sunu olarak vazo, mücevher, silahlar ve diğer objeler ölüye hediye olarak sunulmuştur. Bazılarının nasıl, neden ve kim tarafından yapıldığını anlamak mümkün olmamaktadır ancak bazıları da bu konularda gerekli bilgileri taşımaktadırlar. Mezarın içindeki gömülme alanları da çok farklı biçimlerde olduklarından bunların aynı amaç için yapıldıkları fikri çok tutulmamaktadır. Bazıları dikdörtgen, bazıları dairesel ya da dış yapı itibarıyla düzensiz şekilli. Bunlar sığ, derin, küçük veya büyük olabilmekteydiler²³¹. Yakılmış olan sunuların içerikleri de çeşitlilik gösterir: yanmış toprak, küller, asmadan yapılmış bağlama ipleri ve hayvan kemikleri gibi. Gömülerdeki yanmış birikintiler kremasyon mezarları ile ilişkilendirilmiştir. Bunlar genellikle aynı zamanda kremasyon yeri olarak kullanılmaları için oldukça küçüktürler. Geometrik Dönemdeki pek çok mezarda bulunan hayvan kemikleri ölümlere hayvanların sunulduğuna dair bir adete işaret etmektedir. Bazı mezarlarda bir hayvanın bütün iskeleti bulunmakta, bu bir köpek ya da küçük bir domuz olabilmektedir. Bunlar muhtemelen ev hayvanı olabilirler. İskelet analizleri bunların, kuşlar, tavşanlar, keçiler, kuzular, domuzlar ve muhtemelen sığırlar (mezara bütün halinde konması Sart değildir) olduklarını ortaya koymuştur. Hayvan kemikleri bazen mezarların içine saçılmış ama çoğunlukla mezarın bir kösesine dikkatli biçimde yerleştirilmiş ve bir kabın içinde ayaklarının altına ya da gerisine yerleştirilmiştir²³². Bu sunuların ne amaçla yapıldığını tam olarak kestirmek mümkün değil ise de mezarlardaki at veya köpek gömüleri ölü insanın mezara ve öbür dünyaya

²²⁹ Kurtz -Boardman, 1971, s. 63

²³⁰ Morris, 1989, s. 141

²³¹ Kurtz - Boardman, 1971, s. 64

²³² Kurtz - Boardman, 1971, s. 64

yolculuğunda eslik etme anlamı taşıyabilirler²³³. Yer altı dünyasındaki rehber fonksiyonlarının yanı sıra köpeklerin arınma ile ilgili de işlevleri olduğuna dair çeşitli görüşler mevcuttur²³⁴. Muhtemelen bunların yanı sıra diğer besin sunuları da yapılmış ancak bunlar nadiren geriye kalıntı bırakmıştır: az miktarda yanık incir, üzüm ve zeytin çekirdeği ve yumurta kabuğu. Yanmamış ve bütün halindeki vazolar çoğunlukla kapaklıdır ve muhtemelen bunlar da besin içermişlerdir²³⁵. İçecek sunuları hayvan sunularından daha sık gerçekleştirilmiştir. Bunlar mezar kalıntılarından görülebilmektedir.

Arkaik Dönem: Arkaik Dönemde cenaze sanatları ve mimarisi gelişim göstermiştir. Günümüze ulaşmış olan anıtlar zamanının en iyi sanatçılarının yüksek kalitedeki çalışmalarıdır. Ancak M.Ö. 6.yy'ın bitiminden önce bu gösteriş azalmaya başlamıştır. Daha sonraki anıtlar sayıca daha az ve kalite olarak da daha alt düzeydedir. Doğal nedenler, yer sıkıntısı, politik, sosyal ve ekonomik koşullar bu gelişimi etkilemiş olabileceği düşünülmektedir. Her ne kadar yeterli detay ve kronoloji sunmamakla birlikte Cicero “*De Legibus*” adlı eserinde bu konu ile ilgili cenaze mevzuatındaki düzenlemelerden bahsetmektedir²³⁶.

Erişkinlerin inhumasyonu, kremasyonlarla karşılaştırınca sayıca daha azdır ancak mezarların büyüklüğü ve süslemelerine bakıldığında bu gömü seklinin seçilmesinin nedeni her zaman ekonomik sebepler değildir. En basit inhumasyon mezarı toprak veya kayada açılmış bir oyuya yapılandır. Boyutlar ölünün uzunluğuna bağlıydı. Pek çok oyuk ya da çukur sadece toprak ile kapatılmıştır. Bazı mezarların ise üstleri çeşitli malzemelerle örtülmüştür. Tahta tabutlar bazı mezarlarda bulunmuş ama üstlerinde metal malzemeler bulunan tahta tabutlar nadir bulunmuştur. Erişkinlerin pithoslara gömülmesi bu dönemde de devam etse de nadir bir gömü biçimidir. Bunlar dışarıda bırakıldığında ve hacmi küçültülerek gömülen çocuklar da dahil edilmediğinde, mezardaki bedenlerin mezar içinde düzgün biçimde sırt üstü yatırılmasının yaygın bir uygulama olduğu görülebilir. Mezarların yönü değişiklik gösterse de özellikle gömünün yapıldığı yerin bakısına ve mezarlığın üzerinde olduğu yolun gidiş rotasına bağlı olarak seçilmiştir. inhumasyon mezarlarında sunular normalde gömü çukurunun içine yerleştirilse de bazı sunular mezarın dışında özel çukurlar içine konulmuştur. Çocukların inhumasyonu çok sayıda bulunmuştur. Bu da antik dönem için yüksek olan çocuk ölüm oranını göstermektedir. Çocuklar erişkinlerin yanına,

²³³ Vermeule, 1984, s. 61

²³⁴ Day, 1984, s. 22.

²³⁵ Kurtz - Boardman, 1971, s. 66

²³⁶ Kurtz - Boardman, 1971, s. 68

ya da bir alanda bir arada gömülmüşlerdir²³⁷. Arkaik Dönemde belirgin bir kremasyon mezar tipi Attika'da gelişmiştir. Bu uygulamada kremasyon artık mezardan başka bir yerde değil mezarın içinde gerçekleştirilmektedir. Bu tip kremasyon mezarları inhumasyon mezarlarından biraz daha geniş olmaktadır. Ateşin mezar içinde yanması ve bedeni yeterince yakabilmesi için baca sistemleri geliştirilmiş ve reçineli odunlar mezarların içine yerleştirilmiştir. Bu kremasyon mezarlarında yanıcı materyalin bıraktığı bir kül tabakasının üzerinde daha açık renkli – hatta beyaz bir kül tabakası bulunmakta, bu da bedenin bıraktığı kalıntı tabakası olmaktadır. Beden bu mezarlarda öylesine yanmaktadır ki bedenin yatış pozisyonunu belirlemek çoğu zaman olanaksızdır. Bu birincil kremasyon mezarlarında sunular da bulunabilmekte ancak kül tabakası genellikle sunuları içermemektedir. İkincil kremasyonlar çok sayıda değildir. Çoğunluğu Geç Geometriğe aittir. Bebeklerin ve çocukların kremasyonu gözlenmekte ancak bir gelenek olarak varlığı düşünülmemektedir. Bazı kremasyon mezarları soruya imkan vermeksizin çocuklara aittir ve bu mezarlarda küçük kemikler bulunmuştur ancak bazı diğerlerinde geriye sadece sunulardan kalıntılar kalmıştır ve mezarın sahibi hakkında yeterli veriye imkan tanımaz²³⁸.

Arkaik Dönem, sanatta Orientalizan bir stilin eklenmeye başladığı bir dönemdir. Daha önceki dönemlere göre daha fazla kalıntının gözlendiği bu dönem özellikle zenginliğin arttığı bir periyottur. Bu dönemin önemli özelliklerinden bir tanesi özellikle Atina'da erişkinlerin şehir merkezleri içine gömülme yasağıdır. Ancak bu yasak genellikle çocuklar için uygulanmamış ve çocuklar evlerin çevrelerinde de gömülmüşlerdir²³⁹. Mezarlıklar temelde kentin ölülerinin gömüldüğü yer olmakla birlikte bunun yanı sıra aileler için, özellikle de aile mezarlıklarında kendi soylarını takip edebilecekleri ve övünç duyabilecekleri bir prestij mekanı niteliği de taşımıştır²⁴⁰. Mezarlıkların önemli öğelerinin başında mezar taşları gelmektedir. Arkaik Attika'dan bilinen iki temel mezar taşı bulunmaktadır. Üzerinde süslemeleri bulunan dar bir taş blok (stel) ve yuvarlak biçimli heykeller. Ancak bu heykellerin büyük bir kısmı kırılmış, yeniden kullanılmış veya başka bir yapıda kullanılmak üzere daha sonradan devşirilmiştir. Zaman içinde bu steller malzeme ve süsleme bakımından da evrim geçirmişlerdir. Üzerinde yazı ve süsleme bulunan stellerin en erken bilinenleri kireçtaşından yapılmıştır. Sporcular, savaşçılar, erkekler ve köpekleri en yaygın gösterimlerdir. Yalnız başlarına kadınlar nadiren gösterime

²³⁷ Kurtz - Boardman, 1971, s. 72.

²³⁸ Kurtz - Boardman, 1971, s. 73.

²³⁹ Kurtz ve Boardman, 1971, s. 68

²⁴⁰ Morris, 1989, s. 47

konu olmuştur²⁴¹. Attik mezar taslarında yazılar normalde çok kısadır ve sadece önemli detayları verir: ölünün adını, onun için yas tutanı, onun anısına bu mezarı – anıtı yaptıranın adını. Klasik Dönemde de çok yaygın görülen “kadın ve çocuğu”, “kadın ve ev halkı” gibi gösterimler Arkaik Dönemde yapılmaya başlanmıştır²⁴².

Arkaik dönemde mezarların içleri genellikle süslenmeden bırakılmakta ya da çok mütevazı biçimde süslenmekteydi. Ancak mezarların toprağın üzerinde kalan kısımlarına büyük harcama yapılmakta ve çok ince işçiliğe sahip heykeltıraşlık örneklerini içeren gösterişli mezarlar yapılmaktaydı. Bu döneme ait sunular bir kâse, bir kap ya da bir yağ şişesinden öteye geçmemektedir. Silahlar, mücevherat ve diğer metal objeler bilinmemektedir. Sunuların özel bir alana yerleştirilmesi Arkaik gömülerin bir özelliğidir. Bu sunulara ait gömüler mezarlardan ayrı yerlerde ya da yakın çevresine yapılmıştır. Bunların da içeriği hemen tümüyle pismiş topraktan yapılan kalkacaktan oluşmakta ve hayvan kemikleri ile birlikte diğer besin kalıntılarını içermektedir²⁴³.

Klasik Dönem: Klasik dönemde insanlar kremasyon ve inhumasyon uygulamasını sürdürmüştür. Uygulanan metot kişisel ve ailesel bir tercih gibi gözükmektedir. Tercih edilen adetlerde ya da sunularda belirgin bir farklılık görülmemekte ve bir metodun diğerine tercihi zaman ve yere göre birbirlerinin yerine geçecek biçimde değişim gösterebilmektedir. En basit inhumasyon mezarı toprağa kazılan bir çukurdur. Bazılarının mezar içleri, duvar kısımlarına gelecek biçimde küçük çakıl tasları ile döşenmişken diğer pek çoğunda buna rastlanmaz. Bazı mezarlarda tabut ya da üste konan koruma lahdi gibi kalıntılar bulunmuştur. Bulunabildiği durumlarda sunular mezarın içine ya da çevresine konmakta ve genellikle yüksek kalitede olmamaktadır. Çukur mezarlar genellikle tek kişiye aittir. Ancak büyük çaplı toplu gömülmeler bazı sıra dışı olayların sonucunda meydana gelmektedir. (örneğin, Pellopones Savası sırasındaki büyük salgın hastalık)²⁴⁴. Mezar tipleri arasında üzeri blok tasla kaplı ya da lahit mezarlar da bulunmuştur. Her ikisi de kireçtaşı ya da mermerden yapılmıştır. Erişkinler için yapılan lahitler tek taslı veya kompozittir. Çocuklar da tas lahit içine ama daha sık olarak da lahitlerin daha küçük ve ucuz versiyonları olan kil teknelere gömülmüşlerdir. Bunlar biri diğerinin üzerine kapanarak küçük bir bedeni içine alacak lahitlerdir. Bunların içlerindeki sunular özellikle önemlidir çünkü mühürlü olan içerikleri sunuların tipleri ve hatta konuluş biçimleri ile ilgili de detaylı bilgiler vermektedir. Birincil kremasyon mezarları Arkaik dönemden de

²⁴¹ Kurtz - Boardman, 1971, s. 85

²⁴² Kurtz - Boardman, 1971, s. 86

²⁴³ Kurtz - Boardman, 1971, s. 77

²⁴⁴ Kurtz - Boardman, 1971, s. 97.

alıştığımız üzere Klasik Dönemde de değişmeden devam etmiştir. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta bu dönemde bu uygulamanın basitleştirilmesidir. Bu nedenle ateş için konulan bacalar daha nadir görülmektedir. İkincil kremasyonlar daha önceki döneme göre daha yaygındır ve kül urnesi tipinde daha büyük bir çeşitlilik görülmektedir²⁴⁵. Klasik Dönemde, Arkaikte de olduğu gibi bebeklerin kremasyonu kabul edilen ama kısıtlı biçimde yapılan bir uygulamaydı. Çocukların yanmış kemikleri bazı yanma kalıntıları içinde bulunmakla birlikte büyük çoğunlukla ileri derecede yanmış ve artık alanda bir iskelet olduğunu tespit edemeyecek kadar dağılmıştır. Bu nedenle küçük yakılma kalıntılarının bebek kremasyonuna mı yoksa yanmış sunu kalıntılarına ait olup olmadığını anlamak çok zor olmaktadır. Atina agorasında Klasik ve Helenistik döneme ait yakılma kalıntıları başlangıçta bebek kremasyonu sanılmış ama detaylı kemik incelemeleri başlangıçtaki bu fikri çürütmüştür²⁴⁶. İnhumasyon ve kremasyon mezarlarının yanı sıra içi bos mezarlar da bulunmuştur. *Cenotaph*lar en yaygın olarak hayatlarını uzak yerlerde kaybetmiş veya bir deniz kazası gibi kemiklerin bile geriye kalmadığı olaylar sonrasında yakınları tarafından yapılmıştır. Bunlar da diğer mezarlar gibi saygı ve gerekli işlemleri görmüşlerdir²⁴⁷.

Klasik Dönemin yuvarlak toprak tümülüsleri Arkaik örneklerine benzerdir. Bazıları büyük ve birden çok mezarı içine alırken bazıları da tek bir mezarı içerecek boyutlara sahiptir. Az sayıda tümülüs birden çok nesil için kullanılmıştır. Bunların aynı aile için kullanıldıkları tahmin edilmektedir. Arkaik dönemdeki dikdörtgen biçimli tümülüs ve anıt mezarlar da Klasik Dönemde varlığını sürdürmüş ve M.Ö. besinci yüzyılın sonuna doğru bu mezar tipinin daha büyük biçimleri olan peribolos'lar ortaya çıkmaya başlamıştır. Sonraki yüzyılda popüleritesi ve büyüklükleri giderek artan bu mezarlar ile ilgili kısıtlayıcı çeşitli mevzuatların çıkartıldığı da tarihsel kayıtlardan bilinmektedir²⁴⁸.

Mezar işaretçisi olarak kullanılmış olan malzemeler mezar sunuları ile karşılaştırıldığından bir hediyeden çok işaret ve statü sembolü olarak işlev görmüşlerdir²⁴⁹. Bu mezar işaretçileri arasında çok güzel ve etkileyici örnekler yer almaktadır. Figürler içeren rölyeflere sahip mezar taslarının yapılmasına belli dönemlerde kısıtlamalar getirilmiştir. Bu kısıtlama muhtemelen Cicero'nun *Kanunlar* eserinde bahsettiği düzenleme ile ilişkilidir. Atina'da M.Ö. 6.yy sonlarından M.Ö. 5.yy'ın üçüncü çeyreğine kadar süren bu durum tüm Yunanistan başlıca M.S.12 olana kadar kutsal binalar yapılmaması

²⁴⁵ Kurtz - Boardman, 1971, s. 98.

²⁴⁶ Kurtz - Boardman, 1971, s. 99.

²⁴⁷ Kurtz - Boardman, 1971, s. 100.

²⁴⁸ Kurtz - Boardman, 1971, s. 105

²⁴⁹ Morris, 1989, s. 47

kararı ile ilişkili olabileceği gibi bu durumdan tamamıyla bağımsız da olabilir. Cicero'ya göre cenazeler ile ilgili kanuni düzenlemeler Atina'da en azından üç kez gerçekleşmiştir: (1) Solon zamanında, (2) bundan bir süre sonra ve (3) Phaleron'lu Demetrios yönetimi döneminde. Bu düzenlemelerde mezarların boyutları, bir mezar için çalışacak işçi ve gün basına işçi sayısı, bunun yanı sıra bir süsleme biçimi olan *opus tectorium* ve mezar üzerine yerleştirilen *hermai* gibi yapıların özelliklerine ait maddeler düzenlemeye tabii tutulmuştur²⁵⁰.

Mezarlıklardaki mezar tasları pek çok zaman üzerlerindeki yazılar silinmek ve yenileri yazılmak suretiyle yeniden kullanılmıştır. Bunun yanı sıra mezar taslarının cenaze dışı başka amaçlarla kullanımı da söz konusudur. Bunun için özellikle steller uygun biçimleri ve büyüklükleri nedeniyle tercih edilmişlerdir²⁵¹. Attik mezar tasları Arkaik Dönemde olduğu gibi daha sonraki Klasik Dönemde de çokça taklit edilmiştir. Bazı beğenilen formlar orijinaline bağlı kalınarak kopyalanırken bazılarında ise biçim ve konuda kaymalar olmuştur²⁵².

Attik mezar rölyefleri ikonografi ve teknikte bir muhafazakarlık sergiler. Bu özellikle seküler olmayan sanatın karakteristik bir özelliğidir. Tek parça taslı mezar tasları tas ocağından çıkartıldıktan sonra tas atölyesine getirilmiş ve burada müşterilerin eldeki stoktan tas seçmeleri beklenmiştir. Tasların üzerlerindeki insan ve diğer figürlerin kompozisyonu aynı stok figürlerin farklı durumlarda farklı aranjmanlar ile kullanıldığını ortaya koymaktadır. Hatta sonrasında daha “kişisel özelliklerin örneğin bir sakalın eklenmesi, müşterinin tas için seçim yapabileceği bir desen ve figür kitabından seçim yapmış olduğunu düşündürmektedir. Muhtemelen rölyeflerin büyük bir çoğunluğu bu biçimde istenerek yapılamamaktaydı. Ancak ekonomik durumunun elvermesi ve heykeltıraşın da yeni şeyler yapmak için hevesli olması gibi bir kombinasyon gerekmiştir. “Genç Salamisli” böyle bir girişimin eseri olduğu düşünülmektedir. M.Ö. 4.yy boyunca mezar rölyeflerine olan istek arttıkça heykeltıraşlar zamandan kazanmak için rölyefin daha az görünün kısımları olan basın tepesi ya da sandalyenin ayacı gibi kısımları yarım bırakmaktaydılar. Yarım bırakılmış parçalar içeren 4.yy eserleri oldukça yaygındır²⁵³. Attika'daki mezarlıklar sadece Atina'daki Kerameikos'da olduğu gibi mezar rölyefleri değil aynı zamanda hatıra anıtlarını da içermektedir. Yunanlar dış mekanlardaki heykellerinde gerek insan gerekse hayvan figürlerinde ideal formları tercih etmişlerdir.

²⁵⁰ Kurtz - Boardman, 1971, s. 121

²⁵¹ Kurtz - Boardman, 1971, s. 136

²⁵² Kurtz - Boardman, 1971, s. 137

²⁵³ Kurtz - Boardman, 1971, s. 137

Özellikle Attik mezar heykellerinin, vazolarının ve rölyeflerinin en başarılı olduğu dönem olan M.Ö. 420 – 320 yılları arasında mermer aslan heykellerine yönelinmiştir. Güney Batı Anadolu’da olduğu gibi Yunanistan’da da anılan dönemlerde heykel sanatçıları aslanları gözleriyle görebilmişler ve yaptıkları örnekleri gördükleri aslanlara benzetmeye çalışmışlardır. Attik mezarları koruyan diğer hayvanlar arasında büyük boğalar, çok iri av köpekleri, panter ve leoparlar, çeşitli boyutlarda zürafalar hatta kediler bile bulunmaktadır. Amaçları her ne olursa olsun Attik mezarlık hayvanları Yunan ve Roma sanatı ile birebir paralellik göstermez. Anadolu’daki aslanlar Yunanistan’dakilerle ideal ölçüler ve soylu duruş bakımından karşılaştırılınca aynı başarıyı gösterebildikleri söylenemez. Genellikle Anadolu’daki aslan gösterimleri yakın doğudakilere daha çok benzerlik gösterir. Helenistik ve Roma hayvan heykelleri çok sayıdadır ancak ilham aldıkları M.Ö. 4. yy eserlerinin kopyaları ya da taklitlerinden öteye geçememişlerdir²⁵⁴.

Sunular ölünün yanında yatırılmakta ve bazen özel bir sıraya göre yerleştirilmektedirler. Antik dönemdeki mezar sunuları konusunda bilgi alabildiğimiz yazılı kaynakların basında Aristophanes ve Isaios gelmektedir²⁵⁵. Beklendiği üzere kaplar, kaseler, şişeler ve diğer benzeri objeler bu dönemlerde mezarlarda gözlenmektedir. Bu malzemelerdeki en yaygın süsleme biçimi siyah boyadır. Ev eşyası tarzındaki eşyaların yanı sıra kırmızı figürlü vazolara da rastlanmıştır²⁵⁶. Bu dönemde kaplar içindeki besin sunuları arasında bilinen bir cins ballı kek olan *Melitoutta*, Lysistrate tarafından bizlere aktarılmaktadır. Bu kekler lekythos’lar üzerinde de gösterilmiştir. İçecek sunuları da Minos zamanlarından beri devam ettiği üzere bu dönemde de gerçekleştirilmiştir²⁵⁷. Vazoların dışında en yaygın sunu ölü kişinin kullandığı eşyalardır: striglisler, aynalar ve oyuncaklar. Mücevherat çok yaygın bulunmamakta, metal süs eşyaları – bronz ve altın- ise daha çok yüzük, küpe, çiçek ve bitki bantları ve çelenkler olarak gözükmektedir. Ölü için yerleştirilen çelenk Aristophanes tarafından “yasamla sonuna değin mücadele eden ölüye verilen bir ödül” olarak değerlendirilmiştir²⁵⁸. Klasik mezarlarda bulunan pismiş toprak figürler iyi bilinen tiplere sahiptir: “oturmuş kadın figürleri” ve “kolsuz büstler”, “oturan ve kucığında bebeğini tutan kadınlar” (özellikle de çocukların mezarlarından) ve oyuncaklar, küçük koyunlar ve hayvan figürleri²⁵⁹. Dönem dönem mezarlara yapılan sunu miktarları azalma ve artışlar göstermiş ve Plutarch’a göre Solon, mezara sunu götüren

²⁵⁴ Vermeule, 1972, s. 59

²⁵⁵ College, 1999, s. 84.

²⁵⁶ Kurtz - Boardman, 1971, s. 101.

²⁵⁷ Garland, 1985, s. 115.

²⁵⁸ Malay, 1996, s. 148.

²⁵⁹ Kurtz - Boardman, 1971, s. 100.

kadınların belirli ölçüleri asmaması konusunda düzenlemeler getirmiştir²⁶⁰. M.Ö. 487-480 tarihleri civarında Atina'da mezar yeri belirlemede kullanılan mezar steli dikilmesi devrin yöneticisi Solon tarafından yasaklanmıştır. Mermerin daha kısıtlı kullanılmasına yönelik olan bu düzenleme yaklaşık 60 yıl sürmüş ve bu yasak süresince Atina vatandaşları ve sanatkârları mezar stellerine bir alternatif bulmak durumunda kalmışlardır. Bir çözüm olarak mezar yerini belirlemek için kullanılan ve rengi nedeniyle beyaz lekythos olarak isimlendirilen kap türü ortaya çıkmıştır. Özellikle mezar stellerinin yasak olduğu bu dönemde beyaz lekythos'lar yoğun olarak kullanılmıştır²⁶¹. Beyaz tabanlı lekythos'lar klasik gömüler içinde en karakteristik olanlardır. Yağ yaygın olarak kullanıldığından – banyoda, palaistra'da, besinin hazırlanması ve tüketimi sırasında ve cenaze merasimlerinde- yağ içeren kaplar da farklı biçimler ve şekillerde üretilmiş ve değişik formlarda süslenmiştir. Ancak dönemin sonuna doğru bu lekythos'lar yerlerini giderek iğ biçimli unguentarium'lara bırakmışlardır²⁶². Genelde kahramanları gösteren kamusal *prothesis* gösterimleri yerine Arkaik dönemden Klasik Döneme geçisin dönüm noktası olan Pers Savaşlarından sonra insanları daha fazla öne çıkartan beyaz tabanlı lekythoslar görülmeye başlanmıştır. Daha önceki erkek baskın *prothesis*lerinin yerine Atina kadınlarını ön plana çıkartan beyaz lekythoslar toplumsal değişimler konusunda da bilgi sağlamaktadır²⁶³. Beyaz lekythoslar üzerindeki betimlemelerde ölüyü ölümsüz gösterme (athanatos), ölünün yakınlarına yer verme ve yasaklanan mezar stelinin boyalı gösterimini betimleme yaygındır²⁶⁴. Beyaz tabanlı lekythoslar en sık olarak M.Ö. 425-400'lerde görülmektedir. Bu dönem Atina'da kremasyonun en tepe noktasında uygulandığı bir zaman dilimine karşılık gelmektedir. Ancak sadece zamanların çakışmasına bakarak lekythosların kremasyonda kullanıldığı gibi bir çıkarımda bulunmak doğru olmayacaktır. Lekythosların farklı formlarının kremasyon ve inhumasyon için ayrı kullanıldıkları da düşünülmektedir²⁶⁵.

Cenaze Adetleri: Ölen kişinin bedenini gömülme için hazırlamak ailedeki kadınların göreviydi. Demosten'e göre ancak 60 yaşın üzerinde ya da ölüme çok yaklaşmış olan ve ölü ile çok yakın akraba olan kadınlar bu görevde yer alabilirdi. Yine bu kadınlar tarafından ölünün gözleri kapatılır ve çenesi ince bir bezle bağlanırdı (*othonai*). Sonraki yıkanma işleminde ölü suyla yıkanır. Eğer ölünün vücudunda yara ve kan var ise yakılma

²⁶⁰ College, 1999, s. 65.

²⁶¹ Malay, 1996, s. 148.

²⁶² Garland, 1985, s. 26.

²⁶³ Shapiro, 1991, s. 630

²⁶⁴ Malay, 1996, s. 148

²⁶⁵ Morris, 1996, s. 111

ya da gömülme işleminden önce bu yara ve kanların temizlenmesi şarttı²⁶⁶. Suyla yıkanmış olan beden yağ ile sıvanır, giydirilir ve çiçeklerle, kurdeleler ve mücevherlerle süslenirdi²⁶⁷. Platon'un *Phaedo* adlı eserinde Sokrates baldıran otundan yapılmış olan zehri içerek kendisine verilen cezanın infaz edilmesinden önce yıkanmış ve böylece ölümünden sonra kadınları yapmak zorunda oldukları bir isten kurtardığını ifade etmiştir²⁶⁸. *Prothesis* ölünün evinde ve ölümden bir gün sonra gerçekleştirilirdi. *Prothesis*'in gerçekleştirildiği ev ile *ekphora*'nın başlaması arasındaki fark belirgin olarak ayrılmıştır. *Prothesis* normalde bir gün sürerdi; Platon bunun ölümün kesin olarak gerçekleştiğini doğrulayacak kadar uzun olmasını tavsiye etmiştir. Her ne kadar Yunan demokrasisi çeşitli eşitlikler sağlasa da aristokratların kendilerine ait bazı soyluluk ayrıcalıkları vardı. *Prothesis*'in süresi de bunlardan birisidir. Aristokratların *prothesis*'i halka göre daha uzun sürebilirdi²⁶⁹. *Prothesisin* tek amacı tabii ki sadece ölümü teyit etmek değil aynı zamanda ölünün yakınları ve sevenleri için ölene karşı son saygılarını göstermek fırsatı da yaratılmış olmaktadır. Vazolardaki *prothesis* gösterimleri oldukça tekdüze bir biçimde yapılmıştır²⁷⁰. Üçüncü gün ile ilgili yazılı bilgileri antik yazarlardan ve M.S. 2.yy yazarlarından Pollux'tan edinmekteyiz²⁷¹. Üçüncü günde, ölen kişi gündeğumundan önce mezarına doğru götürülür ve kanuna uygun biçimde bu işlem yan yollardan sessiz bir biçimde gerçekleştirilir. Ekphora sabahın erken saatlerine kısıtlanmış ve bu sırada ağıtların da ev dışında yapılmasına izin verilmemiştir. Bu toplu halde yapılan bir halk korteji değil aile bireylerinin içinde olduğu mütevazı bir etkinliktir²⁷². Yasaya göre *Prothesis*'in ertesi günü sabahı güneş doğmadan önce yapılan ekphora'nın gece yapılması bir utanç olarak görülüyordu. Ekphora süresince hiçbir tanrının adı anılmıyordu²⁷³. Cenaze korteji mezarlığa ulaştığında, beden büyük bir seremoni yapılmaksızın toprağa indirilirdi. Solon mezarda öküz kurban edilmesini yasaklamıştır. Ancak Cicero gibi bazı yazarların bildirdiği üzere farklı zaman dilimlerinde gömülme sırasında çeşitli sunuların yapıldığı bilinmektedir. Buna örnek olarak Yunan yazılı metinlerinde mezarda içecek sunularından bahsedilir (choai). Gömülme günü adetleri – *la trita* – olarak kayıtlara geçmiştir. *La trita*'nın ölünün gömülmesinden üç gün sonra yapılan bir adet olarak algılanması bazı metinlerde geçmiş ise de bu doğru değildir. *La trita* ve ölünün gömülmesi aynı günü ifade

²⁶⁶ Malay, 1996, 148

²⁶⁷ Kurtz - Boardman, 1971, s. 144

²⁶⁸ College, 1999, s. 17

²⁶⁹ Malay, 1996, s. 148

²⁷⁰ Kurtz - Boardman 1971, s. 144.

²⁷¹ College 1999, s. 103.

²⁷² Kurtz - Boardman, 1971, s. 145.

²⁷³ Malay, 1996, s. 148.

eden kavramlardır²⁷⁴. Bu durumu destekler bir başka ifade Platon’dan gelmektedir. Platon M.Ö. 4.yy’daki Kanunlar adlı eserinde *ekphora*’nın üçüncü günde yapılmasını ve cesedin mezara üçüncü günde götürülmesi adetinin sürdürülmesini tavsiye etmiştir²⁷⁵. Gömme olayından sonra yas tutanlar hemen ölünün evine dönerler. Bu ev, kapısında duran bir kap ile işaretlenmiştir ve bu işaret evi etkilemiş olan *miasma* konusunda ziyaretçilere uyarıda bulunmaktadır. İçinde su bulunan bu kap ile ziyarete gelenler kendilerini arındırmaktadırlar. Ancak Yunanlar için ölü bedeninin kendisi kirletici olmayıp ölü de kendisinden korkulan bir tabu ölçeğinde değerlendirilmemiştir²⁷⁶.

Gömülmeden sonraki dokuzuncu günde, aile ve arkadaşlar tekrar bir araya gelirler ve *ta enata* adındaki cenaze adetini yerine getirmek için mezarda toplanırlardı. Mahkeme kayıtlarında bahsedilmiş olmasının dışında bu adet ile ilgili detaylı bilgiler bulunmamaktadır²⁷⁷. Ancak Aischines’in “Kresiphon’a Agıt” adlı eserinde dokuzuncu gün ile ilgili detaylı bilgiler mevcuttur²⁷⁸.

Yasın bitişi ayrı bir seremoni ile belirtilmektedir. Her ne kadar daha sonraki kaynaklarda otuzuncu gün töreninin yasın sonu olduğu belirtilse de Arkaik ve Klasik dönemlerde belirgin bir süre verilmemiştir. Aile bu sürenin sonunda toplum içindeki normal hayatlarına ve gündelik işlerine – *ta nomizomena*- geri dönmektedirler²⁷⁹. Bu süreç sonunda evin önündeki su kaldırılmakta, kapının önüne ya da üzerine konan sedir, defne dalları gibi yas evini isaret eden materyaller sökülme (College, 1999: 39).

Yasın sona ermesi aile bireylerinin aralarından ayrılana görevlerinin sona erdiği anlamına gelmemektedir. Klasik yazılı metinlerden öğrendiğimiz kadarıyla yıldönümlerine ait törenler ve anmalar *la trita* ve *la enata*’dan çok daha önemlidir. Yıldönümü anma törenleri ile ilgili pek çok terim karşımıza çıkmaktadır. Ama ne yazık ki haklarında çok az bilgi sahibi olunan adetlerin isimleri şu şekildedir: *Genesia*, *Nemesia*, *Nekysia*, *Epitaphia*, *Allatheades*, *Horaia*, *Apophrades*, *Miarai*, *Hemerai*, *Anthesteria*, *Eniausia* ve son olarak *kath’eniauton*. Ancak yine de Klasik kaynaklardan edindiğimiz bilgiler ışığında bu anma törenleri sırasında mezarların ziyaret edildiği, çiçek sunularının yapıldığı, saygının bir göstergesi olan kurdele ve çelenklerin hazırlandığı bilinmektedir²⁸⁰. Yıldönümleri cenaze yemeklerinin de gerçekleştirildiği etkinliklerdir. Bu etkinliklere kimlerin katılabileceği

²⁷⁴ Kurtz – Boardman 1971, s. 145

²⁷⁵ College, 1999, s. 151.

²⁷⁶ Garland, 1985, s. 39.

²⁷⁷ Kurtz - Boardman, 1971, s. 147

²⁷⁸ College, 1999, s. 106.

²⁷⁹ Kurtz ve Boardman, 1971, s. 147

²⁸⁰ Kurtz - Boardman, 1971, s. 147

yine dönemin gelenekleri tarafından belirlenmiştir. Klasik Dönem Yunan günlük hayatında kadınların cenaze ve diğer kurban yemeklerinde yer almaları ve kurban etinden yiyip yiyememelerini düzenleyen sosyal kurallar olduğu pek çok yazar tarafından tartışılmaktadır. Birçok yazar dul ya da evlenmemiş kadınların klasik Yunan döneminde bu tür faaliyetlerden uzak tutulduğunu iddia ederken diğerleri böyle katı kısıtlamaların toplumun tümünde yaşanıp yaşanmadığına dair yeterli verinin varlığı konusunda şüpheyiyle yaklaşmaktadırlar²⁸¹.

Ölümle ilişkili olan miasma hem insanları hem de tanrıları etkilemekteydi ve kesinlikle bir arınmayı gerektirmekteydi. Yunanlar için su temel elementlerden bir tanesiydi. Özellikle deniz suyu, kirlerden daha uzak olduğu için arınmada tercih edilen bir suydur. Cenaze törenlerinde arındırıcı sular hem ölü hem de yasayanlar için önemliydi. Bu uygulama ile ilgili ilk yazılı belge Aritophanes'in Ekklesiazusai adlı eserinde geçmektedir²⁸². Sadece cenazeye katılmak bile daha sonrasında yıkanmayı gerektiriyordu. Hesiodos'daki "cenaze dönüşlerinde çocuk yapayım deme" ifadesi bu durumu gayet iyi açıklamaktadır. Ölünün evi kirlenmiş kabul edildiğinden evdekilerin arınması için kullanılacak su dahi başka bir evden getirtiliyor ve içine bir defne dalı konuyordu²⁸³.

Hellenistik Dönem: Yunan ölü gömme adetleri yaklaşık 1000 yıllık bir süreci kapsar. Ancak bu periyodun ancak son iki yüzyılında Yunanistan bir "dünya gücü" olmuş ve Yunan hayat tarzı Akdeniz kıyılarının ötesine de etkide bulunmaya başlamıştır. Çok kısa bir süre sonra ortaya çıkan Roma ise bu dünyayı hem genişletmiş hem de Yunan dünyasının üzerine her anlamda katkılar koyarak geliştirmiştir. III. Aleksandros'dan dört yüzyıl önce Yunan kültürü ticaret ve kolonizasyon yolu ile Akdeniz kıyılarına ve iç denizlere yayılmış ama etki gücü açısından sınırlı kalmıştır. Bu nedenlerle kapsadığı alan ve hakimiyet açısından Yunanistan'ın gücünü ve Akdeniz ülkelerinin erken tarihi üzerindeki etkisini gereğinden fazla büyütmemek yerinde olacaktır. Yunan adetlerinin dünyaya hızlı ve etkin biçimde yayıldığı Helenistik Dönem mezarları ile ilgili bilgiler daha önceki dönemlere göre daha azdır. Bunun nedenlerinden bir tanesi daha önceki dönemlere ait mezarların bu döneme göre çok daha zengin sunular ve içeriklere sahip olmasıdır²⁸⁴. Aynı zamanda demografik veriler de sağlayan mezarlık araştırmaları erişkin ve çocuk

²⁸¹ Osborne, 1993, s. 392

²⁸² College, 1999, s. 37.

²⁸³ Malay, 1996, s. 148.

²⁸⁴ Kurtz - Boardman, 1971, s. 162

gömülerinin önceki dönemlerle paralellik gösterdiğini ve bu grafiksel iliksinin Hellenistik Dönemde de çok fazla değişmediğini ortaya koymuştur²⁸⁵.

İnhumasyon ve kremasyon Helenistik Dönemde uygulanmıştır ancak inhumasyon daha yaygındır. Birincil kremasyonlar Klasik Dönemden farklılık göstermez. İkincil kremasyonlar ise kül urnelerinin biçimleri ile farklılık gösterir. Bu dönemde bazı yeni kil biçimleri ortaya çıkmıştır. Bazı mezarlarda altın yaprak kalıntıları yakılmanın izlerini taşımaktadır ama büyük çoğunluğu yakılmadan kalmıştır. Muhtemelen bu altın alınlıklar *prothesis* boyunca ölünün basını süslemiş ama kremasyondan önce ateşten uzaklaştırılmıştır. Bu anlamda da alınlığın ölüyü hazırlama sürecinde bir rolü olduğu düşünülebilir²⁸⁶. İnhumasyon mezarlarında daha önceki dönemlerden bilinen biçimler devam ettirilmiştir. Pek çok mezarda bulunan çivi ve tahta kalıntıları mezarlarda ölünün tabut ile birlikte gömüldüğünü düşündürmektedir. Çocuklar kilden yapılmış tekne içine gömülmüş ve nadiren de olsa erişkinler de bu biçimde gömülmüşlerdir. Bebekler ve küçük çocuklar farklı tiplerdeki pismiş toprak vazolara gömülürken bu amaçla kullanılan amphoralar yaygın olarak bulunmuştur. Çocuklar için kremasyon gömüleri de yapılmıştır²⁸⁷.

Helenistik mezarlar genel olarak çok zengin süslemelere ve sunulara sahip değildir. En karakteristik olanı tek düze biçimli ve oldukça mütevazı yağ şişesi ve göz damlası şişesi olarak da bilinen unguentarium'dur. Klasik dönemin lekythoi'si gibi ig biçimli unguentarium da şekil ve süsleme stili açısından varyasyon göstermez. Geç Helenistik dönemde bu şişeler oldukça uzun ve ince biçimde yapılmaya başlanmıştır. Diğer pismiş toprak vazolar Helenistik mezarlarda sık olarak gözlenmez. Altın mücevherat bu dönemde bulunur ve bu da muhtemelen altının bu zaman diliminde daha erişilebilir olduğunu gösterir. Bu dönemde altından yapraklar ve bunlar için yapılmış altın çelenkler gözlenebilir. Bu sunular daha sonraki Roma döneminde de gözlenmiş ve hem kremasyon hem de inhumasyon mezarlarında bunlara rastlamak mümkün olmuştur. Bunların özellikle mezar için mi yapıldıkları yoksa hayatta iken festivallerde giyilmek üzere yapıp ölüm ile birlikte mezar sunusu haline gelip gelmediği bilinmemektedir²⁸⁸.

²⁸⁵ Morris, 1989, s. 93.

²⁸⁶ College, 1999, s. 27.

²⁸⁷ Kurtz - Boardman, 1971, s. 164

²⁸⁸ Kurtz - Boardman, 1971, s. 165

2.9. ROMA ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

Antik mezarlıkların bize gösterdiği kadarıyla ölümler şehri eşitlikçi bir yer değildir. Ölümün arkeolojik ve antropolojik incelemesi bizlere ölümlere yaklaşımın statü gösterimleri ile yakından ilişkili olduğunu bizlere göstermektedir. Bir Roma Mezarlığı anıtsal mousoleumlar, cenotaphia (bahçeli mezarlar) ya da resmi devlet mezarları, columbarialar'daki (urneler için nişleri olan mezarlar) gösterişli gömüleri ve kentin alt tabakaları için toplu gömülerin yapılacağı katakompları içermektedir. Roma döneminde de ölüm, basit bir olay olarak algılanmamış, cenaze törenlerine ve adetlerine büyük önem verilmiştir. Ünlü Romalıların ölümlerinde uygun bir cenaze töreni yapılmış, ölü maskeleri ve cenaze nutukları gibi çeşitli uygulamalar ile ölüye verilen değer gösterilmeye çalışılmıştır. Köleler ve suçlular dahil Romalıların tümü gömülme hakkına sahiptiler. Mitolojiye göre Styx ırmağında ruhları *Hades*'e götüren kayıkçı *Charon* bile gömülmemiş bir kişinin ruhunu taşımayı reddediyordu. Roma'da gömülmeden bırakılan kişiler çok ağır suçlar işlemiş olanlardı. Bu tür suçlardan bir tanesi kendini asarak intihar edenlerdi. Ancak bu tür bir uygulama ile cezalandırılan suçlar zaman içinde de değişiklik göstermiş ve örnek olarak kendini asarak intihar etmek girişimi Tiberius zamanında eğer uygun bir gerekçe var ise tam tersi bir muamele görmüş ve onurlandırılmıştır. Gömülmemeye dışında bir başka cezalandırma ise cesedin tanınamayacak hale getirilmesidir. M.Ö. 87 yılında Cinna ve Marius'un terör esen dönemlerinde öldürülen senatörler vahşi hayvanlara ve köpeklerle parçalattırılarak kimliklerinin tespiti imkansız hale getirilmiştir. Roma'ya karşı ayaklanan gladyatör Spartaküs ve arkadaşlarının kilometrelerce boyunca yol kenarlarındaki çarmlıha gerilmiş cesetlerinin çürüyene kadar çarmlılarda bırakılması bu tür sıra dışı uygulamalara en bilinen örneklerden birisidir. Romalıların kremasyon, inhumasyon ve ölü gömme işlemlerinin şehir dışında yapılmasını ifade eden '*hominem mortuum in urbe ne sepelito neve urito*' gibi ifadelerle ortaya konulmuştur. Kent dışına gömmenin hijyenik nedenlerden çok dönemdeki inançların etkisiyle olduğu düşünülmektedir. Yunanlar gibi Romalılar da ölü ve yasayan arasındaki sınırların oldukça geçirgen olduğuna inanmışlardır. Onlara göre *Hades*'e gitmiş olan bir ruh bir amaçla (örneğin intikam için) dünyaya gelebiliyordu. Ruhların çeşitli vesilelerle huzura erdirilmeleri önemliydi çünkü Romalılar ölünün gittiğine ama aralarından ayrılmadıklarına inanmaktaydılar²⁸⁹. Romalıların, ölüm ve sonrası ile ilgili inançları hakkında bilgiler almak için dönemin heykel, resim, mozaik, rölyefleri ile yazılı eserleri gibi pek çok veri bulunmaktadır. Roma dünyasının pek çok kültür ile kaynaşması

²⁸⁹ Kyle, 1998, s. 34.

ve daha sonrasında Hristiyanlık dininin imparatorlukça kabulü ile inanç alanında büyük bir değişim yasaması ölü gömme adetlerinin de değişimler geçirmesine neden olmuştur. imparatorluğun bünyesinde yasayan topluluklarda çok dogal ve bazen de baskın bir metot olarak tercih edilen kremasyonun yerine öncelikle Roma ve İtalya’da olmak üzere inhumasyonun tüm imparatorlukta baskın ölü gömme adeti hale gelmesi bu duruma en iyi örneklerden bir tanesidir. Ancak inhumasyonun baskın hale gelişinin tek nedenini de inanç ile açıklamak da kesin doğru kabul edilemez. Romalılar ölümden sonra bir hayatın olduğuna ve kişinin bu hayatın daha soluk bir benzeri olan gölgeler içinde ölen kişinin hayatını sürdürdüğüne inanmışlardır. Ölüm ve ölen kişi Roma uygarlığının her döneminde saygı görmüş ve ölüye gerekli saygıyı göstermek için çeşitli törenler yerine getirilmiştir. Ancak antik dönemde büyük bir coğrafya kaplayan Roma uygarlığının her yöresinde aynı adetlerin sıkı sıkıya uygulandığını düşünmek doğru olmayacaktır²⁹⁰.

Cicero ve Plinus’a göre inhumasyon Roma’daki temel ölü gömme biçimidir. Ancak 12 Tablet Kanuna göre her iki adetin de M.Ö. 5.yy’da yan yana uygulandığı bilinmektedir. Lucretius’a göre Geç Cumhuriyet Dönemi’nden üç farklı ölü gömme metodu bilinmekteydi: bunlar kremasyon, inhumasyon ve mumyalama. Kremasyon M.S.1.yy’a kadar etkisini sürdürmüştür. Ancak Hadrian ile birlikte Roma dünyasında patlama gösteren lahit isleme sanatıyla birlikte inhumasyon dereceli bir biçimde kremasyonun yerini almaya başlamış ve M.S. 2.yy’da baskın hale gelmiş ve 3.yy’ın ortalarında tüm eyaletlerde bu süregelen rekabeti kesin olarak kazanmıştır. Kremasyonun terk edilmesini Hristiyanlığın etkisiyle bağdaştırmak doğru olmaz. Çünkü kremasyondan inhumasyona dönüşümün yaşandığı zaman Hristiyanlığın bu tür bir etkide bulunması için çok erkendir. İster yakılmış ister bütün beden halinde gömülmüş olsun ölülerin gömüldükten sonra da farklı bir biçimde hayat sürdükleri inancı bu dönemde de hakimdi. Mezar sunuları ile mezarlarda görülen bazı delikler ve borular yasayanlarla ölülerin aynı yemeği paylaşmaları adetiyle birleştiren mezar içinde aktif bir ölüm sonrası hayatın varlığına dair olan Roma inancını desteklemektedir. Ölmüş bedenin onurlandırılmasını bir yolu olan mumyalamadır. Bu bilinen bir ölü gömme yöntemidir. Lucretius’un aktardığı kadarıyla bu adet Geç Cumhuriyet Dönemi’ne aittir. Ancak çok yaygın olarak uygulanmamıştır. Bu tür mumyalanmış cesetlerin Roma uygarlığının Mısır gelenekleri ile tanıştıktan ve gerekli bilgi ve deneyimleri edindikten sonraki dönemlerde uygulandığı düşünülmektedir. Ancak bu egzotik ve aynı zamanda pahalı olan yöntemin Roma’da hiçbir zaman çok fazla yaygınlık

²⁹⁰ Tonybee, 1971, s. 39.

kazanmadığını söylemek doğru olacaktır²⁹¹. Ölen kişi için yerine getirilmesi gereken adetleri tanımlayan *Funus* terimi ölen kişinin kim olduğuna bağlı olarak farklılıklar gösterir. Ölen kişi fakir ya da zengin ama halktan bir kişi ise *Funus translaticum*, asker ise *Funus militare*, devlet hizmetinde bulunmuş ise *Funus publicum* ve İmparator ve ailesinden bir kisi ise *Funus imperatorum*'dan bahsedilirdi. *Funus*'un tipi aynı zamanda Devlet kanunları ile belirtilmiş olan cenaze işlemlerini kimin karşılayacağını da belirtirdi. Tüm Roma cenaze uygulamaları iki temel vurgu üzerine kurulmuştur: birincisi, ölüm kirlilik getirir ve ölüyle ilgilenenlerin arındırılması şarttır; ikincisi, bir cesedi gömülmeden bırakmak ayrılmış ruh için son derece kötü bir durum yaratır. Ölmüş bedenın üzerini toprakla örtmek bir ölü için yapılması gerekenin en alt limitini gösterir. *Funus translaticus*: Ölüm kaçınılmaz olduğunda ölmek üzere olan kişinin yakınları yatağının etrafına toplanır ve en yakın akrabası ona son bir öpücük verirdi. Bu öpücüğün son nefes ile birlikte bedeni terk eden ruhu yakalayacağına inanılırdı. Aynı akraba ölen kişinin gözlerini kapatır (*oculos premere*) ve diğer tüm yakınları da onun adını söyler (*conclamare*) ve onun için kremasyon ya da inhumasyon ile sonlanacak süreç boyunca devam edecek ağıtları yakmaya başlardı. Bir sonraki asama bedeni yataktan almak ve yere koymak (*deponere*), onu yıkamak ve yağlamaktı. Daha sonra bedene bir kıyafet giydirilir, basına bir çelenk takılır ve *Charon*'un teknesinde gerekli ödemeyi yapabilmesi için ölünün ağzına bir metal para konurdu. En son olarak da beden bir yatağın üzerine konur ve aile sonraki işlemlere geçerdi²⁹². Ağza yerleştirilen bu paraların bronz olduğu ancak bazılarının altın yapraklar ile kaplanmış oldukları tespit edilmiştir. Paralar doğrudan ağzın içine konmayıp mezarın içine de yerleştirilebilmekteydi. Hellenistik dönemden önce para uygulamasının gözlenmemesi bu adetin oldukça geç ortaya çıktığını teyit etmektedir²⁹³. *Funus militare*: Savaş alanında öldürülmüş olan askerler toplu halde gömülür ya da kremasyon yapılırdı. Cenaze masrafları hizmet ettiği sıradaki asker arkadaşları tarafından ödenirdi. Bir general öldüğünde onu onurlandırmak için kremasyon ateşinin etrafında askeri yürüyüş yapılır ya da onun anısına bir *cenotaph* yapılırdı. *Funus publicum*: Devlet adına çalışmış olan bir kişinin cenazesinde *funus indictivum*'da olduğu gibi tüm vatandaşlar davet edilir ve masraflar devlet hazinesi tarafından ödenirdi²⁹⁴. *Funus imperatorum*: Tarihsel kayıtlar içerisinde pek çok Roma imparatoru için yapılmış olan *funus imperatorum*'lar bulunmaktadır. Örnek olarak, öldürülmesinden sonra Julius Sezar'ın bedeni Forum'a

²⁹¹ Tonybee, 1971, s. 39

²⁹² Tonybee, 1971, s. 43.

²⁹³ Garland, 1985, s. 23.

²⁹⁴ Tonybee, 1971, s. 55.

tasınmış ve onun adına Markus Antonius uzun bir konuşma yapmıştır. Halka açılan naaşı büyük ilgi ve tezahürat görmüş, kadınlar kremasyonu sırasında takılarını ve diğer mücevherlerini ateşe atmışlardır. Kremasyondan sonra ise Sezar'ın azat edilmiş kölesi kemiklerini ve küllerini toplamış ve aile mezarlığına gömmüşlerdir²⁹⁵. Ölen kişi yüksek bir sınıftan ise bedenin hazırlanması ve sonraki işlemler daha detaylı ve masraflı olurdu. Bu durumda bu iş için profesyoneller (*libitinarii*) ve onların elemanları (*pollinctores*) görevlendirilirdi. Fakir olanlar kremasyon ya da inhumasyona ucuz bir platform (*sandapila*) üzerinde *vespilliones* tarafından taşınırdı. Bedenin toprağa gömülme işlemi *ustores* tarafından ve mezarın kazılma işlemi *fossores* tarafından yapılırdı. *Dissignatores*'ler muhtemelen zengin bir adam veya kadının cenazesinin idaresinden sorumlu kişilerdi. Çok önemli kişiler tüm vatandaşların bir haberci tarafından çağırıldığı *funus indictivum*'a sahip olabilirlerdi. Cesedin gömülme alanına akrabaları, arkadaşları ve diğer davet edilen insanlar tarafından götürülmesi olağan bir uygulamaydı. Bu insanlar genellikle siyah *lugubria* giymekteydiler. Geleneksel olarak antik Roma geleneğine göre ölünün taşınması gece meşaleler eşliğinde gerçekleştirilir ancak çocuklar ile fakirlerinki gündüz vakti yapılırdı. İyi ailelerin ölüleri çok özenle hazırlanmış bir platform (*feretrum*) ile taşınırdı. Ölüyü taşıyanlardan ölünün omzuna denk gelen kişi ölünün en yakın akrabası ya da en yakın erkek arkadaşı ya da onun yeni azat edilmiş kölesiydi. Sayı fakirlerde görüldüğü gibi dört olabilirken sekiz kişiye kadar da çıkabilirdi. Tanınmış kişilerin cenazeleri söz konusu olduğunda törenin bir kısmı Forumda yapılır ve kendisine olabildiğince benzeyen bir portresi yani bir maskı hazırlanır ve bu maskı akrabaları ve arkadaşları cenaze işlemleri sürecinde takarlardı. Cumhuriyet döneminin sonlarına doğru mask geleneğinin yanı sıra törende taşınan büstler de ortaya çıkmıştır. Cenaze ekibi inhumasyon ya da kremasyon alanına geldiğinde özel bir ritüel yapılır ve ölünün bedenin üzerine bir miktar toprak atılırdı. Kremasyonda ise bir kısmı daha önceden gömülmüş olanın üzerine yerleştirilirdi. (*os resectum*). inhumasyonlarda fakirler doğrudan toprağın içine gömülür ve boylu boyunca yatırılarak toprağa verilir. Zenginler iyi biçimde islenmiş lahitler içine yerleştirilirdi. Bu lahitler mermer, tas, terrakota, kursun veya tahtadan olabilir. Kursun lahitler tahta ya da tas olanların üzerine geçirilirdi²⁹⁶. Bedenin ve üzerine yatırıldığı düzeneğin yakılması ya küllerin gömüleceği yerde ya da kremasyon için özel olarak ayrılmış olan alanlarda (*ustrina* ya da *ustrinum*) gerçekleştirilirdi. Ateşi sağlayacak materyaller (*rogus*) dikdörtgen bir yığın halinde üst üste dizilmiş olan odun ve

²⁹⁵ Tonybee, 1971, s. 57.

²⁹⁶ Tonybee, 1971, s. 60.

tutuşmayı sağlaması için papirus karışımından oluşurdu. Ölünün gözleri yakılmadan önce açılır ve çevresi pek çok hediye ve kişisel eşyaları ile donatılırdı. Hatta bazen ev hayvanlarının da ruha eslik etmesi için alanda öldürüldükleri olurdu. Meşale ile başlatılan ateş söndüğünde ve beden ateş ile tüketildiğinde küller şarap ile ıslatılırdı. Yanmış kemikler ve kalan küller yakınlar tarafından toplanır ve altar biçimli mermer kül kapları, tas, terrakota, alabaster, altın, gümüş ya da bronz vazolar, urneler gibi farklı kaplar içine konulurdu. Ölüm ve cenaze ile ilgili yerine getirilmesi gereken pek çok sosyal ve kanuni düzenleme bulunmaktaydı. Aile tarafından yerine getirilmesi gereken pek çok işlem vardı. Cenazeden döndüklerinde akrabalar ateş ve su ile arınmayı içeren bir *suffitio*'dan geçmek zorundaydılar. Aynı gün ölenin evinde temizlenme seremonileri (*feriae denicales*) baslardı. Bunu takiben aynı gün bir cenaze yemeği (*silicernium*) düzenlenir ve ölünün onuruna mezarda yenirdi. Gömülmenin dokuzuncu gününde mezarın başında bir kez daha yemek yenir (*cena movendialis*), tüm yas sona erdiğinde ise mezarın üzerine libasyon yapılırdı. Yemek sunuları mezarda ölü için bırakılır ve bazen çevredeki açlar tarafından yenirdi. Ölünün yattığı yerde herhangi bir biçimde rahatsız edilmesi cezai işlemi gerektirirdi. Ölen kişi yıl boyunca, akrabaları ve arkadaşları tarafından mezarında yenilen yemekle, yas günlerinde ve ölümlerin anıldığı yıllık festivallerde ve bunun gibi çeşitli vesilelerle anılırdı. İnhumasyon ya da kremasyon mezarlarında ölünün doğrudan üzerine dışarıdan yiyecek ve içecek dökülmesini (*profusio*) sağlayacak boru ve deliklerin varlığı ise, Roma dünyasının pek çok yerinde görülebilen bir durumdu²⁹⁷.

Romanın kırsal kesimlerinde zengin veya fakir Romalılar birbirinden uzakta ve çok basitten çok gösterişliye kadar farklı mezarlarda kremasyon ya da inhumasyon ile gömülmüşlerdir. Ancak Roma kentlerinde, ölümler kamuya ait bir nekropolis içinde gömülmüş ve bu nekropolisler kentin çevresinde kendilerine yer bulmuşlardır²⁹⁸. Cicero'nun *Kanunlar* ile ilgili eserinde de belirttiği üzere Roma kanunları kentin mezarlık bölgesinin, kent surlarının dışında yer alması konusunda çok katıdır²⁹⁹. Ulaşım imkanlarının kolay olması nedeniyle yolların yakınında konumlanmışlardır. Yolların kenarlarına yapılan bu mezarlar ve mezar anıtları yerine bazı yerlerde çok sistemli ve yaygın bir yol ağı bulunan nekropolisler de Roma dünyasında gözlenmektedir. İçerdikleri etkileyici mezar yapıları ve eserler topluluğu ile pek çok Roma nekropolisi düzenli olarak kullanıldığı dönemlerde çok göze çarpıcı mekanlar olmuştur. Ancak yine de mezarlıkların

²⁹⁷ Tonybee, 1971, s. 61.

²⁹⁸ Tonybee, 1971, s. 95.

²⁹⁹ Hope, 1997, s. 103.

tümüyle planlanmış ve bu plana sadık kalarak büyüyen yerler olduğunu düşünmek her zaman da doğru olmayacaktır. Tek bir mezarlık alanında dahi birbirinden çok farklılık gösteren ve herhangi bir rasyonel kullanımı gözetmeyen genişlemeler de sıkça gözlenmektedir. Roma dünyası ile ilgili pek çok yazılı metinde mezarlık bahçelerinin çiçekler ve meyve veren bitkiler ile donatılmış olduğu bildirilmiştir. Bu bahçelerde su kuyuları, havuzlar ve yemek odaları gibi imkânlarla mezarlığı ziyarete gelenlere hoş bir ortam sunulmuştur. Bu bahçeler Romalıların hem bahçelere olan düşkünlüğünü yansıtmış hem de mezardaki ölünün bahçede gezerken bu deneyimi yaşamakta olduğu inancını ortaya koymuştur³⁰⁰. Mezarlıklarda gözlenen mezar taşları iki grup içerisinde değerlendirilmiştir. Bunlar “mezar rölyefi” ve “mezar steli”dir. Mezar rölyefleri kare ya da dikdörtgen taslardan yapıldı ve yüksekliklerine göre daha geniştiler. Bunun yanı sıra portre büstleri ve figür sahneleri içermekteydiler. Mezar steli ise tek baslarına duran ve çoğunlukla genişliklerinden daha uzun olan taslardı. Genellikle iki boyutlu olan bu taslarda önem ön tarafa verilmiştir. Nadiren yuvarlak olanlarda bulunmaktadır. Ancak yine de mezar rölyefleri ve mezar stelleri arasında yapılan ayırımın yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Birbirlerinin karakteristik özelliklerini taşıyan rölyef ve stelleri de görülebilmektedir³⁰¹. Atina mezar taşlarına göre biraz daha fazla detay içermekle birlikte Roma dönemindeki mezar taşlarında büyük çoğunlukla sadece ölenin ve taşı yaptıranın adı ve öldüğü yılki yası yer almaktadır³⁰². İçerdikleri bilginin çok fazla bir derinlik taşımaması nedeniyle kendi basına mezar taşları ve mezar stellerinin yorumlanması Roma dönemi ölü gömme adetlerini detaylı biçimde anlamamızda yeterli olmayacaktır³⁰³. Roma mezar taşları ve ilintili anıtlar Roma İmparatorluğu’ndaki demografik yapıyı aydınlatmak için yeterli olmamakta ancak toplumdaki sosyal statüyü ve sosyal hareketliliği tespit etmek için bilgi verici olmaktadır. Roma döneminden günümüze 250,000 den fazla yazılı taşın ulaştığı düşünülmektedir. Bu taşların dörtte üçü gibi bir oranının mezarlar ve ölüm ile ilgili olduğu tahmin edilmektedir. Yazılı taşların görülme sıklığı Roma çağının tüm zamanları için aynı değildi. Yazılı tas sayısı M.S. 1.yy da artmaya başlamış, ikinci yüzyılda zirve noktasına ulaşmış ve üçüncü yüzyılda düşüşe geçmiştir. Bu değişimler kişisel eğilimlerden çok sosyal yapı ve mezar tiplerindeki değişimler ile ilişkili olarak bulunmuştur. Mezar taşlarından edinebileceğimiz bilgiler arasında ölen kişinin sosyal statüsü de bulunmaktadır. Roma’da özgür hale getirilen köleler pek çok haklara sahip olabilmektedirler ancak yine de

³⁰⁰ Tonybee, 1971, s. 97.

³⁰¹ Tonybee, 1971, s. 245.

³⁰² Morris 1996, s. 156.

³⁰³ Morris, 1996, s. 201.

onları doğuştan özgür Roma vatandaşları ile ayıran bazı sosyal sınırlar da bulunmaktadır. Mezar taşları ve rölyefleri de bu sınırlardan bir tanesidir. Ölen özgürleşmiş kölelerin mezar anıtları özel biçimler taşımaktaydı ve bu sayede gerekli sosyal kısıtlama sağlanmış olmaktadır. Ancak geniş bir alana yayılan, kronolojik olarak uzun süre hayatta kalan ve bünyesinde Gal'liler, Briton'lar, Mısır'lılar ve Yunanlar gibi pek çok ulusu barındıran Roma İmparatorluğu'nda tüm vatandaşların Roma adetlerini birebir benimsemişliğini ve ölü gömme adetlerini de buna göre düzenlediğini düşünmek doğru olmayacaktır. Kronolojik, bölgesel ve bireysel farklılıklar bu konudaki seçimleri beklendiği üzere etkilemiştir. Ancak en temelde üzerinde Latince yazılar olan bir mezar taşı dikmenin bir Roma adeti olduğunu bilmek pek çok mezar tasını anlamak için iyi bir başlangıç noktası olacaktır³⁰⁴. Ekonomik durumu zayıf olanlar yanmış kemik ve külleri ucuz toprak kaplara veya cam şişelere ya da en fazla kursun kutulara koyarken, orta ve daha üst sınıflardan insanlar bu materyallerin daha pahalı formlarını kullanmaktaydılar. Duvarlardaki nişlerdeki *columbaria*'lara konmak üzere yapılmış kül sandıklara ya da *cineraria* farklı biçimlerde üretilmiştir; poligonal, yuvarlak ve dikdörtgen. Bu *cineraria*'ların bazıları ev ya da tapınak biçiminde yapılmıştır. Lahitler, sosyal sınıf farklılıklarının ortaya konması açısından bir belirteç niteliği taşımaktadır. Ekonomik durumu yeterli olanlar, dışa bakan yüzleri çok çeşitli konu, kişi ve desenlerle süslenmiş bir lahiti yaptırabilirken, ekonomik durumu iyi olmayan mezar sahipleri daha sade lahitler yaptırabilmekteydi. Lahitler üzerlerindeki stil, teknik ve kompozisyon, dizayn ve figür sahneleri ile Roma sanatının değerli bir yansımasını sunardı. Lahitler zaman içinde her konuda değişim geçirmişler ve Hristiyanlığın serpilip Roma imparatorluğunda etkili hale gelmesi ile de bu gelişimden hem yararlanmışlar hem de bu sürece katkıda bulunmuşlardır. Lahitlerin Roma dünyasında ticarete konu olan malzemeler oldukları bilinmekte ve Anadolu'da yapımı tamamlanmış olanların *_talya* gibi önemli pek çok Roma merkezinde alıcı buldukları kaydedilmiştir³⁰⁵. Roma Döneminde görülen bu mezar çeşitliliğe, mezarların süslemesinde görülen çeşitlilik de eklenince mezarlara verilen önemde anlaşılmaktadır. Mezar süslemesinde kullanılan ilginç unsurlardan biriside boğalar, çok iri av köpekleri, panter ve leoparlar, çeşitli boyutlarda zürafalar hatta kediler gibi hayvanların heykellerinin kullanılmasıdır. Bunları kullanarak mezarlarını hem güzelleştirdiklerine hem de koruduklarına inanmışlardır. Helenistik ve Roma dönemine ait

³⁰⁴ Hope, 1997, s. 104.

³⁰⁵ Tonybee, 1971, s. 246.

hayvan heykelleri çok sayıdadır ancak ilham aldıkları M.Ö.4.yy eserlerinin kopyaları olmaktan da öteye geçememişlerdir³⁰⁶.

Mezar sunuları pek çok arkeolojik veri sağlayan materyalleri oluşturmaktadır. Bunlar arasında mücevherat ve diğer kişisel eşyalar, silahlar ve silah parçaları, diğer askeri ekipmanlar, süslenme eşyaları, süslenme kutusu, bazıları değerli metallerden yapılmış (altın ve gümüş, nadiren bronz) yeme, içme kapları, pişirme kapları, kandiller, oyun zarları, çocuk oyuncakları, terra cotta heykeller ve öbür dünyaya ait tanrılara ait eserler sayılabilir. Tüm bu mezar sunularının amacı kısmen ölüyü onurlandırmak, kısmen de ölümden sonraki hayatlarında kendilerini evlerinde hissetmelerini sağlamaktır³⁰⁷. Mezarlarda bulunan ilginç buluntulardan birisi de islenmiş ya da islenmemiş astragalus (aşık) kemikleridir. Antik Yakın Doğu, Anadolu, Kıbrıs ve Ege'de Bronz Çağından başlayarak mezarlarda görülmeye başlanmıştır. Bunların işlevlerinin ve önemlerinin ne olduğuna dair yeterli veri bulunmamaktadır. Bir görüşe göre dini amaçlarla kullanılmış ve mezarlara yerleştirilmiştir. Ancak yaygın olan diğer bir görüş, asık kemiklerinin bir oyun malzemesi olarak insanların kullandığı bu eşyanın, ölümlere de sunulmuş olmasıdır. Diğer bir düşünce ise, hayvanın vücudunun, en içinde yer alan kısım olan kemiklerin mezarlarda sunulmasının canlının içinde bulunan ruha erişilmesi olarak düşünülmüştür. Bu amaçla mezara konmasının da özel bir sembolik ve ritüel önemi olduğunu iddia edilmektedir. Farklı kazı alanlarından elde edilen asık kemiklerinin üzerinde 'Nike' ve 'Eros' gibi ifadeler bu materyallerin farklı tanrılar için sunu olduklarını da düşündürmektedir³⁰⁸.

³⁰⁶ Vermeule, 1972, s. 49-59.

³⁰⁷ Tonybee, 1971, s. 268.

³⁰⁸ Hilmour, 1997, s. 167.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TROAS BÖLGESİ ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

Troas Bölgesi; nekropoller, mezarlar ve ölü gömme gelenekleri açısından oldukça zengin verilere sahip bir bölgedir. Bölgede yaklaşık 200 yıldan bu yana yapılan araştırma ve kazılar sonucunda konuyla ilgili çok sayıda buluntu ele geçmiştir.

Bunlardan Assos ve Troia 19. yy'ın sonlarına doğru kazılmaya başlanmış, ancak uzun bir aradan sonra 1980'lerde Beşiktepe ve daha sonra Tenedos da aralarında olmak üzere bu kez daha bilimsel ve ayrıntılı olmak üzere yeniden ele alınmışlardır. Günümüzde bunlara Antandros, Skepsis, ve Parion gibi önemli kentlerdeki nekropoller de eklenmiştir. Ayrıca, Dardanos Tümülüsü, Kızöldün Tümülüsü ve Çingenetepe Tümülüsü gibi Tümülüsler de bölgenin ölü gömme geleneklerini aydınlatması bakımından oldukça önemli veriler sağlamışlardır.

Bu bölümde asıl konu olan Troas Bölgesi Ölü Gömme Gelenekleri kronolojik olarak, fakat aynı zamanda yerleşim merkezi bazında ele alınmıştır.

3.1. HANAYTEPE

Ezine'nin yaklaşık 20 km. kuzeyinde, Çanakkale-Ezine karayolunun doğu yakasında, Kara Menderes'in bir kolu olan Kemerdere'nin kuzeyinde yer alır.

Hanaytepe Kemerdere Vadisi'nin Menderes Ovası'na açıldığı yerde, bir sırtın ucundadır. Tarihöncesi buluntular Antik Thymbra kenti olduğu sanılan yerleşimin güney yamacındadır. Güney-güneybatısından Kemer Deresi akmaktadır. Dereyle höyük arasından Alexandria Troas'a ve Geyikli'ye giden karayolu geçmektedir. Üzerinde bulunduğu sırtın kuzeydoğu kesiminde ise, TİGEM (Tarım İşleri Genel Müdürlüğü) tesisleri bulunmaktadır. Günümüzde tahribatın kısmen de olsa devam ettiği gözlenmektedir.

Höyük, 1857 yılında F. Calvert³⁰⁹ tarafından kazılmış, 1878–79 da ise, Schliemann'ın katılımıyla gerçekleştirilmiştir³¹⁰. Buluntular W. Lamb tarafından incelenerek yayınlanmıştır³¹¹. Höyük, daha sonra C. Blegen ve A. Akarca³¹² tarafından tekrar incelenmiştir.

³⁰⁹ Calvert, 1859, ss. 1–16.

³¹⁰ Schliemann, 1855, ss. 947–965.

³¹¹ Akarca, 1978, s. 10.

Hanay Tepe'de üç ana tabaka saptanmıştır ve alttan üste doğru B, C ve A harfleriyle isimlendirilmiştir. B tabakası İlk Tunç Çağı'na tarihlendirilir ve B1 ve B2 olarak iki yapı katı altında incelenir. C tabakası Troia VI-VII dönemine, A tabakası ise Klasik Döneme aittir. En üstte Bizans Dönemi mezarlarına rastlanılmıştır. Korfmann, İTÇ tabakalarının altında, Beşiktepe-Kumtepe Ia dönemine ait tabakaların olabileceğini söylemektedir.

Mimari olarak taş temelli yapı kalıntıları ve depo çukurları saptanmıştır. Ayrıca İTÇ yerleşimin çevresinde taş temelli kalın bir savunma duvarı vardır. Çanak çömlek: El yapımı, genellikle grimsi siyah, sarımsı kahve ve kırmızımsı kahve tonlarında açıktır. Biçim olarak içe kıvrılan ağızlı, kalınlaştırılmış dudaklı veya içten kalınlaştırılmış ağızlı kase formları yaygındır. Bazen kaselerin ağız kenarlarında veya ağza yakın kısımlarında yatay olarak yerleştirilmiş ip delikli tutamaklar vardır³¹³. Ayrıca çömlekler, üç ayaklı kaplar ve gri kaba maldan yapılmış ilmi kulplu kaseler de bulunmaktadır. Hanaytepe B katında bulunmuş olan bazı formlar ve özellikle hayvan biçimli kulplar, İlk Tunç Çağı'ndan çok M.Ö. 4. bin yıl tipleridir. Yontma Taş: Çakmaktaşı ve obsidienden kesici ve kazıyıcı aletler vardır. Sürtme Taş: Cilalı yassı taş baltalar ve nefrit taşından yapılmış yassı keser ile mermerden bir idol de bulunmuştur. İdol, Kilia tipi idolin yalnız vücut kısmıdır. Baş kopuktur³¹⁴. Kemikten iğne ve deliciler vardır.

Kazılan alanda, B tabakasında, evlerin içinde ve aralarında çok sayıda basit toprak mezar ile bir bebek ve çocuk iskeleti olan kerpiçten yapılmış 2 küçük sandık mezar ortaya çıkarılmıştır (Resim 2) Mezar armağanı yoktur. Ölüler, başı batıda olmak üzere hocker pozisyonunda yatırılmışlardır. İskeletler, Virchow tarafından incelenmiş ve brakisefal oldukları tanımlanmıştır³¹⁵. Yerleşim içi mezarlıktır. Hanaytepe'de İTÇ II Dönemini son evresine tarihlenen evrede farklı derinliklerde gömüler bulunmuştur (Resim 3)³¹⁶. Doğal kayaların içine açılmış çukurlara birkaç iskelet yatırılmış ve toprakla doldurulmuş veya mekanların zemini altına bırakılmıştır. Ölüler hoker tarzda, baş batıya dönük ve yüz aşağıya doğru çevrilmiştir. Bir iskeletin kafatasının altında bir değirmen taşı- muhtemelen yastık amaçlı- bulunmuştur³¹⁷.

Hanaytepe İlk Tunç Çağı buluntularının büyük bir bölümü Troia II (İTÇ II. evre), Termi II-III ile çağdaştır. Ayrıca BI katı içinde bulunmuş bazı çanak çömlekler, İlk Tunç

³¹² Akarca, 1978, s. 1– 52.

³¹³ Schliemann, 1885, no.1691.

³¹⁴ Schliemann, 1885, no.1702.

³¹⁵ Virchow, 1882.

³¹⁶ Anan, 1987, s. 155.

³¹⁷ Anan, 1987, s. 155.

Çağı tabakalarının altında Beşiktepe-Kumtepe Ia dönemine ait bir yerleşimin olabileceğini akla getirmektedir. Yukarıda anlatılan Kilya tipi idolde Son Kalkolitik-İTÇ I evresi bulgusu olabilir.

3.2. KUMTEPE

Kumtepe Troia'nın yaklaşık 5 km kuzey - kuzeybatısında, Çanakkale Boğazı'ndan yaklaşık 2 km uzaklıkta, Troia Ovası'nın batı sınırında ve Küçük Menderes Çayı (Skamender)'na yakın bir konumda yer alır³¹⁸. Yerleşme, kuzeyden güneye 100 m'den daha az uzunlukta, yaklaşık 7 – 8 m yükseklikte neredeyse düz bir tepe görünümünde olan küçük boyutlu bir höyüktür³¹⁹ (Resim 4-5).

Kumtepe höyüğü, Cincinati Üniversitesi'nin Troia'daki kazıları sırasında, 1934 yılında J.L. Caskey ve J. Sperling tarafından saptanmış ve aynı yıl J. Sperling ve H.Z. Koşay tarafından kazılmıştır. 1993 yılında höyüğün buldozerle tahrip edildiğinin öğrenilmesi üzerine, Troia kazı ekibi ve Çanakkale Müzesi'nin ortak çalışması ile M. Korfmann'nın yönetiminde tekrar kazılar başlamış ve 1997 yılına kadar devam etmiştir³²⁰.

Höyükte toplam 8 mimari kat içinde dört kültürel tabaka ayırt edilmiştir. Kumtepe IAI, A2, IB1, IB2, IB4 Troia I'den erken dönemlere, Kumtepe IC1, IC2 ve Kumtepe II ise, Troia I ile çağdaş ya da biraz daha geç dönemlere karşılık gelirler³²¹. Sperling'e göre, diğer merkezlerle yapılan karşılaştırmalar sonucunda, Kumtepe IA, IB ve IC kabaca Beycesultan Geç Kalkolitik Çağ 2, 3 ve 4 katlarına karşılık gelir³²². Yakın tarihlere kadar birçok yayında, M.Ö. 4. bin yıl içinde erkenden geçe doğru ve aralarında bir kesinti olmaksızın Troia I'den hemen önceye yerleştirilen Kumtepe IA ve IB tabakaları, yeni tarihlendirme yöntemlerine göre oldukça farklı bir kültürel süreç ve ilişki içine oturtulmuşlardır.

Kumtepe'den alınan çok sayıda C14 örneklerinin sonuçlarına göre, Kumtepe I A, Troas bölgesindeki diğer Troia I öncesi yerleşmelerden Gülpınar ve Beşik - Sivritepe'yle birlikte M.Ö. ykş. 4800 – 4500 yıllarına tarihlenmişlerdir³²³. Bu dönem ve yerleşmeler için tipik olan en erken çanak çömlek grubu 'açık bezemeli' kaplarla birlikte, Korfmann'ın bu bölgede ilk defa 'Neolitik1 olarak adlandırılabilir bir dönem ve yerleşmelerden artık kesinlikle söz edebileceğini ifade etmektedir. Bu kültür süreci, Ege Havzası terminolojisine

³¹⁸ TAY-IVa, Kumtepe

³¹⁹ Sperling 1976, s. 305

³²⁰ TAY-IVa, Kumtepe

³²¹ Sperling, 1976, s. 308

³²² Sperling, 1976, s. 360

³²³ Korfmann, 1993, s. 35, 136, 145.

göre "Geç Neolitik", Anadolu terminolojisine göre ise Orta Kalkolitik Çağ'a karşılık gelmektedir. Ege'deki Geç Vinça, Erken Gumelnitsa, Larissa ve Geç Dimini kültürleriyle çağdaştır³²⁴.

Kumtepe IB, Troia I'den önceye yani geç M.Ö. 4. bin yıla tarihlenmektedir. Kumtepe IB'den Erken Troia I'e geçiş kesintisiz görünmektedir. Kumtepe IA'dan IB'ye geçişin nasıl olduğunu saptamak için Kumtepe'de yapılacak yeni kazı çalışmalarına gereksinim vardır³²⁵.

En erken yerleşme olan IA'da ana toprağa ulaşılmış ve ilki 1.10 m kalınlığında 2 evre saptanmıştır. Bu katlara ait herhangi bir mimari kalıntı ele geçmemiş, yalnızca iki kadın gömüsü bulunmuştur (Resim 6-7). Maddi kültür olarak yalnızca 6 parça çanak çömlekten söz edebiliriz. Bu çanak çömlekler genellikle gri, kahverengi ve siyah ağıldırlar. En erken IA1 tabakasındaki çanak çömlekler daha açık renkli IA2'dekiler, ise daha koyudur. Birkaç örnekle temsil edilen açık bezemeli parçalar oldukça önemlidir. Formlar arasında düz dipli ve ince kenarlı çanak çömlekler en erken katlar için tipiktir. IA2 çanak çömleği alçak kaideli çanakları ve bazıları beyaz çizgi bezemeli örnekleriyle güneydoğu Avrupa'nın çanak çömlek geleneklerine benzerler³²⁶.

Kumtepe IB'nin mimari kalıntıları taş ve kerpiçten yapılmış evlerden oluşur. Dört mimari yapı katı içinde koyu yüzlü ağılı ve içe kalınlaştırılmış ağız kenarlı çanaklar bol miktarda ele geçmiştir. Kumtepe IC ise, kısmen de olsa Troia I ile çağdaştır³²⁷.

Sperling'e göre; Kumtepe Ib tabakası Troia I öncesine aittir ve Erken Tunç Çağı'nın ilk evresine tarihlendirilir. Kumtepe Ib tabakasının erken evreleri kesin olmamakla birlikte Geç Kalkolitik-ETÇ Geçisi veya Geç Kalkolitik Çağ içinde de düşünülürken, Kumtepe Ic tabakası Troia I ile çağdaştır.³²⁸ Korfmann tarafından yapılan ikinci dönem kazılarında, ilk dönem kazılarındaki tabakalanmaya sadık kalınmış, fakat yapı evreleri tekrar A, B 2 A-B, B 3 A-C, B 4 A-C, C 1 D, C 1 C, C 1A-B olarak adlandırılmıştır³²⁹. Korfmann'ın C14 verilerine göre yaptığı bu tabakalanmaya göre; Kumtepe A: M.Ö. 5000–4900/3600, Kumtepe B: 3350–3300, Kumtepe C: Troia I olarak tarihlenmiştir³³⁰.

³²⁴ Korfmann, 1993, s. 136.

³²⁵ Korfmann, 1993, s. 43.

³²⁶ Yakar, 1985, s. 147.

³²⁷ Yakar, 1985, s. 148.

³²⁸ TAY-IVa, Kumtepe

³²⁹ TAY-IVa, Kumtepe

³³⁰ Gabriel, 2001, s. 343; TAY-C14 Veri Tabanı-Kumtepe

Görüldüğü gibi her iki araştırmacı da Erken Tunç Çağı için C tabakasını küçük farklarla önermektedir. Dolayısıyla Erken Tunç Çağı'na tarihlendiği kesin olan tek tabaka Ic tabakasıdır. Bir yıl süren ve daha çok sondaj niteliğinde olan ilk dönem kazılarında, iki açmada ana toprağa inilmiş ve kültür tabakasının kalınlığının 5 m kadar olduğu saptanmıştır. Alttaki tabaka I, üstteki daha yeni olan tabaka II olarak isimlendirilmiştir. I. tabaka ise a, b, c olmak üzere üç yapı evresine ayrılmıştır. Ayrıca her yapı evresi alt evrelere ayrılmış ve bunlar; Ia1, Ia2, Ib1-Ib4, Ic1, Ic2 olarak adlandırılmıştır³³¹.

Daha önceki yayınlarda Kumtepe Ib yapı katına ait olduğu söylenen basit toprak mezar, Sperling'in 1976 yılındaki yayınında U1 mezarı olarak adlandırılarak IA2 yapı katına ait olarak gösterilmiştir³³². Yine B tabakasına ait bir bebek gömüsü, M.Ö. IV. binyıl sonu duvarlarının arasında, bir çömlek içinde ezilmiş olarak bulunmuş olup, bu tabaka mezarları için her iki kazıcısı da Erken Tunç Çağı nitelemesini kullanmadığı ve bu evreleri daha çok Geç Kalkolitik dönemden geçiş evresi olarak nitelendirdiklerinden³³³. Bu mezar da diğeri gibi Troas Bölgesi'nin bulunan en erken mezar örnekleridir.

Kumtepe'nin I. tabakasında çeşitli yapı katlarında yerleşim içinde dört mezar bulunmuştur. Bunlardan biri kesin olarak Erken Tunç Çağı'na tarihlenmektedir. ETÇ I. evresine konan bu mezar, V1 mezarı olarak adlandırılmış ve -2.30 ile -2,10m arasındaki Ic yapı katında ortaya çıkarılmış bir basit toprak mezardır³³⁴. Genç bir yetişkine ait iskelet sağ yanına, başı kuzeye dönük bir şekilde hoker biçiminde yatırılmış, kolları göğsüne kavuşturulmuştur³³⁵. El ayakları aşağıya bakan iskeletin, sağ eli çene altında, sol eli az ileride ve başı altında bir yastık varmışçasına yüksektir³³⁶.

Bu durumda Kumtepe'de ETÇ olarak tanımlanabilecek ve Troia I ile çağdaş tek mezar, Ic yapı katında ortaya çıkarılan V1 mezarıdır.

Kumtepe'de değişik tabakalarda ortaya çıkarılan sadece dört adet mezara dayanarak burası için yorum yapmak güçtür. Ancak bu dört adet mezardan Erken Tunç Çağı ya da geçiş evresine tarihlenen iki intramural mezarın birinin çocuk mezarı, diğerrinin de genç yetişkin mezarı olması ve kazı sonucu başka mezarlara rastlanılmaması, burada şimdiye dek bulunamamış extramural bir mezarlık alanının olabileceğini gösteren dolaylı kanıtlar olarak değerlendirilebilir.

³³¹ Sperling, 1976, s. 306.

³³² Sperling, 1976, s. 326. Bu mezar Sperling-Koşay 1936, 45'te Ib yapı katına ait olarak tanımlanmıştır.

³³³ Gabriel, 2001, s. 343-344.

³³⁴ Sperling, 1976, s. 346; Kansu 1937, s. 558.

³³⁵ Sperling, 1976, s. 346.

³³⁶ Sperlin-Koşay, 1936, s. 45.

Kumtepe'deki mezarlar basit toprak ve pişmiş toprak çömlek mezar olmak üzere iki şekildedir. Hoker tarzda ve inhumasyon olarak gömülmüşlerdir. Bu buluntular intramural olarak gömülmüşlerdir. Ancak, M. Korfmann'ın, 1994 yılında Çanakkale Arkeoloji Müzesiyle birlikte Kumtepe'de yaptığı kazılarda Ia ve Ib katmanlarında birçok mezar olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla Kumtepe'de extramural bir mezarlığın ilk işaretleri olarak değerlendirilmektedir. Ancak, bu mezarlarla ilgili kazı ve araştırmalar, buluntuların öneminden dolayı M. Korfmann tarafından sonraki sezonlarına bırakılmıştır³³⁷.

3.3. BEŞİKTEPE

Çanakkale il merkezinin güneydoğusunda, Yeniköy'ün yaklaşık 2 km güneyinde yer alır. Hisarlık Tepesi'nden 7 km uzaklıktadır. Kocalıman'ın (Beşika Koyu) kuzeyinde, Ege Denizi'ne uzanan küçük bir burnun üzerindedir. Beşikburnu veya Beşika Burnu olarak da bilinir. Güneyindeki koy, özellikle akıntı ve rüzgârdan kaçan kayıkların ve gemilerin yatmasına uygun özellikler taşımaktadır. Kuzeydoğusunda Papaz Deresi akmaktadır. Doğusundaki bağların arasında yerleşmeye ait olan ve kazısı yapılmış mezarlık alanı bulunmaktadır (Resim 8).

Beşik Yassı Tepe'de Prehistorik Dönem'e ait buluntular ilk önce D.H. French ve J. Cook tarafından saptanmış, 1981 yılında M. Korfmann başkanlığında bir ekip tarafından geniş çaplı yüzey araştırması yapılmıştır. 1982–86 yılları arasında aynı ekip tarafından kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. M. Korfmann'ın Troia kazılarını üstlenmesi ile buradaki bilim.S.el kazılar sona ermiştir³³⁸.

Kazılar sonucunda, en üstte Bizans, altında iki tabaka halinde Hellenistik Dönem, onun altında Troia VI-VII tabakaları ve en altta, yaklaşık 1,5 m derinlikten itibaren İlk Tunç Çağı II (Troia I dönemi) tabakaları ortaya çıkartılmıştır. Ana toprağa inilerek kültür toprağı kalınlığının 4–5 m olduğu saptanmıştır. Bunun 3 m'si İTÇ'nı kapsamaktadır³³⁹.

Beşik Yassı Tepe'de Troia I dönemine ait 7 yapı katı ortaya çıkartılmıştır. Binalar, megaron tipindedir ve yaklaşık 5-6 m genişliğinde, 14 m uzunluğundadır. En alttaki binaların duvarları dal örgü tekniğiyle yapılmıştır. Bunları izleyen 4–7 arası yapı katlarındaki binalarında taş temel kullanılmıştır. Yapıların içinde kilden veya taştan

³³⁷ Korfmann, 1996, s. 291 ve Res. 19.

³³⁸ TAY-IVb, Beşiktepe

³³⁹ TAY-IVb, Beşiktepe

platformlar vardır. Sadece bir bina ortasında yuvarlak bir ocak bulunmuştur. Tipik Troia I dönemi çanak çömlek endüstrisi vardır. Biçim olarak, kapaklar, üç ayaklı kaplar ve İçten kalınlaştırılmış ağızlı kaseler görülür. İçten kalınlaştırılmış ağızlı kâselerin iç dudakları veya çıkıntı biçiminde yapılmış tutamakların üzerine kazınarak yapılmış insan yüzleri, geometrik ve çizgi motifler vardır. Üst yapı katlarında çokça görülen kazı ve dolgu bezeklerin, alt yapı katlarında azaldığı belirlenmiştir³⁴⁰. Küçük Buluntular: Küçük buluntu olarak kuş başlı bakır bir iğne ve kilden küçük balta şeklinde nesneler³⁴¹, kemik deliciler, taştan baltalar bulunmuştur. Çakmaktaşı aletler obsidiene nazaran daha fazladır. Obsidien bulguların analizleri sonucunda Melos Adası kökenli oldukları anlaşılmıştır³⁴².

Beşik Yassı Tepe'nin alt tabakaları Troia I evresinin alt tabakaları ile çağdaştır. Beşik Yassı Tepe'den bir dizi 14C tarihi yayınlanmıştır. Troia I dönemine ait tarihler yaklaşık M.Ö. 2.900–2.700 yıllarını vermiştir. M. Korfmann bir başka yayınında, burası için verdiği M.Ö. 2.310±80 tarihinin düzeltilmiş olarak M.Ö. 3.100–2.900 yıllarını gösterdiğini belirtmektedir³⁴³.

İlk kez Schliemann tarafından 1879 yılında küçük bir alanda kazılan yerleşme, daha sonra Dörpfeld tarafından 1924 yılında tekrar küçük çaplı bir kazı çalışmasına sahne olmuştur. En son ve sistemli bilimsel M.S.el çalışma M. Korfmann'ın 1983, 1984 ve 1987 yıllarında gerçekleştirdiği kazılardır. Hellenistik bir tümülüs olan Beşik - Sivritepe'de mezar anıtının altında Geç Neolitik Çağ'a (Ege terminolojisine göre) verilen bir yerleşmeye ait buluntular ele geçmiştir³⁴⁴. Bu buluntuların Kumtepe IA ile olan benzerliğinden dolayı, her iki yerleşim de aynı çağa ve en son C14 verilerine göre de 5. bin yılın başlarına tarihlenmişlerdir³⁴⁵.

Sivritepe'de Schliemann iki farklı toprak katmanı içinde tek bir yerleşim dönemi saptamış ve 13. 50 m aşağıda ana kayaya ulaşmıştır. Korfmann ise yalnızca Troia I öncesine değil, Troia I ve VI dönemlerine karşılık gelen ve Erken Troia I döneminde 5 evreye ayrılabilen yapı katları ortaya çıkarmıştır³⁴⁶.

Schliemann, Prehistorik Çağlar'a ilişkin mimari kalıntı keşfedememiştir. Korfmann ise, yalnızca Troia I dönemine ait mimari yapılar ortaya çıkarmıştır.

³⁴⁰ Korfmann, 1985a:109.

³⁴¹ Korfmann, 1985 a:res.7 alt.

³⁴² Korfmann, 1985:109.

³⁴³ Korfmann, 1985a:113.

³⁴⁴ Korfmann, 1997, s. 227.

³⁴⁵ Korffmann, 1993, s. 35.

³⁴⁶ Yakar, 1985, s. 146.

Beşiktepe'nin Prehistorik çanak çömleğini inceleyen Lamb, 6 ana grup tanımlamıştır³⁴⁷. Açık bezemeli kaplar, kabartma bezeme, kazıma bezeme, boynuzlu kulplar ve Troia II -IV'ün tipik kanat biçimli kupları olarak sınıflanan Beşiktepe malzemesi içinde en erken yerleşme - eğer daha erken değilse - Kumtepe IA ile çağdaştır. Bu yoruma neden olan malzeme grubu olan açık bezemeli kaplardan Beşiktepe'de önemli miktarda ortaya çıkarılmıştır. Bu kaplar Samos'taki Tigani ve Aghio Gala'daki Yukarı Mağara'da ele geçmiş çanak çömlek örneklerine benzemektedir³⁴⁸.

Beşik-yassıtepenin güneyinde tam deniz kıyısında olduğu saptanan ancak bu gün tamamıyla toprak ve kum altında kalan alanda etrafı daire şeklinde bir duvarla çevrili olduğu sanılan ve içinde yaklaşık 200 kadar mezarın bulunduğu extramural bir nekropol alanıdır³⁴⁹ (Resim 9-11). Burada Korfman tarafından 1982-87 yılları arasında yapılan kazılarda yaklaşık 100 kadar mezar açığa çıkarılmıştır³⁵⁰. Söz konusu mezarlardan 52 tanesi küp mezar ve bu mezarların 35 tanesinde toplam 95 bireye ait kalıntı bulunmuştur. Ayrıca 35 çömlek mezar ve 8 adet taş sanduka mezar tespit edilirken 2 tane de megaron planlı olarak yorumlanan mezar ev ve ya mezar odası belirlenmiştir³⁵¹.

Mezarlık alanı hemen deniz kenarında bulunmakta ve aralarında üç basamakla birbirine bağlanmaktadır. Ancak mezarlıktan denize inen bu üç basamağın ne için yapıldığı belli olmasa da Korfmann'a göre, mezarlık ile deniz kıyısı arasındaki sıkı bir ilişkiye işaret etmektedir³⁵² (Resim 12).

Burada ortaya çıkarılan mezar türleri arasında:

Etrafı kerpiç çevrili mezar: Y I/ 28 plan karesinde içinde kısmen korunmuş iskelet ve bir kabın yarısı bulunan mezarın etrafı kerpiçle yuvarlak bir şekilde belirlenmiştir³⁵³ (Resim 13-14).

Çömlek/ urne mezar: Korfmann, çömlek/urne mezarları haklı olarak boyutlarının küçük olmasından dolayı küp mezarlardan ayrı olarak değerlendirmiştir³⁵⁴. Troia çömlek/urnelerine büyük benzerlikler gösteren³⁵⁵ urnelerden bazılarının içi tamamen boş

³⁴⁷ Lamb, 1932, s. 124 129.

³⁴⁸ Yakar, 1985, s. 147.

³⁴⁹ Korfmann, 1987, s. 5.

³⁵⁰ Korfmann, 1987, s. 5.

³⁵¹ Basedow, 2001, s. 226.

³⁵² Akyurt, 1998, s. 12.

³⁵³ Korfmann, 1986b, s. 318; Akyurt, 1998, s. 15.

³⁵⁴ Korfmann, 1986b, s. 318

³⁵⁵ Akyurt, 1998, s. 15.

olarak ancak, bir mezar şeklinde düzenlenerek gömülmüş oldukları görülmüş ve kazıcısı tarafından sembolik mezar olarak yorumlanmıştır³⁵⁶.

Beşiktepede'ki bu Geç Tunç Çağ mezarlığının ait olduğu yerleşim çalışmalarının yetersiz olduğundan dolayı henüz tespit edilememiştir. Dolayısıyla bu tür kapların günlük kullanım kaplarını yoksa ölü gömmeye için özel olarak yapılan kaplarını olduğu sorusu da cevap bulamamıştır.

Küp mezarlar: mezarlık alanındaki buluntuların çoğunluğunu oluşturan bu gruptaki mezarların ağızlarının iri yassı taşlarla kapatılarak belirli aralıklarla yerleştirildikleri görülmüştür. 1 nolu oda mezarın kuzeyinde bulunan ve içinde iki iskelet bulunan küp, içi özenle sıvanmış bir mezar çukuruna yerleştirilmiştir. Korfmann'a göre, Panaztepe'deki tholos mezarla ilişkilendirilmek istenirken³⁵⁷ Akyurt bu iki örnek aralarındaki farkı ortaya koyarak bu görüşe katılmamaktadır³⁵⁸.

Beşiktepe küp mezarlarından altısı dışındaki büyük çoğunluk güneydoğu- kuzeybatı yönünde yerleştirilmişlerdir. Dolayısıyla küp mezarlarda büyük oranda bir yön birliği olduğu gözlenmektedir.

Sadece bir küpün içinde 5 tane çocuk iskeleti bulunmuşken diğerlerinin tamamında ikili gömme uygulanmıştır³⁵⁹. Ayrıca bazı küplerin içindeyse urnelere rastlanmıştır.

Taş sandık mezar: Beşiktepe mezarlığında etrafı dikdörtgen taşlarla itinalı bir şekilde oluşturulmuş sadece 1 örnek bulunmuştur. Kuzeydoğu- güneybatı yönünde konumlandırılan bu mezarda dorsal durumda yatırılmış bir kadın iskeleti tespit edilmiştir³⁶⁰.

Megaron planlı oda mezar: olmak üzere beş çeşit mezar türü tespit edilmiştir³⁶¹. Beşiktepe mezarlık alanında iki adet oda mezar açığa çıkarılmıştır (Res.13). 1 nolu oda mezar 3.30x 2.70m. Ölçülerinde, tabanı küçük taşlarla döşenmiş bir yapıdır. Kazılar esnasında en fazla 48cm. Yüksekliğinde korunmuş olan yapı korfmann'a göre, zamanında yüzeyden görünür konumdaydı³⁶². Bu durumda söz konusu oda mezar hem planıyla hemde toprağa gömülen diğer mezarların aksine toprak üstündeki anıtsal yapısıyla ünik bir mezardır.

³⁵⁶ Akyurt, 1998, s. 15.

³⁵⁷ Korfmann, 1988, s. 51

³⁵⁸ Akyurt, 1998, s. 16.

³⁵⁹ Akyurt, 1998, s. 17.

³⁶⁰ Akyurt, 1998, s. 17.

³⁶¹ Akyurt, 1998, s. 15.

³⁶² Korfmann, 1986a, s. 22; Korfmann, 1986b, s. 320

Oda içindeki bir urnede 3 yakma gömmeye rastlanması da bu yapının diğer bir ilginç noktasıdır.

Üst yapısının örtülü olup olmadığı konusunda elde herhangi bir veri olmamasına rağmen böylesine önemli bir mezarın üstünün dış etkenlere karşı korunaklı olması gerektiğini düşünmek yerinde bir karar olsa gerek.

Beşiktepe mezarlığı M. Korfmann tarafından Troia VI- VIIa evrelerine denk gelecek şekilde M.Ö.. 13. yy'a tarihlendirilmektedir³⁶³.

Ayrıca ölü gömme türü bakımından da hem ceset gömme hem de ceset yakma uygulanmıştır³⁶⁴.

3.4. TROIA

Hisarlık Tepesi günümüzde yaklaşık 200 x 150 m boyutlarında ovadan 31,2 m yükseklikte bir tepedir. Kalkerli bir platformun eteğinde bir burnun üzerinde inşa edilen antik kentlerin yalnız tepeyi değil altındaki yamaçları da (Aşağı kent) yurt yeri olarak kullandıkları anlaşılmıştır. Höyüğün günümüzde 16 m kalınlığında bir kültür toprağını barındırdığı saptanmıştır. Jeomorfolojik araştırmalar sonucunda İlk Tunç Çağı Troiası'nın Kara Menderes ve Dümrek çaylarının döküldüğü küçük bir koyun kenarında olduğu saptanmıştır. Bu açıdan yerleşime çok elverişli bir konumdadır.

Hisarlık Tepe, ilk olarak zamanında Çanakkale İngiliz Konsolosu olan koleksiyoncu F. Calvert tarafından saptanmış, 1863 ve 1865 yıllarında küçük çaplı kazılar yapılmıştır. 1870 yılında gerçekleştirilen küçük bir sondajdan sonra, geniş çaplı kazılar 1871–72, 1878–79, 1882–83, 1889 ve 1890 yıllarında H. Schliemann tarafından gerçekleştirilmiştir. Schliemann kendi parasal kaynakları ile bu kazıları yaparken F. Calvert, R. Virchow ve W. Dörpfeld gibi kişileri kazı ekibine dahil etmiştir. Özellikle mimar olan Dörpfeld'in yardımları ile Hisarlık Tepe'de birçok kentlerin üst üste yer aldığı anlaşılmış ve tabakalanma saptanabilmiştir. Bu çalışmalar höyüğün ortadan hendek şeklinde kazılmasına yol açmıştır. Pek çok mimari kalıntı iyi belgelenmeden yok edilmiş, bulunan eserlerin büyük kısmıda izinli veya izinsiz olarak yurt dışına kaçırılmıştır.

1932 yılında Cincinnati Üniversitesi adına C.W. Blegen, Troia'da üçüncü dönem kazılarına başlamış ve 1938 yılına kadar devam etmiştir. Blegen dönemi kazıları geniş

³⁶³ Korfmann, 1986a, s. 24.

³⁶⁴ Akyurt, 1998, s. 15.

alanların açılımından çok önceki dönem kazılarında ada şeklinde bırakılan alanlarda yapılmıştır. Blegen ve ekibi bu kazılar sonucunda Troia kültürünü dünyaya, ayrıntılı yayımlar ile tanıtmışlardır. 50 yıllık bir aradan sonra 1988 yılında Tübingen Üniversitesi adına M. Korfmann başkanlığında uluslararası bir ekip tarafından başlanılan kazılar günümüze kadar halen devam etmektedir.

Hisarlık Tepe, 9 yerleşme katı ve 41 yapı evresinden oluşmaktadır. Troia I-III: İlk Tunç Çağı II. evre Troia IV-V: İTÇ III-OTÇ evre geçişi, Troia VI: Orta Tunç-Son Tunç Çağı Troia VII: SonTunç-İlk Demir Çağı Troia VIII: Yunan ve Troia IX: Roma Dönemi'ne aittir. Son yıllarda Schliemann yarması olarak bilinen kuzey-güney yarmasının tabanında yapılan kazılar sırasında, Troia I yerleşmesinden önceye ait bir yanık tabaka kesin olmamakla beraber ortaya çıkartılmıştır. M. Korfmann yönetimindeki bu son dönem kazılarında aynı zamanda yeni yapı evreleri saptanmış ve Troia kültür silsilesi kısmen değiştirilmiştir.

Troia I yerleşmesi Ia-Ik olmak üzere 11 yapı evresi içermektedir. Yerleşim kalınlığı yaklaşık 2,5 m, çapı 90 metreyi bulan bir sur duvarı ile çevrilidir³⁶⁵. Dış yüzü eğimli olan bu sur duvarı, oturduğu tepenin topografik yapısına uyum sağlamaktadır. Yerleşimin dört kapısından biri olan "Güney Kapısı" ana giriş olarak kabul edilir. Girişler kuleli olarak yapılmışlardır ve arazi durumu ile bağlantılı olarak rampa biçiminde düzenlenmiştir. Girişlerin önlerinde insan betimlemeli taş steller ve mezarlar bulunmuştur. Yerleşimin içinde kuzey-güney doğrultusunda yan yana dizilmiş Megaron planlı ön girişli dikdörtgen evler saptanmıştır. Megaron, Ege'de dikdörtgen biçimli ince uzun bir yapı planıdır. Uzun duvarlarının öne doğru uzatılması ile ante adı verilen üstü kapalı, önü açık bir giriş mekânı sağlanmıştır. Giriş daima bu kesimden bulunmaktadır. Taş temelli olan evlerin duvarının üst kısmı kerpiçten ya da çamurla sıvanmış ağaç dallarından yapılmıştır. Megaron yapılarının büyük çoğunluğunda ortada ateş yakılan büyük bir ocak yer almaktadır. Troia Ib evresine ait 102 no'lu ev, büyüklüğü ile dikkati çekmektedir. 12.8 x 5,4 m boyutlarındaki bu yapının ortasında ocak, bir taş plaka ve bir bank tespit edilmiştir. Troia II yerleşmesi IIa-IIh olmak üzere 8 yapı evresi içerir. Troia I ve II arasında veya Troia II içinde bir kesintiye rastlanmaz. Yerleşimin çapı Troia I'e nazaran 40 m daha büyüktür. 8 mimari tabaka içinde IIc ve IIg en önemlileridir. Yerleşimi, zaman zaman genişletilmiş olan, taş temelli ve kerpiç duvarlı bir sur çevrelemektedir. Troia IIa suru üzerinde FL ve FN olarak adlandırılan ve iki tarafı kuleli girişler vardır ve sur duvarı bir yangın sonucunda

³⁶⁵ Blegen, 1966, s. 39–58

yıkılmıştır. Troia IIb sur duvarı aynı planda IIA'nın üzerine yapılmıştır. Troia IIc döneminde sur duvarı daha genişlemiştir. IIc suru 330 m uzunluğunda ve 4 m genişliğindedir. Yerleşimin güneyindeki kapı (FO) ana giriş kapısıdır. Kentin doğusundaki kapının (FM) girişi rampalı olarak yapılmıştır. Rampa taş levhalarla kaplanmıştır. Bu kapının özel bir işlevi olduğu düşünülmektedir. IIc kapıları mimari olarak daha gelişmiştir³⁶⁶. IIg tabakasında ana giriş sayısı bire indirilmiştir. Uzun bir koridor görünümündeki bu tek giriş çok daha güçlü tahkim edilmiştir. Yerleşimin içinde Megaron planlı evler bulunmuştur. Troia IIc'de megaronlar doğu-batı doğrultusunda yan yana dizilmişlerdir. Bu evlerden en büyüğü IIA megaronudur. Yaklaşık 30 x 14 m boyutlarında olan ve ortasında bir ocak yerine sahip bu bina olasılıkla tapınmaya yönelik veya idari bir merkez konumundaydı. Troia IId'de yerleşimin ana dokusu korunmuştur. Bu tabaka büyük tahıl çukurları ile karakterize olmaktadır. Troia IIg'de yerleşimin ortasındaki büyük Megaron hala kullanılmaktadır, fakat çevresindeki yapılaşma değişmiştir. Daha çok küçük mekânlara sahip yapı kompleksleri dar sokaklarla birbirinden ayrılmaktadır. Komplekslerin çekirdeği Megaron görünümündedir, fakat ek mekânlarla görüntüleri değişmiştir. Troia IIg yerleşmesi çok büyük bir yangınla sona ermiştir. Troia III yapıları özellikle üsteki tabakalar tarafından oldukça tahrip olmuşlardır³⁶⁷. Troia III yerleşmesinde 4 yapı evresi saptanmıştır. Mimari buluntular fazla değildir. Troia III yerleşiminde birden üç odaya kadar gelişen çok büyük mekanlar bulunmuştur. Mekanların duvarları taştan ve ortaklaşa olarak yapılmışlardır. Troia III'e ait savunma duvarı M. Korfmann tarafından yapılan kazılar sırasında ortaya çıkartılmıştır. Yine aynı kazıda 1988 yılında Troia III yerleşiminin yanık tabakasında yeni bir megaron bulunmuştur. Bu yapının girişinde çanak çömlek, fayans ve dağ kristalinden yapılmış boncuk gibi buluntular bu yapının daha çok kültürel işlev amacıyla kullanıldığını göstermektedir³⁶⁸. 5 yapı evresine sahip olan Troia IV kenti kale görünümündedir. Binalar taş temel üzerine kerpiç duvarlı yapılmıştır ve yönleri değişmiştir. Çok mekanlı, sokaklara açılan binalardan oluşan bir yerleşim dokusu vardır.

Troia V yerleşimi ise 4 yapı evresi içerir ve bir yangınla son bulmuştur. Troia V'de sur duvarı bulunmamıştır. Fakat topografyaya göre bir sur sisteminin olabileceği ileri sürülmektedir. Binalar bir önceki tabaka ile benzerdir fakat duvarlar daha özenli biçimde yapılmıştır ve önceki tabakaya göre mekânlar daha geniş tutulmuştur.

³⁶⁶ Blegen, 1966

³⁶⁷ Blegen, 1966, ss. 91–99.

³⁶⁸ Korfmann, 2000, s. 288.

Denizsel Troia Kültürü'ne ait aşağı şehrin anıtsal bir ahşap savunma sistemine sahip olduğu Troia II. evre kalıntılarından anlaşılmıştır³⁶⁹. Sur 2,7 m aralıklı konulmuş direklerle desteklenmiştir. Üstünde yürüme yolu olduğu sanılmaktadır³⁷⁰. Bu sur sistemi kalenin yaklaşık 250–300 m güneyinden dönmekte 300 x 500 m boyutunda oval biçimli bir alanı kaplamaktadır. Ahşap surdaki kapıda yukarı şehre giden bir yol saptanmıştır. Kaynak mağara olarak adlandırılan yapay mağaranın da ilk kullanımının Troia I-II döneminde olduğu ve buranın da aşağı şehrin sınırları içinde kaldığı anlaşılmıştır³⁷¹. Mağaranın içindeki silisli tortunun en eski kalıntısı, Heidelberg Akademisi Radyometri Araştırma kurumu tarafından M.Ö. 3. bin yılın ilk yarısına tarihlenmiştir. Bu su tüneli sisteminin daha sonraki çağlarda kullanılması I ve II. kentlerindeki kullanım çapının tam anlaşılamamasına yol açmıştır.

Troia I çanak çömleği el yapımı, siyahtan griye doğru değişen koyu renkli ve ağıldır. 60'dan fazla biçim bulunmuştur. İçten kalınlaştırılmış ağızlı kaseler, yüksek kaideli içe kıvrılan ağızlı kaseler, testi ve çömlek formları yaygındır. Troia I çanak çömleği genellikle koyu ve bezemesiz olarak tanımlansa da, çizgi, oluk ve plastik bezemelere rastlanmaktadır. İçten kalınlaştırılmış ağızlı kaselerin çıkıntı biçiminde yapılmış tutamaklarının iç yüzlerine kazınarak yapılmış insan yüzleri Troia I için tipiktir. Troia II çanak çömleğinde değişiklikler olmuştur. Troia IIB'de ilk defa çömlekçi çarkı kullanılmaya başlanmıştır. 65'den fazla biçim çeşidi saptanmıştır. Bunlardan Schilemann'ın depas amphikypellon adını verdiği uzun gövdeli, çift kulplu kadehler oldukça tipiktir. Ayrıca dışa açılan kaseler, tabak formları, çift kulplu gobletler, uzun boyunlu çömlekler vd. vardır. Kapların çoğunluğu kalın kırmızı astarlı ve parlak ağıldır. Yine bu dönemde insan yüzü biçimli kapaklı kaplar üreilmeye başlanmıştır³⁷². Troia III-V çanak çömleği önceki dönemden farklı değildir. Depaslar, gobletler, insan yüzü kapaklı kaplar ve diğer formlar devam etmektedir. İlk Tunç Çağı'nın sonlarına doğru, yuvarlak gövdeli, sık kaselerin içinde ya da diplerinde kırmızı boyayla yapılmış haç motifleri ortaya çıkmaktadır.

Troia I'de maden olarak bakır iğneler, deliciler ve bakır bir halka da ele geçmiştir. Ayrıca Troia I'de maden kaplar ile ilgisi olduğu düşünülen kurşundan parçalar ve kilden bir maden kalıbı bulunmuştur.

³⁶⁹ Korfmann, 2001, plan 5.

³⁷⁰ Korfmann, 2000, s. 288.

³⁷¹ Korfmann, 2001, s. 281.

³⁷² Blegen, 1966, şek.23.

Troia II tabakasında buluntu açısından çok zengin olan depo buluntularının çıkışı özellikle Schliemann'ın Troia savaşlarındaki kentin bu tabaka olduğu kanısına varmasına yol açmıştır. Troia IIc-g katlarında yanmış saray yıkıntıları ve ek binalar içinde, ayrıca rampalı girişin batı yakasında, yaklaşık 20 kadar hazine buluntusu ele geçmiştir. M. Korfmann ise, daha önce bulunan bu hazine depo buluntularının bazılarının, Troia III tabakasına ait olduğunu iddia etmektedir. Hazine depo buluntuları içinde Hazine A en zengin olanıdır. Altından sosluk, biri küresel gövdeli, diğeri bardak biçimli iki adet kap, küpeler, kolyeler, pendant biçimli diademler, bilezikler, saç halkaları, çift başlı topuz biçimli nesneler ve boncuklar, gümüşten iki adet anthropomorphik biçimli kap ve bir adet tunç tabak bulunmuştur. Diğer hazine buluntuları içinde Hazine B'de gümüş goblet, Hazine D'de altından çift başlı spiral boncuk ve sepet biçimli küpeler, Hazine L'de nefritten ve bir adet lapis lazuliden yapılmış tören baltaları, kaya kristalinden lensler ve tıkaçlar, bir adet amber boncuk, Hazine K'da bronz figürin, Hazine N'de silindirik başlı, rozet ve spiral desenli altın iğne önemli buluntularıdır. Troia III yerleşmesinde 22 adet bakır iğne ve Troia IV tabakasında yine bakırdan az miktarda iğne ele geçmiştir.

Troia V'de maden olarak tunçtan bir kama, üç adet iğne ve bir keski bulunmuştur. Ayrıca Troia I'de bir adet terracotta figürin, ağırşak ve tezgah ağırlıkları bulunmuştur. Troia II'de büyük yoğunlukta ağırşaklar ele geçmiştir. Ağırşakların üzerleri genellikle bezemelidir. Troia II tabakasında sadece bir adet pişmiş toprak figürin bulunmuştur. Troia III'de kilden hayvan betimlemeleri toplanmıştır. Ayrıca Troia II tipi ağırşaklar devam etmektedir. Troia IV ve V'de yine çoğunluğu üzeri bezemeli ağırşaklar vardır.

Troia'nın yontma taş aletleri yakın zamanda I. Gatsov tarafından incelenmiştir³⁷³. Yontma taş alet yapımında 34 değişik hammadde kullanılmıştır; çakmaktaşı, kuvars, kalkedon vd. gibi. Ayrıca Troia I'in geç evrelerinden itibaren obsidien de alet yapımında kullanılmaya başlanmıştır. Genellikle kesici ve delici aletler vardır. Ayrıca ok uçları da ele geçmiştir. Sürtme Taş: Kireç taşı ve mermerden yapılmış kurs biçimli şematik figürinler bulunmuştur. Bu tip figürinler Troia I'den başlayıp Troia V'e kadar devam etmektedir. Troia I-III yerleşmelerinde ele geçen idollerin içinde çok basit olanları da görülmektedir. Troia I ve II'de taş kaplar vardır. Ayrıca çeşitli taşlardan yapılmış baltalar, keskiler, öğütme taşları vs. ele geçmiştir.

Kemik alet olarak genellikle deliciler bulunmuştur. Ayrıca az sayıda takı (?) da vardır. Troia II'de ayrıca kemik plaklar bulunmuştur. Troia III ve IV'de kemik aletlerin

³⁷³ Gatsov, 1998, s. 165.

büyük bir çoğunluğunun geyik kemiğinden yapıldığı saptanmıştır. Hayvan Kalıntıları: İTÇ kentlerinde tümü evcil olan sığır, koyun, keçi, domuz, tüketildiği saptanmıştır. Ayrıca köpek kemikleri bulunmuştur³⁷⁴.

Akdeniz'den Ege ve boğazlar yolu ile Karadeniz'e ulaşan deniz ticaret yolu üzerinde bulunan Troia, Kuzeybatı Anadolu Bölgesi'nin en önemli yerleşmelerinden biridir. Troia I ile başlayan kale yerleşmesi, zaman içinde alttaki doğal tepenin kuzey kesimi nehre dik yamaçla indiğinden, daha çok tepenin güney kesimine doğru büyümüştür. Kazı sonucunda Troia I-III yerleşimlerinin plan açısından aynı düşüncede gelişmesi, kültürün devamlılığı göz önüne getirmektedir. Bir yangınla son bulan Troia I. yerleşimlerinde yaşayanların tarım, hayvancılık ve balıkçılık yaptıkları anlaşılmaktadır. Kale yerleşimi, 90 m çapında daha küçük bir yerleşimdir. Olasılıkla Troia II de olduğu gibi bir alt şehrin var olabileceği tahmin edilebilir. Troia I kültürünün Trakya ve Marmara Denizi kıyılarındaki küçük yerleşimlerde görülmesi deniz ticaretinin bu evreden itibaren başladığının bir işaretidir. Aynı şekilde Ege ve Akdeniz dünyası ile de bir ilişki vardır.

Troia II tabakadaki yerleşiminin I. tabakaya nazaran daha büyüdüğü ve zenginleştiği görülmektedir. Troia II. dönem kralları belki küçük gemileri ile de bu deniz ticaretine katılmıştır. İlk Tunç Çağı'nda kentin çok yakınında, Dümrek ile Kara Menderes nehirlerinin döküldüğü büyük bir koyun varlığı yapılan araştırmalar sonucunda kesinleşmiştir. Ege ve Karadeniz'den gelen gemilerin de bu koya ticaret amacı ile uğradığı da düşünülmelidir. Troia İTÇ yerleşimlerinin önündeki büyük koy gemilerin yatması için çok uygun şartlar taşımıştır. Troia II-III dönemi boyunca idareci sınıfa ait tüm kıymetli buluntuların, evlerin arasına ve içine tahta sandık, küp, sepet veya torba içinde gömülerek saklanması belki de çalkantılı bir döneme işaret etmektedir.

İTÇ Troia'lıları, kentlerinin yağmalanmasından daima korktukları için hem üst şehirde hem de alt şehirde anıtsal surlar, hendekler inşa etmişlerdir. Yağmacılar daha sonra bölgede ortaya çıkan deniz kavimleri gibi Kuzey, Güney ve İç Batı Anadolu'daki yerli halklar da olabilir. Kent birkaç kez el değiştirmiş olabilir. Özellikle yangın izleri ve hazine buluntularının, buraya gömenler tarafından yerinden tekrar çıkarılmaması bize bunu anlatmaktadır. Kral ve ailesi şato/kale içindeki yapılarda oturmaktadır. Meg-+aron tipi yapılar arasında en büyük yapının ise kabul salonu olarak kullanıldığı sanılmaktadır. IIg evresinde mükemmel saptanan planlardan, bunların büyüklü küçüklü çok odalı yapılar olduğu anlaşılmaktadır. Bu küçük kaleyi koruyan askerlerin ve halkın ise kent surunun

³⁷⁴ Driesch, 1999, ss. 439–474.

dışında güney yamaçta yaşadığı ve bir düşman hücumunda kent surunun içini geçici olarak iskan ettiği yorumlanabilir. İlk Tunç Çağı'nda güçlü bir kale görünümünde olan Troia'da sosyal ve siyasi otoritenin oluştuğu tüm bilgilerle kesinleşmiştir.

Troia İTÇ yerleşimleri, çevresindeki ekonomik kaynakları değerlendiren ve yoğun ticaret yapan bir kent devleti şeklinde değerlendirilebilir. Troia Ilg safhasından itibaren çanak çömlek çarkının yöreye girişi seri olarak daha fazla sayıda kap üretilmesine yol açmıştır. Ticaret yoluyla Akdeniz ve Ege dünyası dışında, Karadeniz'in kuzey kıyılarındaki kültürlerle bile ilişkiye girilmiştir. Troia III tabakasında yerleşim planı aynı olmakla beraber kentin ekonomisi biraz zayıflamıştır. Bu evreye ait hazine buluntularının oluşu 450 yıl süren ticaret düzenin pek değişmediğini belirlemektedir³⁷⁵. Kültürde de büyük değişme yoktur. Troia I dönemine ait çanak çömlek tipleri hala devam etmektedir. Troia II'nin taş rampalı girişi bu evrede de kullanılmaktadır. Yeşim taşından buluntular, Ege dünyası ile Pamir Bölgesi arasındaki ilişkinin canlı delilleridir. Lapis lazuli taşı ise, Afganistan'dan getirilmiştir. Olasılıkla bu buluntular Kafkasya'ya kara yoluyla getirilmiş oradan da deniz yoluyla Troia'ya taşınmıştır. Troia yerleşmelerinde, yalnız bu iki yarı değerli taş değil, Nefrit gibi yine yöreye yabancı olan taşlar da bulunmuştur³⁷⁶.

Troia IV'den itibaren kültürde değişme başlamaktadır. M. Korfman yönetimindeki son dönem kazılar, tabakalanmada küçük değişikliklere yol açmıştır. Troia IIa evresi Troia Im, IIh ise Troia Ir evresine tekabül ettirilerek Troia II. kültürü ortadan kaldırılmakta, Troia I-II'nin aynı olduğu düşünülmektedir. Troia I-III evre yerleşmeleri kültürü, "Troia Deniz Kültürü" olarak adlandırılmıştır³⁷⁷. IV-V. tabakalar ise, Anadolu Troia Kültürü adıyla tanımlanmaktadır.

14 C tarihlerine göre, Troia'nın İTÇ ve OTÇ I dönemine ait tabakalarının tarihlendirilmesi şöyledir: Troia I (M.Ö. 2.920–2.600), İTÇ I-IIa, Troia II (M.Ö. 2.600–2.450) İTÇ II b, Troia III-V (M.Ö. 2.450–1.700) İTÇ III-OTÇ I, Ilg tabakası da son C14 sonuçlarına göre M.Ö. 2.570–2.470 yılları arasına konmaktadır. Troia, İlk Tunç Çağı yerleşimleri, Yunanistan'da Erken Hellas II-III ve Kikladlar'da Erken Kiklad II-III dönemleri ile çağdaştır.

Troia'daki Mezarlık ve Mezarlar: Hisarlık Höyüğü her ne kadar Batı Anadolu Erken Tunç Çağı için eşi bulunmaz bilgiler vermiş olsa ve vermeye devam etse de, konu ölü gömme olduğu zaman höyükten elde edilen veriler azalmakta, hatta ekstramural bir

³⁷⁵ Korfmann, 1999, s. 358.

³⁷⁶ Korfmann-Mannsperger, 1999, şek. 84.

³⁷⁷ Korfmann-Mannsperger, 1999, s. 29.

mezarlığın şimdiye dek ortaya çıkarılamamış olması ve Erken Tunç Çağı tabakalarında çocuk gömüleri dışında intramural bir ölü gömme geleneğinin olmadığına anlaşılmaması nedeniyle höyüğün Erken Tunç Çağı katlarında ne tür bir ölü gömme tekniğinin uygulandığı tam olarak bilinmemektedir³⁷⁸. Buna karşın Troia I-II ve V katlarında ele geçen sınırlı sayıda intramural gömü örneği de bulunmaktadır. Araştırmacıların üzerinde görüş birliğine vardığı nokta ise, burada ektramural bir mezarlık alanının bulunduğu ancak henüz yerinin saptanamadığı yolundadır³⁷⁹.

Troia'da ortaya çıkarılan intramural gömüler aşağıdaki gibidir. İlk olarak Troia I'in erken evrelerine tarihlenen altı adet çocuk mezarı sözü edilmeye değerdir. Bu mezarlardan ikisi, mimarisi ile ünlü 102 no'lu evin tabanında ortaya çıkarılmış biri taban taşlarının altındaki basit toprak mezar (Resim 15), diğeri ise kırık durumda olduğu gözlenen bir çömlek içindeki gömüdür (Resim 16)³⁸⁰. Geriye kalan diğer dört çömlek gömü ise 102 no'lu evin hemen kuzeyindeki boş alanda olup, yapılan antropolojik incelemeler bu altı mezarın tamamının bebeklere ait olduğunu göstermiş ve hiçbirinde ölü armağanı olabilecek bir buluntuya rastlanılmamıştır³⁸¹. Blegen'in yaptığı yoruma göre, Troia'nın erken evrelerinde çocuk ölümleri göreceli olarak yüksek bir orana sahiptir³⁸².

Troia II'de ise yine intramural olarak ortaya çıkarılan 30 yaşlarında, yetişkin kadın iskeleti, basit toprak bir mezarın içinde ve etrafı taşlarla çevrili durumda, sol tarafına yatırılmış ve hocker pozisyonundadır³⁸³. Yanında herhangi bir mezar armağanı olmayan bu mezarın IIb ya da IIc evresine ait olabileceği belirtilmektedir.³⁸⁴ Troia II'de ortaya çıkarılan diğer iki mezar ise, çocuk iskeletleri barındırmaktadır. Her ikisi de basit toprak mezar olan bu mezarlardan biri IIg evresine ait 201 no'lu alanın tabanında, sağ yanına yatırılmış olarak hocker pozisyonunda ve yanında kurşun bir bilezik ile beraber gömülü

³⁷⁸Batı Anadolu Erken Tunç Çağı yerleşimlerinin hemen tamamında bir ektramural mezarlığın olduğu ya da olabileceği anlaşılmakta. Buna karşın intramural gömülerin daha çok çocuk ve bebek mezarları için kullanıldığı gözlenmektedir. Bu da Batı Anadolu Erken Tunç Çağı kültürlerinde ne tür bir ölü gömme geleneğinin olduğu ve bunun kültürel yansımasının nasıl olduğu sorularına verilecek yanıtın ektramural mezarlıklarda gizli olduğunu akla getirmektedir. Ancak tam anlamıyla ölü gömme geleneğini anlayabilmek için tamamlayıcı unsur intramural gömüler olduğunu da belirtmek gereklidir.

³⁷⁹TAY-IVa, Hisarlık/Troia

³⁸⁰Blegen, 1963, s. 48.

³⁸¹Blegen, 1963, s. 48.

³⁸²Blegen, 1963, s. 48.

³⁸³Blegen, 1963, s. 85.

³⁸⁴Blegen, 1963, s. 85.

olarak bulunmuş 12–13 yaşlarında bir çocuğa aittir³⁸⁵. IIf evresine ait diğer gömü ise sekiz yaşında bir çocuğa ait, yine sağ tarafına yatırılmış, hocker pozisyonunda bir gömüdür³⁸⁶.

Troia V katında ise Vc evresine ait 501 no'lu evin tabanı altında, basit toprak gömü olarak yeni doğmuş bir bebek iskeleti hoker pozisyonunda gömülmüş olarak ortaya çıkarılmıştır³⁸⁷. Aynı katta ortaya çıkarılan yetişkin bir erkeğe ait sağ femur kemiği hakkında ise ölü gömme geleneği açısından bir yorum yapılmamaktadır. Buna karşın Blegen Troia V'deki ölü gömme geleneğinin Troia I ile benzeştiğini, ancak genel anlamda bir mezarlık keşfedilmeden sınırlı bilgilerle Troia'daki ölü gömme gelenekleri hakkında bir yorum yapılamayacağını belirtmekle birlikte, genel anlamıyla Batı Anadolu'daki Babaköy, Yortan, Bozüyük, Soma, Kusura gibi diğer yerleşimlerdeki benzer bir ölü gömme geleneğinin olmasının ihtimal dışı olmayacağını da eklemektedir.³⁸⁸

Troia I'in erken evresinde 6 adet çocuk iskeleti bulunmuştur. Bunlardan ikisi basit toprak mezar, dört tanesi ise çömlek içi gömüdür. Gömülerden iki tanesi 102 no'lu evin tabanında ele geçmiştir.

Troia II'de yetişkin bir kadına ait toprak mezar bulunmuştur. Hocker pozisyonundaki gömütün etrafına taşlar döşenmiştir. Mezar ile birlikte herhangi bir armağana rastlanılmamıştır. Kadının, yuvarlak kafataslı tipli insanlara dahil olduğu ileri sürülmektedir. Troia II' de ayrıca iki adet çocuk iskeleti ortaya çıkarılmıştır. Iig de bir binanın tabanı altına gömülmüş olan çocuk gömütü ile birlikte, kurşundan bir bilezik bulunmuştur.

Troia III- IV de ise, zamanından önce (erken doğum) doğmuş olanlara ait 4 mezar ele geçmiştir³⁸⁹.

Troia V'de bir binanın tabanı altında yine bir çocuk iskeleti ele geçmiştir³⁹⁰. Korfmann'ın 1996 kazılarında yine 6 yaşındaki bir çocuğa ait olduğu anlaşılan içerisi kerpiçle örülmüş taş sanduka mezar ortaya çıkarılmıştır³⁹¹. Ölü hediyesi olarak bulunan kap M.Ö.. 1760- 1730 tarihlerine verilen testi formundaki bu kabın benzerlerine Knossos ve Girit çevrelerinde rastlanmaktadır³⁹². Tüm bu bulgular Troia İTÇ insanların

³⁸⁵Blegen, 1963, s. 85.

³⁸⁶Blegen, 1963, s. 85.

³⁸⁷Blegen, 1950, 273; Blegen, 1963, s. 110.

³⁸⁸Blegen, 1963, s. 110 ve 57.

³⁸⁹Bittel,1943, s. 174.

³⁹⁰Bittel,1943, s. 174.

³⁹¹Korfmann, 1998, 427 vdd.

³⁹²Korfmann, 1998, 427 vdd.

çocuklarını intramural olarak yerleşim içine gömdüklerini, yetişkinlerini de kent dışına gömdüklerini göstermektedir. Troia İTÇ mezarlıklarının kent yakınında olduğu sanılmaktadır. Bunların saptanmasına yönelik araştırmalar henüz yapılmamıştır.

C. Blegen kazılarında, VI. Troia'nın son evresine ait dönemde 1 küp içinde çocuk cesediyle (Resim 17) kremasyon mezarlardan oluşan bir mezarlık keşfedilmiştir (Resim 18)³⁹³. Söz konusu mezarlık, Özgüç'e göre³⁹⁴, Troia VI'yı Ege- Miken Dünyası'ndan ayırıp Hitit kültürüne dolayısıyla Anadolu'ya bağlayan bir mezarlıktır. Aşağı şehri çevreleyen hendeğin 80 m. kadar güneyinde, hendeğin iç kısmında³⁹⁵ ortaya çıkarılan mezarlıkta el değmemiş durumda 18, oldukça tahrip olmuş durumda ise, 182 adet yakma/kremasyon mezar bulunmuştur³⁹⁶ (Resim 19-20).

3.5. TENEDOS

Çanakkale il merkezine bağlı ve antik dönemde Tenedos adıyla anılan bu adadaki prehistorik mezarlık alanı Bozcaada ilçe merkezinin Cumhuriyet Mahallesi'nde yer almakta ve çağdaş yerleşimin güney kesiminin altında devam etmektedir (Resim 21)³⁹⁷.

1959 yılından itibaren değişik zamanlarda kazılan bu mezarlık alanının Erken Tunç Çağı'ndan Osmanlı Dönemi'ne kadar kullanıldığı birbirinin üzerinde yer alan değişik dönem mezarlarından anlaşılmaktadır. Mezarlık alanının prehistorik mezarları 1992 ve 1993 yılı kazılarında ortaya çıkarılmıştır (Resim 22).

1-Mezar tipleri: Taş sandık ve basit toprak mezar.

2-Gömü tarzı: Ekstramural, hoker, dorsal, inhumasyon şeklindedir.

Tenedos mezarlık alanının kuzeybatısında 1992 yılında ortaya çıkarılan 7 numaralı mezar, mezarlığın ilk prehistorik mezarıdır (Resim 23-24). 1,60X0,90m ölçülerinde, kapak taşsız, taş sandık mezarda, hoker durumunda, kemikleri toprakla kaynaşmış bir iskelet bulunmaktadır³⁹⁸. Baş kısmı güneye gelecek şekilde yerleştirilmiş olan iskeletin, başının hemen üzerinde, spiral başlı bronz bir iğne ile göğüs hizasında, askı delikli kapağı olan bir çömlekçik ile ağırşak; ayakucunda ise, işlenmiş bir istiridye kabuğu ele geçmiştir³⁹⁹.

³⁹³ Blegen vd, Troy III, 370. vdd.

³⁹⁴ Özgüç, 1946, s. 27.

³⁹⁵ Becks, 2002, 297, şek.2.

³⁹⁶ Emre, 1978, s. 60.

³⁹⁷ TAY-IVa, Bozcaada/Tenedos

³⁹⁸ Sevinç, 1994, s. 314.

³⁹⁹ Sevinç, 1994, s. 320-10.

Kazıcısının belirttiğine göre, kötü pişmiş, el yapımı kap Troia I ile çağdaştır⁴⁰⁰. Buluntular arasında Bronz iğneler, ağırşaklar, deniz kabukları bulunmaktadır.

1993 yılındaki kazılarda ise, taban döşemesi üzerinde, kuzey-güney doğrultusunda uzanan ve dört tarafı taş ile desteklenmiş, içinde iki tane hoker gömü bulunan bir mezar ile bunun yanında basit toprak mezar olarak nitelenebilecek, etrafında herhangi bir şekilde koruma yapılmamış tek bir hoker gömü ortaya çıkarılmıştır⁴⁰¹. Bu mezarların yakınında yine basit toprak mezar olarak nitelenebilecek, ancak çok tahrip olmuş durumda, dorsal pozisyonda yatırılmış bir iskeletin varlığı da saptanmıştır⁴⁰² (Resim 25).

Etrafı taşla çevrili olan sandık mezarın içinde gömü hediyesi olarak kemik bir iğne, pişmiş toprak ağırşak ve bir adet istiridye kabuğu bulunmuştur⁴⁰³. Daha önceki yıllarda, Ataçeri-Ergovan⁴⁰⁴, İ.Akşit ve T.Özkan⁴⁰⁵ tarafından yapılan kurtarma kazılarında ise prehistorik dönemlere ilişkin herhangi bir mezar ya da buluntu ortaya çıkartılmamıştır (Resim 26).

Tenedos mezarlık alanının en farklı buluntusu ise her iki dönem kazılarında da rastlanan işlenmiş istiridye kabuklarıdır. Kabukların hangi tür deniz canlısına ait olduğu konusunda kazı raporunda bilgi verilmediğinden sadece fotoğraflarla yetinilmek zorunda kalınmıştır. Fotoğraflardan anlaşılabildiği kadarıyla 7 no'lu mezardan çıkan istiridye kabuğu tarak olarak nitelenen deniz yumuşakçasına aittir. Diğerisi ise bir deniz minaresini andırmakta ve bu haliyle Aphrodisias'ta⁴⁰⁶ ortaya çıkarılan *Columbella rustica* bilimsel adıyla tanınan deniz minaresini akla getirmektedir. Tenedos gibi bir adada denizin ve deniz kültürünün varlığı kendisini mezar armağanlarında bu şekilde göstermekte olabileceğinden, istiridye veya deniz minaresi gibi canlıların kabuklarının işlenerek mezarlara konması simgesel bazı olguları çağrıştırmakla birlikte normal sayılabilir.

Mezar Tipleri Limandan başlayan Bağlar İçi yolunun Tuzburun-Ayazma kavşağı dolaylarında bulunan Tenedos Nekropolü, modern Bozcaada kent yerleşiminin güneyinde yer alır.

Bozcaada'da Nekropolün ilk belirlenmesi, 1959 yılı kazı çalışmaları ile olmuştur. Ortaokul temel kazısı sırasında bazı mezarların ortaya çıkması ile başlayan kazılar, 45x19

⁴⁰⁰ Sevinç, 1994, s. 314.

⁴⁰¹ Sevinç, 1995, s. 114.

⁴⁰² Sevinç, 1995, s. 114

⁴⁰³ Sevinç, 1995, s. 114.

⁴⁰⁴ Ataçeri-Ergovan, 1962, s. 19–20

⁴⁰⁵ Özkan, 1993, ss. 1-5.

⁴⁰⁶ Joukowsky, 1986, s. 52.

m. Boyutlarındaki bir alanda yürütülmüştür. Bu ilk kazı alanı, bugün de kullanılan soğuk hava deposunun arkasında, ilçe Milli eğitim ve Tekel Hizmet Binaları arasında kalmaktadır⁴⁰⁷.

1969 yılında ilçede yeni inşa edilen su deposunun etrafında yapılan ikinci kazı çalışmalarında yeni mezarların tespit edilmesi sonucunda Tenedos Nekropolü'nün Askerlik Şubesi ve sosyal konutların bulunduğu tepeye kadar yayıldığı anlaşılmıştır. 1959 ve 1969 yılında tespit edilen bu mezarlar birbirine hayli uzaktadırlar. Nekropol, bu iki nokta arasında bulunan geniş alanlarda devamlılık gösteriyor muydu., yoksa lokal nekropoller mi idiler? Bu soruya cevap aramak üzere, 1990 ve 1991 yılında askerlik Şubesi önünde eski su deposunun batısında ve sosyal konutlar önünde sondajlar yapılmıştır. Yapılan bu sondajlarda üç yerde toplam olarak altı mezarın bulunması Tenedos Nekropolü'nün, bugünkü Bozcaada ilçesinin yerleşim alanının yoğunluk kaybettiği güney kesimine yayıldığı anlaşılmıştır. Ayrıca Nekropol'ün daha da güneye doğru yayılım gösterip göstermediğini anlamak için ayazma yolu kenarında ve jandarma Komutanlığı binasının bahçesinde yapılan diğer sondajlarda da iki mezar bulunmuştur. Bu da Nekropol'ün Rum mezarlığına kadar yayılabileceğine işaret etmektedir. Bu tespit çalışmaları sonucunda Tenedos Nekropolünün çok geniş alanlara yayıldığı anlaşılmıştır. Bu alanlar yer yer düz olmasına karşın çoğunlukla yamaç veya tepelerde yer alır Mezarların çoğu arazinin konumuna göre yerleştirilmiştir. Mezarlarda genel bir yön birliği olmamasına karşın, birbirine yakın konumda bulunan mezarlarda lokal bir yön birliği gözlenir (Resim 27-28).

Bağlar içi yolunun batısında açılan mezarlarda Kuzey-Güney, Su Deposu ve askerlik Şubesi önündeki mezarlarda ise Doğu-Batı yönlendirilmesi tespit edilmiştir⁴⁰⁸.

1959 ve 1969 yılı kazılarında bulunan mezarlarda, iskeletlerin mezarlar içinde ve konumda olduğu hususunda bilgilerden yoksunuz. Buna karşın 1990 ve 1991 yılı çalışmalarında Bağlar İçi yolunun batısında bulunan Yeni Kale Tepesi eteklerinde ki iskelet başlarının kuzeyde, ayakucularının güneyde yer aldığı askerlik şubesi önünde açılan üç mezardan ikisinde başın doğuda ayakucunun batıda, oda mezarda ise başın kuzeyde ayakucunun güneyde olduğu tespit edilmiştir.

Tenedos Nekropolünde yer alan mezarların çoğunluğu ikinci defa kullanım görmüştür. Özellikle oda ve basit oda mezar olarak inşa olunan mezarlarda bulunan

⁴⁰⁷ Özkan, 1993, s. 12.

⁴⁰⁸ Özkan, 1993, s. 28.

iskeletlerin sayıca fazla olması ve aynı mezardan elde edilen buluntu kontekstlerinin farklı zaman dilimlerine ait olmaları bu tespitimizi destekler gözlemlerdir.

Mezarların bu tekrar kullanımları beraberinde zengin buluntu gruplarını getirmesine karşın diğer açıdan problem de yaratmaktadır; bu da tekrar kullanımın mezar içinde iskeletler açısından karışıklık yaratmaktadır. İskeletin hangi buluntu kontekstine ait olduğu tespit edilememektedir. Ayrıca mezarların çökme ve diğer sebeplerle bozulması ile de bazı eserlerin hangi kontekste ait olduğuna tereddütler doğurmuştur. Bu nedenle mezarlardan elde edilen bu gibi dağınık buluntular form ve stilistik açıdan tasnife tabi tutulmuştur⁴⁰⁹.

Bazı mezarlarda toplu gömüler vardır. Mezar içinde mevcut iskelet sayıları bazen altı sayısına kadar ulaşmaktadır. Örnek olarak, 90/3 ve 91/11 no'lu mezarlarda dörder, 90/5 de altı, 91/10 no'lu mezarda iki iskelet tespit edilmiştir⁴¹⁰. Birden fazla iskelet bulunan bu mezarlarda yer alan iskeletlerde yön ve pozisyon birliği vardır.

Yukarıda açıklanan tekrar kullanım; toplu ölüm nedenleri ile Tenedos Nekropolünde aile mezarları geleneğinin olabileceğini ortaya koymaktadır. Bu gelenekten olsa gerek tekrar kullanım görmüş mezarlarda daha önce konulan iskelet ve buluntular kesinlikle mezar içinde bir kenara toplanmakta ve korunmaktadır.

Nekropolde sosyal açıdan bir yayılımın var olduğu yönünde kesin veriler olmamasına karşın özellikle 1990 ve 1991 kazılarında gözlenen bazı hususları belirlemekte yarar vardır⁴¹¹.

Buluntu vermeyen ve aşırı tahribat görmüş amphora mezarlar 5x15 m. ölçülerindeki 2 no'lu kazı çukurunda en üst seviyede, yaklaşık 40 cm. kodunda bulunmuştur. Bu mezarlarla birlikte ve aynı kodda basit ve düz mezarlar da tespit edilmiştir. Yine bu amphora mezarların hemen yanında ve aynı seviyede veya biraz daha derin kodlarda pithos mezarlar yer almaktadır. Pithos mezarlar, diğer mezar tiplerine oranla buluntu açısından fakirdirler

Tenedos nekropolünde MÖ 7 yy. kontekstleri içeren mezarlar sayısal olarak pek küçümsenemez. Gri tek renkli vazolar, geç Protokorinth, erken Korinth, 6. yy. Attika vazolarının ve bronz fibulaların beraber ele geçtiği bu kontekstlerde kronolojik açıdan bütünlük vardır. MÖ 6.yy. kontekstlerinde de MÖ 7. yy. kontekstleri gibibir birliğin mevcut olduğu da görülür.

⁴⁰⁹ Özkan, 1993, s. 32.

⁴¹⁰ Özkan, 1993, s. 38.

⁴¹¹ Özkan, 1993, s. 16.

Çanakkele Müzesinde bulunan eski kazılara ait malzemenin mevcut kayıtlara göre tasnif edilmesi ve 1991 yılında ve 1992 yılında yapılan araştırmalarda elde ettiğimiz gözlemlerle, Tenedos Nekropolünde erken buluntu veren mezarlar kuzey-batıda, Yeni Kale Tepesi eteklerinde yer almaktadır. M.Ö.7. ve 6. yüzyıla ait konteksler içeren bu mezarların bazılarında tekrar kullanımdan dolayı, erken eserler yanında M.Ö.5.yüzyıl eserleri de ele geçmiştir.

Çalışmalarda güney ve güney-doğuya doğru yer alan mezarlar ise daha çok M.Ö. geç 6.yüzyıl ve 5.yüzyıla ait eserleri içerirler.

Bu gözlemlerle, Tenedos Nekropolü'nün, M.Ö.7. yüzyıldan başlayarak M.Ö.4. yüzyıla kadar inen dönem içerisinde kuzeyden güneye ve doğuya doğru bir kronolojik yayılım gösterdiği belirlenmiştir. Yatay yayılım kadar kesin gözlemler olmasa da, özellikle Yeni Kale Tepesi eteklerin de, daha derin kodlarda yapılacak yeni çalışmalarda dikey stratigrafi ile birlikte erken mezarların da bulunabileceği yönünde bazı gözlemlerimiz vardır.

Tenedos Nekropolünde Tespit Edilen Mezar Tipleri

Oda Mezarlar.

- A- B1 Örne Taş Mezarlar.
- B- B2- Büyük Blok Taşlardan oluşan Örne Mezarlar.
- C- B1- Monolitik Lahitler.
- D- Plaka Blok Taşlarla Oluşturulan Lahitler.
- E- Pithos Mezarlar.
- F- Amphora Mezarlar.
- G- İnhumation.
- H- Kaya Mezar (kayaya oyularak oluşturulmuş).

Oda Mezarları: Bu tür mezarlardan Tenedos'ta dört adet bulunmuştur. Bu dört mezardan ikisi eski kazı çalışmalarında diğer iki ise, 1990 ve 1991 yıllarında açığa çıkarılmıştır. (1990/3 ve 1991/4 no.lu mezar) (Resim 27) Bu mezarlar dromossuz ve ön girişsizdir. Uzun ve kısa yan duvarları çok düzgün olarak kesilmiş kübik veya dikdörtgen prizma şeklindeki yapı taşları ile bindirme tekniğinde inşa edilmişlerdir. Taş aralarında ve duvar yüzeyinde yüzeyler mükemmel bir işçiliğe sahiptirler. Uzun yan duvarlarda taşların iç yüzeylerinde aşağıdan yukarıya doğru belirli oranda eğim ve iç bükey bir form verilmiştir. Bu şekilde yontulan taşlar mezar tavanına doğru belirli bir eğimle daralmakta

ve kemer görünümü almaktadır. Bu sebeple mezarın taban genişliği her zaman tavan genişliğinden daha fazladır. Mezar tavanları iki veya üç blok düz veya semerdam blok taşla örtülmüştür. Kapak taşlarının iç yüzeyleri dış yüzeylere oranla daha iyi işçiliktedir. Yan duvarlarda oluşuna bu eğim ve açı sebebi ile kısa kenarlarda içte yarım elips form oluşmuştur. Bu tür mezarların bazılarında mezara girişi sağlayan nişler veya basamaklar mevcuttur. Mezara girişe yarayan bu niş kısa kenarında duvarın örülmesi sırasında boş bırakılan kesimin sonradan dıştan bir blok taşla örtülmesi ile oluşturulmuştur. Bazı mezarlarda ise bu nişin hemen altında basamak olarak bırakılan birde çıkıntı yer almaktadır. 1990 yılında bulunan 3 no.lu oda mezarda güney kenarında hem bu niş hem de altında yer alan basamak vardır. Yine eski kazı yıllarında tepsi edilen ve ihtimalle 33. no.lu mezar olarak kodlanan mezarda da bu basamak görülür.

Oda mezarların bir örneğinde ise⁴¹², üstten mezara girişte faydalanılan uzun kenarda yer alan testere ağzı şeklinde bir birini aşan dar basamaklar vardır. Eski yıllarda bulunan ve 16 mezar numarası ile kodlanan oda mezarda yan duvar taşlarının birbirini aşması ile oluşturulan bu basamaklar ilginçtir.

İnşa teknikleri arısından mükemmel bir işçiliğe sahip olan bu tür mezarların duvarları dışta orta boyda düzgün olmayan taşlarla desteklenmiştir. İnşalarında kullanılan yapı taşı fazla sert olmayan ve adada bulunan kireç taşıdır.

1990 yılı çalışmalarında bulunan oda mezarda geç 6. yüzyıl ve 5. yüzyıl içine tarihlenen kontekstler ele geçmiştir. Ele geçen buluntular arasında yerle üretim vazolarla birlikte figürinlerde vardır.

1959 ve 1969 yılı kazılarında bulunan oda mezarların tespit ettiğimiz kontekstlerine baktığımızda da yine 5. yüzyıl içine tarihlenen buluntuları görmekteyiz. Elde edilen kontekstlerine dayanarak bu tür mezarların Tenedos'da 6. yüzyıl sonunda kullanılmaya başlandığını ve 5. yüzyıl içinde de rağbet gördüğünü söyleyebiliriz.

B1-Örme Taş Mezarlar: 1990/-1991 kazı çalışmalarında yoğun olarak karşılaşılan mezar tipidir (Resim 28). İki kazı sezonunda toplam olarak bu tip mezarlardan 13 bulunmuştur⁴¹³. 7.yüzyıldan başlayarak 5.yüzyıla kadar buluntu veren bu mezarların tümünde güney kısa kenar dışında kalan diğer üç kenar üç veya dört sıra kesme taş sırası ile aşırma tekniğinde inşa edilmiştir. Yan duvar taşlarının dış yüzeyleri kabaca örneklerde taşla kaplı olduğu gibi, küçük taş kırıntıları ve sıkıştırılmış toprakla oluşturulan taban

⁴¹² Özkan 1993, s. 87.

⁴¹³ Özkan, 1993, s. 41.

çoğunluktadır. Kuzey kısa duvar ile doğu ve batıda kalan uzun duvarlar taş örgü sisteminde, güneyde yer alan kısa duvar ise bir veya iki adet plaka taşla kapatılmıştır. Bu kısa kenara kapatılan plaka taşlar uzun yan duvarlara dıştan yaslanmaktadır (Resim 29). 1990–1991 yılında bulunan bu tip mezarlar da güney kısa kenarın bu şekilde kapatılmasının nedeni mezara bu kenardan girişi sağlamak olmalıdır. Bu taşla ayrıca bazı örneklerde mezar üst seviyesini de aşmaktadır. Burada bu taşların bir fonksiyunun bulunduğu işaret etmektedir. Zamanında mezarların belirlenmesi içinde bu taşlar kullanılmaktaydı. Antik dönemde belirlemeye yönelik olan bu hususun tespitinden sonra kazı alanında bazı mezarlar bu yöntemle bulunmuştur⁴¹⁴.

Bu grup mezarların üzeri kabaca yontulmuş plaka taşlarla kapatılmıştır. Bu kapak taşları bazı örneklerde tek blok olduğu gibi bazılarında ise iki veya üç parçadan oluşmaktadır (Resim 30-32).

Bu mezarlar içlerinde birden fazla iskelet yer almaktadır. Bazı durumlarda ise hayvan ve küçük çocuk iskeletleri büyük iskeletlerle beraber bulunmuştur.

Buluntu konteksleri açısından bu grup mezarlarda birlik vardır. Ele geçen mezarlarda 7. yüzyıl içine ait kontektler olduğu gibi tekrar kullanımdan dolayı 6. yüzyıl hatta 5. yüzyıl içine sarkan kontektler de aynı mezarlar içinde ele geçmiştir.

Nekropol alanında tespit ettiğimiz bu grup mezarlar kendi içlerinde iki değişik mimari özellik gösterirler. Birinci tip olarak gözlediğimiz mezarlar, uzun yan duvarları oda mezarlarında olduğu gibi kapağa doğru belirli bir eğimle içe doğru daralırlar. Bu örneklerde taban genişliği tavan genişliğinden devamlı fazladır.

İkinci tipte ise yan uzun kenarlar hiçbir eğim göstermeksizin dik olarak yükselirler⁴¹⁵.

Birinci tip olarak gruplandırılan mezarlarda daha çok Geç Korinth dönemi eserleri ile geç 6. yüzyıl eserleri ve 5. yüzyıl eserleri ile geçmiştir. Bunlar Korinth aryballos'ları, bandlı palmetli kylikler ile siyah firnisli Attika malı seramiklerdir.

İkinci tip mezarlarda ise daha çok 7.yüzyıl içine tarihlenen gri monokrom vazolar ile Proto Korinth Dönemi vazoları ve erken Korinth dönemi vazolarıdır⁴¹⁶. Gerek inşa teknikleri ve gerekse ölü gömme gelenekleri açısından bu mezarlar Tenedos'da geç 6.

⁴¹⁴ Özkan, 1993, s. 42.

⁴¹⁵ Özkan, 1993, s. 42.

⁴¹⁶ Özkan, 1993, s. 43.

yüzyılda ortaya çıkan ve 5. yüzyılda kullanılan oda mezarların öncüleridir. Tümü kuzey-güney doğrultusunda olan bu mezarlarda iskele başları kuzeyde yer almıştır.

Örme Taş Mezarlar/ Büyük Blok Taşlarla Oluşturulan Örme Mezarlar: Uzun ve kısa kenarları tek blok taşlarla iki veya üç sıra taşlarla oluşturulan bu mezarlardan 1991 ve 1990 yılı çalışmalarında beş adet tespit edilmiştir⁴¹⁷. Yan uzun kenarlarının belirli bir eğimle içe doğru eğimli olduğu bu grup mezarlarda tabanlar yine sıkıştırılmış killi topraktan oluşturulmuştur. Semerdam veya düz kalın blok taşlardan örtülen mezarlar 5. yüzyıla ait kontekstler veya buluntular verilmiştir. Mezarı oluşturan büyük blok taşların iç yüzeyleri oda mezarlarda olduğu gibi iyi işçilikte dış yüzleri ise kabaca işlenmiştir.

Bazı mezarların kapak taşlarının yan kenarlarında kapak taşının kaldırılması veya kapatılmasına yönelik tutamak delikleri mevcuttur. Kuzey-güney veya doğu-batı yönünde olan mezarlarda birden fazla iskelet vardır. Bazı örneklerde iskelet sayısı beşe kadar ulaşmaktadır.

Bu mezarlarda ele geçen kontekstler 5. veya 4. yüzyıl içine kadar uzanmaktadır. Ancak kontekstler fazla zengin değildir.

Monolitik Taş Lahitler: Bu tip örnekler diğer mezarlara oranla fazla yoğun değildir. 1990 ve 1991 yılı çalışmalarında iki adet bu tip mezarlardan tespit edilmiştir. Semerdam veya düz tek blok kapakla kapatılan mezarların derinlikleri fazla değildir. 1990 yılında tespit edilen 6 nolu mezarda ile geçen kontekst Tenedos'ta bulunan mezarlar içinde en zengin kontekste sahiptir. M.Ö. geç 6. ve 5. yüzyıla ait olan buluntular arasında siyah firnisli Attika malı vazolar ve figürinler çoğunluktadır. Tüm buluntuların mezar içinden elde edilmiştir. 1991 yılında eski kazı alanında en üst seviyede bulunan 7 nolu mezar çocuk mezarıdır (Resim 33). Daha çok figürinlerden oluşan kontekstde bulunan eserler yine 5. yüzyıl içine aittirler⁴¹⁸.

Monolitik Taş Lahitler/Plaka Bloklardan Oluşan Lahit Mezarlar: Tek blok plaka taşların uzun kısa kenarları oluşturduğu bu mezarlar monolitik taş lahitler gibi fazla yoğun değildir. 1990 ve 1991 çalışmalarında açığa çıkarılan iki mezar çok mezarlarıdır. Her iki mezarda ele geçen buluntuların tümü pişmiş toprak figürinleridir. 5. yüzyıl ve 4. yüzyıl içine ait olan buluntuların tümü mezarların içlerinden elde edilmiştir. Mezar tabanları sıkıştırılmış topraktan oluşturmaktadır. Kapak olarak tabaca işlenmiş blok taşlar kullanılmıştır.

⁴¹⁷ Özkan, 1993, s. 47.

⁴¹⁸ Özkan, 1993, s. 49.

Pithos Mezarlar: Çevreleri düzgün olmayan taşlarla çevrelenen ve ağızları plaka veya düzgün olmayan taşlarla kapatılan pithos mezarlardan dört adet 1990 yılı çalışmalarında tespit edilmiştir (Resim 34-35). Elde edilen buluntuları pişmiş toprak figürinler oluşturmaktadır. Pithosların içinden ve dışından bulunan bu mezar hediyelerin ağız kenarlarına konulmuştur.

Pithos Mezarlar/ Amphora Mezarlar: Buluntu vermeyen ve aşırı şekilde tahrip edilmiş durumda tespit olunan ampore mezarlarda da ağızlar taşlarla kapatılmıştır. 1990 yılında açılan iki nolu kazı çukurunda batı kesite yakın bir yerden birbirine yakın durumda bulunan ampore mezarlarda her hangi bir buluntu elde edilmemiştir (Resim 36-38).

Inhumation: 1990 kazı çalışmalarında iki numaralı kazı çukurunda bulunan bu mezarlarda herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. Kuzey güney konumunda olan mezarlar pithos ve amphora mezarların bulunduğu kesimde tespit edilmiştir (Resim 39).

Kaya Mezarları: Anakayanın sanduka şeklinde oyulması ile oluşturulan bu türlerden 1991 yılı çalışmalarında bir adet bulunmuştur (Resim 40). Aşırı şekilde tahrip edilmiş durumda olan bu mezarın kuzey kısa kenarı basit taşlarla örgü sisteminde oluşturulmuştur.

3.6. ASSOS

Ayvacak ilçesinin Behramkale köyünde bulunan Assos, Asya'nın batıda ki son noktası olarak bilinen Babakale'ye (Lekton) 20 km. uzaklıktadır. Troia'dan sonra bölgedeki en büyük antik kenttir. Günümüzde Behramkale ve ya Behramköy ismi ile tanınan Assos, Edremit Körfezi ile Lesbos Adası'nın (Midilli) karşısında, bir volkanik tepenin eteğinde, Andezit kayalıklar üzerine kurulmuştur. Assos'da yerleşimin Tunç Çağları'na değin (M.Ö.3000–1200) uzandığı yapılan araştırmalar ışığında ileri sürülmektedir. Antik kaynaklarda ise kente dair bilgiler daha çeşitlilik gösterir; Homeros, Troia'nın güneyinde Leleglerin yaşadığını, bunların Troia Savaşı'nda bölgede denizcilik ve korsanlık yaptıklarını bildirmektedir. Kaynaklar kenti, M.Ö.7.yy.da Lesbos (Midilli)'dan gelen Aiolisli ve Bithinyalı kolonistlerce kurulmuştur. Ünlü tarihçi Homeros bu kentin yerli halkının Lelegler olduğundan söz eder. Strabon ise kentin en eski adının "Pegasos"veya "Pedasos" olduğunu söyler. Fakat bölgede çalışan araştırmacılar Pegasos ile Assos kentlerinin aynı kentler olmadığını düşünmektedir⁴¹⁹. M.Ö. 7.yy. da Aioller ve

⁴¹⁹ Sevin, 2001, s. 69.

Bithynialı göçmenler tarafından kurulan Assos, M.Ö. 560'larda Lydyalıların kontrolüne geçmiştir. Kente M.Ö.545 yılından itibaren Persler egemen olmuştur. M.Ö. 387 yılındaki "Antiasians Barışı"ndan sonra kentin ileri gelen soylularından Eubolos, kendini Assos'un hakimi ilan eder. Bir süre sonra tekrar Pers egemenliğine giren kent, M.Ö. 334 yılındaki Granikos savaşından sonra Büyük İskender'in (Makedonya'nın) egemenliğine girer. Daha sonra kentte ve bölgede M.Ö. 133 yılından itibaren Bergama Krallığı'nın egemenliği söz konusudur. Bergama Krallığı'nın devamında Assos kenti Roma İmparatorluğu'nun yönetimine kalır. Kent M.S. IV. ve V. yy'larda önemli bir piskoposluk merkezi olarak önemini korumaya devam etmiştir⁴²⁰.

Assos'ta arkeolojik çalışmalar 1881 yılında başlar 1883 yılına değin devam eden araştırmaları J.T. Clarke ve F.H. Bacon başkanlığındaki Amerikalı bir ekip yürütür. Bu çalışmalardan sonra yaklaşık yüz yıl boyunca yerleşimde çalışmalar durur. 1980 yılında Ü. Serdaroğlu başkanlığında başlayan yeni dönem kazıları Serdaroğlu'nun 2005 yılında ölümünden sonra bu gün N. Aslan tarafından sürdürülmektedir. Assos antik kentinin kalıntıları başta liman olmak üzere geniş bir çevreye yayılmıştır. Assos sur duvarları ile korunmuştur. İç ve dış olmak üzere iki ayrı surdan oluşan bu koruma sistemi yuvarlak ve kare kulelerle desteklenmiştir. Assos akropolünün en üst noktasında, kuzey-batı, güney-doğu yönünde yer alan Athena Tapınağı M.Ö. VI. yüzyılın ortalarında yapılmış olup, Arkaik devrin en güzel örneklerinden biridir. Bu tapınak, Anadolu'da en eski Dorik tarzdaki tapınakların başında gelir. Her Antik kentte olduğu gibi Assos'da da ölümler şehir dışında defnedilmiştir.

Assos'ta yapılan araştırmalar kentte iki nekropolün olduğunu ortaya koymuştur. Bu nekropoller, "Batı Nekropolü" ve "Doğu Nekropolü" olarak isimlendirilmiştir. Bu nekropollerden ilki şehrin batı kapısına uzanan taş yolun iki yanına sıralanmıştır (Resim 41). Nekropol tepenin eğimi nedeniyle yolun üst kenarında teraslara oturtulacak şekilde düzenlenmiştir. Roma Çağı'nda yapılan bu nekropoldeki mezarlar yontulmuş taş ve mermerlerin oluşturduğu bir panteon görünümündedir. Assos Nekropolünün Roma Çağı gömütleri kendine özgü üslup ve zenginlikleri ile dikkat çeker. Çevreleri duvarla örülmüş "aile mezarlıkları", yüksekçe bir podium üzerinde duran anıtsal mezarlar, çeşitli boyutlarda lahit mezarlar bu zenginliğin görünen örnekleridir (Resim 42). Özellikle bu mezarlardan en ünlüsü "Pablius Varius" adı ile anılan anıt mezardır. Bu mezar kemerli bir odadan ve onun üzerindeki piramidal bir çatıdan oluşmakta yüksekçe basamaklı bir podium üzerinde

⁴²⁰ Sevin, 2001, s. 70.

yükselmektedir. Amerikalıların kazıları sırasında ele geçen bazı parçalardan mezar anıtın rekonstrüksiyonunu yapılmıştır (Resim 43). Piramit biçimli üst çatının en üst noktasında bir heykelin olduğuna dair izler söz konusudur.

Yazılı kaynaklardan da bilindiği kadarıyla Roma Dönemi'nde Assos lahitleri ile ünlü bir merkezdir. Lahit ticareti şehir için önemli bir gelir kaynağıdır. Bölgede üretilen andezit taşından lahitler her zaman alıcı bulmaktadır (Resim 44). Amerikalı ekip tarafından nekropol alanında yürütülen kazılar bu alanda Roma Dönemi gömüleri dışında daha erken M.Ö. 6. ve 5. yüz yıl tarihlenen mezarların varlığını da ortaya koymuştur. Ayrıca daha geç döneme M.S. 2 ve 3. yüzyıla tarihlendirilen bazı mezar anıtlarının bazısı tek, bazısı da çift odalı ve üzerleri beşik tonozlarla örtülmüştür. Burada Roma çağı aile mezarlarına da rastlanılmıştır. Bunların yanı sıra pithos mezarlar da dikkati çekmektedir. Tüm mezarlar göz önüne alındığında Assos Nekropolünde M.Ö. 7. yüzyıldan Roma İmparatorluğu'nun yıkılışına değin olan geniş zaman diliminde gömü işleminin yapıldığı anlaşılmaktadır.

Assos Nekropollerinde içersinde en iyi incelenen ve yayını yapılan Arkaik Dönem Nekropolüdür (Resim 45). Assos şehir duvarının batı kapısından ilerlenirse taşlarla döşenmiş geç arkaik mezarlıklar⁴²¹ sokağına varılır. Bu mezarlık caddesi daha önce Amerikalıların kazısı sırasında açığa çıkartılmıştır. O zaman Amerikalıların ilgisi üst tarafta bu sokağı paralel bulunan geniş taşlarla döşenmemiş olan sokakta Roma Dönemi mezarlığına ait idi.

Amerikalıların kayıtlarında bir dizi küp içersine gömüden söz edilmektedir. Yaklaşık sekiz adet küp gömü ile birlikte birçok hediye kaplar bulunmuştur⁴²². Söz konusu kaplardan, 1989 ile 1994 arasında 3 tane daha bulunmuştur. Bunların bazılarının çocuk defini için kullanıldığı anlaşılmaktadır⁴²³. 1990 ların başında tekrar çalışmalara başlanılan Assos Nekropolünde saptanan belli başlı mezar türleri aşağıdaki gibidir⁴²⁴.

Urne Mezarlar: Assos nekropolünde rastlanılan “urne mezarlar” genelde kapaklı küplerden ve amphoralardan oluşmaktadır⁴²⁵ (Resim 46). Amerikalıların kazıları dışında 1990'ların başında yeni dönem çalışmaları sırasında da urne mezarlara rastlanılmıştır. Yeni kazıda elde edilen 63 urne tipi mezarların üçte ikisini amphoralar oluşturmaktadır. Bunların çoğu da “Bucchero-amphoraları” ve küçük boyalı amphoralardır. Bu urnelerin 18

⁴²¹ Clarke -Bacon - Koldewey, 1902 -1921, s. 22,1

⁴²² Clarke -Bacon - Koldewey, 1902 -1921, s. 22,1

⁴²³ Virchow, 1885, s. 18

⁴²⁴ Stupperich, 1993, ss. 32 – 34.

⁴²⁵ Urne mezarlarının dağılımı: Utili, 1999, harita 4 – 9'da bulunmaktadır.

tanisi kapaklı küplerden oluşmaktadır. Bunların 6 tanesi boyalıdır. Çok tahrip olmuş 3 adet urnenin ise, tanımlanması güçtür. Erken ve geç dönem kazılarında ortaya çıkarılan urne mezar sayısı toplam 71 tanedir. Urnelerin kapakları boyalı tabaklardan kuş, çizgili yâda roset bezemeli kâselerden, meander motifli skyphos ve kaselerden meydana geliyordu. Aynı zamanda kuş figürlü Lekanai ve Bucchero kâseleri de kapak olarak kullanılmıştır⁴²⁶. Mezarların bazılarında (% 15) bronz omphalosların da kapak olarak kullanıldığı görülmektedir. Urne mezarlarında yapılan defin işlemi kül dökme mezarlarınıninkine benzemektedir, ölü merkezi yakma işlemi yapılan bir yerde yakılarak külünün bir kısmı urnenin içine defnedilmektedir. Kapların bazılarında az miktarda kemik parçaları bulunmaktadır. Buna göre; ya ölüyü çok iyi yakıyorlardı, ya da daha doğru olabilecek bir açıklama, külü ölünün belli bir bölgesinden alıp örneğin kalbin bulunduğu yerden ki bu alanda daha az kemik vardır, urneye koymaktaydılar. Bir ölünün yakılıp ve altından bir urneye defnedilmesi, Homeres'un Patrokolos'un defininde anlattığı gibi, bir kahraman için en şerefli defin şeklidir. Assos'da bulunan urne mezarları kül dökme mezarlarına karşın daha sistematik bir şekilde tek sıra halinde dizilmiştir. Bu mezarlar, 60 cm uzunluğunda ve 10 – 15 cm kalınlığında yerel Andesit taşından yapılmış, stellerle işaretlenmiştir. Bu türden çok sayıda mezar işareti in-situ olarak bulunmuştur. Buna göre yokuş aşağı dizilmiş olan birbirine paralel yedi sıra stel tespit edilmiştir⁴²⁷.

Assos nekropolündeki urne mezarların ve bunların kapak ve stellerinin benzerlerine İberya Yarımadası'nda rastlanılmaktadır. Bunlar M.Ö. 6–4. yüzyıllara tarihlenmektedir⁴²⁸. Bir mezarın bir stel ile işaretlenmesi olayına Geç Geometrik Dönem'de Keramikos ve Paros'taki arkaik nekropollerde de rastlanılmaktadır⁴²⁹. Paros'daki steller yaklaşık olarak M.Ö. 7. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Ancak bunlar daha kaba işçilik gösteren işlenmemiş taşlardan yapılmıştır. Thera'daki Arkaik Dönem Sella Nekropolünde de benzer steller söz konusudur. Bunlar daha şekilli taşlardan yapılmış ve üzerlerinde ölen kişinin ismi de bulunabilmekteydi⁴³⁰.

⁴²⁶ Utili, 1999, 126 vd.

⁴²⁷ Utili, 1999, Harita 9; Res. VII

⁴²⁸ MonraVal, 1992, s. 16

⁴²⁹ Utili, 1999, s. 126

⁴³⁰ 1988 kazısında, E II' de bulunan kaiser dönemi mezarlık yapıtlarının yanında ortaya çıkan diğer bir Stel kayda değerdir. İlk önce bu stel'in tasviri yapılmamıştır. Yukarıda adı geçen dikdörtgen stel gibi, bu stel'de yerel Andezit taştan yapılmış ve ölçüleriyle de, yüksekliği 59 cm, genişliği 25 cm, derinliği 16 cm bu taş benzemektedir. Ancak bu stel'de göze çarpan farklı bir özelliğe sahip olması, bu özellik dikdörtgen stel'in üst tarafında bir yuvarlak levhanın bulunmasıdır. Stel ile baş kısmında bulunan yuvarlak şekil tek parça taştan oluşturulmuştur. Yuvarlak şeklin ortasına oyularak iki tane badem şeklinde göze ve ortasından aşağıya doğru iki tane dikey çizgi yapılmış, bu çizim açıkça bir yüz tasvirini

Assos Stelleri ile İtalya'dan çeşitli bölgelerden ele geçen steller arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Bu benzerlik Etrurya ile Anadolu arasında olası ortak köklerin bulunduğu altını çizmektedir. Ayrıca Assos stellerine benzer olan ama coğrafi olarak çokta yakın olmayan Frigya stelleri söz konusudur. Bu steller genel olarak M.Ö. 6. yüzyılın ortalarına tarihlenmektedir. Ayrıca bu türden antropomorf stellere çok daha erken dönemde Troia'da rastlanılmaktadır. Troia'daki bu stel M.Ö. 3. binyıla tarihlendirilmektedir. Bu noktadan hareketle Assos stellerinin bir "Anadolu Geleneği" olduğundan da söz edilebilir.

Assos'ta geniş bir alana yayılmış çok sayıdaki arkaik dönem mezarlarında bulunan boyalı ya da boyasız seramik parçalarının büyük bir bölümü kül dökme ve küp mezarlarına aittir, diğerleri ise, kült olayları ile ilgili olmalıdır⁴³¹. Mesela mezarların hemen yakınında gerçekleştirilmiş olan yeme ve içme adağı ile ilgili olabilirler⁴³². Bu adak töreninden sonra yaşayanların bu kapları kullanmamaları için kaplar kırılır ve orada bırakılırdı⁴³³.

Küp mezar geleneğinin görüldüğü bir diğer coğrafya Phrygia'dır⁴³⁴. Phrygia'da bulunana küp mezarların Assos'takilere göre farkı, ölümlerin yakıldıkları yerde gömülmeiydi. Yakıldıktan sonra ölünün külleri küpe konulup ağzı başka bir kap ile kapatıldıktan sonra gömülürdü. Bu mezarlarda ünlü Frigya fibulaları yanı sıra basit yüzüklere bazen de kemer tokası gibi değişik hediyelere rastlamak mümkündü. Neve'ye göre bu mezarlar, tümülüs gibi toprak üstü işaretlerle belirtilmekteydi. Ancak bazen Frigler ölümlerini taş kasa mezarlara da gömmekteydiler⁴³⁵.

Assos'un güneyinde bulunan Pitane-Çandarlı'da benzer şekilde ölü hediyeleriyle birlikte yakılmış ve daha sonra küplere defnedilmiş mezarlar tespit edilmiştir⁴³⁶. Pitane nekropolünde büyük pitos tipindeki küplerin ağızları ve etrafları taşlarla kapatılmıştır. Olasılıkla bir aile mezarlığı olduğunu belirtmek için genelde küplerin etrafı taşlarla çevrilmekteydi. Mellink, Çandarlı-Pitane'deki mezarların toprak üstü işaretlerle belirtildiğini ifade etmektedir⁴³⁷. Bu nekropol dışında M.Ö.8. yüzyıl sonundan 7.yüzyılın sonuna kadar kullanılmış olan Lemnos'daki Hephaistaia nekropolünde bulunan küp

göstermektedir. Büyük olasılıkla ağız kısmı da çizilmiştir. Ancak aşınmalardan dolayı bu tam tespit edilememektedir.

⁴³¹ Gömüden sonra adak törenlerinin yapıldığını 3 aya indiren Gambreion (Bergama'da) kanunları göstermektedir. Bkz. Kurtz – Boardman 1985, 238.

⁴³² Adak Konusunda Bkz. Burkert, 829.

⁴³³ Love, 1969, s. 222.

⁴³⁴ Neve, 1971, s. 21. Res.. 9 d – e.

⁴³⁵ Neve, 1971, s. 21.

⁴³⁶ Akurgal, 1960, s. 5.

⁴³⁷ Mellink, 1961, s. 51

mezarlar Assos küp mezarlarına iyi bir paralellik sunmaktadır. Burada bulunan küpler genelde Assos'dakilerden daha büyüktür. Küplerin ağızları bazen bir taş ile kapatılmıştır ve birbirine çok yakın durmaktadır. Bu küplerin yerine yanında hediye olarak konulan küçük amphoralar⁴³⁸ huni ağızlı Bucchero-amphoralarını anımsatmaktadır. Ölülerini yakma ve küllerini küplere defnetme olayı, yanmış kemik kalıntılarını urneler içinde bulunması Neolitik çağda, Thessalia gibi bölgelerde de vardı. Lefkandi Nekropolünde ağızları şekilde taş levhalarla⁴³⁹ kapatılmış amphoralardan oluşan sadece üç tane küp mezarı bulunmuştur.

Assos'taki küp mezarların benzerlerine Makedonya'da Palaio Fynaikastro'daki bir nekropolünde de rastlanılmaktadır. Bu nekropolde 370 adet küp mezar ortaya çıkarılmıştır. Buradan çıkarılan Bucchero – Amphoraları büyüklükleri ve şekilleri açısından Assos'daki üstten kulplu amphoralarla iyi karşılaştırma imkanı sağlamaktadır. Gynaikastro küpleri taş levhalarla kapatılmış ve protogeometrik döneme tarihlenmiştir. Assos küpleri ile benzer bir diğer paralel grup Abdera arkaik Nekropolünden gelmektedir⁴⁴⁰. Ancak burada ölünün külü ya bir pitosa ya da büyük bir kullanım amphorasına konulmuştur. Bu kapların ağızları daha sonra bir taş ile kapatılmıştır. Larisa'da bulunan iki küp mezar coğrafi açıdan daha yakın bir paralellik göstermektedir. Ancak buradaki mezarlar genelde taş levha mezarı şeklinde olduğu için, bu iki küp mezar istisna durumdur. Sonuç olarak yapılan çalışmalar ışığında Assos küp mezarları 7. yy.ın son çeyreğinden 6. yy.ın ortasına kadar olan zaman dilimine tarihlenmelidir.

Kül Dökme Mezarlıkları: Bu tür mezarlıklarda açılmış küçük kuyulara yakılan ölünün külünün bir kısmı ve birlikte verilen bazı hediyeler gömülürdü ve kuyu kapatılırdı⁴⁴¹. Toplam 27 tane mezarlık açığa çıkartılmıştır. Bu rakam kremasyon küp mezarlıklarının % 50'sine karşılık gelmektedir. Mezarların tarihlendirilmesinde buluntular önem kazanmaktadır. Bu mezarların çoğundan Krem kabı olarak bilinen pyksisler ya da Frig fibulaları hediye olarak bulunmaktadır. Bu mezarlarda en eskiye tarihlenebilecek buluntular iki mezardan (CXGR 10 ve DXGR 40.50) çıkartılan kuş şeklindeki kaplardır. Gündelik pişirme kaplarının hediye olarak bırakılması kül dökme mezarlıklarına özgüydü. Fibulaların da ölü yakılmadan önce giydirilen giysinin geleneksel bir parçasıydı olduğunu tahmin etmek güç değildir.

⁴³⁸ Mustilli, 1932/1933, 3 – 278

⁴³⁹ Popham, 1979, s. 45

⁴⁴⁰ Koukouli 1988, s. 40. 44, Res. 12 – 13.

⁴⁴¹ Bu kül dökme mezarlıklarının dağılımı ayrıntı planlarının Utili 1999, 6 – 9 no'lu haritalarında bulunmaktadır,

Bazı mezarlarda ele geçen ikinci dereceden yanık izlerinin görüldüğü kaplardan bunların ölü yakılırken yanına konduğu söylenebilir. Ölünün külünü kapatan ters çevrilmiş tabakların bir benzerine, M.Ö. 5. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Spina Nekropol'ündeki bir mezarda rastlanılmaktadır. Buluntulara dayanarak Assos'da ortaya çıkan benzer örnek (DX Fst. 37 = GR 52 mezarı) biraz daha geç bir tarihe tarihlenmelidir. M.Ö.6 yüzyılın 2. çeyreğine tarihlenen bu mezardan hediye olarak ele geçen demirden, yapılmış uzun bir nesne dikkati çeker. Bu tek örnektir. Eğer bu nesne bir bıçak olsaydı o zaman ölüye ait bir silahtan ya da erkek bir ölüden bahsetmek mümkün olabilirdir⁴⁴².

Frig gömülerinde fibulalar yaygın buluntulardır. Frigler ölülerinin küllerini urnelere koyup yanına fibula veya kişiye özel eşyalarla zenginleştirmektedirler. Ancak Frigya'da Assos'dakinden farklı bir şekilde defnedilme söz konusuydu. Neve, Boğazköy'deki Frig mezarlıklarının üzerine tümülüs yapılarak işaretlendiklerini tahmin etmektedir.⁴⁴³ Assos'daki kül dökme mezarlıkları ise küçük toprak yığınıyla kapatılmıştır. Bu mezarlar genel bir kaniya göre bir aile mezarlığıdır. Kül dökme mezarları ile urne mezarlar farklı etnik topluluklara ait olmamalıydı. Buluntulardan yola çıkarak Assos'ta "kül dökme mezarlıklar"ın tarihlenmesi M.Ö. 7 yy.ın ikinci yarısıyla M.Ö. 6 yy.ın ikinci yarısı arasında yapılabilir. Büyük olasılıkla bu tür mezarlıkların çoğu M.Ö. 6. yy ilk çeyreğine tarihlendirilmelidir.

Hem kül dökme mezarları, hem de kavanoz mezarlarının ölülerinin gömüldükleri yerlerde yakılmadıklarına göre, yakılma işleminin yapıldığı bir yerin olması gerekiyordu. Böyle bir yerin varlığı son dönem çalışmalarında tespit edilmiştir. Burada bol miktarda kömür, kemik parçalarına ve küçük seramik parçalarına rastlanılmıştır⁴⁴⁴. Ölüler ilk önce özel eşyaları (hediyeleri) ile birlikte yakma işleminin yapıldığı yerde yakılıp, daha sonra geriye kalan külünden ve eşya parçacıklarının bir kısmı kül dökme ya da kavanoz mezarlığında defnedildiği düşünülebilir. Büyük olasılıkla seramik parçalarının büyük bölümü yakma işleminin yapıldığı yerde kalmaktaydı. Kül dökme ve küp defininde cenaze töreni sadece bir defa yakma yerinde ve daha sonra da defin yerinde yapılıyor olmalıydı. M.Ö. 7. yy.da baskın olan defin şeklinde ölülerin öldüğü yerde hediyelere özel yakma yerleri yapılıp, hediyeler içine atılırdı⁴⁴⁵. 5 yy.a ait olan Samothrakenin güney nekropolünde ölüler defnedileceğine yakın bir yerde yakıldığı tespit edilmiştir. Yakma işlemi sırasında şarap, kan ve süt gibi içecek hediyeler ölünün üzerine dökülüp daha sonra

⁴⁴² Söz konusu kısa bir bıçak ise o zaman bu bir kült aleti, ev aleti ya da bir kadına ait bıçak da olabilirdi.

⁴⁴³ Neve 1989, s. 170, Abb. 10.

⁴⁴⁴ Stupperich 1990, 18. Taf. 4, 4.

⁴⁴⁵ Zaphiropoulou, s. 135. 145. 151.

da bu kapları kırılıyor olmalıydı⁴⁴⁶. Bu konuda daha detaylı bilgiye antik kaynaklarda ulaşabilmekteyiz. Homer İliada destanında bu şekilde kapsamlı törenler, yakılma işlemi sırasında üzerine şarap dökme gibi törenlerden söz etmektedir ve bu uygulamalar olasılıkla daha eskiye dayalıdır⁴⁴⁷. Burket bal, süt, şarap, sıvı yağ ve su gibi sıvıların mezara dökülmesindeki amacın ölüyü bu şekilde yumuşatarak yaşayanlara zarar vermemesine inanmalarına bağlamaktadır. Rohde’de, ölülerin yakılarak huzura kavuşturulduklarını düşünmektedir. Ölülerin yakılmasında hangi psikolojik düşüncelerin etkili olduğuna dair özellikle Chudzinski, Wiesner ve Burkete görüşleri dikkat çekicidir.

Taş Sandık Mezarları: Assos Arkaik Nekropolünde bulunan bir diğer mezar tipi “taş sandık mezarlardır” (Resim 46). Arkaik Dönemin kül dökme ve küp mezarlarının bulunduğu alanda içlerinde bebeklerin defnedildiği iki tane taş kasa mezarı bulunmuştur. İki taş kasa da Assos’da adı geçen Andezit levhalardan yapılmıştır. Bunlardan birinde iki tane yeni doğmuş bebeğin, iki tane kuşlu kasesinin kalıntıları, bir tane kurşundan yüzük, bir tane Lekythos ve bir tane Amphora çıkartılmıştır. Bu mezar kuşlu kaseden dolayı M.Ö. 640 – 625’e tarihlenebilir ve Assos’daki en eski çocuk mezarlarından birisidir. Söz konusu Amphora çocuklar için mezar hediyesi olan minyatür kaptır. İki kuş kasesi ise normal büyüklüktedir. Bundan da çocuklara sadece minyatür kapların hediye edilmediği anlaşılmaktadır. İkinci Taş kasa Mezar bir başka mezar yapısının hemen altında bulunmuştur. Bu mezarda bir tanesi kız, bir tanesi de erkek olan 3–4 aylık bebeklere ait kemikler bulunmuştur. Mezarda hediye olarak bir tane güney Ion kasesi, bir tane şeritli kase, bir tane Aryballos ve iki tane ay şeklinde küpe bulunmuştur. Stupperich Ion kasesini erkeğe, şeritli kaseyi ve küpeleri de kıza ait olduğunu tayin etmiştir⁴⁴⁸. Mezar buluntularından yola çıkılarak tam bir tarihlemeyle M.Ö. 600’e tarihlenebilir.

Rodos’ta bu iki taş kasa mezarla karşılaştırılabilecek mezarlar bulunmaktadır. Ancak Rodos ile Assos taş kasa mezarların arasındaki en önemli farklar; tabanının olmaması, gibel şeklinde bir kapağın olması ve daha geç bir tarihe (550 – 525) ait olmalarıdır.⁴⁴⁹ Rodos taş kasalarda hem çocuklar hem yetişkinler hem de yaşlılar defnedilmekteydi. Yetişkinlerin lahitlerde defnedilmesi M.Ö. 6. yy.ın son çeyreğinden itibaren genelde kabul görür bir defin şekli olmuştur.

⁴⁴⁶ Love 1969, s. 222.

⁴⁴⁷ Homeros, II. XXIII 165 – 254.

⁴⁴⁸ Stupperich, 1993, s. 29.

⁴⁴⁹ Gates III. 1979, s. 265, 269, 359, Nr. 1.

Birincil Kül Mezarlığı: Assos nekropolünde tespit edilen ve “birincil kül mezarlar” olarak sınıflandırılan bir grup mezar söz konusudur. Bu mezarlardan birinde 17 ile 20 yaşlarında bir kadın defnedilmiştir⁴⁵⁰. Ölü kadın yerinde yakılmış baş kısmı ile batı kapısına doğru yatmaktaydı. Buluntular 4 – 5 m²’lik büyük bir alana dağılmış olduğu için ilk önce birçok mezarın bulunduğu varsayılmıştır⁴⁵¹. Bu alandan ele geçen eserler M.Ö. 600 ile 580’e tarihlenen hediyelerdir. Buluntuların geniş bir alana dağılması ya daha sonra bu mezarın üzerine bir başka gömünün konularak tahrip edilmiş olmasıyla ya da yakma işleminde mezar çevresinde büyük bir seramoni gerçekleştirilmiş olmasıyla açıklanabilir. Buradan cenaze törenine katılan kişiler ölünün yakıldığı ateşe bir kısmı kırılan bir kısmı da ateşin dışına düşüp parçalanan hediyelerini atmış olmalıdırlar. Bu nedenle bazı fragmanlarda diğerlerinden daha az birinci dereceden olmayan yanık izlerine rastlanmıştır. Bazı hediyeler ise direkt ölüyle birlikte yakılmıştır. Bu da bu eşyaların kadının şahsına ait olduğunu göstermektedir. Yakılma işleminin yapıldığı ikincil bir yerin var olması, Assos için istisnadır. Çünkü o dönemde geleneksel defin şekli ölülerin küplerde defin edilmesi idi. Mezarda bulunan çok zengin hediyeler nedeniyle burada önemli bir kişi ya da ailesi çok zengin olan bir kişi defnedilmiştir.

Mezarda bulunan diğer hediyeler şunlardır; kadın büstü şeklinde beş tane lektyen figürleri, maymun, Horoz, güvercin ve satyr, 19 tane boyalı tabak, 3 tane altın küpe, bir iğnenin altından süsü, 3 tane yüzük, bronzdan 12 tane ay şeklinde küpe, bir bant, 16 tane altın ve gümüşten yapılmış frig fibeli, çok sayıda kemik diskleri, en z iki tane bronz kase, iki tane şeritli kase 3 tane lekanis, sekiz tane duvar köşesi kasesi, 2 şerit boyamalı iki tane de lekythos, iki tane güğüm, bir tane sal kase, iki tane Skyphoi, 3 tane Alabastra, en az on tane Aryballos, bunlardan bir tanesi Berlin’deki ressam F 1090’a ait olabilir. Kilden yapılmış bir kotla dört köşe taşı ve başka kabloları ait diğer fragmanlar. Bu buluntulara ek olarak iki tane yuvarlak topraktan yapılmış kandil bulunmuştur⁴⁵².

Ayrıca bu alanda zeytin çekirdeği, salyangoz kabuğu⁴⁵³, Domuz ve tavuk kemikleri gibi kalıntıların bulunması adak olayını kesinleştirmektedir⁴⁵⁴. Bu mezarın paralelline Sardis’te rastlanılmaktadır. Sardis’te Hanfmann’ın “*gelin*” olarak tanımladığı 17 yaşlarında bir kadının defnedildiği, zengin donatılmış bir mezar bulunmuştur. Bu kadın takı, küpe ve

⁴⁵⁰ Wolska, 1993. s. 56

⁴⁵¹ Stupperich, 1996, ss. 1 – 32. Taf. 10, 12, 1 – 3.

⁴⁵² Stupperich 1996. s. 18.

⁴⁵³ Poseidonia 5. yy.a ait bir mezarda da Salyangoz bulunmuştur, Stupperich 1996, 20

⁴⁵⁴ Abderada bulunan daha geç dönem Nekropollerde de hayvan kemikleri bulunmuştur. Bu kemikler burada da adak ile ilişkilendirilmiştir. Bkz. Koukouli 1987,85

yüzükler gibi şahsi eşyalarıyla birlikte defnedilmiştir. Ancak bu eşyalar yakılmamıştır. Lidya’da geçerli olan bedenin defnedilmesi, yakma olayı sadece krallar için geçerliydi⁴⁵⁵. Bir diğer paralel örnek M.Ö. geç 7. yy.da Atina’da⁴⁵⁶ görülmüştür. Ancak geç geometrik dönemden beri Atina’da hakim olan beden defin şeklidir⁴⁵⁷. Lefkandi’de de yer kuyularında 80 tane “birincil kül mezarı” bulunmuştur. Ölüyü yakma işleminde gerekli olan havanın girmesini, kuyulara doldurulan taşlarla sağlanmış. Bazı çok kalın olan kül katmanlarında yanmış kemikler ve hediye parçaları bulunmuştur. Mezarların etrafında kırılmış kap parçaları (özellikle amphora parçaları) ve yenilebilir midyelerin kabukları⁴⁵⁸ bulunduğu için Lefkandi’de de adak töreninin yapıldığı anlaşılmaktadır. Rhodos Exochi’de⁴⁵⁹ de bu şekilde birincil kül mezarları bulunmaktadır, ama maalesef bu mezarlar 19. yy.ın başlarında talan edilmişlerdir. Jalyos ve Kamiros’da da toplam 148 tane yakma mezarı bulunmuştur. Bunlardan 47’si ne tarihlenebilmiş ne de hediye bulunmuştur. 45 tane mezar ise arkaik döneme tarihlenmiştir⁴⁶⁰. Mezarların hepsinde birincil yakma işlemi söz konusudur. Ölü yattığı yerde yakılmıştır. Kuyuların köşelerinde girinti izleri bulunmaktadır.

Primer yakma işleminde, Assos’da da olduğu gibi, hediyeler ölü yakılırken direkt ölünün yanına konulurdu ya da sonrada ateşe atılırdı. Bundan dolayı da mezar konteksinde görüleceği gibi seramiklerin yanık dereceleri farklılıklar göstermektedir⁴⁶¹. Genelde Kamiros’daki mezarlar ölünün ayakucuna dikilen bir taş ile belirtilmekteydi. Mezarların belirtilmesinde diğer bir olasılık ise Kamiros Papatislures 12 mezarında olduğu gibi⁴⁶² çapı 3 metre kalınlığında duvar halkasına sahip bir tümülüs ile belirtilmemiş olması ender durumlarda rastlanan ölülerin yaşının ve cinsiyetinin tespitini sağlayan Jolyos Nekropolündeki mezar 45 yakma mezarı Assos’takilere paralellik sunmaktadır. Burada defnedilen kadın zengin bir adamın ya karısı ya da kızı olmalı. Çok sayıda hediyelerin bulunması Rodos’a ait Lekythen figürleri ya da korintleştirilmiş, İtalya’dan gelmiş olabilecek seramikler gibi ithal kaplar bu adamın zengin bir tüccar olduğunu açıklayabilir. Mezarda bulunan ve başörtüsüyle bağlantısı olabilecek boncuklar nedeniyle, Sappho’nun

⁴⁵⁵ Hanfmann, 1983, s. 62 – 66.

⁴⁵⁶ Kerameikos, VI, 1 83, 105.

⁴⁵⁷ Young, 1939, s. 67 – 102.

⁴⁵⁸ Popham 1979, s. 215.

⁴⁵⁹ Johansen 1958, s. 5.

⁴⁶⁰ Gates 1979, s. 242.

⁴⁶¹ Gates 1979, s. 10.

⁴⁶² Gates 1979, Kat. Nr. 29.

değindiği gibi, bu bölgesel giysi Aolisli bir kadına işaret etmektedir. Belki de söz konusu kadın Sappho'nun çevresinden birisiydi.⁴⁶³

Amphora Mezarları: Bu mezarların tamamında Bucchero–sivri dipli Amphoralar ve yakılmamış çocuk cesetlerinin kalıntıları⁴⁶⁴ bulunmuştur. Ayrıca 1881–1882 yıllarında Amerikalıların yaptığı kazılarda da bu tip mezarlara rastlanıldığı bilinmektedir. Bu mezarlardan birinden ele geçen bir adet Korint Skyphos'u sayesinde mezar M.Ö. 500'e tarihlenmiştir⁴⁶⁵. Assos nekropolüne dönük yapılan çalışmalarda bu amphora tipi mezarların genelde M.Ö. 560–540 arasına tarihlenmesi kabul edilmektedir.

Bir başka amphora mezarda (Resim 47) (Pithos A VII GR 15) bir tane sırt üstü pozisyonunda iskelet ve hediye olarak ay şeklinde küpe ve bronzdan gerdan halkasına ait parça bulunmuştur. Kırılmış olan Pithos'da ayrıca, Klasik ve Helenistik dönemlere ve bunun yanı sıra Arkaik Döneme ait boyalı seramiklere de rastlanılmıştır. Ancak bunların hiçbirisi gömüye ait değildi. Pithos'un dışında da bir tane bronz plaka belki de bir sikke, Pithos'un içinde ise bir tane yüzük ve bir tabak parçası bulunmuştur. Bu Pithos'un ağzı büyük geniş gri bir leğen ile kapatılmıştı. Ağzının kapatılması için eski bir kap kullanılmış olabilir. Tabak parçası ise, daha öncesine ait ve kırılmış Pithos'un içine düşmüştür. Buna göre bu amphora mezarı biraz daha geç tarihe M.Ö. 6. yy. ikinci yarısına ait olmalıydı. Bu mezara paralel olarak Polychrono'da (Chalkidike) aynı şekilde amphoranın içinde bir çocuk gömüsü bulunmaktadır ve tek hediye olarak bir tane minyatür skyphos ele geçirilmiştir. Bu mezarda herhalde 4 – 5 yaşlarında bir erkek çocuk defnedilmiştir. Mezarda ayrıca iki tane Aryballos, iki tane güvercin lekythenleri, Lekythos olarak bir tane satyr, bir tane şeritli kapak, iki tane Skyphoi, bir tane Knick wand kasesi, iki tane ay şeklinde küpe, bir tane kuş resimli Lekan ve bir tane yanmış Skyphos ayağı bulunmuştur. Bu mezarda bir tanesi bir iki yaşlarında kız çocuğuna, bir tanesi de iki buçuk üç yaşlarında kız çocuğuna ait cesetler bulunmuştur (Resim 48). Bu zengin hediyeli mezarlar Kurtz ve Boardman'ın çocuk mezarları konusundaki görüşlerine ters düşmektedir. Kurtz ve Boardman genelde çocuk mezarlarına az hediye bırakıldığı görüşündeydiler⁴⁶⁶. Küpler içinde çocukların defnedilmesine Erken Tunç Çağı'nda Anadolu'nun değişik yerlerinde (Işık tepe)⁴⁶⁷ uygulanmaktaydı. Assos ile aynı döneme ait paralellikler Thera'da

⁴⁶³ Kottaboss taşı bir fahişeyi hatırlatmaktadır. Çünkü Kottaboss oyunu sadece Symposia'da oynanırdı ve erotik bir varyasyona sahipti. Vierneisel 1992, s. 272 – 275.

⁴⁶⁴ Bu konuda Antropolojik araştırmalar için Bkz. Wolska. 1993, s. 45.

⁴⁶⁵ Stupperich 1990, 16; Stupperich, 1992, s. 12.

⁴⁶⁶ Kurtz – Boardman, 1985, s. 247.

⁴⁶⁷ Alkım, 1976, ss. 42 – 46.

bulunmaktadır. Burada çocukların hediye olarak minyatür kaplar verilmiştir. Sonuç olarak yukarıda da ifade edildi gibi; Assos'da bulunan Amphora mezarları ve iki küçük pithos M.Ö. 560 ile 540'a tarihlenebilir.

Pithos Mezarlar: Assos'da arkaik döneme ait diğer bir gömü şekli 1989'dan 1994'e kadar yapılan kazılarda çıkarılan pithoslardır. Bunlara yukarıda değindiğimiz diğer pithoslar da eklenebilir. 4 tanesi 1988 yapılan kazıya yedi tanesi de önceden yapılmış Amerikalıların kazısına aittir⁴⁶⁸. Bu kazılarda tespit edilen bütün pithosların ağızları batı kapısı yönünde kuzeybatıdan güneydoğuya doğru düzenlenmişlerdir. Bazı pithoslar son derece büyük çaplı bir tahribata maruz kalmışlardır. Bu mezarlardan kimileri daha geç dönem mezarlarının yapımı nedeniyle tahrip olmuştur. Büyük bir tahribata uğramış pithos mezarlardan birinde ay şeklinde bir küpe, bir tane yüzük ve bir Aryballos parçası bulunmuştur. Bu parça teorik olarak mezarda adak olarak kırılan bir Aryballos'a ait olabilir. Ancak bu parçanın Pithos'a ait değil de, sadece içine düşmüş olması daha yakın bir olasılıktır. Bir diğer mezarda bir kadın terrakota figürüne ait olabilecek parçanın ile bir tane Bronz iğneye ait uç bulunmuştur.

Bir başka pithosta birbirine girmiş bir iskeletin yanı sıra sadece bir tane demir strigilis hediye olarak bulunmuştur. Burada da pithos'un üzerinde daha eski mezarlara ait olan çok sayıda arkaik seramik fragmanları bulunmuştur. Genelde Assos'daki Pithos'larda fazla hediye bulunmamıştır. Gerçekten zengin hediyelere sahip olan pithos mezar söz konusudur. Bu Pithos'da iki tane iskelet bulunmuştur. Birisi 1– 1.5 yaşlarında bir kız çocuğuna diğeri ise 10, yaşındaki bir erkek çocuğuna ait. Bu çifte gömüde iki tane aryballos, bir tane skyphos ve bir tane amphoriskos'un yanı sıra, yedi tane ay şeklinde küpe, dört tane ayak fibulası, dokuz tane yüzük, iki tane kol bileziği, en az üç tane levha fibulası, iki tane S şeklinde küpe, birçok inci, bir iğneye ait olabilecek dört tane fayans scarabe gibi çok sayıda takı bulunmuştur. Ayrıca hemen pithos'un yanında bir cenaze yemeğine işaret eden koyun kemikleri bulunmuştur. Bu mezar buluntularından yola çıkarak M.Ö. 540 ile 520'ye tarihlenebilir.

Ayrıca bir pithos'ta sırt üstü gömülen bir erkeğe ya bir at ya da bir eşek kafası hediye olarak verilmiştir. Bu at yada eşek kafatası uzaktan İskit Kurganlarını anımsatmaktadır. Kıbrıs Salamisde de arkaik döneme ait mezarlarda at iskeletlerine mezarların dromoslarında rastlanılmıştır. Aynı şekilde Histria mezarlarında at yada eşek

⁴⁶⁸ Clarke – Bacon – Koldewey, 1902 – 1921, ss. 221. 257, Plan 4; Stupperich 1992, s. 21 .

kafalarının mezar hediyesi olarak sunulduğunu görmekteyiz. Alexandrescu bu Histria mezarları ile Homer geleneği arasında bağlantı kurmuştur.

Genelde pithos mezarların hemen hepsinin ağızlarının kapalı olması içlerine başka toprakların dolmasını engellemek dışında ölülerin tekrar dışarı çıkmasını engellemek için de olmalıydı. Pithos gömü geleneğinin çok eskiye dayandığı bilinmektedir. Tunç Çağına tarihlenen Anadolu'da çok sayıda mezar bilinmektedir. Bu tür pithosların da hepsi ya bir sal taşı ile ya da başka bir kap ile kapatılmıştır. Bu dönem için de benzeri kaygıların olabileceği düşünülmektedir.

Antropolog Wolska, Assos pithoslarının çoğunu seramiklerden yola çıkarak M.Ö. 6. yy.ın⁴⁶⁹ ilk yarısına tarihlendirir. Wolska, bütün pithoslarda erkeklerin gömüldüğünden ve kadınların yakılmasının erkeklerden⁴⁷⁰ daha önceye dayandığını da ifade eder. O zaman şu soru ortaya çıkmaktadır; kadınlar nerede ve nasıl gömülmüştür? Çünkü başka türlü 6. yy.ın ikinci yarısında hiçbir kadın mezarına rastlanılmazdı. Olası bir çözüm, Assos'ta yapılan kazı kesitlerinde tesadüfen 20 tane pithosdan erkek ya da bazılarında tesadüfen kadın cesedi çıkmıştır. Her üç buluntunun pithos duvarında birer tane bronz sikke bulunmuştur, ancak her üçü de aşınmış durumdaydı. Bu sikkelerin gömülme esnasında ölünün üzerine kuyuya atılmış Charon kuruşu mu olduğu yoksa tesadüfen oraya gelmiş bir buluntu mu olduğu tespit edilememektedir. Eğer bu sikkeler mezara ait olmuş olsalardı, o zaman pithosların tarihlenmesi arkaik dönemin sonuna doğru yapılmalıydı. Çünkü arkaik dönemin bitiminden önce Assos'ta para basılmamıştır.

Sonuç olarak Assos nekropolündeki pithos mezarlar küp mezarların 6. yy.ın ortasını aşmadığından ve en erken lahitler geç arkaik ve erken klasik⁴⁷¹ döneme tarihlendiğinden, yola çıkılarak M.Ö. 6. yy.ın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir. Bu tarihleme çok az sayıda mezar hediyesine sahip pithosların yardımıyla da yapılabilir.

Geç Arkaik Lahitler: Burada sadece benzeri şekilde daha önce işlemiş olduğumuz eski mezarlardaki gibi içinde seramik kalıntılarına rastlanan lahitler ele alınacaktır (Resim 49). Genelde çok az sayıda lahitte bu durum söz konusudur. İlk önce içinde hediye olarak bir tane göbekli lekythos ve arkaik seramiklerine ait parçalar, kuş kasesinin kenar parçası ve aryballos parçası gibi bulunan lahit A VII GR 4'ü ele alacağız. Bu parçalar büyük olasılıkla tahrip olmuş bir mezara aitti ve bu mezarın içine düşmüştür. Buna karşın basit çizgilerle boyanmış göbekli lekythos ise, kolayca 5. yy.a tarihlenebilmektedir. A VII FR

⁴⁶⁹ Wolska, 1993, s. 79.

⁴⁷⁰ Wolska, 1993, s. 79.

⁴⁷¹ Stupperich 1990, s. 13; Stupperich, 1993, s. 23.

6'da ilk bakışta arkaik aryballoslarını anımsatan küçük bir Fayans – aryballosu bulunmuştur, ama bu da erken klasik döneme aittir. Diğer lahitler BVIII GF 3, CIX GR 13 ve CX GR 2'de tarihleme yapmak daha zor. B VIII GR 3'le bulunan bir aryballos yapılan karşılaştırmalarla orta korint dönemine tarihlenmesi gerekmektedir. Aynı yukarıda değindiğimiz pithos CX FR 18'deki gibi. Ancak hem çok uzun olan hem de Unguentarien^{*}leri anımsatan amphoriskos ve lekythos gibi buluntular 5. yy.a aittir. Lahit CIX GR 13'te bir tane erken aryballos ile birlikte bir tane attik siyah figürlü Lekythos ve içinde sarı bir maddenin bulunduğu belki kurumuş merhem olabilir, bir Bucchero – kasesi bulunmuştur.

Karşılaştırma parçalarına dayanarak geç döneme tarihlenmesi yapılan aryballoslar yanı sıra yukarıda ele aldığımız primer kül mezarı CIX GR 11'de mezara konulmadan önce bir jenerasyondan fazla kullanılmamış olan, 600 ile 580 arasına tarihlenen çok sayıda kap bulunmuştur. Bu primer kül mezarından çıkan aryballoslar kabul edilenden daha erkene ait olmalıdırlar. Elde edilen buluntulardaki bağlantılar nedeniyle aryballoslar, özellikle de 4 yaprak motifleri, kendi boyama teknikleriyle bir taraftan erken dönemde diğer taraftan da başka türlerle de uzun süre aynı anda üretilmesine devam edilmiştir.

Lahit CIX GR 13'de bulunan Bucchero kabının parçası bir aile mezarına işaret etmektedir. CIX GR 13'te bir tane Bucchero kapı, CX GR 1'de de bir tane güğüm (Nr. 652) bulunmuştur. CX GR 1 kesinlikle klasik döneme aittir⁴⁷². Bu döneme Bucchero – güğümünün şekli uymaktadır. Bunların dışında Lahitlerde iki tane Bucchero seramiğine ait küçük parça bulunmuştur (Nr. 560 – 569). Ancak bunlar gömüye ait değil de içine düşmüş parçalardır. CX GR 13'te bulunan Bucchero kapı daha eski bir pithos gömüsüne ait olabilirdi, ancak bu olanak dışı. Çünkü yukarıda ele aldığımız Guttas dışında fragmanların hepsi ta kapağına kadar eski amphora direkt gömü mezarına aitti. Hiçbir tane Bucchero seramiği bulunamamıştır. Lahit CX GR 13. 520 – 500'e tarihlenebilir⁴⁷³.

CX GR 2'de üç tane minyatür skyphos ile iki tane Krater – İskoi bulunmuştur. Bunlarla birlikte bir tane kase, üç terrakotla, iki tane cam alabastron ve bir tane cam amphoriskos, bir tane de Strigilis bulunmuştur. Bu tür minyatür skyphoslar 500'e kadar tarihlenebildikleri için tarihleme işleminde herhangi bir sorun yaşanmamıştır. Ancak bu gece minyatür skyphoslar ile daha eski olan minyatür skyphoslar arasında hiçbir farklılık bulunmamaktadır. Bu durumda belki aryballoslarda uzun süre aynı boyama stiliyle

⁴⁷² Stupperich, 1990, s. 15.

⁴⁷³ Stupperich, 1990, s. 16.

üretildikleri gibi bir açıklamaya başvurulabilir. CX GR 2, 540 – 520’ye tarihlenmiştir ve Assos’taki en erken Lahit gömülerinden birisini temsil etmektedir. Buluntular nedeniyle 5. yy.a tarihlenen⁴⁷⁴ diğer bir minyatür skyphos Lahit CX GR 7’de bulunmuştur.

Assos’da arkaik dönemde tarih (zaman) açısından da farklılıklar arz eden değişik gömü şekilleri mevcutmuş. Bu mezarlar arasında en ilginç ve diğerlerinden farklı olanı Assos’da yaşamış bir Rodoslunun CIX GR 11 kül mezarıdır. Bu zengin bir tüccarın karısının ya da kızının mezarı olması içinde bulunan ithal parçaları da açıklar. Kotlaboss oyunu sadece Symposia’da oynandığından ve bir erotizm varyasyonunu içerdiğinden⁴⁷⁵ Kotlaboss taşının* bir Hetäre olma olasılığı da var.

Sappho’nun değindiği π O ί τ κ ί λ η μ ί τ p α bu mezarda bulunan cam boncukların bir lidya başörtüsüyle bağlantı kurulması teorik açıdan bu gömünün Sapphos çevresinde yaşayan bir kıza ait olma olasılığını da getirmektedir. Ancak bunların hepsi sadece hipotezlerden ibarettir. Kül ya da kül mezarları gibi yakma mezarlarının gömme adetlerinde pek fazla farklılık yoktur. Her iki durumda da ölü merkezi bir yakma yerinde yakılır, daha sonra da gömülürdü. Cenaze törenlerinde birbirine benzer şekilde yapıldı. Antik dönemde cenaze töreni genelde bir ölünün gömüldüğü esnada bir üçüncü günden, bir de dokuzuncu günden sonra yapılmaktaydı⁴⁷⁶. Assos’daki kül ve küp gömü şekillerinin birbirinden çok farklı olmamalarından dolayı, burada homojen bir halk kitlesinin olduğunu söyleyebiliriz. Hatta yapılan en son araştırmalarda belirli bir gömü adeti ile belirli bir halk topluluğu arasında bağlantı kurulmasına şüpheyile bakılmaktadır.⁴⁷⁷

Lefkandi, Kerameikos ve Abdera arkaik Nekropollerinde direkt ve kül gömüleri bir arada bulunuyordu. Assos’ta bazen çok zengin hediyelerde verilerek çocuklar direkt gömülürdü. Kerameikos ve Atina’da da çocuklar küplerde direkt gömülüyordu⁴⁷⁸.

Gates’in Periode IV isimli yayınında Jalyssos ve Kamiros’da aryballoslar aniden ortadan kalkmaktadır. alabastronların, cam kapların ve aryballosların ve Korinth ithal kapların 6. yy.ın ortalarına doğru ortadan kalkmasının nedenini Gates döneminin beğenisinde görmektedir.⁴⁷⁹ Buna karşın Korinth ithal mallarının geç arkaik/erken klasik döneme kadar Assos’da var oldukları ispatlanmıştır. 6. yy.ın ortalarına doğru Rodos

⁴⁷⁴ Stupperich, 1992, s. 16.

⁴⁷⁵ Vierneisel 1992, s. 272 – 275.

⁴⁷⁶ Rohde, 1956, s. 112.

⁴⁷⁷ Seeher, 1993, s. 219 – 226.

⁴⁷⁸ Kerameikos VI 100.; Kerameikos VII 1 12, 1; 71, 3 – 4.

⁴⁷⁹ Gates 1979, ss. 287 – 289.

Jalyssos ve Kamiros'da direkt gömünün yetişkinlerde⁴⁸⁰ de geçerli olmaya başlaması doğrudur. Bu olay Yunanistan'da 6.yy.ın başlarında başlamıştı⁴⁸¹. Yunanistan'da, Lesbos'da da – Mytilenedeki⁴⁸² iki tane küp mezarının dışında – direkt gömü tercih edilmiştir. İstisnai durumlar Ritsona ve Eretria da vardı. Ritsona'da direkt gömünün yanı sıra 6. yy.a kadar uzanan kül gömüsü de vardı, ancak bunlar primer kül gömüleriydi.

Akraiphia'nın Boiotien arkaik Nekropolünde 6. ve 7. yy.larda sadece direkt gömü yapılmaktaydı⁴⁸³. Parosda kase ile hatla, bir tanesinde bronz bir kase ile kapatılmış⁴⁸⁴ boyunlu amphoralardan meydana gelen küp gömüleri bulunmuştur. Bu Paros mezarları duvarla çevrelenmiş küçük bir alanda bulunmaktadır. Bu mezarlara Herodot σήκν değindiği için Arge ve Opis'in mezarı ile ilişkilendirilmektedir.

Zaphiropolou, bu mezarları 7. yy.ın başına tarihlemiştir. Buna karşın Rizari (Chios'ta) arkaik Nekropolünde sadece direkt gömü kullanılmaktaydı⁴⁸⁵. 7. yy.ın başına ait sadece bir tane küp içinde kül gömüsüne rastlanmıştır, diğer kül mezarlarının hepsi geç 8. ve erken 6. yy ait primer kül⁴⁸⁶ mezarlarıdır. Kerameikos'daki küp gömüsünde ağız kurşunla kapatılmış olan üç tane bronz kazan bulunmuştu. Assos küp mezarlarla karşılaştırılabilir iki tane geometrik mezar bulunmaktadır. Bir tanesi Atina Agorasında⁴⁸⁷ bulunan göbekten kulplu amphora; diğer mezar ise, Kavouside (Kreta)⁴⁸⁸ bulunmuştur. Kavousi de bulunan mezar bir kase ile kapatılmış ve geometrik döneme tarihlenen bir amphoradır. Maalesef şu ana kadar Assos ile karşılaştırılabilir bu Anadolu bölgesine ait materyaller yayımlanmamıştır. Sadece Larisa Nekropolünden kesitler, Milet, Efes ve Samos üzerine yayımlar yapılmıştır. Görülen kadarıyla arkaik dönemden bu Anadolu sahilinde de baskın olan direkt gömüydü⁴⁸⁹. Sadece Neandria'da kül gömüsü yaygındı, ancak burada küller Pithosa, monoliste, levha (sal) lahit'e ya da tuğla mezarlarına gömülmekteydi⁴⁹⁰.

⁴⁸⁰ Gates 1979, ss. 287 – 289.

⁴⁸¹ Körte – Körte 1914, s. 138.

⁴⁸² Spencer, 1995, s. 269.

⁴⁸³ Andreiomenou, 1943, s. 103.

⁴⁸⁴ Zaphiropoulou, 1956, s. 103.

⁴⁸⁵ Lemos, 1986, s. 233.

⁴⁸⁶ Kerameikos VI, 1 75, 83. 105

⁴⁸⁷ Ober – Hedrick, 1993, s. 5 – 6.

⁴⁸⁸ Gesell – Preston – Coulson, 1995, s. 27 a – b.

⁴⁸⁹ Boehlau – Schefold, 1940, s. 109 – 112.

⁴⁹⁰ Koldewey, 1891, 14 – 18.

Milet geç arkaik Nekropolünde ve Efes geç arkaik Nekropolünde, sadece Lahitler içine gömü yapılmaktaydı⁴⁹¹. Efes'te lahit gömülerinin yanı sıra toprak kuyulara⁴⁹² basit, direkt gömü de yapılmaktaydı.

Myrina arkaik Nekropolü hakkında hemen hemen hiçbir şey bilinmemektedir. Genelde yenisi eski Nekropolü kapattığı düşünülmüştür. Ancak Myrina⁴⁹³ Nekropol alanında arkaik döneme ait kayda değer olmayan kalıntılar bulunmuştur. Aeolis'de birkaç tane daha Nekropole değinilmiştir. Örneğin; buluntuların Assosdakilerle⁴⁹⁴ büyük benzerlikler gösteren Thymbra⁴⁹⁵ ve Baltazzi Nemrut kalesine (Troas) yakın bir yerde ortaya çıkartılan Nekropoller gibi. Aigai, Gryneion ve Pitane Nekropollerine de değinilmiştir.⁴⁹⁶ Ancak bütün bu nekropollerin mezar şekillerine dair fazla bilgi verilmemiştir. Gryneion'da ve Aigai'de gömü şekli klasik yada Helen dönemine ait Lahitlerdi. Aynı şekilde Phokaia Nekropolüne değinilmiş ancak bugüne kadar yayımlanamamıştır.⁴⁹⁷ Ainos şehrinde bulunan bir arkaik Nekropolünden de bahsedilmiştir. Assos pithos gömülerine paralellik sunan Trakya bölgesine de değinilmesi gerekiyor. Mende'deki 177 Pithos gömüsünden çıkarılan, 8. yy.dan 6.yy.a kadar uzanan seramikler Vokotopoulou ve Moschonesite'nin Larisa, Pitane ya da Samos ile bağlantı kurmasına neden olmaktadır.⁴⁹⁸ Vokotopoulou, Polychrono arkaik Nekropolünde bulunan seramiklerle Aeol seramikleri arasında bir ilişkinin bulunduğunu düşünmektedir. Ancak, Polychrono'ya ait olan boyalı üstten kulplu amphoralarla Assos'dakiler⁴⁹⁹ arasında farklılıklar bulunmaktadır. Trakya bölgesiyle olan bu bağlantı ve hediye olarak at kafasının verilmesi, Histeria ile paralellikler göstermektedir. Bu da Assos'un güney İyonyadan ziyade kuzeyi ve batısıyla ilişkisi olduğunu göstermektedir. Bu ilişki kendisini şimdiye kadar İyonya da bulunmayan seramiklerde de göstermiştir. Makedon – Trakya bölgesiyle bir bağlantısının bulunduğunu, üstten kulplu amphoralarla da benzerlikleri bulunan üstten kapatılmış olan Palaio Gynaikastro'daki küp mezarları da göstermektedir.

Şimdiye kadar görünen o ki Assos'taki küp gömüleri ve pithos gömüleri konusunda Makedonya ve Trakya'nın etkisi olmuştur. Akurgal'da bulunan seramiklernedeniyle Makedonya ve Trakya ile bir bağlantının bulunduğunu düşünmektedir. Drews'da frig

⁴⁹¹ Müler – Wiener – Göcksel – Graeve 1988, ss. 253 – 267.

⁴⁹² Langmann 1967, ss. 104 – 123.

⁴⁹³ Pttier – Reinach 1888, 56 – 57 Taf. 51.

⁴⁹⁴ Sayce, 1880, s. 78.

⁴⁹⁵ Reinach, 1886, s. 163.

⁴⁹⁶ Reinach 1883, 1, 362.

⁴⁹⁷ Akurgal 1956, s. 9.

⁴⁹⁸ Vokotopoulou – Moschonesiote 1993, s. 417.

⁴⁹⁹ Vokotopoulou 1940, s. 20.

Buccherio – seramikleriyle Troia, Makedonya ve Trakya seramikleri arasında bir bağlantının olduğunu tespit etmiştir⁵⁰⁰.

Troas'ın kuzeyinde pithos gömüsünün yaygın olduğu görülmüştür. Son yüzyılın sonuna doğru Brunton, Dardanos'da⁵⁰¹ pithoslar bulmuştur. Newton'da Calvert'in Sigeion'nun doğusunda Rhoiteion'da yaptığı kazıda⁵⁰² bunları görmüştür. Calvert'in kendisi de Hanay Tepe'de⁵⁰³ Pithos mezarlarını kaydetmişlerdir. Özellikle Virchowda başka Pithos gömüleri not alınmıştır⁵⁰⁴.

Assos'da arkaik Nekropoller üzerine yapılan araştırmalar sonucunda bazı yerlerde çıkan zengin hediyeler nedeniyle yeni bilgiler elde edilmiştir. İlk önce Nekropollerin incelenmesiyle orada bulunan seramiklerin tipleri diğer buluntuların tek tek sonucu özetlenecektir.

Kuş kaselerinin incelenmesinde Assos örnekleri için Coldstream'ın yaptığı kronolojiden daha geç bir tarihleme yapılabilmiştir. Çünkü Assos'da neredeyse sadece üçte bir bölümünün alt kısmının siyaha boyanmış olan kuş kaseleri bulunmuştur. Bu kaselerin boyanmasında hem geç öğeler hem de daha geç seramiklerle bir arada bulunmuştur. Bunun için de daha geç bir döneme tarihleme yapılabilmiştir. Meanderli skyphoslar şimdiye kadar az orta çıkmış ve menşei tartışmalı olan bir türdür. Assos Meanderli skyphosların bulunmasıyla bu kaseleri bir kuzey ion atölyesinin bulunduğu olasılığı artmaktadır. Assos'daki kaselerin attik kaselerinin öncüleri oldukları düşünülebilir. Çünkü şekil açısından attik kaselerine uymaktadır. Ancak daha eskidir. Tabaklar değişik gruplara ayrılmaktaydı. Bu tabakların büyük bir bölümü Histria ya da Tell sukas tabaklarıyla bariz benzerlikler göstermekteydi. Önceden aeolia bölgesiyle birçok kere ilişkilendirilmesine rağmen bugün halen Rodos'a ait olduğu söyleniyor. Assos'un batı kapısı nekropolünde bulunan çok sayıda bu türden tabak dolayısıyla aeolia bölgesinde hatta Assos bölgesinde bir üretim yerinin olma olasılığı artmaktadır. Ancak bu türden meander kancalı tabaklara birçok yerde rastlanmıştır. Bu da bunların değişik yerlerde ya da aynı zamanda üretildikleri göstermektedir. Rodos'da bu türden tabak bulunamadığı için, bunların "Aeolia" olarak tanımlanması akla geliyor.

⁵⁰⁰ Drews 1993, ss. 9 – 26.

⁵⁰¹ Walters 1905, s. 153.

⁵⁰² Newton, 1865, s. 133.

⁵⁰³ Calvert, 1859, s. 2.

⁵⁰⁴ Vichow, 1885, s. 81.

Boyalı Lekanai ve minyatür krateriskoilerin araştırılmasında tam yerini tespit edememekle birlikte ayol – attik olarak tanımlanan bir imalathanenin varlığı tespit edilememiştir. Bu imalathane (Atölye) boyamaları açısından “Kuğu Ressamının) gurubuna benzemektedir. Ancak kullanıldığı toprak attik kaplarından farklı.

Kapalı ve boyanmış olan kabın araştırılmasında Ayolada kendine ait bir stilin olduğu bir üretim yerinin araştırılmasının gerekli olduğunu göstermiştir. Bu özellikle üstten kulplu amphoranın gerekli olduğunu göstermiştir. Bu özellikle üstten kulplu amphoranın yerel “Wild, Goat Style” inde fark edilmiştir. Bu Wild Goat stiliyle direkt bir karşılaştırma yapabileceğiniz bir parça bulunmamaktadır. Hatta Larisa ve Hermos’da çıkan parçalar bile fark yoktur. Korint seramiklerinin kazılarında, özellikle dört yaprak motifli ve hatta şeritli amphoraların peş peşe devam etmediği uzun süre eş zamanlı üretildiği ortaya çıkmıştır. Bir Aryballos’un Berlin F 1060’ın ressamına ait olduğu tespit edilmiştir. Assos’daki buluntu durumu korint seramiği ithalinin erken 5. yy.a kadar tarihlenmesine izin vermemiştir.

Assos’da korintleşmiş kaplar arasında İtalo – korint parçası olarak tanımlanabilen kapların bulunması seramiğin sadece doğudan batıya doğru değiş tokuş yapılmadığını tersinin de gerçekleştiğini göstermektedir. Boyalı seramiklerin tarihlenebilmesi arkaik Bucchero seramiklerinin kronolojik olarak daha iyi sıralanmasını ve buluntuların çokluğu da Bucchero seramiklerinin tiplere göre sınıflandırılmasını sağlamıştır. Assos batı kapısı Nekropolünde çıkarılan Bucchero seramikleri 7. yy.ın ikinci yarısından 6. yy.ın ilk yarısına kadar kullanılmıştır. Bu kaplar bu tarihten sonra Assos batı kapısı Nekropolünde tek tük kullanılmıştır. Assos Bucchero seramikleri geri kalmış şekillere sahipti, hatta bazılarının ki bronz çağına aitti. Ancak Bucchero seramiğinin şekil demeti arasında Lesbos’daki kaplarla benzerlikleri olanlarda tespit edilmiştir. Bucchero seramiğinin önemli bir bölümü de üretim tekniğidir. Bu konuda Bucchero seramiğinin parlatılmasında sert bir nesneye ihtiyacın olmadığı tespit edilmiştir.

Seramik konusunun sonunda Assos batı kapısı Nekropolünde başka ne tür boyalı, arkaik seramiklerinin bulunduğu sıralamak istiyoruz; Bir lakon kasesi, bir tane frig güğümü, chiot kupası, az sayıda tabak ve tahminen Rhodosa ait olan Lekyten fragmanları bulunmuştur. Assos batı kapısı Nekropolünün araştırılmasında şu ortaya çıkmıştır; Assos’un iyonya ile hemen hemen hiçbir ticari bağlantısının bulunmaması, bu durum samosa ait kapların bulunmamasını da açıklıyor. Assos seramiğiyle karşılaştırılabilecek parçaların Karadeniz’de bulunup da güneyin Milet, Efes ve Samos gibi büyük merkezlerde

bulunmaması. Assos batı kapısı Nekropolünde seramiğin başlangıcı 7. yy.ın ikinci yarısından daha erkene konulamamıştır. Zaten şimdiye kadar elde edilen buluntularda Assos'un daha erken kurulmadığını göstermektedir. Ancak bunun yapılacak kazılarda daha eski buluntular çıkarsa değişme olasılığı var.

Basit takılar ve bezemesiz kapların tarihlenmesi, buluntu konteksi nedeniyle, sadece karşılaştırma yapılarak tarihleme yapılmasından daha kolay olmuştur. Bu buluntularda en ilginç nokta, eğer antropologların yorumu doğru ise, erkeklerin küpe takmasıdır. Assos'da bulunan ayaklı gözlük şeklindeki Fibula Gravisca eli Puglia'daki parçadan daha genç.

Mezar tiplerinin araştırılmasını dönem dönem gömü şekillerinin farklı olduğunu göstermiştir. Kül ve küp mezarlarının ikisi de 7. yy.ın ikinci yarısıyla 6. yy.ın ilk yarısına aittir, ancak kül mezarların çoğu küp mezarlardan daha eskidir. Kül mezarı, ölünün külü ve yakılan birkaç parça hediye toprak bir kuyuya gömülüp üste de küçük bir toprak yığınıyla kapatılırdı. Ölü külünün üstüne ters olarak kapatılan iki tane tabak kül ile küp mezar arasında bir ilişkinin bulunduğunu göstermektedir. Boyalı güğümlerden, amphoralardan ya da Bucchero kaplarından oluşabilen küp mezarlarının üstü tabak, kase ya da bir bronz kase ile kapatılmaktaydı. Küp mezarları toprak üstünden bir Stel ile işaretleniyordu, bazılarında situ şeklinde bir taş kapak ile. Batı kapısı Nekropolünün küp mezarları sistem bir şekilde tek sıra halinde gömülmüştü.

Kül ve küp mezarları için gerekli olan merkezi yakma ve gömü töreni 1989'dan sonra tespit edilmiştir. 7. yy.a ait çocuk gömü şekli taş kasa mezarlardı, daha sonrakiler 560 ve 6. yy.ın ikinci yarısında ise Amphora ve Pithoslardı. Genelde çocuklara yetişkinlerden daha fazla hediye verilirdi. Ancak 6. yy.ın ortasına doğru yetişkinler için direkt gömü gerçekleştirilmiştir. Bu da genelde az hediye bulunan Pithoi'larda gerçekleştirilmiştir. Kül gömüsünden Pithoi gömüsüne geçiş Lidya krallığının sona ermesi tarihiyle denk düşmektedir, ancak bu iki olayın birbiriyle bir bağlantısı olduğunu göstermez.

Pithos gömüleri sırasında da mezar başında adak töreni yapıldığını cenaze yemeğine ait hayvan kemikleri göstermektedir. CIXGR 17 ve CIX GR 20'den oluşan ve CIX GR II ile tanımlanan mezar özel bir durum arz etmektedir. Bu mezar Assos'daki diğer bütün mezarlardan farklıdır. Çünkü burada söz konusu olan Assos'daki normal gömü şekli olan kül ya da küp mezarı değildir. Bu, içinde 17 – 20 yaşlarında bir kızın yattığı bir primer kül mezarıdır. Bu mezarın farklı olmasının nedeni 200 parça hediye bulunması ve

tam bir tarihleme imkanı sağlaması başka mezarlar içinde. Bu primer kül mezarı 600 ile 580 arasında tarihlenmiştir. Cenaze töreni hemen yakma işleminin yapıldığı yerde yapılarak hediyeler ateşe atılmıştır.

Bu hediyeler içinde en ilginç olanı Sappho'nun olarak tanımlandığı, başörtüsüyle ilgisi olabilecek boncuklu başörtüsüdür. Bununla literatür açısından o döneme 600'e ait bir yerel giysi arkeoloji tarafından ortaya çıkarılmıştır. Bu mezarda her kim yatmakta ise, çok ileri gelen bir ailenin üyesi olmalıdır.

3.7. ANTANDROS

İda Dağı'nın (Kaz Dağı) güney eteğinde, Edremit Körfezinin kuzey kıyısında⁵⁰⁵, Altınoluk İlçesi sınırları içinde bulunan Antandros Nekropolü Arkaik Dönemden Bizans Dönemi'ne kadar oldukça zengin buluntu veren bir merkezdir.

İlçe merkezinde 1990 ların başlarında başlayan yazlık şehirleşme inşaatları sırasında bazı mezarlara rastlanır. Bunun üzerine 1991- 95 yılları arasında Bursa Arkeoloji Müzesi tarafından nekropolde kazılara başlanır. 2000 Yılında ise, G. Polat tarafından kentte yüzey araştırmaları başlatılarak 2001 yılından itibaren sistemli kazılara dönüşür.

Yapılan çalışmalara göre, Bölgedeki, Assos, Tendos ve Parion, gibi nekropollerle yakın benzerlikler içerdiği görülmektedir.

Mezar türleri:

- 1.Lahit mezarlar
2. Kremasyon mezarlar
3. Pitos mezarlar
4. Kiremit levha plakalı mezarlar
5. Doğrudan toprağa gömü
6. Kayrak taş örgülü mezarlar
7. Silindirik formlu pişmiş toprak mezar olmak üzere gruplandırılmışlardır⁵⁰⁶.

Lahit mezarlar: pişmiş toprak ve taş lahitler olmak üzere iki gruptur.

⁵⁰⁵ Sevin, 2001, s. 70.

⁵⁰⁶ Özeren- Ünal- Üner 1996, 161 vdd. Bu mezar türleri 1995 kurtarma kazıları sonrasında tespit edilmiştir. 2002 yılından günümüze kadar nekropolün kazısı devam ettiğinden bu kazı dönemlerinde de yine aynı tip mezarlar açığa çıkarılmaktadır.

Pişmiş toprak lahitler⁵⁰⁷ ilk olarak M.Ö.. 7. yy ikinci yarısından sonra Klazomenai’ de üretilmeye başlanır. Antandros nekropolünde 6 adet pişmiş toprak lahit ortaya çıkarılmıştır⁵⁰⁸ (Resim 50-51).

Monastrika adı verilen grup, dikdörtgen formu, uzun ve kısa pervazları yaklaşık eşit genişlikte, dalgalı çizgiler ve meander motifi ile basit şekilde bezelidirler⁵⁰⁹.

Kanonik Klazomenai lahit formu ise, daha çok trapezoidal formu ayak ve başucu pervazları yan kenar pervazlara göre daha geniş tutulmuş olup aynı zamanda daha zengin bezeli lahitlerdir⁵¹⁰.

Antandros nekropolünde 1991, 1995 ve 2001 yıllarındaki kurtarma kazıları sırasında 6 adet pişmiş toprak lahit bulunmuştur, ele geçen bu lahitlere Troas’ Bölgesindeki diğer nekropollerde Dardanos’ daki 1 örneğin dışında henüz rastlanmamıştır. Burada ele geçirilen Klazomenai türü lahitler (Res.84) Antandros üretimi olmayıp büyük olasılıkla ithaldir. Ayrıca bölgede bu güne kadar bu türden lahit bulunmamıştır. 2001 yılında ortaya çıkarılan 30 numaralı lahit sonradan restorasyonu ve konservasyonu yapılarak “albertinum Grubu” na dahil olduğu tespit edilmiştir⁵¹¹.

Taş lahitlerinde podyumlu, istinat duvarlı ve istinat duvarsız olmak üzere 3 alt grubu vardır (Resim 52-56).

Lahit mezarların hepsi doğu- batı yönünde toprağa yerleştirilmiş, cesetler ise, baş doğuya, ayak batıya gelecek şekilde sırt üstü yatırılmışlardır. M.Ö.. Erken 5. yy. ile M.Ö.. 4. yy 3 çeyreğin arasına tarihlendirilmişlerdir. Mezar buluntuları arasında kantharos, skyphos, stemles, parfüm şişeleri, pişmiş toprak figürinler ve ölen kişinin cinsiyetine göre strigilis ya da ayna gibi buluntular ele geçmiştir⁵¹².

Bazı lahit mezarlarda bir lahit içine aynı dönemde iki gömünün yapılmış olduğu görülmüştür⁵¹³. 36 numaralı lahitte iki iskelet üst üste ele geçirilmiştir.

⁵⁰⁷ Pişmiş toprak lahitlerin kökeni Mısır’ dayanmaktadır. Mısır inanışlarına göre ölen kişinin ruhunun yeniden dirilebilmesi için bir bedene ihtiyacı vardır, mumyalama geleneği de bu düşünceden ortaya çıkmıştır. Ancak yine de mumyalama cesedi tam anlamıyla korumaya yetmediğinden koruyucu bir görevi olan lahit yapma ve cesedi lahdin içinde koruma fikri ortaya çıkmıştır. Lahit geleneğinin Anadolu’ya gelişi de Mısır’lılardan kaynaklanmaktadır. Herodotos’un bildirdiğine göre, I. Psammetikos diğer mısır kralları tarafından sürgüne gönderilince Anadolu ya gelir. Dolayısıyla Mısırla- Anadolu arasında kültürel ilişkiler başlamış olur. Lahit geleneğinin Anadolu’ya gelmesi de bu dönemlere kadar uzanır. Bkz. Herodotos, II, 152.

⁵⁰⁸ Yağız 2003, s. 26.

⁵⁰⁹ Yağız 2003, s. 26.

⁵¹⁰ Yağız 2003, s. 26.

⁵¹¹ Polat- Polat, 2005, s. 99.

⁵¹² Yağız, 2003, s. 34.

⁵¹³ Polat, 2003, s. 26.

Kremasyon Mezarlar: 45 ve 76 numaralı örnekler Arkaik Dönemi en iyi yansıtan örneklerdir. Her iki mezarda da urne kabı olarak omuzdan kulplu bir amphora kullanılmıştır. 45 numaralı mezarın içinden 1 adet tam olarak korunmuş M.Ö.. 6 yy' a tarihli korinth alabastronu bulunmuştur.

Antandros nekropolü kremasyon mezarları M.Ö.. 6. yy dan 2.yyla kadar tarihlendirilmektedirler. Nekropol alanı dışında yakılıp kül ve kemiklerin urneniniğine konularak nekropol alanına gömüldüğü gibi nekropol alanı içinde yakılıp yine buraya gömülmüş olan örnekler vardır. Ayrıca, yine nekropol alanında yakıldıktan sonra hemen olduğu yerde etrafının taşlarla çevrilerek üzerini torakla örtülmesiyle oluşturula kremasyon mezar örnekleri vardır. Bu mezarlarıda üstü taşlarla çevrilerek mezarın yeri işaretlenmiştir⁵¹⁴.

Pitos/ Küp Mezarlar: Diğer bölgelerde olduğu gibi Batı Anadolu'da da İlk Tunç Çağın başlarından itibaren kullanılan bu tür mezar geleneği M.Ö..1.bin yıllarında da devam etmiştir. Antandros Nekropolünde de ölen kişinin boyuyla orantılı olarak çeşitli boyutlarda küp mezarlar bulunmuştur(Res.75)⁵¹⁵. Cesetler baş kısmı pitosun ağzına doğru gelecek şekilde dolayısıyla ayak pitosun dibine doğru v yerleştirildikten sonra pitosun ağzı doğuya gelecek şekilde yerleştirilmiştir⁵¹⁶.

Antandros Nekropolündeki pitoslar genel olarak doğu batı doğrultusunda toprağa yatay olarak yerleştirilmişlerdir. Pitosların ağızları yassı birer taş ya da kiremit ve kiremit parçalarıyla kapatılmışlardır. İçlerine mezar hediyesi bırakıldığı gibi hediyeler pitosun yanına da bırakılmışlardır. Erken dönem pitoslarda etrafında mimari bir düzenleme yokken geç dönem örneklerinde ise, etrafı taşlarla çevrili bir şekilde gömülmüşlerdir. İlk örnekleri, M.Ö.. 7 yy'ın ikinci yarısına tarihlenen bu tür mezarlar aynı zamanda nekropolün en erken mezarları arasındadırlar. M.Ö.. 4 yy ve Helenistik döneme tarihlenen pitos mezarlarda geleneğin mezarlık kullanıldıkça devam ettiğini göstermektedir.

Amphora Mezarlar: İşlev olarak erken dönemin çömlek mezarlarıyla aynı durumdadırlar. Genelde günlük kullanıp kaplarıdırlar. Ayrıca gömü için özel bir üretimleri olmadığı anlaşılmaktadır. Antandros Nekropolünde bol miktarda amphora mezar ele geçmiştir.

⁵¹⁴ Yağız, 2003, s. 57.

⁵¹⁵ Yağız, 2003, s. 34.

⁵¹⁶ Yağız, 2003, s. 34.

Kazıcıları tarafından 79, 83, 56, 81 gibi numaralarla adlandırılan bu mezar türlerinin⁵¹⁷ ortak özellikleri: hepsi doğu- batı doğrultusundadır, mezar çukurunun içine yatay olarak yerleştirilmişler ve ağızları yassı bir taş ya da kiremitle kapatılmıştır. Ayrıca bu tür mezarların cenin ve bebekler için kullanıldıkları anlaşılmıştır. M.Ö.. 4. yy içlerine tarihlendirilen⁵¹⁸ bu mezarlarda herhangi bir mezar hediyesi bulunmamıştır. Tarihlemeler ise, ancak kap formuna göre yapılabilmektedir.

Sanduka mezarlar: Sanduka mezarlar da MÖ 2. bin de Anadolu'da sıkça görülen mezar türleri arasındadırlar. Ana toprağa kazılan mezar çukurunun etrafının taş, tuğla ya da sıkıştırılmış toprak levhalarla örülmesi ve üst yapısının ise, çatı kiremit, doğal taş plakalarla kapatılmaktadır (Resim 57-59). Bu mezar türü de erken dönemden itibaren kullanılmaktadır. Batı Anadolu'da ise, Baklatepede Erken Tunç Çağ I Dönemine ait 6 adet taş sanduka mezar ortaya çıkarılmış olup yan taraflarının yassı taşlarla oluşturulduğu gözlenmiştir⁵¹⁹. Ayrıca, Panaztepe ve Beşiktepe'de taş sandık mezarlar bulunmaktadır⁵²⁰. Bunlar da iri yassı taşların mezar çukurunun duvarlarına dik olarak dizilmesiyle oluşturulmuşlardır. 2001 ve 2002 yılı kazılarında iki adet bulunmuştur. Bu örnekler nekropolün en geç örnekleri arasındadır (Resim 60-61). Taş sandık mezar Roma (MS 2. yy.), tuğla örgülü olan mezar ise, Bizans Dönemine tarihlenmektedir⁵²¹. Taş sanduka mezarda ceset baş batıya gelecek şekilde yerleştirilmiştir. Bu yönüyle baş batıya yönlendirilmiş olan tek örnektir.

Basit toprak Mezar: 2001/ 2002 kazılarında yalnızca 1 örnekle temsil edilen basit toprak mezar toprağa doğu- batı doğrultusunda yerleştirilmiştir. Cesedin başı 29 numaralı pitos mezarın dip kısmına yerleştirilmiştir. 29 numaralı pitosun tarihi M.Ö.. 4. yy olduğu göz önüne alındığında bu tarihten sonraki bir tarihe ait olmalıdır.

Antandros Nekropolü genel hatlarıyla Troas bölgesindeki diğer nekropoller ile yakın benzerlikler taşımaktadır. Özellikle Assos⁵²², Tenedos⁵²³, Dardanos ve Parion Nekropolleri ile olan benzerlikleri hem bölgesel benzerlikler hem de tarihsel dönem olarak aynı geleneklerin uygulandığı özellikler taşımaktadır.

⁵¹⁷ Yağız, 2003, s. 40.

⁵¹⁸ Yağız, 2003, s. 43.

⁵¹⁹ Erkanal- Öztürk, 1999, s. 29.

⁵²⁰ Akyurt, 1998, s. 108.

⁵²¹ Yağız, 2003, s. 58.

⁵²² Serdaroğlu, 1990, s. 43- 51.

⁵²³ Özkan, 1990, s. 1-9.

Nekropolde kazılar halen devam etmektedir. Ancak bundan sonraki kazı dönemlerinde de bugüne kadar olduğundan farklı mezar ve ölü gömme gelenekleri ortaya çıkması beklenmemektedir. Dolayısıyla yukarıda sayılan mezar türleri Antandros nekropolünün genel karakterini oluşturmaktadır.

3.8. PARİON

Parion'un Güney Nekropolü kentin güney kapısı ve doğusundaki tepeler arasında, küçük bir vadi içerisinde, güneye ve batıya doğru sert bir eğimle alçalmaktadır. Nekropolün bulunduğu alandaki sert eğimden dolayı mezarlar yamaç üzerine açılan küçük çukurlara yerleştirilmişlerdir ve mezarlarda bir yön birliği de bulunmamaktadır. Dolayısıyla alandaki tabaka belirleme çalışmalarında derinlik saptaması istenilen sonucu vermez.

Bu alanda 2004 yılında yapılmak istenilen okul inşaatı için açılan temel çalışmaları sırasında kaldırılan hafriyatla alandaki Geç Roma ve Bizans tabakaları tamamen ortadan kaldırılmıştır. 2005–2006 yıllarında yapılan çalışmalarda birçoğu üst üste gelerek birbirini tahrip etmiş vaziyette, çok sayıda mezar ortaya çıkarılmıştır (Resim 62). Bu yoğunluktan anlaşıldığına göre, uzun yıllar boyunca bu alan nekropol olarak kullanılmıştır⁵²⁴.

2005 ve 2006 sezonu çalışmaları sonucu Güney Nekropolü'nde Anıt Mezar, Lahit Mezar, Tabanı Tuğla Döşeli Taş Örgü Mezar, Taş Sandık Mezar, Semerdam Kiremit Mezar, Basit Toprak Mezar, Ahşap Tabut Mezar, Urne Mezar, Pithos Mezar şeklinde adlandırılan 9 temel tipte 92 adet mezar ortaya çıkarılmıştır.

Parion Güney Nekropolü'nde bugüne kadar ortaya çıkarılan mezarlar ve bu mezarlara ait bulgular ışığında, küçük ayrıntılar da farklılıklar olsa da, kentte başlıca iki gömü geleneğinin uygulandığı anlaşılmıştır.

Kremasyon Gömü: Parion Güney Nekropolü'nde ortaya çıkarılan gömü çukurları mezarların içerisinde ele geçen buluntulara dayanarak Semerdam Kiremit Mezarların büyük çoğunluğunda ve Urne Mezarlarda hem *birincil* hem de *ikincil kremasyon*⁵²⁵, un uygulandığı anlaşılmıştır. Dusenbery'nin⁵²⁶ Samothrace Nekropolü'nde bulunan Roma Dönemine ait urne mezarlarda belirttiği gibi kemiklerin tamamen kül olmamış halde ele

⁵²⁴ Başaran - Tavukçu - Aydın Tavukçu - Ful - Temür 2006, 6-16; Aydın Tavukçu 2007, 21,22.

⁵²⁵ İkincil Kremasyon: Cesedin, nekropol alanı ya da mezar dışında yakılması olarak tanımlanır. Ceset yakıldıktan sonra geriye kalan parçalar özenle toplanır ve bir urne (=kül kabı) içerisine doldurulurdu. Daha sonra bu urne, nekropol alanı içerisinde açılan daha sığ ve küçük bir çukur içerisine gömülürdü.

⁵²⁶ Dusenbery 1998, s. 22.

geçmesinden dolayı kiremit mezarlardan, kremasyon gömünün uygulandığı mezarlarda uygulanan gömü işlemleri kremasyon gömülerde uygulanan ritüallerden ziyade inhumasyon gömü ritüallerine daha yakındır.

Parion'daki Semerdam Kiremit Mezarlarda uygulanan *birincil kremasyon*⁵²⁷ şu şekilde olmalıdır. Nekropol alanı içerisinde yaklaşık 200x90 cm. ölçülerinde, yanma işlemi sırasında sirkülasyonu sağlamak amacıyla tabana doğru daralır biçimde açılan çukur içerisine, önce yanmayı sağlayacak kalın ağaç dalları ya da kütükler sonra tutuşmayı kolaylaştıracak çalı çırpı yerleştirilirdi. Daha sonra bu odun yığını üzerine ceset yatırılırdı. Bu çukur içerisinde ceset yakıldıktan sonra küller mezarın ortasına doğru toplanır, ölü hediyeleri bırakılır ve semerdam oluşturacak şekilde kiremitlerle kapatıldıktan sonra gömü çukuru tekrar önceden kazılan toprakla doldurulurdu. Bu mezarlarda *birincil kremasyon* yapıldığının kesin kanıtı olarak gömü çukurlarının kenar kısımlarında yaklaşık 5cm. kalınlığında yanık toprak katmanı izine ve mezar tabanlarında çapları yaklaşık 5-10cm. olan yanık kütük kalıntılarına rastlanmıştır.

Urne Mezarlarda uygulanan *ikincil kremasyon*'da ise nekropol alanı içerisinde belirlenen yakma-kremasyon alanlarında ceset yakıldıktan sonra arta kalan küller ve kemikler toplanarak bir urne kabı içerisine konulmakta ve bu urne kabı nekropol alanında açılan çukur içerisine yerleştirilip üzeri toprakla örtülmektedir. Nekropolün E3c açmasında ve E4a-E4c açmaları arasında yer alan kremasyon alanları, bu işlem için kullanılmış olmalıdır. Özellikle taş sandık mezarların kuzeybatısında yer alan 220x100x20 cm. ölçülerindeki yanık tabakası, bu kısmın kremasyon alanı olduğunu göstermektedir. Buradaki odunlar Myson Ressamı'nın kırmızı figür tekniğinde yaptığı bir karınlı amphora⁵²⁸ üzerindeki Kroisos'un yakılması sahnesindeki gibi ızgara sistemde yerleştirilmiştir. Ayrıca urne çukurlarında yakma işleminin gerçekleştirildiğini gösterir nitelikte izlerin bulunmayışı da *ikincil kremasyon*'un belli bir alanda yapıldığını ispatlar niteliktedir.

Inhumasyon Gömü: Nekropolde uygulanan inhumasyon gömü örnekleri Hellenistik Dönemden Roma Dönemine dek yayılım gösterir. Hellenistik Dönem'e ait inhumasyon gömünün uygulandığı Taş Sandık Mezarlarda ve Roma Dönemine ait Semerdam Kiremit, Ahşap Tabut ve Basit Toprak Mezarlarda görülen inhumasyon gömülerde ceset sırtüstü ve

⁵²⁷ Birincil Kremasyon: Cesedin, nekropol alanında kendi mezar çukuru içerisinde yakılarak aynı gömü çukurunda kremasyon kalıntılarının üzerinin herhangi bir kapama elemanı ile kapatılması ya da toplanan kalıntıların bir urne (kül kabı) içerisine doldurularak aynı gömü çukuruna gömülmesi olarak tanımlanan kremasyon türüdür.

⁵²⁸ Boardman, 2002, Res. 171.

kolları iki yana uzatılmış vaziyette yatırılmıştır. Ancak, Düz Semerdam Kiremit Mezarlardan M12’de ceset sol yanı üzerine ve yarı hocker vaziyette yerleştirilmiştir.

Roma Döneminde kremasyon gömü yoğunluğu gösteren nekropolde aynı dönemde inhumasyon gömü örneklerinin de görülmesi sosyal yapıdaki çeşitlilikten mi yoksa inhumasyonun daha ekonomik olmasından mı kaynaklandığı kesin olarak bilinmemektedir. Gömme biçimlerindeki bu farklılıkları kimileri “moda” kavramı ile açıklamaya çalışırken⁵²⁹, kimileri de dinsel inanışlardaki değişimin işareti olarak belirli bir kültürel farklılaşmayı vurgulamaktadır⁵³⁰.

Mezar Tipleri: Parion’da 2005 yılından bu yana sürdürülen biliM.S.el kazı çalışmaları sonucunda Hellenistik Dönemden Roma Dönemine kadar çok farklı tiplerde gömü yapıldığı izlenen Güney Nekropol’de uygulanan⁵³¹ mezar tiplerini şu başlıklar altında inceleyebiliriz.

1. Anıt Mezar
2. Lahit Mezar
3. Tabanı Tuğla Döşeli Taş Örgü Mezar
4. Taş Sandık Mezar
5. Semerdam Kiremit Mezar
 - 5-1. Düz Semerdam Kiremit Mezar
 - 5.1.a. Cesedin Toprak Zemine Yatırıldığı Düz Semerdam Kiremit Mezar
 - 5.1.b. Cesedin Düz Kiremit Döşeli Zemine Yatırıldığı Düz Semerdam Kiremit Mezar
 - 5-2. Dışbükey Semerdam Kiremit Mezar
6. Basit Toprak Mezar
 - 6.1. Tekli Gömü Basit Toprak Mezar
 - 6.2. Toplu Gömü Basit Toprak Mezar.
 - 6.3. Başucuna Pithos Kapatılmış Basit Toprak Mezar.
7. Ahşap Tabut Mezar
8. Urne Mezar
9. Pithos Mezar

Anıt Mezar: Nekropol alanındaki okul inşaatı temel çalışmaları sırasında biri tek sıra blok taşların oluşturduğu dikdörtgen biçimli podyumdan, diğeri ise büyük kumtaşı

⁵²⁹ Özbek, 2006, Dn.12.

⁵³⁰ Özbek, 2006, Dn.13.

⁵³¹ Başaran, 2006a, 189, Res.3-4; 2005, 20-22; Başaran 2006b, s. 37.

bloklardan oluşan bir podyum ve bunun üzerinde yer alan iki sıra basamaktan oluşan kare biçimli iki yapı ortaya çıkarılmıştır. 2004 yılı çalışmalarında Anıt Mezar olarak değerlendirilen bu iki yapıdan E4c-E5a açmaları içerisinde yer alan AM1 (Anıt Mezar 1) olarak, E5a-E5b açmaları içerisinde ve AM1'den yaklaşık olarak 60 cm. daha üst seviyede bulunan ise AM2 (Anıt Mezar 2) olarak adlandırılmıştır (Resim 63-64)⁵³².

2005 yılından itibaren sürdürülen çalışmalar sonucunda Anıt Mezar olarak değerlendirilebilen tek yapı olan AM1 en altta bazı kısımları moloz taşlarla doldurulan, yaklaşık 60cm. yüksekliğe sahip, blok taşlardan oluşan bir podyum ve bunun üzerinde yer alan 2 basamaktan ibarettir. Kuzeydoğu-güneybatı yönünde yer alan mezarın podyum kısmı 310x263x310x269 cm. ölçülere sahip olup basamaklı kısmı üste doğru daralmaktadır. Podyum, güney ve batı tarafta büyük kalker bloklardan, doğu ve kuzey tarafta kumtaşı bloklardan oluşmakta; podyumun üzerindeki ilk basamak kumtaşı bloklardan, en üstteki ikinci basamak ise alt kısımları dışa profilli 3 cm.'lik çıkıntılara sahip mermer bloklardan oluşmaktadır. Basamak blokları kurşun kentlerle birbirine tutturulmuşken podyum bloklarının bazılarında bulunan eski kenet delikleri bu blokların devşirme malzeme olduklarını göstermektedir. AM1'in üst yapısı hakkında bilgi verebilecek hiçbir kalıntı bulunmamaktadır. Basamakların en üst kısmında, mezarın içerisinde düzensiz şekilde yığılmış taşlarda yeterli veri sağlamamaktadır. Bu yüzden AM1 için yapılan yeniden kurma denemesi Atina⁵³³, da ele geçen, Klasik Döneme ait beyaz astarlı lekythoslar üzerinde betimlenen, sunak ya da mezar olduğu düşünülen, basamaklı, piramidal yapılar ve Dağlık Kilikia⁵³⁴ (Kilikia Trakheia)'da ve Pisidia Bölgesindeki Cia Antik Kenti⁵³⁵, nde bulunan Roma Dönemine ait Anıt Mezarlar göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Muhtemelen gömü işleminin ardından üst kısımda, piramidal şekilde yukarı doğru daralan basamaklı kısmı yüzeyde görülebilen bir yapıyla mezar üzeri kapatılmıştır. Ancak alt kısmı kazılamadığı için bu yapının bir sunak olabileceğini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

M.Ö.4.yy.'dan itibaren gözde bir form olan podyumlu "Tapınak Biçimli Mezarlar", aslında dinsel inanış ve uygulamalardan çok, önceleri sadece yönetici sınıfa tanınmış bir ayrıcalık olarak siyasal ve ekonomik koşulların sonucu süregelen bir gelenek olup Roma Döneminde toplumda önemli konuma ve servete sahip hemen herkes tarafından yaptırılan

⁵³² Başaran, 2006, ss. 189,192, Res.3; Başaran, 2005, s. 21,22.

⁵³³ Boardman, 1989, Res.257.258.269.270; Vermeule, 1989, Fig.5.

⁵³⁴ Kaya, 2006, s. 16-18, Lev. IX.

⁵³⁵ Aydal-Mitchel-Vandeput, 1997, s. 294.

bir mezar formu halini almıştır⁵³⁶. AM1 de, bu geleneğin devamı niteliğinde başlangıçtaki büyük podyumlu mezar anıtlarının minyatür bir kopyası olarak değerlendirilebilir. Öyleki MÖ1.yy.'dan itibaren, artık ölümden sonra hatırlanmanın sadece zenginlere özgü bir lüks olmaktan çıktığı Roma nekropollerinde Mausolleum formunda mezar yapıları sevilerek kullanılmıştır⁵³⁷.

AM1 alanda bulunan diğer mezar yapılarına oranla, göze çarpan farklılıkları ve kullanılan malzemenin yanı sıra boyutlarındaki anıtsallığıyla diğer mezarlardan ayrılır. Mezarın yakın benzerlerine aynı bölge içerisindeki Antandros⁵³⁸ Melis Nekropolü'nde 2 ve 49 nolu mezarlarda rastlanmaktadır. MÖ Geç 5.yy. ve MÖ erken 5.yy.'a tarihlenen bu iki mezardan özellikle MÖ erken 5.yy.'a tarihlenen 49 nolu mezar basamaklı yapısıyla AM1 ile yakın özellikler yansıtmaktadır. Yakın benzerliklerin olduğu bu örneklerin yanı sıra AM1'in, Phokai⁵³⁹ de sunak olarak değerlendirilmiş podyum kısımları ve Assos⁵⁴⁰ daki tapınak biçimli mezarlarla da benzer yönleri bulunmaktadır. Dağlık Kilikia (Kilikia Trakheia)'daki Elaiussa-Sebaste ve Kanytelis⁵⁴¹ (Kanlıdivane) gibi merkezlerde MS 2.yy.'ın sonu ile M.S.3.yy.'ın ilk yarısına tarihlenen Tapınak Modelli Anıt Mezarlar, Pisidia bölgesindeki Cia⁵⁴² antik kentinde ise AM1 ile yakın boyutlarda Roma Dönemine tarihlenen bir Anıt Mezar bulunmaktadır. Troas Bölgesinde daha erken döneme ait birkaç benzeri bulunan Parion'daki Anıt Mezarların tarihleri hakkında kesin bulgular bulunmamakla birlikte, podyumlu lahde ait olduğu düşünülen AM2'nin temel kısmının altında ortaya çıkarılan, M.Ö.1.yy. sonları ile M.S.1.yy. ortalarına tarihlenen kiremit mezarları göz önünde bulundurarak bu kiremit mezarların AM2 ve hemen yakınındaki AM1 için Terminus Ante Quem olduğunu, en azından AM1 ve AM2'nin M.S.1.yy sonrasına tarihlendiğini söyleyebiliriz⁵⁴³. Ancak Anıt Mezar ya da bir sunak olabileceği düşünülen AM1 için kesin bir tarih belirlemek şimdilik mümkün değildir.

Lahit Mezarlar: Parion Güney Nekropolü'nde bugüne kadar ortaya çıkarılan 92 mezardan yalnızca 3 tanesi lahittir⁵⁴⁴. Bunlardan 2004 yılı kurtarma kazısında ortaya

⁵³⁶ Özbek, 2007, s. 275-277.

⁵³⁷ Özbek, 2006, s. 562; Özbek, 2007, s. 275.

⁵³⁸ Polat, 2002, s. 453-460; Yağız, 2003, s. 28,29.

⁵³⁹ Özyiğit, 1999, 39-39, Res:9 Çiz. 1-2

⁵⁴⁰ Özbek, 2007, Dn. 49.

⁵⁴¹ Kaya, 2006, s. 16-18, Lev.IX

⁵⁴² Aydal-Mitchel-Vandeput 1997, s. 294.

⁵⁴³ M73, M74, M76, M77, UM12 buluntuları benzerleri için Bkz. Dusenbery 1998, 332, S200-5; Civelek 2001, ss. 131-135, U48-U52; Aydın Tavukçu 2007, Kat. No: 41, s. 111-112.

⁵⁴⁴ Başaran, 2006, 189,192, Res.3; Aydın Tavukçu 2006, 155.

çıkarılan ikisi yerel kireç taşından yapılmış olup, monolit birer tekne ve yine monolit birer kapağa sahiptirler (Resim 65-66)⁵⁴⁵.

Nekropolde 2006 yılı çalışmalarında ortaya çıkarılan yerel kumtaşından yapılmış, monolit tekneye sahip bir diğer lahit de E3b-F3a açmalarında bulunmaktadır (Res. 92). Doğu-batı doğrultusunda yerleştirilmiş olan lahitin doğu kısmı kırılmış ve teknesi 170x45x50 cm. ölçülerindedir. Lahitin tabanındaki boyuna çatlak ve doğu ucundaki kırık, ikinci kez kullanıldığını göstermektedir. İkinci kullanım sonrası lahdin üzeri yaklaşık 60x45 cm. ölçülerinde doğu taraftaki iki sırası çift katlı, enine yerleştirilmiş 6 adet düz kiremitle kapatılmıştır. Mezar içerisinde ele geçen yaklaşık 5 cm. çapındaki yanık ağaç dalları, lahitte birincil kremasyon yapıldığına işaret etmektedir. Lahitin ilk kullanımına ait kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte içerisinde ele geçen, ikinci kullanıma ait ölü hediyelerinden anlaşıldığı kadarıyla lahitin ikinci kullanımı Roma Dönemine tarihlenmektedir⁵⁴⁶. Ancak bölgede Arkaik Dönem'de Assos⁵⁴⁷, Tenedos⁵⁴⁸, Antandros⁵⁴⁹ gibi merkezlerin nekropollerinde, Geç Hellenistik - Erken Roma Dönemi'nde ise Troia⁵⁵⁰ ve Skepsis⁵⁵¹, de lahit mezar tipinin örneklerini görmek mümkündür.

Bu lahitlerin yanı sıra, 30 cm. yüksekliğinde tek sıra blok taşlardan oluşan, 362x239cm. ölçülerindeki podyuma sahip olan ve daha önce AM2 olarak adlandırılan yapının da Antandros Melis Nekropolü⁵⁵², de ortaya çıkarılan Podyumlu Taş Lahit Mezarda olduğu gibi bir lahit mezara ait podyum kısmı olabileceği düşünülmektedir.. Kuzeydoğu-güneybatı yönünde yer alan podyumun kuzeydoğusundaki taş temel kalıntısı bu kısımda AM2 benzeri bir yapının daha bulunduğunu düşündürmüştür. Ancak bu yapıya ait arkeolojik kalıntılar çok yetersizdir.

Tabanı Tuğla Döşeli Taş Örgü Mezar: Parion Güney Nekropolü E4a açmasında güneydoğu-kuzeybatı yönünde yer alan, 2004 yılındaki kurtarma kazılarında ortaya çıkarılan⁵⁵³ mezar, temel seviyesine kadar tahrip edilmiş durumdadır (Resim 67-68). Ancak, temel seviyesindeki kalıntılardan, mezarın etrafının moloz taşlar ve harç kullanılarak örülmüş, yaklaşık 30 cm. kalınlığa sahip taş duvarla çevirili olduğu

⁵⁴⁵ 2004 yılından buyana, Kurtarma Kazısını yapanlar tarafından herhangi bir bilgi verici yayın çıkarılmadığı için bu iki lahit mezar hakkında yeterli bilgi elimizde bulunmamaktadır.

⁵⁴⁶ TSM5 buluntuları benzerleri için Bkz. Dusenbery 1998; 231, s. 143-14.

⁵⁴⁷ Stupperich, 1990, 13; Stupperich, 1991, 16; 1992, s. 11.

⁵⁴⁸ Özkan, 1993, s. 198.

⁵⁴⁹ Polat, 2002, s. 26.

⁵⁵⁰ Polat, 2005, s. 87.

⁵⁵¹ Başaran - Tavukçu - Tombul 1997, s. 560.

⁵⁵² Yağız, 2003, s. 27-28

⁵⁵³ Başaran, 2006, s. 198; Başaran - Tavukçu - Aydın Tavukçu - Ful - Temür 2006, s. 16.

anlaşılmaktadır. Tabanı, iki dizi halinde yerleştirilen ve beş sıradan oluşan, 35x35x5.5 cm. ölçülerinde, kare biçimli, pişmiş toprak tuğlalarla döşenmiş olan mezar dıştan dışa ölçüleriyle 260x145 cm.'dir. Mezar tabanı, bazı kısımlarda yaklaşık 60 cm. yüksekliğe ulaşan moloz taşlarla oluşturulmuş bir altlık üzerine oturtulmuştur. Mezarın tabanına yerleştirilen pişmiş toprak tuğlaların üzerinde, köşeden köşeye çift çizgi halinde çapraz parmak izi oluklar bulunmaktadır. Tuğlaların harçla bütünleşmesini sağlayan bu oluklar, tuğlaların bu mezar için özel üretilmeyip, normal bir duvarda kullanılmak amacıyla üretilmiş olduklarını göstermektedir.

Bu mezarın Antandros⁵⁵⁴ Melis Nekropolü'nde rastlanılan benzerinde mezar tabanına tuğlalar döşenmiş ve duvarlarında da harç kullanılmıştır. Ele geçen buluntuları ışığında İ.S.2.yy'a tarihlenen Antandros örneğiyle olan benzerliğinden ve mezarın basit mimarisinden dolayı Tabanı Tuğla Döşeli Taş Örgü Mezarı, Antandrosdaki bu benzeriyle aynı döneme tarihleyebiliriz.

Taş Sandık Mezarlar: Ana toprağa kazılan çukurun kenarlarının çeşitli yapı elemanlarıyla örülmesi ve üzerinin de doğal taş plakalar ya da farklı malzemeler kullanılarak kapatılmasıyla oluşturulan sanduka mezarların Neolitik Dönem'den itibaren kullanıldığı bilinmektedir⁵⁵⁵. M.Ö. 2. binde Batı Anadolu, Orta Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde saptanan sanduka mezarların Beşiktepe ve Panaztepe'de, M.Ö. 2. binin ikinci yarısına ait az sayıdaki örneklerde mezarlar çoğunlukla iri ve yassı taşlardan yapılmıştır⁵⁵⁶.

Parion Güney Nekropolü'nde ortaya çıkarılan taş sandık mezarlar, her biri düzgün şekilde işlenmiş ortalama 11 cm. kalınlığa sahip kumtaşı plakalardan, iki uzun kenarda yer alanların uçlarındaki 15-20 cm.'lik kısımların yaklaşık 3-4 cm. yontulmasıyla oluşturulan oyuklara kısa kenar plakalarının geçirilmesiyle oluşturulmuş tekneye sahip, sandık biçimindeki mezarlardır (Res 69-70). Bu taş sandıkların üzerleri, iki ya da üç parçadan oluşan, kırma çatı şeklinde düzenlenmiş kumtaşı plakalarla kapatılmıştır. Mezarlardan bazılarının tabanları yine kumtaşı plakalardan oluşmaktayken bazıları toprak zemine sahiplerdir. Taş sandık mezarları oluşturan kumtaşı plakalarda herhangi bir bağlantı elemanı kullanılmamıştır ve yerleştirildikleri alanda dört yandan toprakla desteklenmişlerdir. Bununla birlikte bazı taş sandıklar yan yana yerleştirilerek bir kenarlarında ortak malzeme kullanılmıştır. Bugüne kadar ortaya çıkarılan taş sandık

⁵⁵⁴ Yağız, 2003, s. 43-45.

⁵⁵⁵ Özgüç, 1948, s. 37

⁵⁵⁶ Akyurt, 1998, s. 108.

mezarlardan en büyüğü olan TSM 1 243x87x82 cm., en küçüğü olan TSM 6 ise 217x87x75 cm. ölçülerindedir. Taş sandık mezarların tümünde işçilik ve düzenleme aynıdır.

Parion Güney Nekropolü'nde 2005 yılında ortaya çıkarılan ve nekropolde bugüne kadar ele geçen en kaliteli, en güzel buluntuların yer aldığı taş sandık mezarlar, E4c açması içerisinde, kapak seviyeleri itibarıyla -240 cm. derinlikte ele geçmişlerdir. Bu mezarlar açılış sıralarına göre TSM 1, TSM 2, TSM 3, TSM 4 olarak adlandırılmışlardır⁵⁵⁷. Taş Sandık Mezarlardan TSM2 kuzey-güney doğrultusunda diğer üç mezar ise doğu-batı doğrultusunda yerleştirilmişlerdir. Bu mezarlardan ele geçen buluntular ışığında mezarlardan ikisinin (TSM 1- TSM 3) birer kadına, birinin (TSM 2) erkeğe ait olduğu anlaşılmış ve mezarların kentteki zengin ve yönetici tabakadan kişilere ait olduğu tahmin edilmektedir⁵⁵⁸. Bu 4 taş sandık mezardan birinde herhangi bir gömü izine rastlanmazken inhumasyon gömünün uygulandığı diğer 3 mezardan ele geçen altın takılar ve diğer malzemeler bu mezarların Erken Hellenistik Dönem-M.Ö.4.yy. sonlarına tarihlendiğini göstermektedir⁵⁵⁹. Bu erken örneklerin yanı sıra aynı işçiliğe sahip Roma Dönemine ait bir örnek daha bulunmaktadır (TSM6). Buluntuları ışığında M.S.1.yy.'ın ilk yarısına tarihlenen mezar içerisinde ele geçen, uçları kıvrık şeklindeki büyük çiviler ve bu çiviler üzerindeki ahşap parçalarından, inhumasyon gömünün uygulandığı mezarda, cesedin ahşap bir tabut içerisinde getirilerek bu taş sandık mezar içerisine yerleştirildiği anlaşılmaktadır⁵⁶⁰.

Blokların uç kısımlarındaki oyuklardan ve önceki kullanıma ait izlerden dolayı daha önce başka bir taş sandık mezarda kullanılmış oldukları anlaşılan 5 kumtaşı blok kullanılarak, blokların semerdam şeklinde çatılmasıyla oluşturulmuş bir mezar da TSM 6'nın hemen üst kısmında ele geçmiştir (TSM7). Bu yönüyle bu mezar nekropolde kullanılan taş sandık mezarların ilerleyen dönemlerde tahrip edilerek malzemelerinin başka mezarlar için kullanıldığını göstermektedir.

Sonuç olarak, Parion Güney Nekropolü'nde Taş Sandık Mezarların Helenistik Dönem başlarından Roma Dönemi içlerine kadar kullanıldıklarını ve diğer mezarlara göre daha pahalı bir uygulama olması ve içlerinden ele geçen zengin buluntulardan dolayı,

⁵⁵⁷ Başaran - Tavukçu - Aydın Tavukçu - Ful – Temür, 2006, ss. 9-11.

⁵⁵⁸ Başaran, 2005a, s. 22; Başaran 2005b, s. 36; Başaran 2006, s. 37; Aydın Tavukçu, 2006, Kat. No:1-14.18.19.24.25.

⁵⁵⁹ Aydın Tavukçu 2006, Kat. No:1-14.18.19.24.25.

⁵⁶⁰ Eserlerin Benzerleri için Bkz. Dusenbery 1998, 381, S223-1; Aydın Tavukçu 2007, Kat. No: 134-136, 214.

kentin zengin ya da soylu kişileri tarafından kullanılmış oldukları söyleyene bilir. Biçim ve fikir açısından lahitlerle benzer olmalarına karşın, gerek yapıları gerekse nakledilmeleri daha ekonomik olduğundan, Taş Sandık Mezarlar tercih edilmiş olmalıdır. Parion'da kumtaşı blokların elde edilebileceği taş ocakları bulunmamakla birlikte, Taş Sandık Mezarlarda kullanılan kumtaşı blokların kente en yakın konumdaki kumtaşı ocağının bulunduğu Biga ilçesi Gündoğdu beldesine bağlı Danişment köyünden getirilmiş olabileceği düşünülmektedir.

Bu tipte mezarların kullanımını, Arkaik Dönemin başlarından itibaren, bölgenin önemli kentlerinden Assos⁵⁶¹ Nekropolü'nde, malzeme ve şekillerinin benzerliği açısından Antandros⁵⁶² Melis Nekropolü'nde ve Arkaik ve Klasik Döneme ait mezarların ortaya çıkarıldığı Tenedos⁵⁶³ da görebilmekteyiz. Bunlara nazaran kente daha yakın olan Troia⁵⁶⁴, Lampsakos⁵⁶⁵ gibi merkezlerde de bu tip taş sandık mezarlar ya da lahit mezarların kullanıldığı bilinmektedir.

Semerdam Kiremit Mezarlar: En basit anlamda, inhumasyon ya da kremasyon gömü yapılan mezarlarda cesedin üzerinin kiremitlerle örtülmesi olarak tanımlayabileceğimiz bu tipte toplam 56 mezar ortaya çıkarılmıştır. Parion'da bugüne kadar ortaya çıkarılan mezarlara, özellikle kesit görüntüsü açık bir şekilde görülebilen M80 mezarına bakıldığında, genelde kremasyon gömülerde kullanıldığı anlaşılan bu mezar tipinde uygulama şu şekildedir: Öncelikle nekropol alanı içerisinde cesedin yatırılması için yaklaşık 100-120 cm. derinliğinde, 200-220x90-100 cm. ölçülerinde bir çukur açılırdı. Bu mezarlardan kremasyon gömü uygulananlarda, gömü çukurları yakma işlemi esnasındaki sirkülasyonu sağlamak amacıyla Klasik Dönemde Attika⁵⁶⁶ bölgesi kremasyon gömülerinde uygulandığı gibi hem uzun hem de kısa kenarlarda üstten mezarın tabanına doğru daralarak, tabanda yaklaşık 50-60 cm.'lik genişlikte kalırdı (Resim 71-72).

Inhumasyon gömünün uygulandığı mezarlarda ceset gömü çukuru içerisinde doğrudan toprağa yatırılırken, kremasyon gömülerde yakma işlemi için elverişli olan gömü çukuru hazırlandıktan sonra çukurun tabanına kalın ağaç dalları ve tutuşturmayı sağlayacak çalı çırpı yerleştirilerek oluşturulan odun yığını üzerinde ceset yakılırdı. Yakma işleminin, gömü çukurunda yapılması sonucu, çukurun dört yanını çevreleyen toprakta yaklaşık 5 cm.

⁵⁶¹ Serdaroğlu, 2005, 35-59; Stupperich, 1990, 13-17;1991, 16-27; 1992, 16-20; Tolun, 2006, 201-202.

⁵⁶² Yalman, 1992, 463; Özeren-Ünal-Üner, 1996, 164; Polat, 2002, 26; Yağız, 2003, 45; Polat 2005, 93-98.

⁵⁶³ Özkan 1991, s. 1-9; 1993, 192-199; Sevinç 1993, ss. 311-320; 1994, s. 113-127; Başaran-Tavukçu vedi, 2003, s. 67-76.

⁵⁶⁴ Polat, 2005, s.85-88.

⁵⁶⁵ Körpe, 1997, s. 171-194.

⁵⁶⁶ Kurtz-Boardman, 1971, s. 73-74

kalınlığındaki kısımda toprak yanarak (pişerek) kırmızımsı bir renk alırdı. İnhumasyon gömülerde ceset yerleştirildikten, kremasyon gömülerde ise yakma işleminden artakalan küller mezarın ortasına doğru toplandıktan sonra ölü hediyeleri bırakılarak sunular yapılır ve daha sonra kiremitler yerleştirilirdi. Mezarların üzerlerini örten bu kiremitlerin uzun kenarları üst kısımda birbirine çatılarak semerdam şeklinde bir örtü oluşturulur ve mezarın iki uç kısmı da dikine ya da yatay yerleştirilmiş birer kiremit ya da düz bir taş plaka ile kapatılırdı. Bu örtü şeklini oluşturan kiremitler hem düz hem de dışbükey profile sahip kiremitlerden oluşmaktadır. Mezarlardan ele geçen ölü hediyelerinden seramik kaplar üzerindeki yanık izleri ve özellikle M36 mezarından ele geçen meyvelerin kısmen karbonlaşmış halde ele geçmeleri kremasyon gömülerdeki kapama işleminin henüz ateşin koru tam sönmemişken gerçekleştirildiğini gösterir niteliktedir. Gömüdeki en son işlem olarak çukur daha önce buradan çıkarılan toprakla doldurularak yüzeyde hafif tümsek oluşturacak şekilde kapatılırdı.

Mezarların üzerini örten iki farklı kiremit tipine göre Semerdam Kiremit Mezarları iki farklı alt tipe ayırabilmekteyiz.

Düz Semerdam Kiremit Mezarlar: Cesedin ya da kremasyon işleminin uygulandığı ceset kalıntılarının üzerinin, düz kiremitlerin uzun kenarlarının ya da M12 ve M85’de olduğu gibi kısa kenarlarının birbirine çatılmasıyla, semerdam oluşturacak biçimde kapatıldığı mezar tipidir (Res.98). 2005 ve 2006 yıllarındaki çalışmalarda bu tipte, bazıları sağlam bazıları kısmen korunmuş 29 mezar ortaya çıkarılmıştır. Mezarın iki ucu yine düz birer kiremit ya da M43’de olduğu gibi devşirme bir stel parçası, M36’da olduğu gibi basit düz bir taş plaka ve M74’de olduğu gibi dışbükey kiremitle kapatılabilmekteydi.

Düz profile sahip kiremitler kullanılarak yapılan bu mezarlarda, kiremitle örtülen yan kısımlarda, 2-3 kiremidin yan yana dizilmesiyle oluşturulan 150-200 cm. uzunluk ve 35-50 cm. genişlik söz konusudur. Bu ölçülere hem mezar sahibinin fiziki özellikleri, hem de kremasyon bir gömüde, küllerin orta kısma doğru ne kadar toplanabildiği etki etmekteydi. Mezarın iki uzun kenarına yerleştirilen kiremitler genellikle, yanlardan birleştikleri kısımlarda üst üste getirilerek yerleştirilmekte ya da bazen semerdam oluşturan ilk kiremit dizisinin üzerine ikinci bir kiremit dizisi yerleştirilmekteydi. Mezarları örten bu kiremitlerin bazen düz kısımları bazen de pervazlı kısımları dışa bakmaktaydı. Gömünün yapıldığı zaman ve bu düzenlemeyi yapan kişiye bağlı olarak kiremitlerin yerleştirilişi açısından çeşitli farklılıklar olabilmekteydi. Bu mezar tipinde cesedin direkt toprağa ya da kiremit döşeli zemine yatırıldığı iki alt tip bulunmaktadır. Buna göre:

Cesedin Toprak Zemine Yatırıldığı Düz Semerdam Kiremit Mezar: Düz Semerdam Kiremit Mezarların en çok kullanılan tipi olan bu mezarlarda kremasyona tabi tutulacak ya da inhumasyon gömünün uygulandığı ceset, yukarda ölçülerini belirttiğimiz gömü çukuru içerisinde direkt toprağa yatırılmaktadır. Cesedin yerleştirilmesi veya kremasyon işleminin uygulanmasının ardından iki uzun kenara dikine ya da yatay iki-üç sıra düz kiremit, semerdam oluşturacak şekilde çatılır. Daha sonra mezarın iki uç kısmı da dik şekilde yerleştirilen birer düz kiremitle kapatılır. En son olarak da çukur, buradan çıkarılan toprakla tekrar doldurularak yüzeyde hafif bir tümsek oluşturularak mezarın yeri belirginleştirilir. Bu tipteki mezarlardan en küçük boyutlarda olan M38, kiremitlerin kapladığı alan itibariyle 100x45 cm. ölçülerinde, en büyük boyutlardaki M6 ise 200x35 cm. ölçülerindedir.

Cesedin Kiremit Döşeli Zemine Yatırıldığı Düz Semerdam Kiremit Mezar: Gömü çukuru içerisinde tabana uzunlamasına yerleştirilmiş düz kiremitlerden oluşan zemin üzerine cesedin, inhumasyon olarak sırtüstü yatırıldığı mezar tipidir (M20) (Resim 73-74). Mezarın tabanındaki üç düz kiremit de çerçeveli kısımları üste gelecek şekilde yerleştirilmiştir. Parion Güney Nekropolü'nde bu tipte ele geçen tek örnek M20'nin taban kiremitlerinden her biri 67 cm. uzunluğa sahip, mezarın toplam uzunluğu 200 cm.'dir. Doğu-batı doğrultusunda yerleştirilen mezarda, sadece tabanda yer alan kiremitler sağlam olarak ele geçmiştir. Ancak mezarın yanında ele geçen kiremit parçaları mezarın üzerinin de düz kiremitlerle kapatılmış olabileceğini düşündürmüştür. Mezarın tarihi hakkında kesin bilgi verecek buluntu bulunmamakla birlikte mezarın diğer kiremit mezarlar gibi Roma Dönemine ait olduğu tahmin edilmektedir. Ancak Taş Sandık Mezarların güneyinde yer aldığı konumundan, tabanında yer alan kiremitlerden ve alanda ele geçen diğer Roma Dönemi kiremit mezarların aksine mezar hediyelerinin bulunmamasından dolayı daha erken bir döneme ait olabileceği düşünülebilir. Klasik Dönemde Attika⁵⁶⁷, da kullanılan kiremit mezar tipinin geç dönem uygulaması olarak düşünülebilecek Parion Nekropolü'nde ortaya çıkarılan tekil örnekle temsil edilen bu mezarın benzeri bir uygulama da Troia⁵⁶⁸, da M.Ö.1.yy.'ın 2. yarısına tarihlenen M41 mezarında görülmektedir.

Dışbükey Semerdam Kiremit Mezarlar: Dışbükey pişmiş toprak kiremitlerin uzun kenarlarının birbirine çatılmasıyla oluşturulan semerdam şeklindeki mezarlardır. 2005 ve 2006 yıllarındaki çalışmalarda bu tipte, bazıları sağlam bazıları kısmen korunmuş 27 mezar ortaya çıkarılmıştır (Resim 75-76). Dışbükey kiremitler düz kiremitlere oranla daha uzun

⁵⁶⁷ Kurtz-Boardman, 1971, s. 97.

⁵⁶⁸ Polat, 2005, s. 84, MK41.

olduğu için bu tip mezarların uzun kenarlarında çoğunlukla 2 kiremit kullanılmıştır. Ancak bazı mezarların kısmen birbiri üstüne bindirilmiş şekilde 3 kiremitle oluşturulduğu da gözlenmiştir. Düz Kiremitli Mezarlarda olduğu gibi bu mezarların da başucu ve ayak uçları dikine yerleştirilmiş birer dışbükey kiremitle kapatılmışlardır. Mezarların, kiremitlerle kaplanan kısımları yaklaşık 160-200cm. uzunluğa ve 40-60 cm. genişliğe sahiptir. Bu mezarların sağlam olarak ele geçenlerinden en küçük boyutlara sahip olanı M84, kiremitlerin kapladığı alan itibariyle 160x50cm., en büyük boyutlara sahip olan M78 ise 195x60cm. ölçülerindedir.

Bu tip mezarlardan kremasyon gömü uygulananların bazıları çift katlı kiremitlerle kapatılmış hatta bazı mezarlarda (M36, M80, M88) kiremitlerin çatıldıkları üst kısım harçla sıvanmıştır.

Semerdam Kiremit Mezarlara ait mezar taşı olabilecek herhangi bir buluntu henüz ele geçmemiştir. Fakat zamanında bu mezarların üzerlerinin toprakla kapatılarak yüzeyde hafif bir yükselti oluşturacak şekilde belirginleştirilmiş oldukları tahmin edilmektedir.

Mezarlar kiremitle kapatılmadan önce cesedin ya da kremasyon kalıntılarının toprakla kapatılıp kapatılmadığı tam olarak anlaşılmış olmamasına rağmen, mezar içlerinde görülen toprak sayesinde, ceset mezara yatırıldıktan sonra üzerinin az bir toprak tabakasıyla kapatılmış olduğu tahmin edilebilir. Ancak bu toprağın, zamanla kiremitler arasından sızarak mezarı doldurmuş olabileceği de göz ardı edilmemelidir.

Semerdam Kiremit Mezarlarda önemli olan bir konu da, mezarlarda kullanılan pişmiş toprak kiremitlerin çatı kiremitleri ile benzerliklerinin olup olmadığıdır. Antik dönemde ilk olarak, başlıca iki üretim merkezi olan Korinth ve Lakonia’da üretilmeye başlandıkları için bu iki yerin adlarını alarak; Korinth tipi ve Lakonia tipi kiremitler olarak adlandırılan çatı kiremitleri, daha sonra başka merkezlerde de üretilmişlerdir. Antik çağ yapılarında çatılarda kullanılan kiremitler, Eski Yunancada taşıyıcı direğin üzerine gelen kiriş anlamındaki “stroter” terimi ile tanımlanmaktaydı⁵⁶⁹. Stroter terimi genel anlamda Korinth tipli düz çatı kiremitleri için de kullanılmaktadır ve Anadolu’da antik dönemde kullanılan çatı kiremitleri Korinth tipidir⁵⁷⁰.

Parion Güney Nekropolü’nde ele geçen düz kiremitlerin üzerinde, korinth tipli düz çatı kiremitlerinde olduğu gibi, yağmur suyunun geçmesini engellemek için dikdörtgen şeklindeki kiremidi üç yönden çevreleyen profiller bulunması, bu profillerden üst kısa

⁵⁶⁹ Barın, 1988, s. 87.

⁵⁷⁰ Özyiğit, 1990, 303; Barın, 1988, s. 87.

kenarda bulunanın stroterlerde bulunan astragal kısmı gibi yarım yuvarlak profile sahip olup dış kenardan 1-4 cm. içerde yer alması, kiremidin diğer kısa kenarının yağmur suyunun akması için bu yüzde düz bırakılarak alt tarafına damlalık kısmı yerleştirilmesinden dolayı Parion Nekropolü'ndeki Düz Semerdam Kiremit Mezarlarda kullanılan 61-68 cm uzunlukta 44-48 cm. genişlikteki kiremitler, antik çağ yapılarının çatılarında kullanılan korinth tipi kiremitlerle benzeşmektedir. Kiremidin kısa kenarlarındaki bu uygulamanın nedeni, kiremidin damlalık kısmının bir diğer kiremidin üst çerçevesine daha kolay oturmasını sağlamaktır⁵⁷¹. Sonuçta mezarlarda kullanılan kiremitler mimari yapılar için üretilmiş çatı kiremitleri olup, bu kiremitlerden M85'de kullanılanlar gibi hafif dışbükey olarak hatalı üretilmiş olanları dahi mezarlarda kullanılmış olmalıdır.

Nekropoldeki Dışbükey Semerdam Kiremit Mezarlarda kullanılan kiremitler ise, 79-85 cm. arası değişen uzunluğa, dışa doğru yaklaşık 6-9 cm. çıkıntı yapan kavisli kısımları 47-55 cm. arası değişen genişliğe ve 2-3 cm. kalınlığa sahip Lakonia tipli trapezoidal⁵⁷² şekilli dışbükey kiremitlerdir. Ancak, mezarlarda kullanılan dışbükey kiremitlerin çatılar için kullanılanlar gibi bir taraflarının dar olmaması nedeniyle, çatı kiremidi değil mezarlar için özel üretilmiş kiremitler oldukları tahmin edilmektedir. Bu kiremitlerden M69 mezarına ait olanlardan ikisi, üzerlerinde yer alan iç içe daire bezemesi ve 72x42 cm. ölçüleriyle diğer dışbükey kiremitlerden farklıdır. Nekropol alanının kuzeyindeki yamaçta, diğer mezarların bulunduğu zeminden yaklaşık 5m. daha yüksekte bulunan M69, içerisinde cesedin ağzından ele geçen sikke nedeniyle tahmini olarak Geç Roma Dönemine tarihlenmektedir. Buda bize, zamanla mezarlarda kullanılan dışbükey kiremitlerin boyutlarının küçüldüğünü ve kiremitler üzerlerine çeşitli bezemelerin işlendiğini göstermektedir.

Mezarlarda kullanılan kiremitlerin bazılarının (M8, M36, M80, M85) üzerlerinde rastlanan pati izleri de dikkati çekmektedir. Hem düz kiremitlerin hem de dışbükey kiremitlerin iç kısımlarında görülen bu izler, kiremitler açık havada kurumaya bırakılmışken köpeklerin üzerlerine basması sonucu oluşmuş olmalıdır. Bu izlerin her iki tip kiremitte de görülmesi, en azından belirli bir süre aynı atölyede hem düz hem de dışbükey kiremit yapılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Tüm bu verilerden başka Semerdam Kiremit Mezarlarda dikkati çeken önemli bir husus da bu mezarlardan Dışbükey Semerdam tipinde olanlarda ölü hediyelerinin daha

⁵⁷¹ Martin, 1965, 66-69, fig.20-22; Bingöl, 1976/1977, s. 52; Özyiğit, 1990, ss. 303-305; Barın, 1988, s. 87.

⁵⁷² Barın, 1988, s. 87-88.

fazla sayıda ele geçmesidir. Bu önemli verinin yanı sıra bu mezarlarda kullanılan dışbükey kiremitlerin de bu mezarlar için özel üretilmiş mezar kiremitleri olduklarını varsayarsak, nekropolde bugüne kadar ortaya çıkarılan mezarlardan Dışbükey Semerdam tipinde olanlara gömülenlerin diğer kiremit mezarlara gömülenlerden daha zengin kişiler oldukları sonucunu çıkarabiliriz

Basit Toprak Mezarlar: Bu tip gömünün en basit türü, gereği kadar açılan çukura ceset yerleştirildikten sonra üzerinin çukurdan çıkarılan toprakla örtülmesidir⁵⁷³ (Resim 77). Kalkolitik Çağ ve Bronz Çağ kültürlerinin en basit mezar tipi olan toprak çukurların, Anadolu’da yaygın olduğu, ancak Orta Anadolu’dan Batıya doğru gidildikçe bu mezar tipinin azaldığı görülmektedir⁵⁷⁴. Batı Anadolu’daki erken örneklerine Baklatepe⁵⁷⁵’de, Troia Ia⁵⁷⁶’daki megaron tipi yapının tabanında, Troia VIa⁵⁷⁷’da İ.Ö.1800–1700 yıllarına tarihlendirilen evlerin tabanlarında ve Kumtepe I⁵⁷⁸ tabakasında Erken Tunç Çağı I evresine ait Ic yapı katında rastlanmaktadır.

Parion Güney Nekropolü’ndeki Basit Toprak Mezarlar bazı gömü farklılıklarından dolayı 3 alt başlık altında ele almak uygun olacaktır;

Tekli Gömüye Sahip Basit Toprak Mezarlar: Parion Güney Nekropolde 2005-2006 yıllarında yapılan çalışmalarda bu tipte 6 adet mezar ortaya çıkarılmıştır. İnhumasyon gömünün uygulandığı bu mezarlarda, açılan basit bir çukur içerisine ceset sırt üstü yatırıldıktan sonra çukurdan çıkarılan toprakla çukur tekrar kapatılarak, yüzeyde hafif tüM.S.ek yapacak şekilde mezar belirginleştirilirdi. Bu mezarlardan dördü (M10, M28, M42, M51) kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda yerleştirilmiş olup bunlardan ikisinin başı kuzeyde diğerinin ise güneydedir. Diğer iki Basit Toprak Mezar ise kısmen tahrip edilmiş olup biri (M2), başı güneye denk gelecek şekilde kuzey-güney doğrultusunda, diğeri de (M3) başı doğuya denk gelecek şekilde doğu-batı doğrultusunda yerleştirilmişlerdir. Büyük bir kısmı tahrip olmuş M3 mezarında ölünün başının sağ tarafında, yüzünü kısmen örten bir kap parçası ele geçmiştir. Bu mezarlardan, M.S. 1. yy. ortalarına tarihlenen M28’den ele geçen lagynos, unguentarium ve kandil haricinde ölü hediyesi olarak nitelendirilebilecek malzeme ele geçmemiştir⁵⁷⁹. Bu yönüyle ve basit mimarisiyle bu tip

⁵⁷³ Akyurt, 1998, s. 4.

⁵⁷⁴ Özgüç, 1948, s. 12-13; Bittel, 1943, s. 171.

⁵⁷⁵ 1998, 340,350; 1999, s. 263-278.

⁵⁷⁶ Özgüç, 1948, s. 6.

⁵⁷⁷ Akyurt, 1998, s. 8.

⁵⁷⁸ Uhri, 2006, s. 110.

⁵⁷⁹ M28 Buluntuları için Bkz. Aydın Tavukçu, 2006; Kat. No: 94.161.212.

mezarların halktan fakir kişilere ait olabileceği ve çok sık kullanılmayan bir mezar tipi olduğu düşünülmektedir.

Toplu Gömüye Sahip Basit Toprak Mezar: Gömü şekli bakımından Basit Toprak Mezarlarla aynı özellikleri yansıtan bu türün diğer mezarlardan tek farkı birden fazla cesedin bir arada gömülmüş olmasıdır. Toplu mezarlar, genellikle aile mezarlarından farklı olarak kitle gömüleridir ve belirli bir forma bağlı kalmaz⁵⁸⁰ (Resim 80-81).

Parion’da bugüne kadar bu tipte ele geçen tek örnek olan TM1’den yan yana konulmuş 4 yetişkin iskeletine ait kemikler ve ayrıca bunların güney ayakucunda bir çocuk iskeletine ait kemikler ele geçmiştir. Kuzeydoğu-güneybatı yönünde yerleştirilen mezarda iskeletlerin tümü gelişigüzel olarak başları kuzeye denk gelecek vaziyette topluca gömülmüşlerdir.

M.Ö.4.yy.’dan Augustus zamanındaki yasağa kadar köle ve fakir kişilerin gömüldüğü bu tip mezarlara “*puticulu*”adı verilmekteydi⁵⁸¹. İçerisinde ele geçen buluntular⁵⁸² ışığında M.S.2.yy.’a tarihlenen mezar bu yönüyle kentte devam eden yerel geleneklerin devamının ispatı niteliğindedir. Ayrıca hem bu özelliği hem de mezar içerisinden ele geçen terrakotta figürinlerdeki doğulu tipte TM1 bu mezardakilerin farklı bir yerden buraya göç etmiş olabileceklerini düşündürmekte ve dolayısıyla da kentin nüfus yapısındaki çeşitliliğe de dikkat çekmektedir.

Başucuna Pithos Kapatılmış Basit Toprak Mezar: Gömü çukuru içerisinde cesedin başı üzerine yarım bir pithosun ters çevrilerek kapatıldığı mezar türüdür. Cesedin üzerini ya da etrafını örten herhangi bir kaplama elemanı yerleştirilmediği için M45 mezarı Basit Toprak Mezarın bir alt tipi olarak değerlendirilmiştir (Resim 82-83). Benzer şekilde bir uygulamayı, ölünün başının sağ tarafına yüzünü kısmen kapatacak şekilde yerleştirilen büyük bir kap parçasının bulunduğu M3 mezarında da görebilmekteyiz. Özellikle M45 deki yarım pithos parçasının mezarın yerini belirten bir mezar işaretçisi olarak kullanılmış olabileceği düşünülse de bulunduğu derinlik bu olasılığı ortadan kaldırmaktadır. Her iki mezarda da amaç ölünün yüzünü kapatarak topraktan korumak olsa gerek.

Ahşap Tabut Mezarlar: Parion Güney Nekropol’ünde kullanılan mezar tiplerinden biride, Ahşap plakaların metal çiviler (Resim 84-85) kullanılarak birleştirilmesiyle oluşturulan, üzeri açık ya da kapalı ahşap sandık şeklindeki mezarlardır. 2005 ve 2006 yılı

⁵⁸⁰ Özbek, 2007, s. 275.

⁵⁸¹ Özbek, 2006, s. 560.

⁵⁸² Aydın Tavukçu, 2007, Kat. No: 53.54.56.218.230.231.239.241.

çalışmalarında bu tipte 5 mezar ortaya çıkarılmıştır. Bu mezarlardan üçü (M25, M77, M77) yetişkin, biri (M87) çocuk mezarı olarak değerlendirilmiştir.

Yaklaşık 100x55 cm. ölçülerindeki M87, diğerlerine oranla daha küçük boyutlu ahşap sandıktan oluşmaktadır. Çocuk mezarı olarak değerlendirilen, kuzeydoğu güneybatı doğrultusundaki mezarda çok sayıda pişmiş toprak figürin, pişmiş toprak kaplar ve kolye, bilezik gibi takılar ele geçmiştir. Bu figürinler ve diğer ölü hediyeleri tabut içerisinde cesedin iki yanına ve ayakucuna dizilmiş durumdadır. 2004 yılı çalışmalarında ortaya çıkarılan bazı çocuk mezarlarında da ahşap tabutun üzerine ve etrafına dizilmiş vaziyette değişik figürinler bırakılmıştır⁵⁸³.

Buluntuların kapladığı alan ve çivilerin bulunduğu kısımlar göz önünde bulundurulduğunda, yaklaşık olarak 40x80 cm. ölçülerinde olduğu tahmin edilen M11⁵⁸⁴ mezarında hiçbir kemik kalıntısının bulunmaması bu ahşap sandıktaki ölü hediyelerinin bir adak grubu olabileceğini akla getirmektedir. Çünkü aynı yıl F3c açmasında ortaya çıkarılan, etrafında ele geçen çivilerden anlaşıldığına göre, bu ahşap sandıktan daha küçük boyutlara sahip iki adak grubu daha ortaya çıkarılmıştır⁵⁸⁵.

Nekropol alanında ortaya çıkarılan diğer üç ahşap tabut mezardan M25 165x40 cm. ölçülerinde kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda, M71 180x50 cm. ölçülerinde güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda ve bir kısmı alandaki bir başka mezar tarafından tahrip edilmiş M77 ise 35x130 cm. ölçülerinde kuzeydoğu güneybatı doğrultusunda yerleştirilmiştir. Her iki mezarda da ölü hediyeleri tabutun içerisinde iskeletin ayakucuna bırakılmıştır. Ahşap Tabut Mezarlardan en geç tarihli olan M71 mezarı iskeletin ayakucunda ele geçen cam unguentariuma göre İ.S.2.yy.'a⁵⁸⁶, en erken tarihli olan M11 mezarı ise İ.Ö.1.yy. sonlarına⁵⁸⁷ tarihlenmektedir. Dolayısıyla eldeki veriler ışığında bu tip mezarların M.Ö. 1. yy. sonlarından M.S. 2. yy.'a kadar Parion Güney Nekropolü'nde kullanılmış olduğu söylenebilir.

Urne Mezarlar: Parion Güney Nekropolü'nde en yaygın kullanılan ikinci mezar tipi Urne Mezarlardır (Resim 78-79). Kremasyon gömülerden *ikincil kremasyon* uygulananlarda kullanılan bu mezar tipinde ceset yakıldıktan sonra yakma alanından toplanan yanık kemik parçaları çeşitli biçimlerde ve büyüklüklerdeki kaplara

⁵⁸³ Kozanlı, 2006, s. 28, 29.

⁵⁸⁴ Başaran - Tavukçu - Aydın Tavukçu - Ful – Temür, 2006, s. 9

⁵⁸⁵ Başaran - Tavukçu - Aydın Tavukçu - Ful – Temür, 2006, s.12

⁵⁸⁶ Benzerleri için bkz. Aydın Tavukçu 2006, Kat No:230-231 s.148.

⁵⁸⁷ Eserler ve benzerleri için Bkz. Aydın Tavukçu 2006, Kat No:31-33,48-52,59 s.45-46.56.61.

doldurularak yakma işleminin yapıldığı alandan farklı bir yerde açılan çukura gömülmekteydi. Sağlam olarak ele geçen urne kaplarının çoğu tek ya da çift kulplu ve geniş gövdeli kaplar (UM5, UM6, UM7, UM8, UM12) olmakla beraber alanda ele geçen çok sayıda parçadan ve kısmen korunmuş kaplardan anlaşıldığı kadarıyla boyundan kulplu amphoralar, sivri dipli pithos benzeri kaplar (UM1, UM3) ve geniş gövdeli yarım pithoslar (UM2, UM4, UM9, UM10, UM11) urne kabı olarak kullanılmıştır (Res.104). Bu urne kaplarının bazılarının kendilerine ait kapakları bulunmakta (UM7, UM8, UM12) bazılarının ise ağız kısımları bir taş plaka (UM5) ya da seramik parçasıyla (UM6) kapatılmaktaydı. Bununla birlikte bazı urnelerin etrafına taş plaka, kiremit parçaları ya da moloz taşlar yerleştirilerek, Roma'daki Colchester⁵⁸⁸ mezarlığındaki benzerleri gibi, urne basit bir koruyucu sandık içerisine yerleştirilmiştir. Bu urnelerden UM1 ve UM3'ün içlerinden herhangi bir kül ya da kemik kalıntısı ele geçmemesi bu kapların sunularda ya da Roma, Isola Sacra Mezarlığı⁵⁸⁹'ndaki kiremit mezarlarda olduğu gibi mezar işaretçisi olarak kullanılmış olabileceklerini ya da kenotaph⁵⁹⁰ mezar olabileceklerini düşündürmektedir.

Bu güne kadar nekropolde ortaya çıkarılan urnelerden en erken tarihli olanı, TSM2 içerisinde ölünün ayakucunda devrik olarak ele geçen ve içerisinden 3 adet altın taç ve bir altın impression sikkenin ele geçtiği bronz amphoradır⁵⁹¹. Tek başına bir Urne Mezar olmasa da içerisinde ele geçen yanık kemiklerden dolayı bir urne olduğu kesin olan bronz amphora aynı zamanda Parion Güney Nekropoldeki en erken tarihli kremasyon geleneğine işaret etmektedir. Gerek içerisindeki ölü hediyeleri, gerekse üzerindeki kabartma figür ve bezemelerden dolayı Erken Hellenistik Dönem⁵⁹² tarihlenen amphorada ele geçen yanık kemik kalıntılarından bu urnenin yetişkin birine ait olduğu düşünülmektedir.

Bronz amphoradaki zengin buluntulardan başka, nekropolde ortaya çıkarılan urnelerden sadece bir kaçında (UM2, UM5, UM7, UM11, UM12) mezar hediyeleri ele geçmiştir. Bu mezar hediyeleri arasında pişmiş toprak ve cam unguentarımlar, lagynoslar, kandiller, terakota figürinler ve sikkeler bulunmaktadır. Buluntulara göre bu mezarlar M.Ö.1.yy. sonları ile M.S.2.yy. arasına tarihlenmektedirler⁵⁹³. Tüm bu veriler ışığında,

⁵⁸⁸ Toynbee, 1971, 66, 101-103, Res. 22-23.

⁵⁸⁹ Toynbee, 1971, 65,101, Res. 18-19.

⁵⁹⁰ Ölüsü bulunmayan ya da mezarı bir başka yerde olan kişilerin anısına dikilen boş mezarlara verilen ad.

⁵⁹¹ Başaran, 2006, 188; Başaran - Tavukçu - Aydın Tavukçu - Ful – Temu,r 2006, 5, Res. 7.

⁵⁹² Bkz. Aydın Tavukçu 2006, s.41; Richter 1946, s.188; Richter 1984, s.185, Res.180; Boardman, 2005, 185, Res. 180.

⁵⁹³ Eserler ve Benzerleri için Bkz. Aydın Tavukçu 2006, Kat.No:26,27,29,61-64,91,93,98,200,232.

2006 yılında ortaya çıkarılan UM12'ye ait unguentarımların benzerleri için Bkz. Aydın Tavukçu, 2007,

Parion Güney Nekropolü'nde Erken Helenistik Dönemde ve Geç Helenistik-Erken Roma Döneminde, sınıf ayrımı gözetilmeksizin *ikincil kremasyon* geleneğiyle paralel olarak Urne Mezarların kullanıldığını söyleyebiliriz.

Pithos Mezar: Cesedin büyük bir pithos içerisine yerleştirilerek gömüldüğü Pithos Mezarlar, Batı Anadolu'da Tunç Çağı'ndan itibaren kullanılırken Parion Güney Nekropolü'nde çok daha geç bir dönemde uygulanmıştır. Burada ele geçen tek örnek PM1 mezarıdır (Resim 86-87). Boyu 215 cm., karın genişliği ise 140 cm. ölçülerinde olan bu büyük pithosun iç kısmında görülen 19 adet kenet izinden, antik çağ'da kırıldığı ve tamir edildiği anlaşılmaktadır. Muhtemelen, kırıldığı için artık saklama kabı olarak kullanılamayacağından dolayı mezar olarak kullanılmış olabilir.

Pithos, ağzı doğuya bakacak şekilde, doğu-batı doğrultusunda yan yatırılmış, iç kısmında tabanına bir miktar çakıl taşı serildikten sonra ceset, başı pithosun ağzına gelecek vaziyette, sırtüstü olarak pithosun içerisine yerleştirilmiş ve başı pithosun boyun kısmına yaslanmıştır. Ceset, pithosun içerisine yerleştirildikten sonra pithosun ağız kısmı büyük taş bloklarla kapatılmıştır. Mezar daha geç dönemde üst seviyede yapılan iki mezar çukurunun açılması sırasında kırılmış ve kısmen tahrip edilmiştir.

Bu mezar gerek boyutları gerekse gömü biçimiyle Batı Anadolu Tunç Çağı Mezarlıklarında kullanılan Pithos mezarlarla benzerlikler göstermektedir. Batı Anadolu'daki erken örneklerini Troia⁵⁹⁴, da, Demircihüyük-Sarıket'teki⁵⁹⁵ Tunç Çağı mezarlarında, Baklatepe⁵⁹⁶ ve Beşiktepe⁵⁹⁷ Erken Tunç Çağı'na ait mezarlarda görebildiğimiz pithos mezarların daha geç dönem örneklerine ise Assos⁵⁹⁸ Nekropolü'ndeki Arkaik Döneme ait mezarlar arasında, Antandros⁵⁹⁹ Nekropolü'nde Arkaik Döneme ait mezarlar arasında ve Tenedos⁶⁰⁰'un Arkaik ve Klasik Dönem nekropolü'nde rastlanmaktadır. Pithos mezarın en geç dönem örneklerini ise Samothrace⁶⁰¹ Nekropolü'nde Erken Helenistik Döneme ait yaklaşık 2 m. uzunluğundaki pithoslar ve ikinci kez kullanılan M.Ö.1.yy. sonlarına tarihlenen bir pithos oluşturmaktadır.

Kat.No:173; Civelek 2001, Lev.XXXII.U51,U52,U62.

⁵⁹⁴ Akyurt, 1998, 9,10.

⁵⁹⁵ Seeher, 2000, 18-20.

⁵⁹⁶ Erkanal-Özkan,1998, 340,350; 1999, 263-278.

⁵⁹⁷ Korfmann, 1986, .229-238; 1988, 391-398; 2000, 14-17

⁵⁹⁸ Stupperich, 1990, 17-19; Utili 1999, 355.

⁵⁹⁹ Yalman, 1992, 463; Özeren-Ünal-Üner, 1996, 164; Polat, 2002, 26;

⁶⁰⁰ Özkan, 1993, 199.

⁶⁰¹ Dusenbery,, 1998, 194.199.320.

Bölgedeki en yakın örnekleri Arkaik Döneme ait olan bu pithos mezarın içerisinde, ölüye ait iskelet haricinde herhangi bir buluntu ele geçmemiştir. Bu yüzden mezarı tarihleyebileceğimiz kesin bir bulgu bulunmamaktadır. Bununla birlikte Parion Güney Nekropolü'nde ortaya çıkarılan diğer mezarlar genel olarak M.Ö.1.yy. ile M.S.1.yy. arasına tarihlenmektedirler. Bu yönüyle de Pithos Mezarın bu mezarlarla aynı döneme ait olabileceği düşünüldükçe, Parion örneği bölgede erken dönemden itibaren var olan bir geleneğin devamı niteliğinde değerlendirilebilir.

3.9. SKEPSİS AŞAĞI KENT

Skepsis, Troas Bölgesinin iç kesimlerinde, Bayramiç İlçesine 10 km. mesafedeki Kurşunlu Tepesi üzerinde, Skamandros Vadisine hakim konumda bulunan bir yerleşim yeridir⁶⁰². Antik Kebrene ve Gergis arasında yer alan antik kentteki ilk arkeolojik çalışmalar, 1860'lı yıllarda Kalvert tarafından gerçekleştirilmiştir⁶⁰³. Sonraki yıllarda Skepsis konusuna eğilen Schliemann⁶⁰⁴, Judeich⁶⁰⁵ ve Pullan⁶⁰⁶'ın çalışmaları yayınlanmıştır.

MÖ 310 yılında Antigonía'nın (=Aleksandreia Troas) kuruluşu ile Sinoikistmos'a tabi tutulan 6 Troas kenti işe birlikte Skepsis de bu kente taşınmak zorunda kalır. Roma Çağında yeniden, bu kez Kurşunlu Tepesi eteklerinde ve Karamenderes Ovasında iskan edilen kentin, Bizans Çağında bir piskoposluk merkezi olduğu bilinmektedir.

MÖ 2. y.y.'da "Troialıların Kataloğu" adlı eseriyle ünlenen Skepsisli Demetrios, Filozof Aristarkhos ve Metrodoros kentin önde gelen tarihi şahsiyetleridir⁶⁰⁷.

Günümüzde tanımlanabilecek bir yapısı bulunmayan Skepsis'in aşağı kent ve nekropolünün bulunduğu alan Bayramiç Barajı havzasında kalınca burada Çanakkale Müzesi 1993 yılında kurtarma kazısı başlatmıştır. 1994 yılında ödenek yetersizliği nedeniyle ara verilen kurtarma kazılarının 1995 yılı çalışmaları C. Başaran başkanlığındaki bir ekibin bilimsel sorumluluğunda, Skepsis Aşağı Kent, Aşağı Kent Nekropolü ve Sondajlar sektörlerinde yürütülmüştür. Kazı çalışmaları sonrasında ortaya çıkan verilere

⁶⁰² Strabon; XIII, 126; Akşit, 1971, 177; Smith, 1884, 557; Umar, 1983, 41; Cook, 1971, 302; Başaran; 1995; 125; Başaran – Tavukçu – Tömböl, 1997, 552.

⁶⁰³ Calvert, 1865, 53.

⁶⁰⁴ Schliemann, 1884, 274.

⁶⁰⁵ Judeich, 1898, 231.

⁶⁰⁶ Pullan, 1915, 32.

⁶⁰⁷ Başaran – Tavukçu – Tömböl, 1997, 552.

göre, Skepsis Aşağıkent Nekropolü ölü gömme gelenekleri aşağıdaki şekilde değerlendirilmiştir.

Skepsis Aşağı Kent Nekropolü, Bayramiç – Evciler karayolunun güneyinde, bugün Bayramiç Baraj Gölünün altında kalmıştır. Skepsis'te 1993 yılı çalışmalarında ortaya çıkan basit mezarlar en temel tipi oluştururken, -20 ile -60 kotu arasında ortaya çıkarılan bu mezarların yanı sıra, lahit mezarlar, bazılarının etrafı bir sıra taş çevrili tuğla mezarlar ve taş mezarlar da tespit edilmiştir⁶⁰⁸ (Resim 88).

1995 yılı çalışmaları ise çok daha geniş bir alanı kapsamıştır. İkinci dönem çalışmalarında toplam 9 açmada 30 dan fazla mezar açığa çıkarılmıştır. Kazılardan elde edilen verilere göre⁶⁰⁹, bu dört temel mezar biçiminin çok sayıda örnekle temsil edildiği nekropolde, karışık durumda 3 iskelet, 1 toplu mezar (Resim 89) ve bir de oda mezar (Resim 90) tespit edilmiştir.

Bazılarının çocuk mezarı olduğu belirtilen mezarlardan bir kısmından herhangi bir bulgu çıkmazken, büyük mezarlarından birinde bir çömlekçiğin bulunduğu ifade edilmiştir. Lahit mezarın ilk kez Helenistik Dönemde kullanıldığı, Bizans Dönemindeki ikinci kullanım sırasında içinden üç adet bronz yüzük ve iki adet yüzük taşı bulunduğu ifade edilmiştir. 5 numaralı mezar olarak adlandırılan mezarda ortaya çıkarılan iki adet cam bilezik ve bir Bizans sikkesi mezarların tarihini kesinleştirmektedir (Resim 91).

1995 yılı çalışmalarındaki buluntu çeşitliliği ölü gömme gelenekleri açısından önemli bilgiler sağlamaktadır (Resim 92-93). Mezar hediyeleri arasında, dört yapraklı yonca biçimindeki bir bakır haç, bakır tel yüzük, Bizans Dönemine ait sikkeler, cam bilezikler, bakır tel yüzükler, terrakotta figürinler, seramikler ve kandiller yer almaktadır⁶¹⁰.

Skepsis Aşağı Kent Nekropolü'nün Geç Hellenistik dönemden Bizans Dönemine kadar kullanıldığı ve gittikçe fakirleştiği anlaşılmıştır. Ancak, mezarların çoğunluğunun Bizans Dönemine tarihlenmesi Nekropolün Bizans Çağında yoğun olarak kullanıldığını ve fakir halk mezarları içerdiğini düşündürmüştür.

Skepsis Aşağı Kent Nekropolü'nde ortaya çıkan mezarların tamamı İnhumasyon gömü şeklindedir. Bunda mezarların çoğunun Bizans Çağı'na ait olmasının büyük rolü vardır. Çünkü Hristiyanlıkla birlikte, Pagan Çağının tersine farklı bir 'Öte Dünya' inancı

⁶⁰⁸ Özden – Türker – Kekeç, 1993, 371.

⁶⁰⁹ Başaran – Tavukçu – Tombul, 1997, 557.

⁶¹⁰ Başaran – Tavukçu – Tombul, 1997, 557 – 563.

gelmiştir. Ölümler artık ceset olarak gömülmeye başlamıştır. Ancak Pagan çağı geleneklerinden büyük bir kısmı hala yaşamaktadır. Bunların başında mezar hediyeleri gelmektedir. Skepsis'teki mezarların çoğunda az da olsa mezar hediyeleri görülür. Bunların çoğu günlük kullanım eşyalarıdır. Ancak Hellenistik örneklerde başta olmak üzere dinsel inanışla ilgili objeler de mezar hediyesi olarak kullanılmıştır. Bunların başında Tanrı ya da Tanrıça figürinleri ve sikkeler gelmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜMÜLÜSLER

4.1. DARDANOS TÜMÜLÜSÜ

"*Hasan Mevsuf Şehitliği*"nin bulunduğu tepede olduğu varsayılan Dardanos antik kentine yaklaşık 1 km. Uzaklıkta olan Tümülüs (Resim 94), 1959 yılında, üzerinde bulunduğu tepenin toprak almak amacıyla kazılması sırasında bir rastlantı sonucu bulunmuştur. Kazısı R. Duyuran⁶¹¹ tarafından yapılan tümülüsde, bugün Çanakkale Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen çok sayıda eser ele geçirilmiştir.

Koridor, ön oda ve asıl mezar odasından oluşan Tümülüs; 1.70m. koridor yüksekliğine ve 5.20m. toplam uzunluğa sahiptir (Resim 95-96). Koridorun tabanı küçük moloz taşlarla doldurulmuş olup ön oda ile 0.50m. kot farkına sahiptir. Koridordan ön odaya geçilen kapının üzerindeki duvarda mezarı yaptıranlardan birinin ya da orada yatanlardan birinin adını taşıyan Grekçe yazıt bulunmaktadır⁶¹². Aşağıdan yukarıya doğru hafifçe daralan koridorda tabandaki genişlik 1-57m. tavandaki genişlik ise, 1.11 m. dir. yan duvarları ve üzeri kum taşından yontulmuş, üzerleri hafif pürüzlü çeşitli boydaki blok taşlarla örülmüştür. Ön odanın uzunluğu, 3.23m. , genişliği 1.24. yüksekliği ise, 2.64. olarak belirlenmiştir. Duvarları koridora göre daha özenli olarak işlenmiştir. Bu taşlar demirle birbirine bağlanmıştır. Yine aynı şekilde tabanı da demirlerle birbirine bağlanan taş plakalarla kaplanmıştır.

Asıl mezar odasının tabanı 3.23x 3.65m. ölçülerine sahiptir. Ön odanın tabanında olduğu gibi burada da taş plakalar vardır. Odanın çatısı tepeye doğru taşların birbirinin üzerine bindirilmesiyle sivri bir çatı olacak şekilde düzenlenmiştir. Taban ile çatının en yüksek noktası arası 3.48m. dir. Odanın içinde, duvarlarda da kullanılan aynı taş malzemeye oluşturulmuş 3 tane kline bulunmaktadır. Cesetler bunların üzerine yan yana ve üst üste yerleştirilmiştir. Ölülerin bir kısmı da yakıldıktan sonra külleri madeni ve ahşap kutular içerisine konmuştur. Bu kül kap ve kutularda klinelerin arasındaki boşluklara yerleştirilmiştir. Kül kaplarının içerisinde özellikle kadınlara ait ziynet eşyaları bulunmuştur.

⁶¹¹ Duyuran, 1960, 64–66.

⁶¹² Taşlıklioğlu, 1967, 29.

Tümülüs içerisinde pişmiş topraktan figürinler, kandiller, gözyaşı şişeleri ve çeşitli türden kaplar ile değişik cam eserler bulunmuştur. Metal eserler arasında ise, altın ziynet eşyaları bulunmaktadır. Bunlar; diadem, kolye, madalyon, küpe ve bileziklerden oluşur. Gümüş buluntular arasında ise, ortası işlemeli yuvarlak bir kap, ayna, küçük bir kaşıktan oluşmaktadır. Bunlardan başka bakır ve bronzdan sikkeler bulunmuştur. Bu sikkeler de M.Ö.. 4.yy ile M.Ö.. 1. yy arasına tarihlendirilen Kyzikos, Bergama ve Dardanos sikkelerinden oluşmaktadır. Tümülüs içerisinde kemikten yapılan yüzükler ve iğneler de ele geçen diğer buluntular arasındadır. Söz konusu malzemeler, tümülüsün M.Ö.. 4.yy ile M.Ö.. 1.yy lar arasında kuşaktan kuşağa kullanılan bir aile mezarlığı şeklinde kullanıldığını ortaya koymaktadır.

4.2. GÜMÜŞÇAY KIZÖLDÜN/ TÜMBETEPE TÜMÜLÜSÜ

Polyksena Lahti: Biga ilçesi Gümüşçay Beldesi'nde bulunan Kızöldün tümülüsü, Gümüşçay ovasının kuzeydoğusunda, 54 m. Rakımlı bir tepedir⁶¹³. Kaçak kazı sonucu tespit edilen tümülüsde 1994 yılında Çanakkale Arkeoloji Müzesi tarafından kurtarma kazısı yapılır. 1994 yılında Nisan- Ağustos ayları arasında aralıklarla sürdürülen kazıda Gümüşçay'da iki tane Tümülüs kazılır. Bunlardan ilki olan kızöldün/ Tümbetepe tümülüsünde sonradan üzerinde anlatılan mitolojik konudan dolayı Polyksena lahti adı verilen büyük lahit ve küçük bir başka lahit daha açığa çıkartılır⁶¹⁴ (Resim 97). Bunlardan polyksena lahti, tepenin üst seviyesinden 6m. derinlikte, sıkıştırılmış toprak zemin üzerine doğu- batı doğrultusunda yerleştirilmiş olarak bulunmuştur. Antik dönemde soyulduğu anlaşılan lahit kapağının lahit teknesine oturduğu kısımda bir insanın sığabileceği büyüklükte delik olduğu görülmüştür. Daha önce soyulduğu anlaşılan lahitte herhangi bir mezar hediyesine rastlanmamıştır. Lahit içinde bir kişiye ait iskelet bulunmuş ancak kemikler daha önceki soygun yüzünden birbirine karışmış durumdadır⁶¹⁵.

İnce grenli beyaz mermer malzemeden işlenen lahit, 3,32 m. uzunluk, 1,60 m. genişlik ve 1,78 m. yükseklik ölçülerine sahiptir (Resim 98). Lahit gövdesinin üstü üçgen alınlıklı semerdam çatılı bir kapakla örtülüdür. Çatı üstü büyük yassı dörtgen kiremit tasvirleriyle bezelidir. Altında yumurta dizisi, onun altında ise, boncuk dizisi ve ince bir silme, bunun altında diş sırası ve altında ince ve geniş bir silme bulunur. Bu silmenin de

⁶¹³ Sevinç, 1995, 443; Sevinç 1996a, 24.

⁶¹⁴ Sevinç, 1995, 443; Sevinç 1996a, 24.

⁶¹⁵ Sevinç, 1996b, 251

altında ikinci bir yumurta dizisi yer almaktadır⁶¹⁶. Kapak yüksekliği ve tekne dışına taşan yapısıyla lahit oldukça heybetli bir görünüm kazanmıştır⁶¹⁷.

lahit teknesi, alt kısımda iki kademeli bir kaide ile üst kenarında yer alan üç kademeli arşitrav arasında dört yanında da kabartmalarla süslüdür⁶¹⁸.

Doğu uzun yüz kabartmaları: lahtin arka yüzü konumunda bulunan bu alanda, üstünde uçayaklı kazan duran bir Tümülüs tasviri önünde üç erkeğin kolları üzerinde uzanmış bir genç kızın başı dördüncü bir erkek tarafından saçlarından aşağıya doğru çekilip boğazının hançerle kesilme anı işlenmiştir. Polyksenanın kurban edilmesiyle eşleştirilen bu sahne aynı zamanda lahte de adını vermiştir.

Batı uzun yüz kabartmaları: muhtemelen iki ayrı konu peş peşe işlenmiştir.1. sağ tarafta askerlerin karşılanması, 2. sol tarafta tören sahnesi tasvir edilmiştir.

Kuzey kısa yüzde, sol başta bir ağaç, önde yaşlı bir kadın ve arkasında ise, ağıt yakar vaziyette iki genç kız işlenmiştir. Güney kısa yüzde ise, ayakları profilli bir kanepede üzerinde oturan iki kadın ile, ayakta sağ tarafta iki, sol tarafta ise bir figür yer almaktadır.

Sonuç olarak lahtin üzerinde polyksena'nın kurban edilmesi sahnesi işlenmiş olup gerek konusuyla gerekse kabartmaların niteliğiyle döneminin tek örneğidir. Kazıcıları tarafından, M.Ö.. 6yy'ın sonlarına tarihlenen⁶¹⁹ lahit üzerinde daha sonraları ayrıntılı çalışmalar yapıp yayınlanmıştır.

Küçük Lahit: Polyksena lahtiyle ilgili kazı çalışmaları devam ederken yine aynı yerde tepenin hemen 50cm. altında yine mermerden yapılmış, 190x90x60cm. ölçülerinde bezemesiz, dörtgen tekneli ve semerdam çatılı bir başka lahit daha ortaya çıkarılmıştır⁶²⁰ (Resim 99).

Daha önce soyulmadığından dolayı insitu durumdaki hediyeleriyle 8–10 yaşlarındaki bir kişiye ait olduğu anlaşılan söz konusu lahit, oldukça zengin mezar hediyeleri içermektedir. Bu hediyeler arasında altın takılar, kulaklarda 4 çift küpe, üzeri volüt kabartmalı bezekli dörtgen altın boncuklardan oluşan gerdanlık, kozalak biçimli altın ve cesedin kollarında uçları karaca başı şeklinde işlenmiş halka bileziklere bulunmuştur⁶²¹.

⁶¹⁶ Sevinç, 1996a, 24.

⁶¹⁷ Sevinç, 1996a, 25.

⁶¹⁸ Troia savaşları sonunda kral Priamos ile Hekabenin en küçük kızları olan Polyksena, İliada'ya göre, Akhilleus'un oğlu Neoptolemos tarafından Akhilleus'un mezarı başında kurban edilir. Bkz. Erhat 1984, Polyksena maddesi.

⁶¹⁹ Sevinç, 1995, 444; Sevinç, 1996a, 29.

⁶²⁰ Sevinç, 1995, 444.

⁶²¹ Sevinç, 1995, 445.

Ayrıca cam aryballos, sapı karaca başı şeklinde işlenmiş gümüş bir kepçe, pişmiş toprak testiler ve ahşaptan yapılmış boyalı kadın büstü gibi eserler bulunmuştur. Buluntulara göre polyksena lahtinden hemen sonraya tarihlendirilmiştir⁶²².

4.3. GÜMÜŞÇAY DEDETEPE TÜMÜLÜSÜ

Dedetepe Tümülüsü, Tümbetepe Tümülüsüne yaklaşık 7km. mesafede denize ve ovaya hakim bir konumda bulunmaktadır (Resim 100). Kazısı tümbetepe tümülüsü kazısıyla aynı zamanda yapılmıştır. 4,5m. derinliğe inildiğinde mezar odasının tavanını oluşturan taşlara rastlanmıştır. Mezar odası 3,60x 3,60m. ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Tavanı 365x86x60cm. ölçülerinde dört adet mermer blok ile kapatılmıştır. Mermer bir blok ile kapatılan kapıdan içeriye girildiğinde yine bu tümülüsünde olasılıkla biri Bizans döneminde diğeri daha sonra olmak üzere soyulmuştur. Mezar odasının içine girildiğinde kuzey ve batı duvarına dayanmış bir şekilde iki adet mermer kline olduğu görülmüştür (Resim 101). Klinelerin ayakları ile ön cepheleri çeşitli renklerde boyanmıştır. İskelet, kline üzerinde ve kapı önünde olmak üzere oldukça dağınık şekilde bulunmuştur.

Fildişinden yapılmış kutu parçaları ve yine fildişinden yapılmış uç kısmı geyik başı şeklinde işlenmiş bir bıçak sapı⁶²³, ahşap mobilya parçaları deri parçaları ve aşık kemikleri gibi buluntular ele geçirilmiştir.

Büyük dikdörtgen kesme mermer bloklarla oluşturulan mezar odası, içindeki buluntulara göre, ilk başlarda MÖ 6. yy. sonlarına tarihlendirilmiştir⁶²⁴ daha sonra buluntuların üzerinde yapılan ayrıntılı çalışmalardan sonra MÖ 480- 60 lı yıllara tarihlendirilmiştir⁶²⁵. Mezar odasında, Lidya Aktepe Tümülüsünde bulunan klinelerle büyük benzerlik gösteren⁶²⁶ iki klineye göre mezar odasının iki şahıs için yapılmış olması gerektiği düşünülürken iki yerine üç adet kafatası ele geçmiştir⁶²⁷.

⁶²² Sevinç, 1995, 445.

⁶²³ Sevinç,-Rose-Strahan-Biçken 1998, 305 vdd.

⁶²⁴ Sevinç, 1996a, 29.

⁶²⁵ Sevinç-Rose-Strahan-Biçken, 1998, 305 vdd.

⁶²⁶ Sevinç-Rose-Strahan-Biçken, 1998, 305 vdd.

⁶²⁷ Sevinç-Rose-Strahan-Biçken, 1998, 305 vdd.

4.4. ALTIKULAÇ ÇİNGENETEPE TÜMÜLÜSÜ

Çan ilçe merkezinin yaklaşık 10 km. kuzey doğusunda bulunan Altıkulaç, Çan-Biga yolunun bir başka deyişle Granikos vadisinin 2 km. kadar kuzey tarafındadır. Köyün önemi 1998 yılında kaçakçılar tarafından kazılan Çingenetepe tümülüsü ve bu tümülüste ele geçirilen Greko-Pers etkili boyalı lahtin ortaya çıkmasından kaynaklanır. Ancak daha önceki yıllarda M. Özdoğan tarafından Altıkulaç köyüne uğranılarak köyün üzerindeki Kozalan mevkiinde İlk Tunç Çağı'ndan Hellensitik Dönem'e dek uzanan bir yerleşme, Bağdat dere boyunda antik yol kalıntısı ile 20 tümülüs ve Kazalan mevkinde arkaik dönem kutsal alan ilk kez yayınlara girmesi bakımından önemlidir⁶²⁸.

Köy ve çevresi 2002 yılı çalışmaları kapsamında N. Arslan tarafından da ziyaret edilerek önemli bilgiler verilmiştir⁶²⁹. Bu bilgiler arasında değirmen deresi boyunca elde edilen bulgular⁶³⁰ önemlidir.

Çingenetepe Tümülüsü ve lahti: Çan için olduğu kadar Troas Bölgesi için de önemli olan bu tümülüsden çıkarılan lahit günümüzde Çanakkale Arkeoloji Müzesinde sergilenen en önemli lahitlerden biridir. Tümülüs, 1998 yılı kış aylarında kaçak kazıcılar tarafından iş makinasıyla kazılarak neredeyse tamamen tahrip edilmiştir (Resim 102-103). Olayın fark edilmesiyle birlikte yetkililere haber verilmiş bunun üzerine Çanakkale Arkeoloji Müzesi tarafından kısa bir ön çalışma yapılmış ve kaçakçıların buradan çıkardıkları lahti beraberlerinde götürdükleri düşünülmüştür. Ancak aradan geçen 1 hafta sonra köyün yaklaşık 5 km. kuzeyinde Çingenetepeden çıkarılan lahtin daha sonra uygun bir zamanda kaçırılmak amacıyla saklanmış olduğu anlaşılmıştır. Lahit daha sonra Çanakkale Arkeoloji Müzesine taşınarak koruma altına alınmış günümüzde ise, Kızöldün lahti ile birlikte sergilenmektedir (Resim 104-106). Altıkulaç Çingenetepe tümülüsü iki açıdan çok önemlidir. Bunlardan ilki lahtin yerleştirilmiş olduğu Tümülüs tholos planlı yapısıyla bölgedeki diğer tümülüslerden ayrılır. Çünkü Troas'da her ne kadar bu güne kadar açılmış olan tümülüs sayısı az da olsa bazılarında örneğin Biga- Kızöldün tümülüsünde olduğu gibi lahit doğrudan toprağa yerleştirilip üzeri toprak yığıyla kapatılmıştır. Dardonos tümülüsünde görüldüğü gibi ana toprak altında oluşturulan mezar odası ölülerin koyulduğu yer olarak düzenlenerek üzeri toprak yığıyla tümülüs haline getirilmiştir. Ancak burada ise, lahtin yerleştirildiği bölüm literatürde tholos plan olarak isimlendirilen yuvarlak planlı bir yapıdır. Bu yönüyle Troas bölgesinde tek örnektir. Diğer önemli bir nokta ise, Lahtin

⁶²⁸ Özdoğan 1991: 348.

⁶²⁹ Arslan 2004: 119-121.

⁶³⁰ Arslan 2004: 121

kendisidir. Çünkü lahit üzerinde boyalı kabartmalar stilistik açıdan Grek- Pers etkisindedir ve üzerinde av sahnesi işlenmiştir⁶³¹. Eserin boyalı olması da Greko-Pers etkili lahtin Çanakkale Bölgesi için ayrıcalıklı konuma taşınması anlamına gelmektedir. Bu yönleriyle Çan- Altıkulaç Çingene tepe tümülüsü ve lahti, Çan için çok önemli olduğu kadar gerek Altıkulaç Köyü'nde gerekse diğer köylerde zengin arkeolojik buluntuların gelecekte gün ışığına çıkabileceğinin habercisidir. Kazıcıları tarafından Lahit, M.Ö. 5.yy. ın ortalarından sonraki bir tarihe verilmektedir⁶³².

⁶³¹ Körpe ve diğ., 2001, 181 vd.

⁶³² Körpe ve diğ. 2001, 185.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KAYA MEZARLARI VE ANIT MEZARLAR

5.1. ÇAN DUMAN KÖYÜ KOCA KIŞLA MEVKİ KAYA MEZARI

Köyün hemen kuzeyindeki kışla ya da koca kışla diye adlandırılan alçak bir tepe üzerindeki kaya mezarı oldukça ilginçtir (Resim 107). Yaklaşık 2.65 m. yükseklikte 2.80m. genişlik ve 2.75 m. uzunluk ölçülerine sahip kaya bloğu üzerine 1.70 m. x 0.65 m. 0.40 m. ölçülerinde mezar teknesi oyularak mevcut kaya bloğu doğu batı doğrultusunda şekillendirilmiştir (Resim 108). Mezar teknesinin güney uzun kenarı yanında ise, 0.40 m. çapında ve 0.40-43 m. derinlikte muhtemelen adak çukuru olan iki adet kaya çanağı açılmıştır (Resim 109). Söz konusu kaya mezarını tarihleyebilmek için veriler yetersiz olmakla birlikte Bölgede tek örnek olmasıyla oldukça önemlidir.

5.2. ÇAN DUMAN KÖYÜ ÇUKURÇAYIR KUTSAL ALANI VE KAYA MEZARI

Yine Duman köyünün kuzeyinde Kadılar-Üvezdere köy yolunun yaklaşık 2 km. lik mesafesinden sonra ulaşılan Çukur Çayır-Bağlar mevkiindeki kaya döşemi kutsal alan (Resim 110) ve kuyu mezarı ile oldukça ilginçtir (Resim 111). Ağaçlık alanda ve büyük bir yerli kaya kütesinin güney cephesi yaklaşık 3m. düzleştirilerek orta kısmına 0.85x 0.50x 0.25m. ölçülerinde derin bir niş oluşturulmuştur. Kaya bloğunun ön zemin kısmı ise, seçilebildiği kadarıyla 2.90m. genişlikte muhtemelen bir platform olarak düzenlenmiştir. Kayanın zeminle birleştiği batı yönünde 0.90m. çapında ve 0.60 m. derinliğinde bir çukur olasılıkla çukur mezar ve hemen bitişiğinde ise, 0.63x0.47x 0.40m. ölçülerinde dikdörtgen bir çukur açılmıştır (Resim). Kaya bloğunun kuzey doğu kenarında ise, çok az bir bölümü korunan biraz daha küçük boyutlu kaya mezarı çukuru bulunmaktadır. Mezar çukurları, nişi ve muhtemel platformuyla kaya bloğunu tarihlendirmek mevcut veriler üzerinden oldukça zordur. Ancak gerçekten niş önünde bir platform oluşturularak kutsal alan amacıyla düzenlenmiş ise, Çukurçayır mevkiindeki kaya döşemi bölgede tek örnek olmasıyla önemlidir. Görüldüğü gibi bu güne kadar hiç bir yerde yayınlanmayan Duman köyündeki çeşitli arkeolojik kalıntılar kendine özgü yapılarıyla dikkat çekmektedir. Bir an önce ayrıntılı olarak incelenmesinde büyük yarar vardır.

5.3. ÇAN KÜÇÜKPAŞA KÖYÜ KRAL KIZI KAYA MEZARI

Küçük Paşa köyünün güneyinde yüksekçe bir tepe üzerinde yer alan büyük bir kaya kütesinin üzeri düzgün işçilikli oyularak mezar olarak kullanılmıştır (Resim 112). Kaya kütesinin doğal konumuna göre şekillenen mezar 3.70 m. ye 1.80 m. lik düzleştirilmiş alanda, kuzey- güney yönündedir. Oldukça büyük ve yüksek olan kaya bloğu (yüksekliği 2.80 m. ile 3.60 m. arasında değişmektedir.) üzerine konumlandırılan yapısıyla bölge için tekil örnektir. Kaya üzerindeki mezar çukuru içten içe 1.90 m. uzunluk ve 0.63 m. genişlikte, 0.57 m. derinliktedir. Dıştan ise, yaklaşık 0.15 m. lik genişlik aynı zamanda olası kapağın oturduğu genişliktir. Ancak başta bu ve diğer çukur kaya mezarlarının kapaklarının ne şekilde olduğuna dair her hangi bir gösterge olmasa da daha ayrıntılı yapılacak olan araştırmalarda ortaya çıkacaktır ancak yine de, tıpkı lahitler gibi tek parça ve üçgen alınlıklı? Kapak sistemiyle örtülü oldukları tahmin edilebilir. Mezar, içten ve dıştan düzgün bir şekilde işlenmiştir (Resim 113). Ancak asıl ilginç olan kayanın batı cephesinin kuzey ucunda mezarın hemen altına yakın bölümde kaya yüzeyi fazla derin olmayan bir şekilde düzleştirilerek üzerine oldukça yüzeysel İon Tapınak cephesini andıran üçgen alınlık ve iki yanında sütun benzeri bir şekil verilmiştir. Fakat bu düzenlemenin mezarla çağdaş olup olmadığı ve işlevi belli değildir. Sonuç olarak mevcut yapısıyla kral kızı kaya mezarı bölgedeki önde gelen bir beye ait olmalıdır ve tekrarlamak gerekirse çan bölgesiyle ilgili bu tür kalıntıların ayrıntılı çalışmalarına tarafımdan devam edilmektedir.

5.4. ÇAN KÜÇÜKPAŞAKÖY UZUNALAN ARASINDAKİ İKİLİ KAYA MEZARI

Küçükpaşa- Uzunalan yolunun yaklaşık 2. Km. sinde yolun hemen sağ tarafındaki çeşmelerin bulunduğu yerde, yoldan 50 m. içeride bu kez zemindeki ana kayalara oyulmuş iki adet kaya mezarı bulunmaktadır (Resim 114). Bu mezarlardan yola yakın olanı 2.03 m.x 0.70 m.x 0.56 m. ölçülerinde, ikinci mezar ise, buradan 2.60 m. geride 1.85 m.x 0.63 m.x 0.65 m. ölçülerindedir. Her iki mezarda doğu- batı yönünde konumlandırılmıştır. Mezarlardaki işçiliğin çok da iyi olduğu söylenemez ama bunda teknelerin oyulduğu kayaların kalitesiz yerli taş olmasının payı vardır. Yine bu mezarların üzerinin nasıl kapatıldığına yönelik yakın çevresinde de her hangi bir iz olmamakla beraber tek parça taş bir kapakla kapatıldığı düşünülebilir. Ayrıca, mezarları tarihleyebilmek içinde eldeki veriler yetersizdir.

5.5. ÇAN KADILAR KÖYÜ- AHIRKAPI MEVKİİ KAYA MEZARI

Duman köyünün yaklaşık 5 km. kuzey doğusuna denk düşen kadılar köyü, ahırkapi mevkiinde biri küçük boyutlu olmak üzere iki adet kayaya oyulmuş mezar barındırır. Büyük olan mezar 1.85 m. uzunluğunda ve 0.80 m. derinliktedir (Resim 115) . Fakat bu mezarda bölgedeki diğer örneklerle göre ilginç bir durum söz konusudur. Mezarların genişlikleri diğer örneklerde üst kısımda ne ise tabanda da aynı genişliğe sahip olmasıdır. Fakat buradaki örnekte mezar teknesi üstten 0.63 m. genişlikteyken bu genişlik tabana inildiğinde 0.90 m. ye çıkmaktadır ki bu düzenlemenin ne amaçla yapıldığı anlaşılamamıştır.

5.6. ÇAN KIZILEMA KÖYÜ ANIT MEZAR

Çan'ın güney batısında Bayramiç ve Yenice ilçelerine komşu ayrıca Strabon'un bahsettiği Troas'ın 3 önemli akarsuyundan biri olan Garanikos nehrinin kaynağının çıktığı Kotylos tepesine (Strabon XIII,18) yakın bir yerdedir. Kızılelma köyü önemli arkeolojik potansiyelin bulunduğu bir köydür. Daha önce gördüğüm ancak, ilk kez N.Arslan tarafından kısaca bahsedilerek fotoğrafı yayınlanan⁶³³, Anıt mezar Üvecik höyük mevkiinde bulunmaktadır. Tonozlu bir üst yapıya sahip ve kısmen iyi korunmuş olan yapı, Kızılelma ve diğer köylere uzak aynı zamanda oldukça sık bir ormanın içinde yer almaktadır. Yoğun orman ve bitki örtüsüne rağmen seçilebilen arkeolojik kalıntılar bölgenin ayrıntılıca araştırılmasını gerektirmektedir. Kuzey – güney doğrultusunda inşa edilen Mezarın yüksekliği 2 m. dir. 3 m. uzunluğundaki mezar odası girişi 2,2 m. genişliğe sahiptir. Güney yönden dromosla girilen yapının tonoz kısmı yapının boyunca çökmüş durumdadır. Yapının ön cephesi oldukça sağlamdır (Resim 116). Buna karşın arka duvarı ise, kısmen yıkılmıştır (Resim 117). Roma Çağı'na⁶³⁴ tarihlendirilebilecek olan mezar Çan ilçesi dahili tek örnektir.

⁶³³Arslan, 2002: 121, 125-Resim 5.

⁶³⁴Arslan, 2002, s. 121.

SONUÇ

Troas Bölgesi'nde, Kalkolitik Çağ örneklerinden başlayarak Roma Çağı sonlarına kadar geçen uzun bir zaman diliminde oldukça çeşitli mezar tiplerine ve ölü gömme geleneklerine rastlanmıştır. Kumtepe'yle temsil edilen Kalkolitik Çağ örnekleri oldukça azdır. Fakat Geç Bronz Çağ'ın temsilcisi olan Beşiktepe Mezarlığı bölgenin ölü gömme gelenekleri açısından oldukça zengin veriler içermektedir. Bozcaada'da kazılan Demir Çağ mezarları da yine Troas'ın erken dönem ölü gömme geleneklerini yansıtmaları bakımından önemlidir. Troas Bölgesi'ndeki erken dönem mezarların azlığı yerleşimlerin 1. Bine göre daha az ya da seyrek olmasıyla ve buna ek olarak Bölge'nin erken döneminin henüz tam olarak araştırılmamışlığıyla açıklanabilir. Buna karşın arkaik dönemle birlikte yoğunlaşan yerleşim yerleri ve bu yerleşimlerin erken döneme göre daha fazla araştırılmaya başlanması çok çeşitli mezar ve ölü gömme geleneklerinin varlığını ortaya koyar. Özellikle kazıları devam eden Assos, Antandros ve Parion'daki nekropoller zengin çeşitliliklerinin yanı sıra aslında bir birine paralel ölü gömme geleneklerinin birer göstergesidirler. Bu merkezlerdeki benzerlikler bölgedeki ölü gömme geleneklerinin bölgesel özelliklerden çok batı Anadolu ölü gömme geleneklerinin takipçisi olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla genel anlamda salt Bölgeye özgü mezar ya da ölü gömme geleneklerinin varlığından pek söz edilemez. Ancak yine de bazı örneklerin hem Troas hem de batı ve kuzey batı Anadolu için önemli olan Beşiktepe nekropol alanındaki mezarlarda etrafı kerpiç çevrili mezarlar, çömlek mezarlar, küp mezarlar, taş sanduka mezarlar ve megaron planlı oda mezar olarak sınıflandırılmışlardır.

Geç Tunç Çağına tarihli Beşiktepe nekropolündeki megaron planlı oda mezar, Batı Anadolu'da bilinen tek örnek olması açısından önemlidir.

Beşiktepe'de ölü gömme ceset gömme ve yakarak gömme olarak gerçekleştirilmiştir.

Troia'daki mezar örnekleri de intramural ve ektramural olmak üzere düzenlenmiş ancak sayıları oldukça azdır ve MÖ 2. Bin yıllarına tarihlendirilirler. Troiadaki mezar türleri arasında basit toprak mezar, çömlek mezarlar ve küp mezarlar bulunmaktadır. Ölü gömme ise, ceset gömme ve yakarak gömme olarak izlenmektedir.

Ceset gömme örneklere bakıldığında yaşlarının küçük oldukları dolayısıyla genelde çocukların ceset Çağ'dan Roma'ya kadar kullanılan asıl nekropolünde ise, mezar çeşitliliği tip olarak artmıştır. Fakat bu artışın aynı zamanda Bölgedeki yakın komşuları Assos,

Antandros ve görüldüğü kadarıyla Parion nekropollerleriyle paralellikler gösterdiği izlenmektedir. Dolayısıyla özellikle Antandros mezar tipleri ile oldukça benzer olması aynı zamanda dönem özelliklerinin söz konusu nekropollere yansıdığı şeklinde yorumlanmalıdır. Assos nekropolünde ise, durum biraz farklıdır. Bu farklılık Assos nekropolünde büyük oranda anıt mezarların çok olmasından kaynaklanır. Özellikle Hellenistik Çağdan itibaren yaygınlaşan ve Roma Çağında doruk noktasına ulaşan Anıt mezar geleneği Assos da çok açık olarak izlenmektedir. Nekropollerdeki anıt mezarların varlığı ve yaygınlığı aynı zamanda yöre halkının ekonomik zenginliğinin diğer mimari yapılarda olduğu gibi mezar yapılarına da yansımastır.

Assos antik kentinde mevcut iki nekropolden biri olan batı nekropolü, süregelen kazı çalışmalarında, kentin en yoğun olarak araştırılan kısımlarının başındadır. Arkaik Çağın başından Roma Çağı sonuna kadar kesintisiz kullanım görmüş olması ile Antandros nekropolüyle birlikte Troas Bölgesindeki iki önemli nekropolden biri olan batı nekropolünde üç mezar caddesi bulunmaktadır. Batı kapısının önünde uzanan taş döşeli yolun her iki yamacı da Arkaik Çağın başından itibaren kullanılmaya başlanmış ve Roma Çağında artan yer gereksiniminin karşılanabilmesi için bu mezar caddesine, biri paralel ve diğeri yukarı doğru uzanan iki cadde daha eklenmiştir. Eğimli arazini teraslanarak kullanıldığı bu cadde yamaçlarında uzanan mezarlar, genellikle iki ana gömü geleneğinin izlerini günümüze taşımıştır. Bunlardan ilki, ölünün yakılarak küllerinin defnedildiği “kremasyon geleneği”, diğeri ise ölünün defnedileceği mezara doğrudan konulmasından ibaret olan “inhumasyon geleneği” dir. Ailelerin inançlarına, ekonomik durumlarına, tercihlerine ve hatta ölen kişinin vasiyetine göre şekillenen bu her iki gömü geleneğinde, dönemler boyunca süregelmiş ve bu süreçte bazılarında esinlenilerek oluşturulmuş farklı gömü biçimleri bulunmaktadır. Batı nekropolündeki ilk mezar örneklerini birincil ve ikincil olarak gruplandırılan kremasyon gömüler oluşturur. Bugüne değin sadece bir tane örneğine rastlanan birincil kremasyon gömüde, ölü gömüleceği mezar çukurunda hediyeleri ile birlikte yakılmıştır. Kül dökme ve urne mezarların oluşturduğu ikincil kremasyon gömülerde ise ölü, merkezi kremasyon alanlarında yakılmış ve daha sonra arta kalan küllerin bir kısmı alınarak gömüleceği alanlara götürülüp defnedilmiştir. Bu defin işlemi, iki farklı tipin isimlerinden anlaşıldığı üzere mezar çukuruna dökülerek ya da urnelere konarak gerçekleştirilmiştir. Defin işleminin ardından birincil kremasyon mezarda ve kül dökme mezarlarında mezarların çevresi küçük taşlarla çevrilerek toprağın dağılması engellenmiş ya da mezarlar bu şekilde işaretlenmiştir. Amphora ya da sıvı servisinde kullanılan kaplardan oluşan urne mezarlarda ise kül kabı yine küçük taşlar ile

sabitlendikten sonra toprakla örtölüp, oval taşlar ve dikdörtgen stellerle işaretlenmiştir. Çocuklar için tercih edilmeyen, yetişkinlere ait bu gömü tiplerinde herhangi bir yön birliği bulunmamakla birlikte, gömüler birbirine yakın gruplar halinde konumlandırılmıştır. Klasik Çağ'a gelindiğinde, bir lahit mezar içerisinde belirlenen urne mezar, bugüne değin saptanabilmiş olan tek kremasyon gömü olması ile yakma gömü geleneğinin, inhumasyona oranla daha az tercih edildiği ya da geleneğin eski önemini yitirdiğine işaret eder. Troas Bölgesi'ndeki diğer antik kentlerden Antandros'ta da yine tek bir örneğe rastlanmış, Tenedos'ta ise şimdiye kadar Arkaik ve Klasik Çağ'a ait herhangi bir kremasyon gömü ile karşılaşılmağı olması, dönemin gömü geleneğinde kremasyonun yaygınlığını kaybettiğini kanıtlamaktadır. Hellenististik Çağ'ın ortalarına doğru ise kremasyon gömülerde yeniden bir artış görölmektedir. Arkaik Çağ'ın yaygın gömü biçimi olan urne mezarlar, bu dönemde de sıkça tercih edilmiş olup farklı bir uygulama olarak, aile mezarlığı şeklinde kullanılan lahit mezarların içerisinde de konulmuştur. Kremasyon ve inhumasyon gömülerin yan yana göröldüğü bu aile mezarlıklarında, olasılıkla dönemin yaygın gömü tipine uygun olarak ailenin tercihleri şekillenmiştir. Urne mezarlara alternatif olarak bu dönemle görölmeye başlanan diğer bir kremasyon gömü ise ostotheke mezarlardır. Yaklaşık olarak bir lahitin yarısı kadar olan boyutu ve yekpare taştan oluşturulması ile küçük bir lahiti anımsatan bu mezarlardan çok azı günümüze değin korunabilmiştir. Bu iki farklı uygulamanın yanı sıra dönemin sonlarına tarihlenen ünik bir örnekte, ölü, birincil kremasyon şeklinde lahit mezarın içerisinde yakılmış ve bu işlem sonucunda lahit hasar görmüştür. Dönemin kremasyon gömülerinde saptanan kül kalıntılarından, anatomik dizilimin tüme yakın bir şekilde var olduğı anlaşılmıştır. Bu durum da Arkaik Çağ'ın aksine, Hellenistik Çağ'da, kremasyon işleminin ardından ölü küllerinin tamamının urne ya da ostotheke mezarlara konulduğuna işaret etmektedir. Bir lahit mezar içerisinde saptanan urne mezarda ise biri 50 yaşlarını aşkın bir erkeğe ait kısmen erimiş kemikler ile 20 yaşlarında bir kadına ve yeni doğmuş veya anne karnında olan bir bebeğe ait yanmış ve oksitlenmiş kemik kalıntıları, bu dönem için cinsiyete ya da yaşa bağlı olarak insanların farklı ısılarda yakılmış olabileceklerini düşündürmektedir. İnhumasyon gömüler ise genel itibarıyla-tıpkı kremasyon gömüler gibi- taş döşeli Arkaik yolun üst terası üzerinde yer almaktadır. Arkaik Çağ ile bu gömü geleneği taş sanduka, amphora, pithos ve lahit mezarlar tarafından teM.S.il edilmeye başlanır. Düzgün plaka taşlardan oluşturulan küçük boyutlu taş sanduka mezarlar, çocukların defnedilmesinde kullanılmıştır. Genellikle çocuk mezarlarında minyatür mezar hediyelerinin görölmesine rağmen bu mezarlarda saptanan büyük boyutlu kaplar, kimi zaman bu türden uygulamaların da olduğunu ortaya koyar.

Çocuk mezarlarının bir başka tipi olan amphora mezarlar ise küçük taşlarla sabitlenmiş ve dik şekilde toprağa yerleştirilmiştir. Yetişkinler için ise bu gömü biçimi, büyük boyutlu pithos mezarlardan oluşmaktadır. Ağız kısımları doğuya dönük olan bu mezarlardan ikisinin en üst mezar caddesinde, Roma Dönemi'ne ait bir mezar yapısının inşası sırasında tahribata uğramış olması, mezarların yalnızca taş döşeli yolun her iki yamacında yer almadığını kanıtlamaktadır. Bugüne dek saptanmış olan pithos mezar örneklerinde, ayakları karın bölgesine çekilerek mezara yerleştirilen ölülerden cinsiyetleri belirlenenlerin hemen hepsinin erkek olması oldukça dikkat çekicidir. M.Ö. 6. yy ikinci yarısına tarihlenen bu mezarların sadece erkekler için tercih edilmiş olabileceği düşünülebilir ancak bu döneme ait kadın gömülerine saptanamamış olması bu fikri desteklemez. Olasılıkla belirlenen mezarlarda, tesadüf eseri erkek gömülerle karşılaşmıştır. Mezarların bazılarında görülen kurşun kenetler ise ikincil kullanım olabileceklerine işaret eder. Diğer bir olasılık da ölen kişinin yeniden geri dönmesi ihtimaline karşılık mezar üzerinde tahribat yapılmış ve daha sonra bu kısımlar kurşun kenetlerle birleştirilmiştir. Geç Arkaik Çağ ile ortaya çıkan ve daha sonraki süreçte inhumasyon gömü geleneğine hakim gömü biçimi olan lahit mezarların en erken tipleri yekpare taştan oluşturulmuştur. Biçimleri ile öncüsü olan çocuk mezarlarını, yani taş sanduka mezarları anımsatan lahit mezarlar, oldukça kaba ve sade görünümlüdür. Yine aynı şekilde kalın ve kabaca düzleştirilmiş kapaklar ile kapatılmıştır. Geç Arkaik Çağ'da yalnızca üç örneğine rastlanmış olan lahit mezarlar, Klasik Çağ'a gelindiğinde, oldukça tercih edilen bir gömü biçimi olarak varlığını sürdürür. Bu dönem için lahit mezarlar, pişmiş toprak, taş plaka ve monolitik lahitler olarak 3 grupta değerlendirilebilir. Pithos mezarların devamı ya da aynı geleneğin sürdürülme isteğinden ileri gelen pişmiş toprak lahit mezarlar, çok fazla örneğine rastlanmamış olması ile diğer ikisinden ayrılmaktadır. Taş plaka mezarlar ise tıpkı sanduka mezarlarda olduğu gibi iki kısa kenar ile iki uzun kenara ve tabana yerleştirilen 5 plaka taştan oluşmakta ve yine düz kapaklar ile kapatılmaktadır. İlk örnekler ile paralellik gösteren monolitik lahitler, bu dönemde de kaba ve ağır görünümünü sürdürmektedir. Hemen hepsinin düz kapaklar ile kapatıldığı monolitik lahitlerden birinde görülen üçgen çatılı kapak, olasılıkla Hellenistik Çağ geleneğinin öncüsü olmalıdır. Lahit mezarların yanı sıra Arkaik Çağın taş sanduka mezarlarının bu dönemde de varlığını devam ettirdiği görülmektedir. Üzerileri tamamen toprakla örtülü olan bu mezarlar, Klasik Çağ ile birlikte kime ya da hangi aileye ait olduğunu belirtmek için ön kısmında isimlerin kazılı olduğu küp şeklinde bloklar ile işaretlenmiştir. Klasik Çağ'ın lahit mezarları içerisinde görülmeye başlanan beyaz toz tabakaları ise olasılıkla Assos'un yerel taşı yani andezit taşını üne kavuşturan materyaldir.

Ölü lahit içerisine konduktan sonra gömü hediyeleri yanına yerleştirilmiş ve daha sonra üzerine bu madde dökülmüş olmalıdır. Şap olduğu bilinen bu maddenin ölüyü çok kısa bir zamanda yok ettiği ve bu özelliği ile lahit mezarların yani “sarkophagus” kelimesinin kaynağını oluşturduğu söylenebilir. Hellenistik Çağ lahitleri, öncü iki döneme oranla daha düzgün ve daha itinalı olarak üretilmiştir. Düz kapakların yanı sıra bu dönemde ortaya çıkan üçgen çatılı kapaklar da tercihe bağlı olarak kullanılmıştır. Bu dönemin lahit mezarları içerisinde de şap izlerine rastlanmaktadır ve tıpkı Klasik Çağ mezarlarında olduğu gibi lahitler küp şeklinde isim blokları ile işaretlenmiştir. Ancak bu isim blokları dönemin kendi dekorasyon anlayışı ile değişikliğe uğramıştır. İnhumasyon gömü geleneğinde lahit mezarların ortaya çıkışı ile mezarlarda aile mezarlığı kavramı da görülmeye başlar. Bir lahit mezar içerisine aynı aileden çok sayıda bireyin defnedildiği bu aile lahitlerinde daha önceden defnedilmiş olan kişinin tahrip edilmemesine oldukça özen gösterilmiştir. Lahit mezarlardaki bu uygulamanın devamı niteliğinde olan ve Hellenistik Çağ’da görülen aile mezar alanları, taş döşeli yolun aşağı terası boyunca uzanmakta ve nekropolün bu kesiminin aileleri tahsis edildiği anlaşılmaktadır. Etrafı istinat duvarı ile çevrili bu alanlar içerisinde, yazıtlı isim bloklarından anlaşıldığı kadarı ile “Larichos” ailesine ait olanı, inhumasyon ve kremasyon gömüleri yan yana içermesi ile dikkati çeker. Üçgen çatılı kapaklar ile kapatılmış olan ve insitu olarak mezar alanının içerisinde belirlenen iki lahitten anlaşıldığı kadarıyla, lahitler sadece bir kez kullanılmak üzere tasarlanmıştır. Çünkü lahit kapaklarının kaldırılması sırasında lahit ile kapak arasına bağlayıcı bir madde sürülmüştür ve bu durum da ailenin, lahitleri sadece tek bir bireyin defnedilmesi için yaptırdığı düşüncesini akla getirir. Her iki mezarda da birer bireyin gömülü olması da bu görüşü destekler. Kişisel mezarları içeren bir alan olduğu varsayıldığında, zengin bir aileye ait olması gereken mezar alanındaki bu iki insitu lahit mezarın hediyeleri, sayı ve nitelikleri ile böyle bir durumun varlığına işaret etmez. 2006 yılı kazı çalışmalarına değin varlığı bilinmeyen kiremit mezarlar ise, iki ya da daha fazla sayıdaki oval kiremitlerden oluşmaktadır. İki kiremidin uç uca getirilerek etrafının taşlarla çevrildiği bu mezar örneklerinden sadece birinin içerisinde Hellenistik Çağ’a işaret eden bir unguentariumun saptanmış olması, mezarların tarihlendirilmesini zorlaştırmıştır. Gerek yapı malzemesi, gerekse mezar hediyelerinin olmayışı, bu mezarların daha ziyade maddi durumu zayıf ailelerin bireylerine ait olabileceğini düşündürür. Genel olarak değerlendirildiğinde, Assos batı nekropolünde Arkaik Çağ ile başlayan iki ana gömü geleneğinin, dönemler arasında, pek çok etkene bağlı olarak birbirini takip eden ya da alternatif olarak ortaya çıkan mezar tipleri ile teM.S.il edildiği görülmektedir. Kremasyon

gömu geleneğinin en yoğun olarak görülen tipi olan urne mezarlar, Arkaik Çağ'da oldukça tercih edilen bir gömü tipi iken Klasik Çağ'da yaygınlığını kaybetmiş, Hellenistik Çağ'ın ortalarına gelindiğinde tekrardan tercih edilmeye başlansa da bu tipe alternatif olarak lahit mezarlardan esinlenen ostothek mezarlar ortaya çıkmıştır. İnhumasyon gömü geleneğinde ise pithos mezarlar ve küçük boyutlu taş sanduka mezarlar, Geç Arkaik-Erken Klasik Çağ ile yerlerini, pişmiş toprak, plaka taş ve monolitik lahit mezarlara bırakmıştır. Klasik Çağ ile en yaygın gömü tipi olan lahit mezarlar, varlığını Hellenistik Çağ'da de sürdürmüş ve yine bu dönemde diğerlerine oranla maliyeti daha düşük olan kiremit mezarlar görülmeye başlanmıştır. İki gömü geleneğindeki mezarlar karşılaştırıldığında, kremasyon gömülerin inhumasyon gömülere oranla daha az gömü hediyesi içerdiği görülmektedir. Büyük bir kısmı ölü ile birlikte yakılan bu hediyelerin bazıları üzerindeki daha az miktardaki yanık izleri, yakım işlemi sırasında da ölüye sunulan hediyelerin ateşe atıldığına işaret eder. İnhumasyon gömülerde ise Arkaik Çağ'da genelde gömü hediyelerinin, mezar sahibinin ayak ucuna yerleştirilmesine özen gösterildiği, Klasik Çağ'da ölünün üzeri de dahil olmak üzere mezarın her tarafına yayılan gömü hediyeleri, Hellenistik Çağ'da ise, yine ayak uçlarında toplanmıştır. Bu üç dönemdeki mezar buluntularının dağılımı ise şu şekildedir; Arkaik Çağ'ın tüm gömülerinde ağırlıklı olarak Frig fibulaları, yarım ay şekilli bronz küpeler ve dönemin yaygın olan kap formlarını içeren Korint malları, Klasik Çağ'da biçim olarak dönemin heykel sanatını yansıtan terrakotta figürinler ve Hellenistik Çağ'ın yoğun metal buluntu grubu. Mezarların konumları, taş döşeli yolun üst terasının bölümlere ayrılarak kullanıldığını gösterir. Arkaik Çağ'da orta bölümü kullanılan bu terasın yola bakan kısmı Klasik Çağ'da, üzerinde Roma mezar konstrüksiyonlarının yükseldiği yukarı kısmı ise, Hellenistik Çağda tercih edilmiştir.

Parion Güney Nekropolü'nde görülen 12 farklı tipte gömü biçiminin sadece Pariona özgü olup olmadığını ve aynı bölgede bulunan kentlerin nekropolleri ile benzerlik ya da farklılıklarını ortaya koyabilmek için Troas bölgesi ve çevresindeki, kazısı yapılmış birkaç nekropolle karşılaştırılması gerekmektedir. Bu bakımdan Parion Güney Nekropolü mezar tiplerinin, Troas Bölgesi'nde bulunan Antandros, Assos, Dardanos, Skepsis, Troia, Neandria, Lampsakos ve bölgenin dışında bulunan Tenedos ve Samothrace adalarında ortaya çıkarılan mezarlarla karşılaştırılması sonucu aşağıdaki verilere ulaşılmıştır:

Troas Bölgesi'nin güneyinde Edremit Körfezi'nin kuzey kıyısında yer alan Antandros antik kentinde, kremasyon ve inhumasyon gömü geleneklerinin bir arada uygulandığı nekropolde M.Ö.7.yy.'dan itibaren kullanılan kremasyonlarda, Parion

Nekropolü'ndeki kremasyon gömüye sahip Urne Mezarlar ve Semerdam Kiremit Mezarlarda olduğu gibi, çocuk kremasyonuna rastlanmamış, yerinde gömü ve urne kaplarında gömü olmak üzere iki farklı kremasyon uygulanmıştır. Nekropol'de tufa taşından yapılmış taş lahit mezarlar, pişmiş toprak lahitler, pithos mezarlar, urne mezarlar, *birincil kremasyon* ve inhumasyon gömünün uygulandığı kiremit mezarlar, sanduka mezarlar, silindirik pişmiş toprak mezar ve basit toprak mezarlar ortaya çıkarılmıştır⁶³⁵. Kiremit mezarların büyük çoğunluğunu oluşturan düz kiremit mezarlar genelde Klasik ve Helenistik Dönemde kullanılmalarına rağmen Parion Nekropolü'ndeki kiremit mezarların yarısını oluşturan bu tip mezarların tamamı Geç Hellenistik ve Erken Roma Dönemine aittir. Bu yönüyle Parion örneklerinin bölgedeki geleneğin devamı niteliğinde değerlendirmesi doğru olacaktır.

Antandros'ta bugüne kadar ortaya çıkarılan mezarlar arasında az sayıda Roma Dönemine ait mezar bulunmasına rağmen, Parion'un Taş Sandık Mezarları ile Antandros Nekropolü'nde yer alan Taş Lahitlerin şekilsel benzerliği, Parion'daki AM1'in erken dönem örneği olarak değerlendirilebilecek basamaklı podyuma sahip Anıt Mezarların bulunması, kiremit mezarların kullanılması, çocuk gömülerinde kremasyonun uygulanmaması ve iki farklı ölü gömme geleneğinin (inhumasyon, kremasyon) bir arada uygulanması açısından Parion Güney Nekropolü ile Antandros Nekropolü mezarları arasında benzerliklerin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Assos antik kentinin batı kapısı önünde, surlar boyunca uzanan yolun iki yanında, M.Ö.7.yy.'dan Roma İmparatorluk Dönemi sonuna kadar kullanılan mezarların bulunduğu nekropolde inhumasyon ve kremasyon gömü geleneği bir arada kullanılmıştır⁶³⁶. Nekropolde pithos mezar, urne mezar, içerisinde çocuk gömülerinin bulunduğu küçük boyutlu amphoralar, taş plaklardan oluşan ya da monoblok yapılmış lahitler, podyum üzerinde büyük lahitler, oda mezarlar, anıtsal mezarlar karşımıza çıkmaktadır⁶³⁷. Pithoslardan büyük boyutlu olanlarda ölü hediyeleri bulunmamasına rağmen, çocuk gömülerinin bulunduğu küçük boyutlu pithos ya da amphora türü mezarlarda Parion Nekropolü'ndeki çocuk mezarlarında da görüldüğü gibi çokça ölü hediyesi ele geçmiştir. M.Ö.5.yy.'a tarihlenen "taş sandık mezar" olarak da adlandırabileceğimiz taş lahitler

⁶³⁵ Yalman, 1992, s. 449-487; Özeren-Ünal-Öner, 1996, s. 161-177; Polat, 2002, s. 24-30; Polat, 2003, s. 456-462;

Polat 2005, s. 93-99; Yağız 2003, s. 56-62.

⁶³⁶ Stupperich, 1990, s. 19,20.

⁶³⁷ Stupperich, 1992, s. 29,30.

Parion Güney Nekropolü'ndeki Taş Sandık Mezarlar gibi dört parça blok taşın birleştirilmesiyle oluşturulmuşlardır⁶³⁸.

Dardanos'da 1989 yılında yapılan kurtarma kazısı ve yüzey araştırmasında Taş Sandık Mezar, Pişmiş Toprak Lahit Mezar, Pithos Mezar ve kremasyon gömünün uygulandığı Kiremit Mezarlar ortaya çıkarılmıştır. Parion Nekropolü kiremit mezarlarında olduğu gibi *birincil kremasyon*'un uygulandığı mezardan, henüz yakma işlemi tam sonuçlanmadan küllerin üzerine bırakılmış çeşitli altın takılardan oluşan ölü hediyeleri ve kiremitlerin dışına bırakılmış terrakotta figürinler ele geçmiştir⁶³⁹. Bu mezarda ele geçen terrakottalar ve altın takılar sayesinde mezar M.Ö.4.yy.'ın sonlarına tarihlenebilmektedir⁶⁴⁰. Dardanos da ortaya çıkarılan Taş Sandık Mezarlar, Kiremit Mezarlar ve Pithos Mezarların Parion'da görülen mezar tiplerinden olmaları ve Dardanos'taki kiremit mezarlardan birinden ele geçen altın takılardan oluşan ölü hediyelerinin Parion Taş Sandık Mezarlarındakilerle olan benzerlikleri bölgenin ölü gömme geleneklerindeki birliği yansıtmaktadır.

Skepsis Antik Kenti'nde 1993 ve 1995 yıllarında gerçekleştirilen kurtarma kazılarında çoğu Bizans Dönemine ait olan basit tuğla ve taş mezarlar, Geç Hellenistik Döneme ait andezit taşından yapılmış taş lahit mezar ve yine Bizans Dönemine ait tabanı iki düz pişmiş toprak levha ile kaplı semerdam kiremit mezarlar ortaya çıkarılmıştır.⁶⁴¹ Parion Nekropolü'ndeki kiremit mezarlarla benzer olan bu mezarlar, kiremit mezarların Bizans Dönemi uygulaması olarak bölgede devam eden bir geleneğin varlığını göstermektedir.

Parion'a yakın bir konumda yer alan Lampsakos'da 1996 yılında gerçekleştirilen kurtarma kazılarında iki adet kumtaşı lahit ve bir adet ostothek ortaya çıkarılmıştır⁶⁴². İşlerinde ele geçen malzemeler ışığında MÖ 350 ile Erken Hellenistik Dönem⁶⁴³ arasına tarihlenen taş lahitlerin ölçüleri (236x82 cm, 11–13 cm. duvar kalınlığı) ve biçimleri, kırma çatı şeklinde ikişer parçadan oluşan kapakları ve yapıldıkları malzeme Parion Güney Nekropolü'nde bulunan taş sandık mezarlarla benzerlikler göstermektedir.

Mezar tipleri ve buluntuları açısından Parion ile yakın benzerlikler yansıtan Troia'nın Hellenistik ve Roma Dönemi mezarlarından en sık karşılaşılan mezar tipi olan

⁶³⁸ Tavukçu, 1999, Kat. No: 69–74, 77–82; Serdaroğlu 2005, 42; Tolun, 2006, 201–203.

⁶³⁹ Özkan, 1990, s. 113–118; Tavukçu 1999, Kat. No: 42–47.

⁶⁴⁰ Tavukçu, 1999, Kat. No:191; Sevinç-Treister 2003, s. 21–26.

⁶⁴¹ Özden-Türker-Kekeç, 1994, 365–386; Başaran-Tavukçu-Tombul, 1994, s. 557–563.

⁶⁴² Körpe 1997, ss. 177–181.

⁶⁴³ Körpe-Treister, 2002, s. 445.

kiremit mezarlar M.Ö.2.yy'dan Geç Roma Dönemine kadar kullanılmıştır. Geç Hellenistik-Erken Roma döneminde yaygın olarak kullanılan, gerek tipleri gerekse içlerindeki ölü hediyeleri açısından Parion Güney Nekropolü'ndeki Dışbükey Semerdam Kiremit Mezarlarla yakın benzerlik gösteren semerdam biçimindeki kiremit mezarlarda genellikle dışbükey kiremitler kullanılmış olup, bu kiremitlerden bazıları üzerinde Parion'daki M69 mezarındaki gibi parmakla bastırılarak yapılmış şekiller bulunmaktadır. Troia'da sıkça kullanılan bir diğer mezar tipi olan taş sandık mezarlar ise Hellenistik Dönemden itibaren Bizans Dönemine kadar kullanım görmüştür⁶⁴⁴. Parion'daki Roma Dönemine TSM6 mezarındaki gibi Troia'nın çoğu Roma Dönemine ait hemen hemen tüm taş sandık mezarları içerisinde demir çiviler bulunması bu mezarların ahşap bir konstrüksiyonla birlikte kullanılmış olabileceklerini düşündürmüştür⁶⁴⁵. Troia'da ele geçen örnekler doğrultusunda lahit mezar kullanımının yaygın olmadığı söylenebilir. Kireç taşı ve mermer lahit örneklerinden hiçbirisi sağlam olarak ele geçmemiş, bunlardan birkaç örneğini de Parion Güney Nekropolü'nde görebildiğimiz kireç taşı olanlar Roma Dönemine, mermer olanlar ise Geç Roma Dönemine tarihlenmektedir⁶⁴⁶.

Nendreaia'da, MÖ 6. yy.'ın ilk yarısına ait pişmiş toprak mezarlar ve küçük taş sandık mezarlarda var olan kremasyonlardan Koldewey bahsetmektedir⁶⁴⁷. Ayrıca Koldewey'e göre Neandreaia'da; iki dışbükey kiremidin birleştirilmesiyle oluşturulan silindir biçimli kiremit-tuğla mezar, pithos mezar, yaklaşık 60 cm. uzunluğunda küçük boyutlu basit taş sandık mezar, yaklaşık olarak bir yetişkin boyunda, 60 cm. genişliğinde ölçülere sahip iç kısımları düzleştirilmiş granit taş bloklardan oluşan taş sandık mezarlar bulunmaktadır⁶⁴⁸. Gerek kiremit kullanılması gerek taş sandık ve pithos mezarların bulunması Parion mezarlarıyla benzer yönler yansıtmaktadır.

Troas Bölgesi dışında, bölgeye yakın konumda olan Samothrace adasında ortaya çıkarılan mezarlara değinecek olursak; burada da Troas Bölgesi'nin genelinde hakim olan ölü gömme gelenekleri ve mezar tiplerinin hakim olduğu görülmektedir. Burada ortaya çıkarılan Arkaik ve Klasik Çağ mezarları genellikle ikincil kremasyon gömünün uygulandığı urnelerdir⁶⁴⁹.

⁶⁴⁴ Polat, 2005a, s. 87.

⁶⁴⁵ Polat, 2005a, s. 86, 87, 96.

⁶⁴⁶ Polat, 2005, s. 96.

⁶⁴⁷ Koldewey, 1891, s. 14 -16.

⁶⁴⁸ Koldewey, 1891, s. 14 -16; Özkan 1993, s. 203.

⁶⁴⁹ Dusenbery, 1998, 11-15, 73-178 (S1-S117)

M.Ö. 4.yy.'ın sonlarından itibaren Samothrace'de kremasyon gömü geleneği terkedilmiş ve Erken Roma Dönemine kadar inhumasyon gömü geleneği Samothrace "S" Nekropolü'nde yaygın gömü geleneği olarak kullanılmıştır⁶⁵⁰. Samothrace'de bu dönemde kullanılan inhumasyon gömünün uygulandığı mezarlar; Parion'daki Dışbükey Semerdam Mezarlar ve Pithos Mezarın erken örnekleri niteliğindeki semerdam kiremit mezarlar, pithos mezarlar, basit toprak mezarlar ve Parion'daki Erken Hellenistik ve Roma Çağı'na ait Taş Sandık Mezarlarla aynı yapıya sahip olan, büyük kalker blokların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş taş sandık tipindeki mezarlardır. Bu mezarlardan en yaygın olarak kullanılanlar pithos mezarlar ve kompozit lahitlerdir. Pithos mezarlar yan yatırılarak ağız kısımları büyük bir taş plaka ile kapatılmıştır. Bu dönem mezarlarına ait altın takılar, gümüş sikkeler, terrakotta figürinler ve pişmiş toprak kaplardan oluşan en zengin buluntular pithos mezarlar ve taş sandık mezarlardan ele geçmiştir. Kiremit mezarlarda ise, altın takılar haricindeki diğer ölü hediyeleri bulunmaktadır⁶⁵¹. Bu yapıyla da Parion Nekropolü'ndeki gibi sosyal sınıf ayrımı yapmaksızın herkesin aynı nekropol alanına gömülmüş olduğunu yansıtmaktadır.

Samothrace Nekropolü'nde Geç Hellenistik-Roma Çağı'nda ise, inhumasyon ve kremasyon gömü geleneği bir arada kullanılmıştır. Parion Nekropolü Geç Hellenistik ve Roma Dönemi urne ve kiremit mezarlarıyla yakın benzerlikleri bulunan bu dönem mezarlarının Parion'dakiler ile tek farkı, buradaki kiremit mezarlarda birincil kremasyonun uygulanmamış olmasıdır. Bu dönemde ikincil kremasyonun yoğun olarak kullanıldığı urne kapları genellikle omuzdan kulplu khytra benzeri kapaklı depolama kaplarından oluşmaktadır. Dönemin diğer mezar tipleri ise dışbükey kiremitlerin kullanıldığı, bazılarının tabanlarına kiremit yerleştirilen semerdam kiremit mezarlar, pithos mezarlar ve kalker taşından yapılmış taş sandık mezarlardır⁶⁵². Sonuç olarak Samothrace Nekropolü'nde M.Ö. 4. yy.'dan Roma Çağı içlerine kadar kullanılan mezarlarda Parion'dakiler ile mezar tiplerinin uygulanması ve benzer mezar hediyelerinin bulunması açısından Samothrace Nekropolü ile Parion Güney Nekropolü yakın benzerlikler göstermektedir.

Arkaik ve Klasik Döneme ait mezarların ortaya çıkarıldığı Tenedos Nekropolü'nde M.Ö.5- 4.yy.a ait, Parion taş sandıklarıyla aynı özellikte, taş sandık mezar tipinde iki çocuk mezarı ve çevresi düzgün olmayan taşlarla çevrili, ağız kısmı büyük taş plakalarla

⁶⁵⁰ Dusenbery, 1998, s. 25.

⁶⁵¹ Dusenbery, 1998, 179–225 (S118-S139)

⁶⁵² Dusenbery, 1998, 225–417 (S140-S260)

kapatılmış pithos mezarlar ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca nekropol alanında kiremit mezarların varlığına işaret eden pişmiş toprak çatı kiremidi parçaları da bulunmuştur⁶⁵³. Genel yapısıyla Pariondaki taş sandık mezarlara benzer mezarların bulunması ve ele geçen buluntular ışığında düz kiremitlerin kullanıldığı kiremit mezarların bulunması yönüyle Tenedos mezarları Parion mezarlarıyla benzerlikler barındırmaktadır.

Troas Bölgesinin diğer önemli mezarları ise, tümülüsler ve lahitlerdir. Dardanos tümülüsü 400 yıllık bir kullanım süresiyle oldukça zengin mezar buluntuları elde edilmesini sağlamıştır. Tümülüsdeki çok değerli altın ve diğer malzemeden yapılmış ölü hediyeleri mezar sahiplerinin ne derece önemsendiğinin birer göstergesidirler.

Polyksena lahdi hem erken tarihli olmasıyla hem de üzerindeki kabartmaların ve anlatılan konunun önemiyle oldukça kayda değer bir lahittir. Üzerindeki kabartmalarda anlatılan polksenanın kurban edilişi Troia Savaşlarının etkisinin ne derece önemli olduğunun bir göstergesidir. Ayrıca lahtin bulunduğu tümülüsün Dardanos ve Altılulaç lahtinin aksine bir oda mezarı şeklinde olmadığıyla dikkat çeker. Dolayısıyla Tümülüslere ölü gömme hem oda mezarı şeklinde yapılabildiği gibi hem de doğrudan lahtin Tümülüsün içine yerleştirilmesiyle oluşturulduğunu gösterir. Dardanos tümülüsünde iç içe iki oda bulunurken Altıkulaç lahdiinde mezar odası tholos şeklinde düzenlenmiş ve lahit bu odaya yerleştirilmiştir. Ancak Dardanos tümülüsünde lahit yoktur. Polyksena lahdi ise, lahit olarak doğrudan toprak altına gömülmüştür. Troas Bölgesindeki bu 3 tümülüs gerek mimarileriyle gerekse zengin buluntularıyla Troas'ın ölü gömme geleneklerinin zenginliğini görmemiz açısından oldukça önemlidirler. Altıkulaç Lahdinin en belirgin özelliği ise, bölgede belli bir süre hüküm süren Pers egemenliğini göstermesidir. Lahdin üzerindeki av sahnesinin konu edildiği kabartmaların boyalı olması Altıkulaç lahdiinin en önemli yanındır ve ayrıca Greko-Pers etkili lahit olmasıyla da kayda değer bir buluntudur. Aynı zamanda bölgedeki Pers etkili buluntuların önümüzdeki dönemlerde daha belirgin ve daha yoğun bir şekilde çıkabileceğinin bir habercisidir.

Troas Bölgesi Ölü Gömme Gelenekleri isimli bu çalışmada Troas Bölgesi'ndeki Beşiktepe, Troia, Tenedos, Assos, Antandros ve Parion gibi antik kentlerde, yıllardır sürdürülen sistemli arkeolojik kazılarla tespit edilen mezarlar ve bunlara ait ölü gömme gelenekleri ilgili merkezlerin yayınları sayesinde incelenerek ele alınmıştır. Ayrıca, Çanakkale Arkeoloji Müzesi'nin gerçekleştirdiği kurtarma kazılarıyla ortaya çıkarılan Skepsis, Lapseki, Biga-Dedetepe Tümülüsü ve Kız Öldün Tümülüsü ile Çan-Çingene Tepe

⁶⁵³ Özkan, 1993, ss. 199, 207.

tümölüsü gibi mezar ve mezar buluntuları da incelenerek bölgenin ölü gömme gelenekleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak Troas Bölgesi Ölü Gömme Gelenekleri kazıların ve yayınların yapıldığı ölçüde en erkenden Roma sonlarına kadar ele alınarak incelenmesi sonucu Bölge'nin ölü gömme gelenekleri açısından çağdaşı kültürlerle paralellik içinde olduğu, bölgenin mezar çeşitliliğinin zengin olmasına rağmen kendine özgü sayılabilecek mimarisi ve geleneklerin olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Dolayısıyla Bölgenin geçiş bölgesi durumunda olmasının aslında mezar ve ölü gömme geleneklerine pek yansımadığı anlaşılmaktadır. Yani Asya'dan Avrupa'ya göç eden kültürler bölgede pek farklı kültür izleri bırakmamışlardır. Ancak, Bölge çevre kültürlerle ilişkilerini olabildiğince sürdürmüştür. Özellikle Troia, Assos, Antandros, Tenedos ve Parion gibi önemli kentler sahil kesiminde bulunmalarının avantajıyla çevre kültürlerle hatta daha uzak bölgelerle yaptıkları deniz ticareti etkisiyle sürekli bir iletişim halinde olmuşlardır.

Arkaik Çağdan başlayarak kesintisiz bir şekilde Roma sonlarına ve hatta Bizans Çağı'na kadar uzanan kullanım süreleriyle Assos, Antandros, Tenedos ve Parion'da gibi nekropoller mezar mimarileri ve ölü gömme gelenekleri açısından bir paralellik içerisindedirler. Bu özellikler söz konusu kentlerdeki kültürlerin adı geçen dönemlerde bir birine yakın özellikler taşıdığını gösterir.

KAYNAKÇA

- Akarca, Aşkıldil, *Neandreia Kuzey Ege’de Arkaik ve Klasik Çağlara Ait Bir Şehir*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1977.
- Akarca, Aşkıldil, Troas’ta Aşağı Kara Menderes Ovası Çevresindeki Şehirler” *Belleten* XLII/165, 1978, 1–52.
- Akay, M., *Baklatepe ETÇI Dönemi Mezarlığı*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), EÜ Edebiyat Fakültesi Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi ABD, İzmir
- Akşit, İlhan, *Turistik Çanakkale Rehberi*, Fatih Yayınevi, İstanbul 1973.
- Aktüre, Sevgi, *Anadolu’da Demir Çağı Kentleri*, Tarih Vakfı-Yurt Yayınları, İstanbul 2003.
- Akurgal, E., *Yortankultur - Siedlung in Ovabayindir bei Balikesir*. *Anatolia* 3: 156 ff, 1958
- Akurgal, Ekrem *Anadolu Kültür Tarihi*, Tubitak Yayınları, Ankara 2008.
- Akurgal, Ekrem, *Anadolu Uygarlıkları*, Net Yayıncılık, İstanbul 1988.
- Akyurt, Metin, *M.Ö. 2. Binde Anadolu’da Ölü Gömme Gelenekleri*, TTK, Ankara 1998.
- Anan, Ali, *Die Prahistorischen Bestattungen Anatoliens inaugural*, Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophie on der Ludwig- Maximilians - Universität zu München, Münih 1987.
- Angel, J. Lavrence, *Troy, The Human Remains*, Supplemantary Monograph I, Oxford Universty Pres, London 1951.
- Arsebük, Güven, Arsebük, “İki Milyon Yıl Öncesinin Taş Aletleri”, *Tarih ve Toplum* 45, 1987, 37–41.
- Arslan, Nurettin, “Goldbleche aus Tenedos”, *IstMit*, 53, 2003, 251–263.
- Arslan, Nurettin, “Lapseki (Lampsakos) ve Çan İlçeleri 2003 Yılı Yüzey Araştırması”, *XXII. AST*, 2005, 317–324.
- Arslan, Nurettin, “Troas Bölgesinde Bilim”, *Troy* 5, 2005, 42–43.
- Arslan, Nurettin, Hayvanların Anası Çok Pınarlı İda”, *Bilim ve Ütopya* 135, 2005, 66–67.
- Arslan, Nurettin, Sevinç, Nurten, “Die Eisenzeitliche Graeber von Tenedos”, *IstMit* 53, 2003, 223–250.
- Arslan, Nurettin, “Çan ve Lapseki İlçeleri Yüzey Araştırması Ön Raporu” *21. AST*. Cilt: 1, 2004, 119-126.
- Arslan, Nurettin, “Çan ve Lapseki İlçeleri Yüzey Araştırması Ön Raporu”, *XXI. AST*, 2004, 119–126.

- Arslan, Nurettin, “Lapseki Çan Yüzey Araştırmaları”, *Çanakkale Troas Arkeoloji Buluşması II*, Çanakkale, 1.-5. Eylül 2003, 2004, 81–88.
- Ataçeri, Ergun, “Bozcaada Ortaokul Sahasında Yapılan Kazı Hakkında Önrapor”, *TAD-XI/2*, 1961, Ankara, 1962, 19–20.
- Ateşliler, Suat, “Gümüşçay Polyksena Lahiti Üzerine Yeni Gözlemler: Mimari ve İkonografik Açından Bakış”, *Olba X*, 2004, 45–95.
- Basedow, Mauren, “Beşiktepe, Geç Tunç Çağı Mezarlığı” *Düş ve Gerçek Troia*, (Çev .S. B. Gün), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, 415- 417.
- Basedow, Mauren, *Beşik-Tepe: das Spätbronzezeitliche Graberfeld*, ST-Monographien:1, Universität Tübingen, 2000.
- Başaran, Cevat- Tavukçu, Ali Yalçın- Tombul, Musa, “1995 Yılı Skepsis Aşağı Kent ve Nekropolü Kurtarma Kazıları” *VIII. MKKS*, 1997, 551–583.
- Başaran, Cevat- Tavukçu, Ali Yalçın, “Kuzey Troas-Parion Yüzey Araştırması 1999” *XVIII. AST*, c.2, 2001, 225–236.
- Başaran, Cevat, “Kuzey Troas-Parion Araştırmaları 2002” *21. AST*, Cilt: 1, 2004, 26–31
- Başaran, Cevat, “Parion 1997 Sezonu Raporu ” *XVI. AST*, Cilt: 1, 1999, 349- 364.
- Başaran, Cevat, *Arkeolojiye Giriş*, Akademik Araştırmalar, Erzurum 1998.
- Becks, Ralf, “Bermerkungen zu den Besrattungsplätzen ven Troia VI”, *Festschrift für Manfred Korfmann*, ed. Rüstem Şahin, München 2002, 295- 306.
- Belli, Oktay, “Urartular”, *Anadolu Uygarlıkları Ansikolpedisi I*, Görsel Yayınlar, İstanbul 1982. 139–208.
- Bittel, K., Bemerkungen über die prähistorische Ansiedlung auf dem Fikirtepe bei Kadıköy İstanbul, *IstMitt* 19/20, 1969/79, 1 – 19
- Bittel, Kurt, “Prehistorik Devirde Anadolu’da Ölü Gömme Adetleri” *II. TTK- 1937*, TTK yay. IX/2, Ankara 1943, 170–177.
- Bittel, Kurt, *Grundzüge Der Vor-Und Füruhgeschichte Kleinasiens*, 2, 1950.
- Blegen, Carl, “Excavations at Troy, 1932” *AJA* October- December, Vol. XXXVI, 1932, 431- 451.
- Blegen, Carl, “Excavations at Troy, 1933” *AJA* January- Marc, Vol. XXXVIII, 1934, 223–247.
- Blegen, Carl, “Excavations at Troy, 1934” *AJA* January- Marc, Vol. XXXIX, 1935, 7–33.
- Blegen, Carl, “Excavations at Troy, 1936” *AJA* January- March 1937 Volume XLI, Number 1, 17 -51.
- Blegen, Carl, *Troy and the Trojans*, Thames and Hudson, Londra 1963.

- Blegen, Carl, W. Caskey, J. Rawson, M. Sperling, Jerome, Troy III. *The Sixth Settlement*, Thames and Hudson, Londra 1953.
- Blegen, Carl, W. Caskey, J. Rawson, M. Sperling, Jerome, Troy II. *The Third, Fourth, and Fifth Settlements*, Thames and Hudson, Londra 1951.
- Braidwood, R.J., *Tarih Öncesi İnsan*, Çev.B.Altınok, Arkeoloji ve Sanat Yayınları,
- Branigan, Kurt, *Cemetery and the Society in the Aegean Bronze Age*, Ed. K. Branigan, Sheffield Studies in Aegean Archaeology I Sheffield, 1998.
- Buluç, Sevim “Anadolu’da Kremasyon – Ölü Yakma – Geleneği”, 1992 yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları, Ankara 1993.
- Cook, John, M., *The Troad An Archaeological and Topographical Study*, Oxford Universty Press, London 1973.
- Çapar, Ömer, “Homeros Destanları Işığında Anadolu-Hellas Ölü Gömme Adetleri” *AÜDTCFD*, XXXIII-1/2, 1990, 65-75.
- Çevik, Nevzat, *Urartu Kaya Mezarları ve Ölü Gömme Gelenekleri*, TTK Yayınları, Ankara 2000.
- Çilingiroğlu, Altan, *Urartu Tarihi*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 1994.
- Çoruhlu, Y., Eski Türklerde Ölüm”, *Cogito-40 Ölüm: Bir Topografya*, YKY, İstanbul 2004, 244-268.
- Davis J., *Death, Burial and Rebirth in The Religion of Antiquity*, Routledge, London- New York 1999
- Day, L. P., “Dog Burials in Grek World” *American Journal of Archaeology*, Vol: 88, No. 1 1984.
- Derin, Z., - Özkan, T. “Ulucak Höyük Mezarlığı”, *Kemalpasa Kültür ve Çevre Sempozyumu*, İzmir 1999, 113-130.
- Dinçol, Ali M., *Hititler, Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, Görsel Yayınlar, İstanbul, 1982.
- Dörpfeld, William, *Troja und Ilion I-II*, 1968.
- Dörpfeld, William, *Troja und Ilion: Ergebnisse der Ausgrabungen in den Vorhistorischen und historischen Schichten von Ilion, 1870-94*, Athens 1902.
- Duru, R., *Kuruçayhöyük I 1978-1988 Kazılarının Sonuçları Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağ Yerleşmeleri Türk Tarih Kurumu Basımevi*, Ankara 1994.
- Duyuran, Rüstem, “Çanakkale’de Eski Dardanos Şehri Yakınında Bulunan Tümülüs Hakkında Ön Rapor” *TAD*, Sayı: X-1, Ankara 1960, 12-14.
- Elsbeth, B. Dusenbery, *Samothrace, Volume 11: The Nekropoleis*, 1998.

- Emiroglu, K. – Aydın, S. (Edt.), *Antropoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2003.
- Emre, Kutlu, “Yanarlar”, *A Hitite Cemetery Near Afyon*, Ankara 1978.
- Emre, Kutlu, *Yanarlar Afyon Yöresinden Bir Hitit Mezarlığı*, TTK Basımevi, Ankara 1978.
- Erdal, Yılmaz Selim, “Bakla Tepe Geç Tunç Çağı Mezarından Gün Işığına Çıkarılan Yanmış İnsan İskelet Kalıntılarının Antropolojik Analizi”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 19(2), 2002, 115-130.
- Erginer, G, “Bir Halk Bilimcinin Gözünden Ölüm”, *Cogito-40 Ölüm: Bir Topografya*, YKY, İstanbul 2004, 286-292.
- Erhat, Azra, *Mitoloji Sözlüğü*, (3. Baskı), Remzi Kitabevi, Ankara 1984.
- Erkanal, H.– Günel, S. “1994 Liman Tepe Kazıları”, *KST 17*, 1.Cilt, 1996, 305-327,
- Erkanal, H., Özkan, T., 1998, “1996 Bakla Tepe Kazıları” XIX Kazı Sonuçları Toplantısı (1).
- Erzen, Afif, *Eskiçağ Tarihi hakkında Dört Konferans*, 1984.
- Esin, U., “Arkeolojik Terminolojide Bazı Sorunlar”, *TÜBA-AR-7*, Ankara, 21-30, 2004
- Gabriel, Uta, “Mitteilung zum Stand Der Neolithikums Forschung in der Umgebung von Troia, Kumtepe, 1993–1995; Beşik-Sivritepe 1983–84, 1987, 1998–1999 *ST*, 10, 2000, 233–238.
- Gabriel, Uta, “Troia Çevresinde İlk İnsan İzleri-Kumtepe ve Beşik-Sivritepe Kazı Sonuçları”, *Troia-Düş ve Gerçek*, Homer Kitabevi, İstanbul 2001, 343–346.
- Garland R., *The Greek Way of Death*, Cornell University Press, Ithaca - New York, 1985
- Güvenç, Bozkurt, *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1996.
- Hançerlioglu, O., *Felsefe Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi Yayınları İstanbul 1978
- Harmankaya, Savaş, “Pendik Kazısı 1981”, *4. Kazı Sonuçları Toplantısı*
- Herodotos, *Herodot Tarihi*, çev. M. Ökmen, Remzi Kitabevi, İstanbul 1983.
- Hertel, Donna, “Schliemanns These Vom Fortleben Troias in den Dark Ages im Lichte Neuer Forschungsergebnisse” *ST*. Band 1, 1991, 131-144.
- Homer, *İlyada*. Çev. A. Erhat – A. Kadir, Can Yayınları, İstanbul 1993.
- Homer, *Odyseia*. Çev. A. Erhat - A. Kadir, Can Yayınları, İstanbul 1994.
- Hooff, A. J.L., “Ancient Euthanasia: ‘Good Death’ and the Doctor In The Graeco- Roman World” *Social Science & Medicine*, 58, 2004.
- Hope V. M., “Constructing Roman Identity: Funerary Monuments and Social Structure In The Roman World” *Mortality*, Vol 2, No 2, 1997.
- Hudson. London 1967.

- Hüryılmaz, Halime, *Troia VIIb2 Tabakalarında Ele Geçen Buckelkeramik ve Güneydoğu Avrupa ile olan İlişkisi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Ün. Sos. Bil. Ens. 1990.
- Işık, Fahri, *Anadolu Girlandlı Lahitleri*, (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Erzurum 1976. IX Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1993, İstanbul 1995.
- Jansen, H.G., “Vorbericht zur geomagnetischen Prospektion der Nekropole von Demircihüyük-Sarıket im Juli 1990”, *IstMitt.* 41, 120- 124, 1991.
- Joukowsky, M.S., *Prehistoric Aphrodisias I-II, Publications D’Histoire De L’Art et D’Archéologie De L’Université Catholique De Louvain XXXIX*, Louvain Belgium 1986.
- Kamil, T. *Yortan Cemetery in The Early Bronze Age of Western Anatolia*, B. A. R. 145, Oxford 1982.
- Kansu, Şevket Aziz, “Kumtepe Neolitik Kemikleri Üzerinde Antropolojik Tetkik”, *Bellekten*, Cilt: I, 1937, 557–579.
- Kansu, Şevket Aziz, *İnsanlığın Kaynakları ve İlk Medeniyetler*, c. I TTK. Ankara 1991.
- Karaosmanoğlu, Mehmet, “Urartu Kaya Mezarlarının Kökeni Üzerine” *Anadolu’da Doğdu 60 Yaşında Fahri Işık Armağanı*, Homer Kitabevi, İstanbul 2004, 419–423
- Kınal, Firuzan, *Eski Anadolu Tarihi*, TTK, Ankara, 1987.
- Kiesewetter, H. “Spatbyzantinische Graber Bei Der Quelhöhle Der Unterstadt von Troia / Ilion”, *ST*, 9, 1999, 411- 435.
- Koch, Guntram, *Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Çev. Z. İlkelen, İstanbul 2001.
- Korfmann, Manfred, “1987 Yılı Beşik-Sivritepe, Beşik-Koyu ve Troia Çalışmaları” *KST/1* X, 1989, 323–329.
- Korfmann, Manfred, “1988 Troia Çalışmaları” *KST/1* XI, 1990, 283–304.
- Korfmann, Manfred, “1991 Yılı Troia Çalışmaları” *KST/1* XIV, 1993, 381–406.
- Korfmann, Manfred, “1993 Yılı Troia Çalışmaları” *KST/1* XVI, 1995, 239–262.
- Korfmann, Manfred, “1996 Troia Kazı Sonuçları” *KST/1* XIX, 1998, 427–453.
- Korfmann, Manfred, “Beşik- Tepe: Vorbericht über die Ergebnisse der Grabung 1982” *AA*, Heft 2, 1984, 165–177.
- Korfmann, Manfred, “Beşik- Tepe: Vorbericht über die Ergebnisse der Grabung 1983” *AA*, Heft 2, 1985, 157–182.

- Korfmann, Manfred, “Beşik- Tepe: Vorbericht über die Ergebnisse der Grabung 1984” AA, Heft 3, 1986, 305–362.
- Korfmann, Manfred, “Beşik- Tepe: Vorbericht über die Ergebnisse der Grabung 1985 und 1986” AA, 1988, 391–404.
- Korfmann, Manfred, “Beşik-Yassitepe ve Beşik-Mezarlığı 1985 Ön Raporu” KST VIII, 1987, 263–271.
- Korfmann, Manfred, “Beşik-Yassitepe, 1986 Kazı Raporu” KST/1 IX, 1988, 131- 135.
- Korfmann, Manfred, “Beşik-Yassitepe, Beşik-Sivritepe ve Beşik Mezarlığı 1984 Ön Raporu” KST c.VII, 1986, 229–238.
- Korfmann, Manfred, “Tarih Öncesi Yerleşim Yeri Hisarlık Tepesi”, *Düş ve Gerçek Troia*, (Edt. M. Korfmann), (Çev. S. B. Gün), Homer Kitabevi, 2001, 347-354.
- Korfmann, Manfred, “Troia 1992 Kazı Çalışmaları” KST/1 XV, 1994, 325–360.
- Korfmann, Manfred, “Troia 1994 Kazı Sonuçları” KST/1 XVII, 1996, 283–303.
- Korfmann, Manfred, “Troia- Ausgrabungen 1990 und 1991” ST, 2 (1992)1–41.
- Korfmann, Manfred, “Troia- Ausgrabungen 1992” ST, 3 1993, 1–37.
- Korfmann, Manfred, “Troia- Ausgrabungen 1993” ST, 4, 1994, 1–50.
- Korfmann, Manfred, “Troia- Ausgrabungen 1994” ST, 5, 1995, 1–38.
- Korfmann, Manfred, “Troia- Ausgrabungen 1995” ST, 6, 1996, 1–63.
- Korfmann, Manfred, “Troia- Ausgrabungen 1996” ST, 7, 1997, 1–71.
- Korfmann, Manfred, “Troia- Ausgrabungen 1997” ST, 8, 1998, 1–70.
- Korfmann, Manfred, “Troia- Ausgrabungen 1998” ST, 9, 1999, 1–34.
- Korfmann, Manfred, “Troia- Ausgrabungen 1999” ST, 10, 2000, 1–52.
- Korfmann, Manfred, “Troia Çalışmaları 1989–90” KST/1 XIII, 1992, 423–446.
- Korfmann, Manfred, *2000 Yılı Troia Kazı Sonuçları*” 23. KST/1, 2002, 1–9.
- Korfmann, Manfred, *2001 Yılı Troia/ Wilusa Kazı Sonuçları*” 24. KST/2, 2003, 113–123-
- Korfmann, Manfred, *Troia 1999 Kazıları*” 22. KST/1, 2001, 279–288.
- Korfmann, Manfred, *Troia- Ausgrabungen 2000*” ST, 11, 2000–2001, 1–50.
- Korfmann, Manfred, *Troia MÖ 2.ve 3.binyılda Ticaretin Kesişme Noktası, Yüksek Troia Kültürü ve Kıyasal Troia Kültürü İle İlgili Bilgiler*”, *Düş ve Gerçek Troia*, Edt. M. Korfmann, Çev. S. B. Gün, Homer Kitabevi, 2001, 355–368.
- Korfmann, Manfred, *Troia, Homeros’un Mirası, İlk Tunç Çağı*”, Arkeo-Atlas/2, Tunç Bakışlar, İstanbul, 2003, 130–137.
- Korfmann, Manfred–Mannsperger, Deitrich, *A Guide to Troia*, Ege Yayınları, İstanbul 1999.

- Koşay, Hamit Zübeyir- Sperling, Jeremy, *Troad'da Dört Yerleşme Yeri*, Devlet Basımevi, 1936.
- Körpe, Reryan- Tombul, Musa- Sevinç, Nurten, *1999 Yılı Çan, Altıkulaç Köyü Çingene Tepe Tümülüsü Kurtarma Kazısı*” 11. MKKS, 2001, 181–192.
- Körpe, Reyhan, *1996 Lapseki Kurtarma Kazısı*” VIII. MKKS, 1998, 171–194.
- Körpe, Reyhan, *Ilgardere Diademi*” 12. MKKS, 2002, 233–234.
- Körpe, Reyhan, Treister, Mikael, *Rescue Excavations in the Necropolis of Lampsacus 1996*” ST Band 12, 2002, 429–450.
- Kromer, B.- Korfmann, Manfred, Jablonka, Peter, :*“Heidelberg Radiocarbon Dates for Troia I to VIII and Kumtepe”* Troia and Troad, Scientific Approaches, Ed. G. Wagner, E.Pernicka, Hans-Peter Uerpmann, Berlin, 2003, 43–54.
- Kurtz, Donna. J. Boardman, Jhon, *Greek Burial Customs*, 1971.
- Küçükefe, Ertan, *Troas Bölgesi ve Kentleri*, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Erzurum 1992.
- Kyle, G. D., *Spectacle of Death in Ancient Rome*, Routledge, London- New York 1998.
- Lamb, W., “Excavations at Kusura near Afyon Karahisar”, *Archaeology-86*, London, 1-64, 1936.
- Lamb, W., “Excavations at the Kusura near Afyon Karahisar-II”, *Archaeology-87*, London, 217-274. 1937
- Lamb, Walter, *Schliemann's Prehistorich Sites in the Troad*”, PZ, Sayı 23, Berlin, 1932, 111–113.
- Latacz, Johan, *Neues von Troja*” Gymnasium 95, 1988, 387–413.
- Latacz, Johan, *News From Troy*” Berytus, 37, 1986, 97–127.
- Leaf, Walter, *Strabo on The Troad*, Cambridge Universty Pres London 1923.
- Leroi, A. -Gourhan, “The Flowers found with Shanidar IV, a Neanderthal burial in Iraq”, *Science* 1975, 190, 562-564,
- Levin, R., *Modern İnsanın Kökeni*, Çev.N.Özüaydın, TÜB_TAK Yayınları, Ankara 1998.
- Lloyd, S., Mellaart, J., *Beycesultan-I The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels*, London 1962.
- Love I. C., “A Preliminary Report of The Excavation at Knidos, 1969” *American Journal of Archaeology*, Vol. 74 No 2. (Apr. 1970)1969.
- Macqueen, J. G., *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2000.
- Mansel, Arif Müfit, *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, 1988.

- McKinley, J. "The Analysis of Cremated Bone." (eds), Cox, M and Mayis S., In: Human 2000
- Mellaart, J. *Çatal Hüyük: A Neolithic Town in Anatolia*. Thames and Hudson: London 1967.
- Mellaart, J., "Çatalhöyük: A Neolithic Town in Anatolia" *Thames and*
- Mellaart, J., 1966, "Excavations at Çatal Höyük 1965, Forth Preliminary Raport" *Anatolian Studies*. s.165-191
- Mellaart, J., 1967, "Çatalhöyük: A Neolithic Town in Anatolia" Thames and Hudson. London
- Mellaart, J., *Excavations at Hacilar II*, Edinburg University Press. Edinburg 1970.
- Morris, I., *Death – Ritual And Social Structure In Classical Antiquity*, Cambridge University Press, , 1996.
- Mylonas, George, "Homeric and Mycenaen Burial Customs" *AJA* January – March. 1948, Volume LII Number 1, 56- 81.
- Naumann, Rudolf, *Eski Anadolu Mimarlığı*, (Çev. Meral Madra), TTK Yayınevi, Ankara 1991.
- Osborne, R., "Women and Sacrifice in Classical Greece" *The Classical Quaterly, New Seires*, Vol. 43, No. 2 1993.
- Öğün, B "Urartu Halk Mezarları", *Cumhuriyet*'in 50. Yıldönümü Anma Kitabı, 1974, 443-469.
- Ökse, Tuba, "Eski Çağdan Günümüze Ölü Gömme ve Anma Gelenekleri" *TAD*, 2005, 1-5.
- Örnek, S. V., "Anadolu Folklorunda Ölüm", *DTCF Yayınları*, 218, Ankara 1979.
- Özbaşğaran, M., 1997, "Musular Mevkii (Aksaray İli) Araştırma ve Kazı Projesi" 1996" XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı.(II)
- Özbek, Çiğdem, "Anadolu'da Bulunan Hellenistik ve Roma Dönemi Anıt Mezar Geleneğine Genel Bir Bakış", *Prof. Dr. Coşkun Özgünel'e Armağan*, İstanbul 2006.
- Özbek, Çiğdem, "Arykanda Nekropolü'nde Bulunan Tonoğlu Anıt Mezar Yapıları", *Anadolu/Anatolia Ek Dizi No. 2, IV. Ulusal Arkeolojik Araştırmalar Sempozyumu*, Ankara 2005.
- Özbek, Çiğdem, "Roma Dönemi'nde Anadolu'da Ölü Gömme Geleneği ve Ölü Kültü", *Prof. Dr. Hayat Erkanal'a Armağan: Kültürlerin Yansıması*, 2006, s. 560–563.
- Özbek, Çiğdem, "The Burial Tradition and Some Epigraphic Evidence for the Cult of the Dead in the Necropolis of Arycanda, Lycia", *SOMA (International Symposium of Mediterranean Archaeology*, 2006, 9–11

- Özbek, M., "*Aşıklı Höyük İnsanları (1990 ve 1992 Buluntuları)*"
- Özbek, M., "*Aşıklı Höyük Neolitik Çağ İnsanları*" VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1992,
- Özbek, M., , "*Son Buluntular ışığında Çayönü Neolitik İnsanları*" V. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1989
- Özbek, M., "*Anthropologie de l'enfant de Cafer Höyük (Neolithique. Turquie)*", Cahiers de l'Euphrate 5-6 1991, 151-162
- Özbek, M., *Antropolojiye Giriş* Hacettepe Üniversitesi, Ankara 1990.
- Özbek, Metin, *Dünden Bugüne İnsan*, İmge Kitabevi, Ankara 2000.
- Özbudun, S., *Ayinden Törene-Siyasal İktidarın Kurulma ve Kurumsallaşma Sürecinde Törenlerin İşlevleri*, Anahtar Kitaplar, İstanbul 1997.
- Özdoğan, A., Özdoğan, M., Caveva, I., Davğs, M., "*Çayönü Kazısı ve Güneydoğu Anadolu Karma Projesi, 30 Yıllık Genel Bir Değerlendirme*" XV. Kazı Sonuçları Toplantısı (I) 1994
- Özdoğan, Mehmet- Özdoğan, Aslı, "Buildings of Cult and the Cult of Buildings", *Light on Top of The Black Hill-Studies presented to Halet Çambel*, Ege Yayınları, 1998, 581–600
- Özdoğan, Mehmet, "The Aceramic Neolithic Period in Western Turkey and Aegean" *Anatolica*, XXIV, 1998, 209–232
- Özdoğan, Mehmet, Kumtepe Kazısı Çanak Çömlek Topluluğu ve Küçük Buluntular, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1970.
- Özeren, Özkan- Ünal, Funda, "Antandros Nekropolü 1995 Yılı Kurtarma Kazıları" VII. MKKS, 1997, 161–177.
- Özgüç, Tahsin, "VI. Troia'nın Anadolu Arkeolojisindeki Yeri", *Belleten* X, 37, 1946, 13–28.
- Özgüç, Tahsin, *Öntarihte Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri*, Ankara 1948.
- Özgünel, Coşkun, "Batı Anadolu İçlerinde Miken Etkileri", *Belleten*, XLVII, Ankara 1984, 697–743.
- Özkan, T. – Erkanal, H., *Tahtalı Barajı Kurtarma Kazısı Projesi-Tahtalı Dam Area Salvage Project*, TC Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Gn.Müd. İzmir Arkeoloji Müzesi Md. Yay., İzmir
- Özkan, Turan, "Dardanos Höyüğü-Nekropolü Kurtarma Kazısı" I. MKKS, 1991, 113–118.
- Özkan, Turan, *Tenedos Arkaik ve Klasik Nekropolü*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniv. Sos. Bil. Ens., 1993.

- Pearson, M. P., *The Archaeology of Death and Burial*, Sutton Publishing, 1999.
- Pearson, M.P., *The Archaeology of Death and Burial*, Texas A&M Univ. Press, 2002.
- Polat, Bilge Ayça, *Troia'nın Helenistik ve Roma Dönemi Nekropolleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Polat, Gürcan, "Antandros 2001 Kazıları" 24. KST.2. cilt, Ankara, 2003, 21–29.
- Polat, Gürcan, Polat, Yasemin, "Antandros 2003–2004 Kazıları", 27. KST. Cilt: 2, 2006, 89–104
- Roodenberg, J.J., 1989, "Ilıpınar Höyük Üçüncü Dönem Kazı Sonuçları: 1987-1988 XII. Kazı Sonuçları Toplantısı. (1)
- Roodenberg, J.J., 1990, "Ilıpınar Höyük Kazıları: 1987-1988 Yılları Kazı Çalışmalarının Özeti" XI. Kazı Sonuçları Toplantısı. (1)
- Roodenberg, J.J., S. Alpaslan Roodenberg, "Ilıpınar ve Menteşe", *Arkeoatlas Dergisi* 1. 125. İstanbul 1989-1990.
- Rose, C. Brain- Körpe, Reyhan, "The Granicus River Valley Survey Project, 2004", 23. AST., C.2, 2006, 323- 332.
- Schliemann, H. *Ilios: The City and Country of the Trojans*. London 1885.
- Schliemann, Henrich, *Ilios. Stadt und Land der Trojaner. Forschungen und Entdeckungen in der Troas und besonders auf der Baustelle von Troja*, Leipzig 1881.
- Schliemann, Henrich, *Troja*, 1884.
- Schliemann, Henrich, *Trojanische Alterthümer. Bericht über die Ausgrabungen in Troja*, Leipzig, 1874 und *Atlas Trojanischer Alterthümer. Photographische Abbildungen zu dem Bericht über die Ausgrabungen in Troja*, Leipzig, 1874.
- Seeher, Jurgin, "Die Nekropole von Demircihöyük-Sarıket Grabungskampagne 1990", *IstMitt.* 41, 1991, 97–119.
- Seeher, Jurgin, "Die Nekropole von Demircihöyük-Sarıket Grabungskampagne 1991", *IstMitt.* 42, 1992, 5–19.
- Seeher, Jurgin, "Kuzeybatı Anadolu'da Tunç Çağı: Demircihöyük Yerleşmesi ve Mezarlığı", *Kayıp Zamanların Peşinde-Alman Arkeoloji Enstitüsü Anadolu Kazıları / Auf der Suche nach Verschwundenen Zeiten-Die Ausgrabungen des Deutschen Archäologischen Instituts in der Türkei*, YKY, 1999, 48-55.
- Seeher, Jurgin, "Tod und Bestattung in der Vorgeschichte/Tarihöncesi Çağlarda Ölüm ve Gömü", Çev. S. Gülçur, *Arkeoloji ve Sanat*–59, 1993, 2–15.
- Senel, A. *İlkel Topluluktan Uygar Topluma-Geçiş Asamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkilesimi*, Bilim ve Sanat Yayınları Ankara 1995.

- Serdaroğlu, Ümit, “Assos, 1990 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları” *XIII. KST.*, Cilt II, 1992, 43–51.
- Serdaroğlu, Ümit, Assos, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1995.
- Sevin, Veli, “Urartu Oda Mezar Mimarisinin Kökeni Üzerine Bazı Gözlemler” Anadolu’nun Demir Çağları İzmir 1987
- Sevin, Veli, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası I*, TTK, Ankara 2001.
- Sevinç, Nurten, “Troas Bölgesinde Antik Bir Kent”, *Türkiyemiz Dergisi*, 41, 1983
- Sevinç, Nurten, “A New Sarcophagus of Polyxena from the Salvage Excavations at Gümüşçay”, *ST*, 6, 1996, 251–264.
- Sevinç, Nurten, “Bozcaada (Tenedos) Nekropolü 1992 Yılı Kurtarma Kazısı” *IV. MKKS*, 1994, 311–320.
- Sevinç, Nurten, “Çanakkale- Gümüşçay Tümülüsleri 1994 Yılı Kurtarma Kazıları Ön Raporu” *VI. MKKS*, 1996, 443–449.
- Sevinç, Nurten, “Gümüşçay Kurtarma Kazıları Ön Raporu” *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* sayı 72, Mayıs- Haziran, 1996, 24–30.
- Sevinç, Nurten, “Tenedos Kurtarma Kazısı” *V. MKKS*, 1995, 113- 127.
- Sevinç, Nurten. Treister, Mikhael, “Metalwork From The Dardanos Tumulus” *ST*, 13, 2003
- Sölgüstrelg, U., “1984 Köşk Höyüğü”, *VII. Kazı Sonuçları Toplantısı. (I)*, 1985,
- Shapiro, H.A., “The Iconography of Mourning in Athenian Art” *American Journal of Archaeology*, Vol 95, No. 4 1991
- Solecki, R., “Shanidar IV, a Neanderthal flower burial in Northern Iraq” *Science* 190, 4217:880-881, 1975
- Sperling, Jeremy, “Kum Tepe in the Troad Trial Excavation 1934”, *Hesperia*, 45,4 1976, 305–364.
- Stewart, J.R., “The Cemetery”, *Archaeology-86*, Edt. Winifred Lamb, London 1936, 1-64.
- Strabon, *Geographica: Antik Anadolu Coğrafyası, (Kitap: XII, XIII, XVI)*, (Çev. Adnan Pekman), İstanbul 2005.
- Strahan, Donna, “A Child’s Sarcophagus from the Salvage Excavations at Gümüşçay” *ST*, 9, 1999, 489- 509.
- Stronach, D.. “The Development and Diffusion of Metal Types in Early Bronze Age Anatolia,” *Anatolian Studies* 7 1957, 89-125.
- Stupperich, Reinhard, “Dritter Vorbericht zur Grabung in der Westtor-Nekropole von Assos im Sommer 1991”, Ü. Serdaroğlu - R. Stupperich (Hrsg.), *Ausgrabungen in Assos 1991, AMS*, 10, 1993, 1-35.

- Stupperich, Reinhard, “Vierter Vorbericht zur Grabung in der Westtor-Nekropole von Assos im Sommer 1992”, Ü. Serdaroglu - R. Stupperich (Hrsg.), *Ausgrabungen in Assos 1992*, AMS 21, 1996, 1–32.
- Stupperich, Reinhard, “Vorbericht über die Grabungen in der Westtor-Nekropole von Assos im Sommer 1989”, Ü. Serdaroglu (Hrsg.), *Ausgrabungen in Assos*. AMS 2. Bonn, 1990, 6–22.
- Şahin, Nuran, “Beyaz Leykthoslar Işığında Klasik Devirde Atina’da Ölüm İkonografisi ve Ölü Kültü” *Arkeoloji Dergisi IV*, 1996, 143–167.
- Takaoğlu, Turan, “2004 Yılı Coşkuntepe Yüzey Araştırması” 23. AST. c.1, 2006, 414–418.
- Takaoğlu, Turan, “Late Neolithic in the Eastern Aegean: Excavations at Gülpınar in the Troad.” *Hesperia* 75,3, 2006, 289–315.
- Takaoğlu, Turan, Ground Stone Grooved Hammers from Coşkuntepe in North-Western Anatolia”, *Hayat Erkanal’a Armağan, Kùltürlerin Yansıması*, Homer Kitabevi, İstanbul 2006, 705–708.
- Takaoğlu, Turan, “Coşkuntepe: An Early Neolithic quern production site in NW Turkey”, *Journal of Field Archaeology* 30, 4, 2005, 419–433.
- Takaoğlu, Turan, “Pattern-Burnished Pottery from Gülpınar in the Troad” *Coşkun Özgünel’e Armağan*, (Ed. E. Öztepe ve M. Kadıoğlu), Homer Kitabevi, İstanbul 2006.
- Takaoğlu, Turan. Sevinç, Nurten, “The Early Bronze Age on Tenedos/Bozcaada” *ST* 14, 2004, 135–141.
- Taşçı, Mehmet Ali, “Alexandreia Troas (Antigonia)”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 4, 1998.
- Tavukçu, Ali Yalçın, *Pamphylia Bölgesi Ostothekleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniv. Sos. Bil. Ens., Erzurum 1993.
- Tavukçu, Ali Yalçın, *Troas Bölgesi Terrakotta Figürinleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1999.
- TAY-C14 Veri Tabanı S.Harmankaya-B.Erdogu-D.Uygun, *Türkiye Arkeoloji Yerleşmeleri-C.14*, Veri Tabanı, Ege Yay., İstanbul 2003.
- TAY-IVa, S. Harmankaya-B.Erdogu, *Türkiye Arkeolojik Yerleşimleri-IVa, İlk Tunç*, Ege Yay., İstanbul 2002.
- TAY-IVb S. Harmankaya-B.Erdogu, *Türkiye Arkeolojik Yerleşimleri-IVb, İlk Tunç*, Ege Yay. İstanbul 2002.
- Thorpe, I. John, *The Archaeology Of Death*, Routledge, London 2001.

- Toynbee, J.M.C., *Death and Burial in The Roman World*, Cornell University Press, Ithaca New York, 1971.
- Tuglacı, Pars, *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, Pars yayınları, İstanbul 1972.
- Türk, Turan, “Neanderthal İnsanda Törenselle Ölü Gömme”, *Bilim ve Ütopya*–36, 1997, 18–25.
- Uçankuş, Hasan Tahsin, *Arkeoloji*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- Uhri, Ahmet, *Batı Anadolu Erken Tunç Çağı Ölü Gömme Gelenekleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2006.
- Umar, Bilge, *Troas*, Ak Yayınları, İstanbul 1983.
- Uthmann, Frank, "Die Archaische Nekropole von Assos", *AMS*, Band 31, 1999.
- Vermeule, E., "The Early Bronze Age in Caria", *Archaeology* 17/4, 1964, 244-249.
- Vermeule, E., *Aspects of Death in Early Greek Art and Poetry*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London 1984
- Vermeule, E., *Greece in the Bronze Age*, The University of Chicago Press, Chicago 1972.
- Wheeler, Tamara, "Early Bronze Age Burial Customs in Western Anatolia", *AJA*–78,1974, 415–425.
- Wiesner, J., *Grab und Jenseits, Untersuchungen im Ägäischen Raum zur Bronzezeit und frühen Eisenzeit*, Verlag Von Alfred Töpelmann, Breslau 1938
- Wolska, Wanda, "Aspekte des Bestattungsrituals in der Nekropole Von Assos" *AMS*, Band 10, 1993, 199–209.
- Yağız, Kahraman, *Antandros Melis Nekropolü Ölü Gömme Adetleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Ege Ün. Ed. Fak. Arkeoloji Bölümü, İzmir 2003.
- Yakar, J., "Prehistoric Anatolia: The Neolithic Transformation and the Early Chalcolithic Period". Monograph Series of the Institute of Archaeology Tel Aviv University. Institute of Archaeology Tel Aviv University, Jerusalem, 1991
- Yakar, J., *The Later Prehistory of Anatolia*, Oxford 1985.
- Yalman, Bedri, "Antandros Nekropol Kazısı", *III. MKKS*, 1993, 449- 487.

SÖZLÜK

Abaton- Heroon: Öldükten sonra tanrılaştırılmış ya da yarı tanrılaştırılmış olan, daha çok “kent kurucu” kişilerin girişe kapalı olan kutsallaştırılmış mezar alanı.

Aemos: Bir ağıt türü

Alabastron: Sıklıkla alabasterden yapılan ve parfüm için kullanılan kulpsuz vazo

Amphora: Özellikle şarap ya da yağ olmak üzere sıvıları taşımak ve depolamak için kullanılan iki kulplu kap,

Anthesteria: Anthesterion ayında (şubatın marta kadar) düzenlenen yıllık festival

Aoros: Genç ölen kişi

Aponimma: Muhtemelen cenaze sonrasında mezara bir su yolu kazma ile gerçekleştirilen suyla ilgili bir tören

Ardanion: Ölünün evinin dışına konulan bir kâse su

Arkosolium: (lat.Arcus:kemer, solium: taht mezar) özellikle katakomplarda bulunan mezar biçimi, üstü kemerli mezar

Aryballos: Yağ, koku ve benzeri seyler için kullanılan küçük küresel bir kap

Ataphos: gömülmeden bırakılan kişi

Autocheir: intihar

Barathron: Atina’da lanetlenmiş suçluların cesetlerinin atıldığı çukur

Biaiothanatos: intihar ya da katil (yazıda ‘şiddetli bir ölüme sebep olan kişi’)

Bomos: Kurban sunağı

Bomos: Kaide, sunak; nekropolis yazıtlarında lahitlerin bulunduğu kaide olarak geçer

Choai: Ölüye sunulan içecek

Chous: Çok genç bir çocuğun mezarına konulan küçük bir testi

Chytroi (çanaklar) adı verilen üçüncü günde ölünün mezarlığı terk ettiği ve eski evlerini ziyaret ettiği düşünülmesi. Çanaklar mezarlara konan meyveleri içermektedir.

Cippus: Bir mezarı veya mezarlık sınırını belirleyen, ucu sivriltilmiş tas ya da aşıp bir işaret ki, bu mezarın kendisinde olabilir. Arkeolojide, içine kül konulmayan mezar veya mezar üstüne yerleştirilen çeşitli şekildeki taslardır.

Columbarium: İçine urnelerin yerleştirildiği Nisler. Mezar odalarının duvarları içine veya kayaların yüzeyine açılarak vücuda getirilen mezarlıklardır.

Daimon: Doğaüstü varlık. Bazen de ölüye öteki dünya yolunda rehberlik eden rehber ruh

Danake- naulon: Ölüyü taşımakla görevli Charon için kayık ücreti

Demetrio: Örijinal olarak ölümler için genel kullanılmış bir kelime. Muhtemelen Eleusis'teki Demeter'in gizemine giren kişiler için ayrılmış bir terim olabilir.

Demosion Sema: "insanların Mezarı". Atina'nın batı yakasında Dipylon Kapısından Akademi'ye doğru giden büyük tören yolu

Deuteropotmos- hysteropotmos: Ölü olarak ilan edildikten sonra tekrar canlanan kişi (yazıda 'iki kadere sahip' ya da 'ikinci kaderli')

Dexiosis: Yunan sanatında el sıkışmanın modern bir gösterimidir. Hades'te tekrar birleşmeyi tasvir ettiği düşünülmektedir.

Diobletos- makarites: Kahramanlaştırılmış ya da yakın zamanda ölmüş kişilere özel olarak kullanılan bir kelime

Dromos: Mezar yapılarında mezara geçişi sağlayan dar uzun geçite verilen ad

Eidolon: Ölmüş kişinin dünya üzerinde, rüyalarda ya da Hades'deki bir görüntüsü

Ekei: Ölümlerin dünyası

Ekphora: Ölü bedeninin gömülmek üzere mezarlığa taşınması

Enagismata: Ölüye sunulan yiyecek ya da daha genel olarak ölü için sunulan besin

Enata- ennata: ölü ya da gömüden sonraki dokuzuncu günde gerçekleştirilen ayin

Enchtristia: Cenazede çanak ya da chytra kullanmakla görevli kadını tarif için kullanılan kelime

Endyma: Bir kefen

Eniausia: Yıllık gerçekleştirilen ayinler

Enthade: Yasayanların dünyası

Epiblema: Kefenin üzerine sarılan gevsek bir örtü

Epikedeion: Mersiye ya da ağıt

Epitaphios logos: Savaşta ölmüş olan için bir konuşmadan alıntı

Erion: Cenaze höyüğü: bir aile mezar alanı

Exegetai: Katliam ya da intihar gibi durumlarda ortaya çıkan ölü kirliliği üzerine öğüt veren kutsal kanun yorumlayıcıları veya açıklayıcıları

Genesia: Ölünün onuruna düzenlenen yıllık festival. Kelimenin etimolojisi ve önemi tartışmalıdır.

Geras thanonton: Ölünün ayrıcalığı ya da onunla bağlantılı şey

Goös: Ölünün yakınları tarafından söylenen doğaçlama ağıt

Haimakouriai: Ölü için kan sunmak

Hero: Öldükten sonra tanrılaştırılmış ya da yarı tanrılaştırılmış kahraman

Heroon: Bir kahramanın gömülü olduğu düşünülen noktanın üzerine yapılan tapınak

- Heroon:** Kahraman kültü için yapılan küçük kült merkezi ya da mezar yapısı
- Hocker:** Ölünün ana rahminde duruşuna benzer bacakların karına doğru çekik olarak gömülmesi
- Holokutomata:** Tümüyle yakılmış sunular
- Hydria:** Su taşımak için kullanılan üç kulplu oval gövdeli ve düz omuzlu kap,
- Hypogeum- Hypoge:** Yeraltı mezarı
- İnhumasyon:** Ceset Gömme
- Kallysmata:** Ölünün evinden alınmış mezarın üzerine konulan süprüntüler
- Kaneon- kanoun- kaniskion:** Ölüye hediyeleri taşımak için kullanılan yuvarlak sepet
- Katabasis:** Bir yasayan ya da kutsal varlıkla yer altına inmek, böyle bir inisin tanımlanması
- Katadesmos:** Mezarın içine yerleştirilen ve yasayanları bir büyü ile bağlamayı amaçlayan kursun bir tablet
- Kathedra:** Yas tutanların, yasının bittiğini belirleyen tören.
- Kedeia:** Cenaze töreni
- Kenetaph-Kenotaphion (kenon mnema):** Mezar kitabesi
- Ker:** Ölümün kaderi, bir kişinin sonu
- Kerameikos:** “Çömlekçiler bölgesi”. Atina şehir duvarlarının dışında batı bölümünde yer alan ve içinde şehir mezarlığının yer aldığı bölge
- Klimakophoros- nekrophoros- nekrothaptēs- tapheus:** Ölüyü taşıyanlar
- Kline:** Yunan – Roma kültüründe dinlenmek veya uyumak amacıyla ya da yemek esnasında, özellikle de sempozyumlarda içki içerken üzerine uzanılan yüksek ayaklı kanepeler, Ölünün üzerine yatırıldığı divan benzeri yapı
- Kline:** Prothesis sırasında cesedin üzerine yatırıldığı yatak, genel anlamda ise sıradan yatak
- Kommos:** Tragedya’da resmi ağıt
- Kosmos:** Prothesis sırasında ölüye giydirilen ya da genelde herhangi bir kıyafet
- Krater:** Şarap ve su karıştırmak için kullanılan büyük iki kulplu çanak
- Kremasyon:** Yakarak gömme
- Kterismata:** Cenaze sunuları ve hediyeleri
- Kylix:** Şarap içmek için kullanılan sığ iki kulplu kupa
- Lekythos:** Yağ içeren, dar boyunlu küçük vazo ya da sise. Ölüye sunulma durumunda minimum yağ içermesinin temini için yalancı bir dip kısmına sahiptir.
- Lethe:** Hadeste bulunan unutmaya ırmağı

Loutra: Dini ayinler için kullanılan kutsal su, bunun içine gelinin evlenmeden önce yaptığı banyo ve prothesisden önce cesedin yıkanması da dahildir

Loutrophoros: Loutra taşımak için kullanılan uzun boyunlu ve geniş ağızlı, ince gövdeli çok uzun vazo: aynı zamanda evlenmeden ölenlerin mezarları üzerine yerleştirilen bu tür vazoya benzer biçimli tastan mezar işareti

Melikraton: Esas içeriği bal olan ve ölüye sunulan içecek karışımı

Melitoutta: Ölü için hazırlanan özel bir ballı kek

Mnema: Mezar için kullanılan genel bir kelime (anıt mezar)

Nekropol: Mezarlık, ölüler şehri

Nekropolis: Ölüler şehri, mezarlık

Nekyia: Hayaletlerin görünür hale gelmesi için ayin, yeraltının resimsel ya da yazılı tanımlanması

Nemeseia: Ölünün onuruna bir festival. Nemesis (öç) ile bağlantısı tartışmalıdır.

Nomizomena- nomina - hiera patroa: Ölünün adına yapılan geleneksel ayinler için kullanılan genel bir kelime

Oinochoe: Şarap kupalarına şarap koymak için kullanılmış testi

Othone: Katil tarafından öldürülmüş bir kişinin ruhunun zarar görmemesi için bedeninde bazı müdahaleler yapılması (bazı zarar görmüş kısımların kesilip çıkarılması gibi)

Peribolos: Aile Mezarlığı

Perideipnon: ölünün kalabalık içinde bulunduğu inanılan ve cenazeden sonra ölü adına verilen yemek

Phiale: Özellikle dinsel törenlerde şarap için kullanılan ayaksız ya da kulpsuz sıg çanak

Plemochoe: Muhtemelen Eleusinia Gizemlerinde kullanıldığı bilinen yüksek ayaklı ve şişkin gövdeli vazoya verilen isim

Podest: Platform, merdiven sahanlığı

Polyandreion: Kamuya ait mezarlık

Prosphagion: Ölünün çenesinin bir arada tutulması için kullanılan bant

Prothesis: Ekphora'dan önce ölünün sergilenmesi adına yapılan törensel işlemlerin tümü.

Psyche: Hadesde ölü kişinin ruhu, yasayan bir organizmanın herhangi bir işlevini bulundurmayan

Psychopompos: Psychai'nın yöneticisi olan Hermes'e verilen bir unvan

Psychorrhagma: Psyche'nin kendisine bedenden kurtarma mücadelesi

Psychostasia: Ruhların bir tartıda ölçülmesi

Sakkos: Sarap için bir süzgeç

Sema: Mezar için kullanılan genel bir kelime (“işaret” mezarın kime ait olduğunun tespit edilmesini sağlayan işaret)

Sepukral sanat: Mezar yapısı (mezar anıtı, mezar steli lahit vb.) alanların sanatsal olarak bezenmesi ya da öteki dünyayı konu edinen eserler.

Sepulkral: Mezara ait, mezarla ilgili

Sepulkral: Mezara koyma ya da cenaze törenleriyle ilgili

Skia: Ölü insanın bir görüntüsü

Stele: Ahsap ya da taştan dikdörtgen mezar işareti

Stroma: Bir cenaze töreni sırasında bedeninin cenaze kıyafeti içinde kline üzerine yatırılması

Taenia: Stelin gövdesinin süslemek için kullanılan kurdele

Tholos: Kapalı cellanın sütunlarla çevrelendiği yuvarlak yapı. Tapınak, mezar anıtı, hazine binası ve şehri süsleyen ‘mobilya’ gibi amaçlara yönelik kullanılıyordu.

Threnon exarchoi: Meslek olarak ağıt yakanlar

Threnos: Meslek olarak ağıt tutanların söylediği resmi bir ağıt

Triakostia- triakas- triakades: Ölüm ya da gömünün otuzuncu gününde düzenlenen ayinler, aylık düzenlenen ayinler

Trita: Ölümün ya da gömünün üçüncü gününde yapılan ayinler

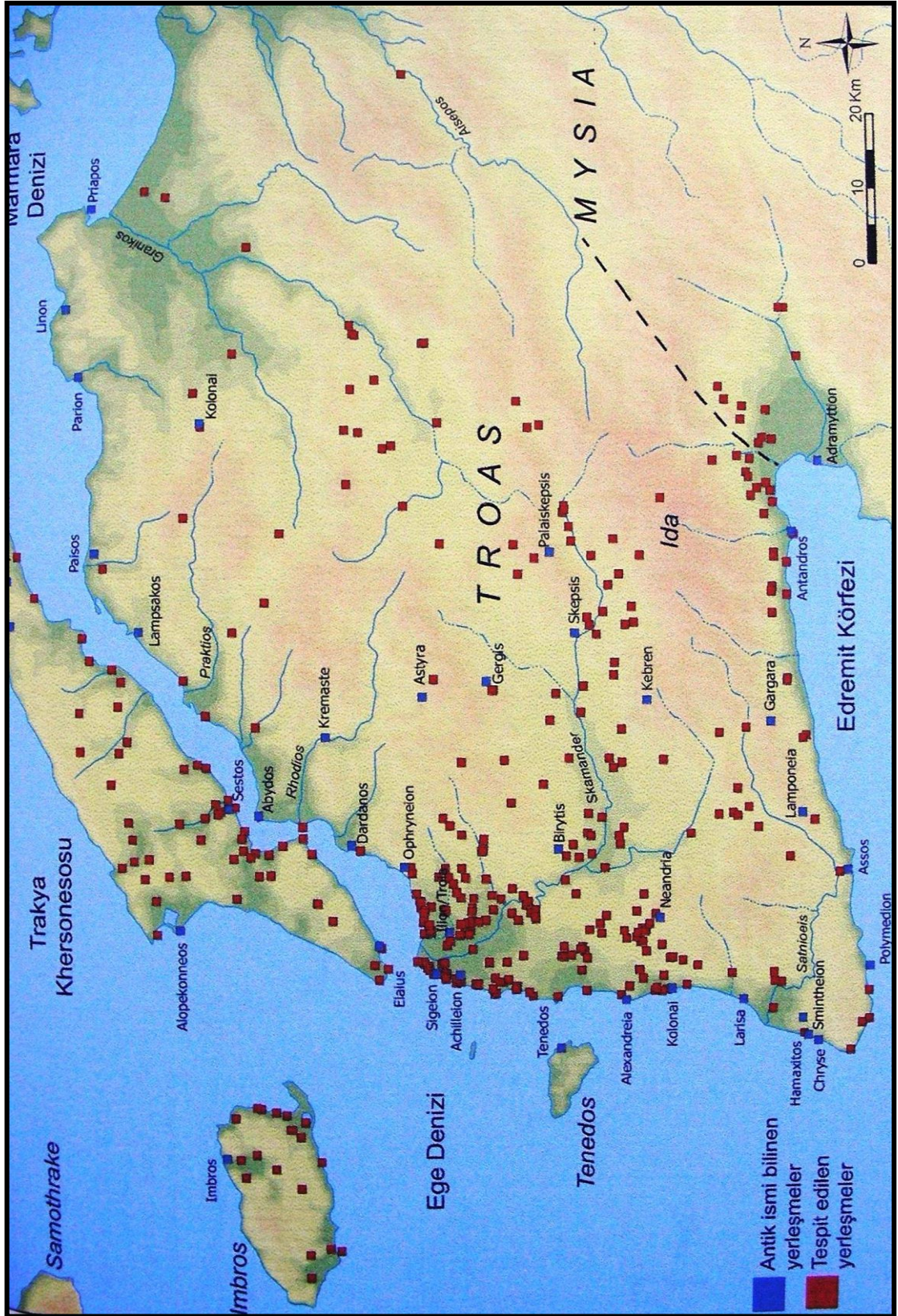
Tritopatores: Daha önceden ölmüş olanların ruhları

Tümülüs: Tepe mezar

Tymbos: Cenaze höyüğü

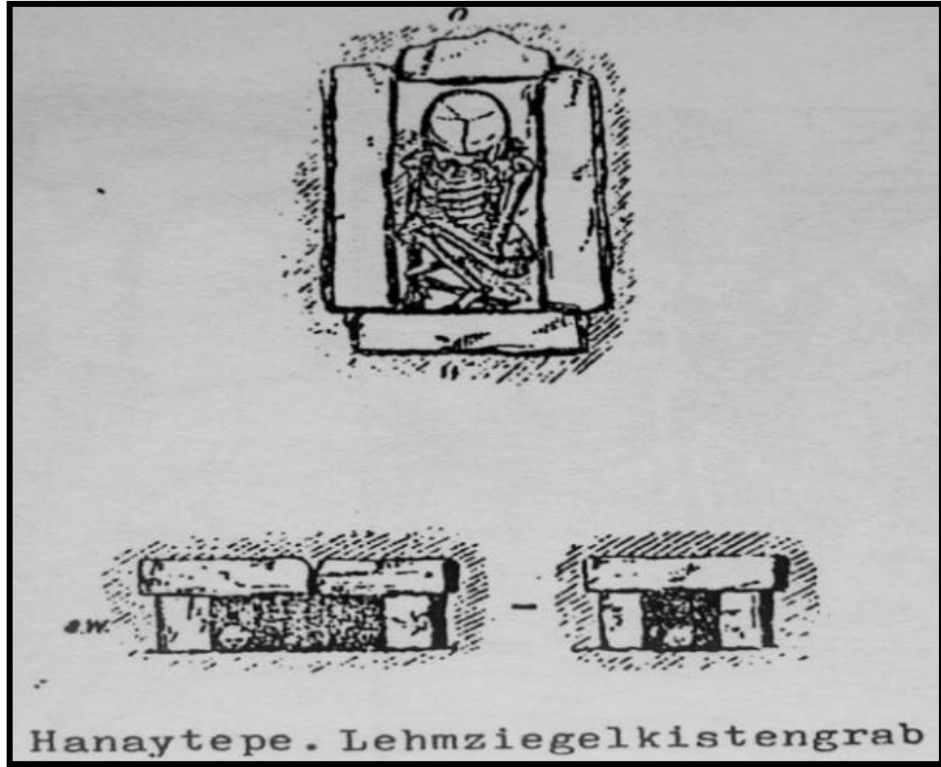
Urne: Yakılan cesetten arta kalan kemik ve kül artıklarının içine konulduğu metal ya da pismiş topraktan vazo; genelde kapaklıdır ve bazılarının omuzu üzerinde, ruhun selametine kavuşmasını sağladığına inanılan delikler açılmıştır

HARİTALAR

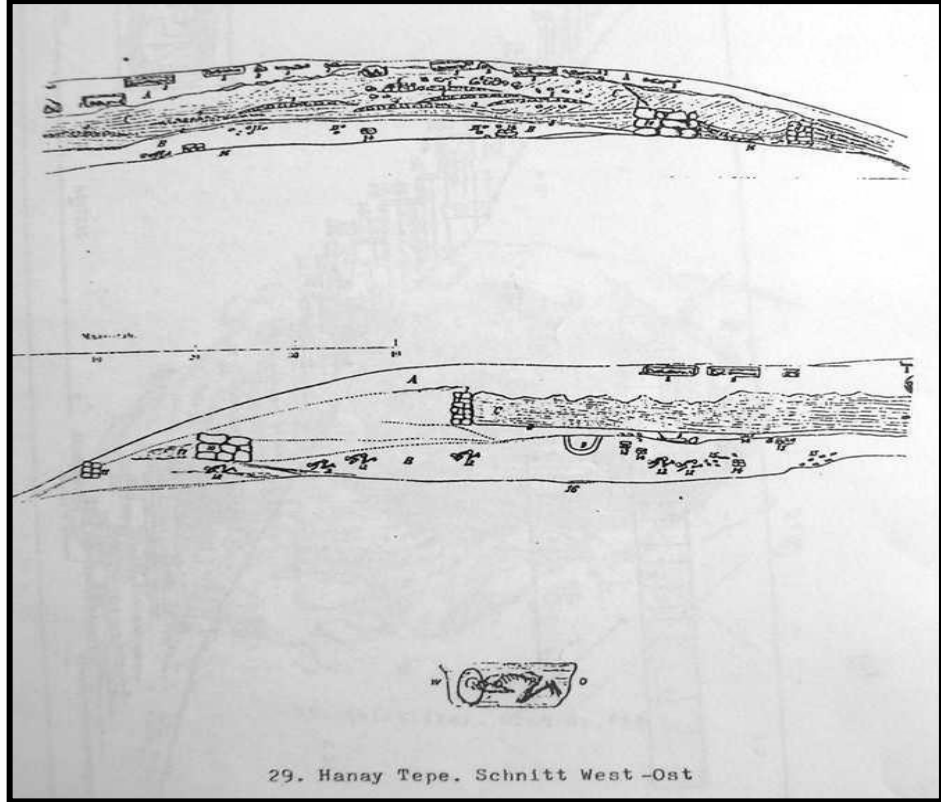

Resim 1. Troas Bölgesi Antik Yerleşimleri, (Polat, Lev.1)

RESİMLER

Resim 2. Hanaytepe, ev içi gömü (Anan 1987, 73)

Resim 3. Hanaytepe, yerleşim içi gömü (Anan 1987, res. 29)

Resim 4. Kumtepe genel görünüş

Resim 5. Kumtepe kazı sonrası görünüş

Resim 6. Kumtepe, kadın mezarı (Blegen 1963, Res.56)

Resim 7. Kumtepe, kadın mezarı (Korfmann 1994, XVII. KST. Res.19)

Resim 8. Beşiktepe mezarlık alanı (Arkeoatlas)

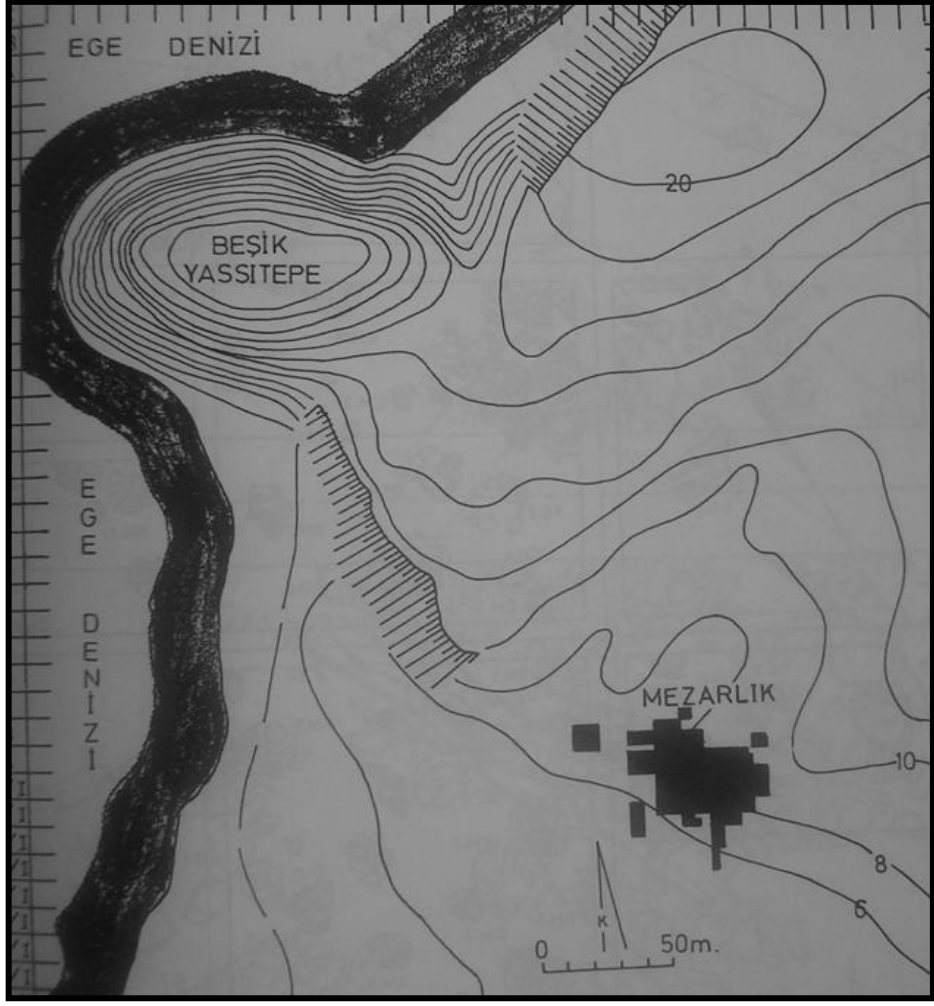
Resim 9. Beşikyassıtepeden Beşiksivritepe

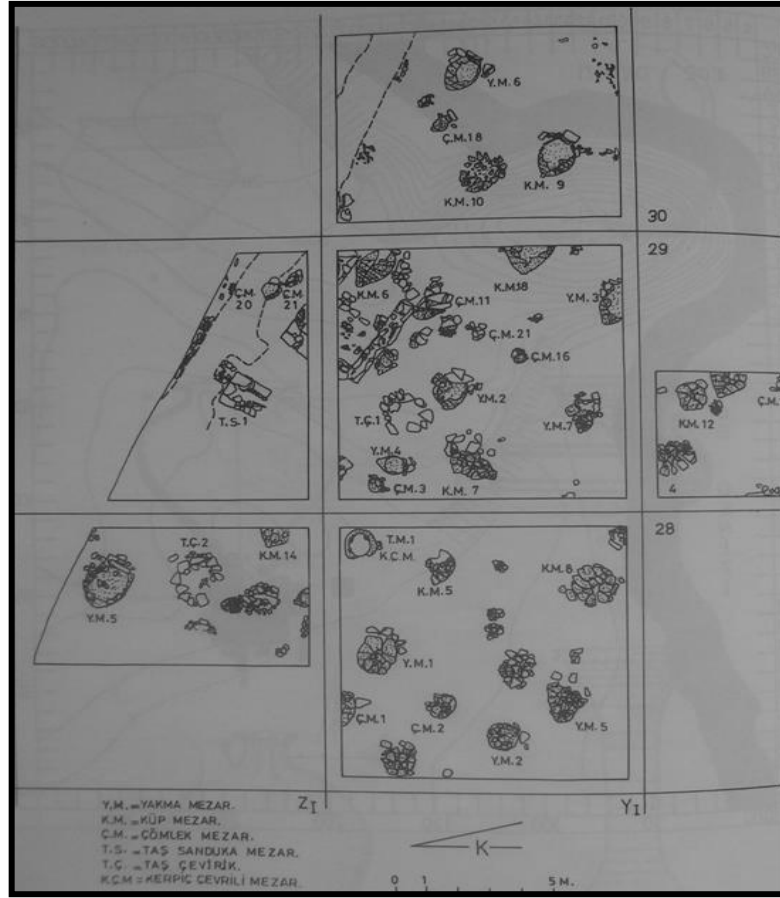
Resim 10. Beşiksviri ve Beşikyassitepe

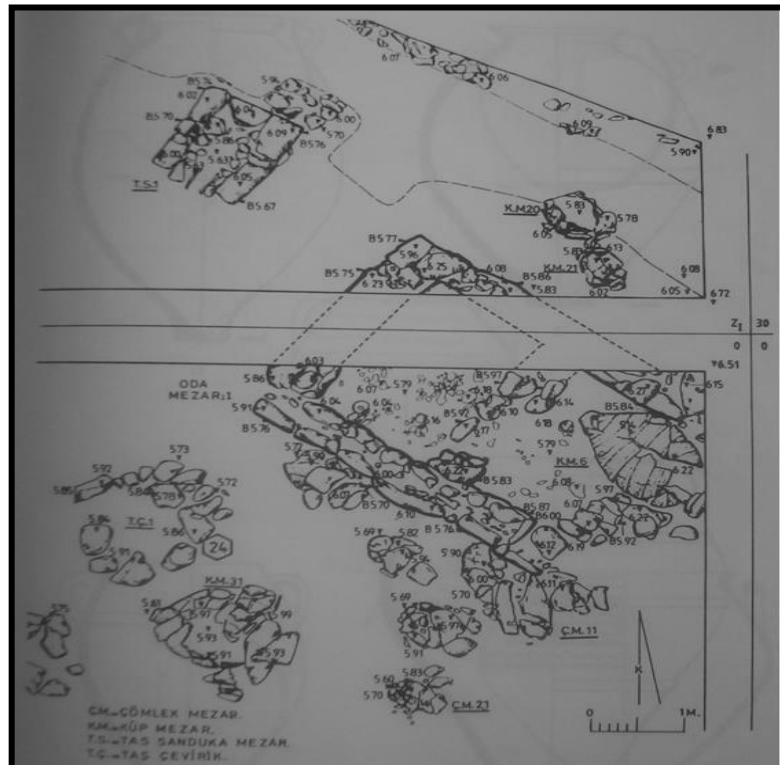
Resim 11. Beşikyassitepe

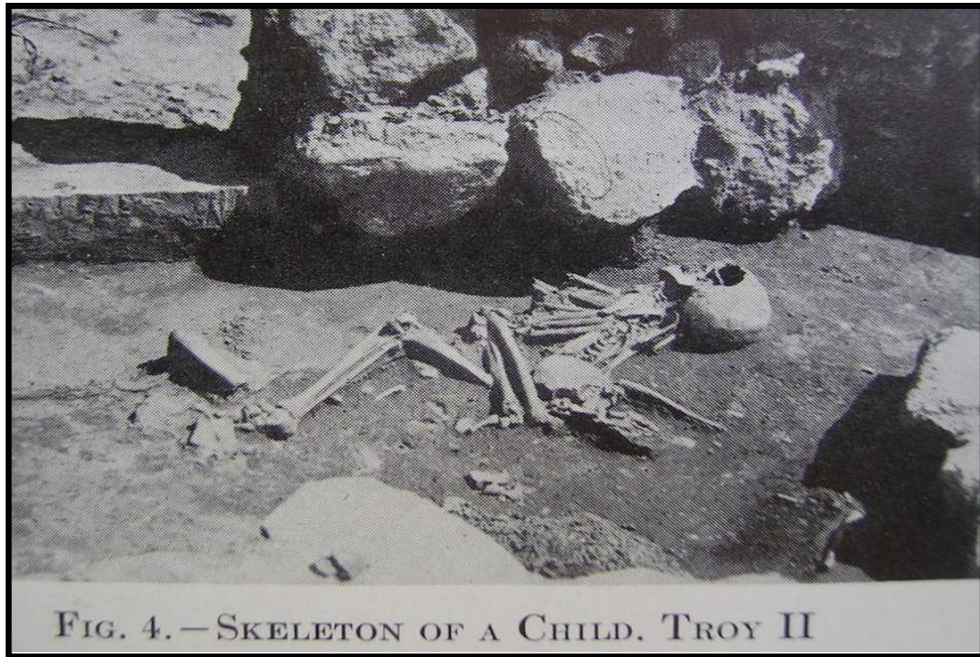
Resim 12. Beşikyassı Tepe ve Beşik Mezarlığı (Akyurt 1998, Şek.9)

Resim 13. Beşiktepe, Mezarlık Alanı (Akyurt 1998, Şek.10)

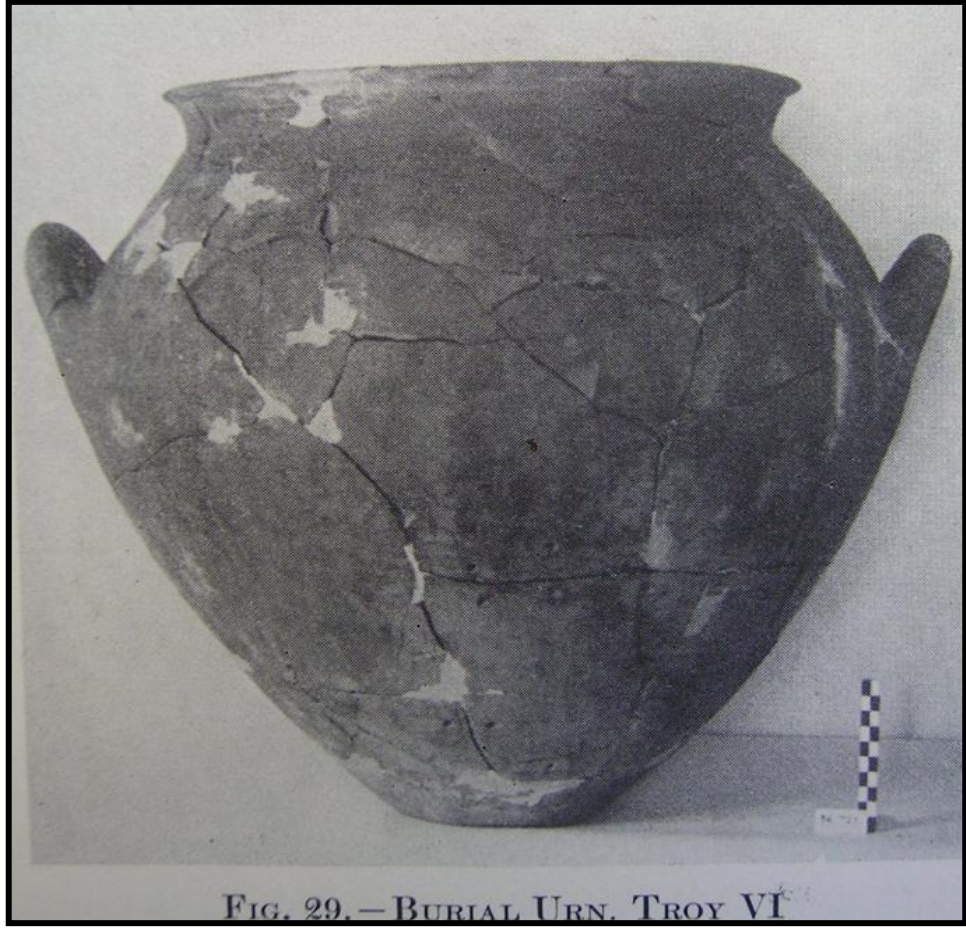
Resim 14. Beşiktepe, Mezarlık Alanı (Akyurt 1998, Şek.11)

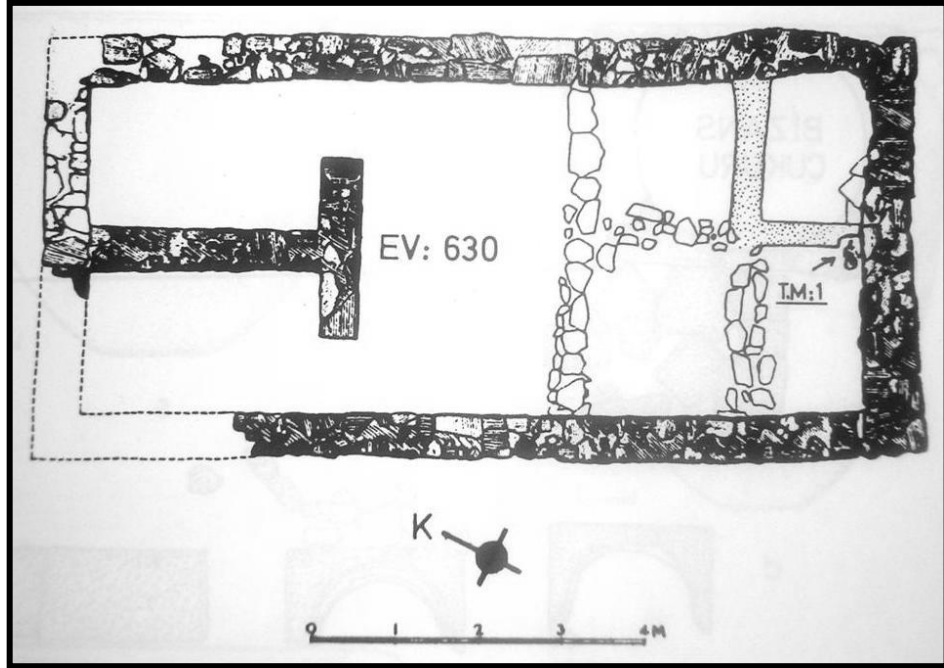
Resim 15. Troia (Blegen 1963, Res. 4)

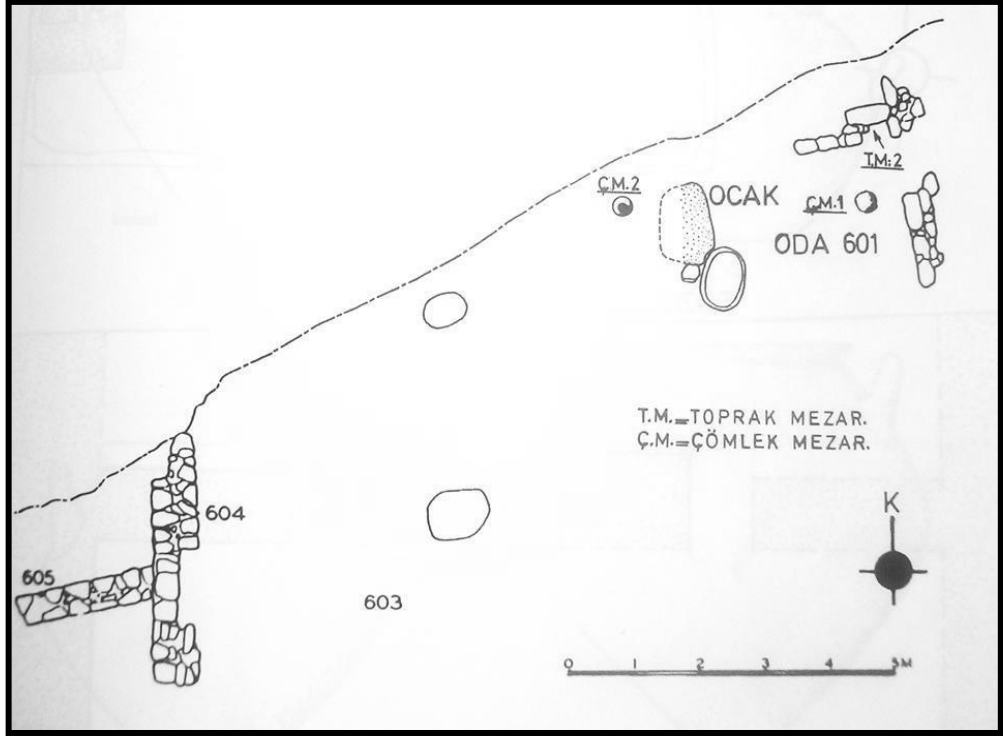
Resim 16. Troia urne mezar (Blegen 1963, Res.28)

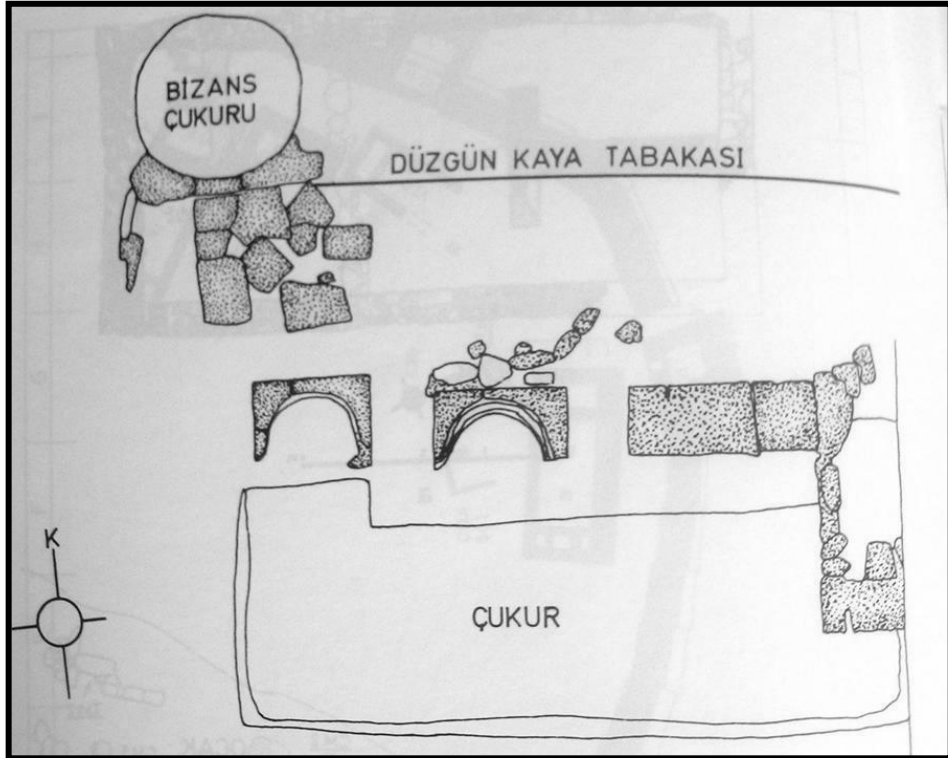
Resim 17. Troia urne (Blegen 1963, Res. 29)

Resim 18. Troia VIa, Ev, 630, 1 nolu Basit Toprak Mezar (Akyurt, 1998, Şek.3a)

Resim 19. Troia VIa, Ev, 601, 2 nolu Basit Toprak ve 1-2 nolu çömlek Mezarlar (Akyurt, 1998, Şek.3b)

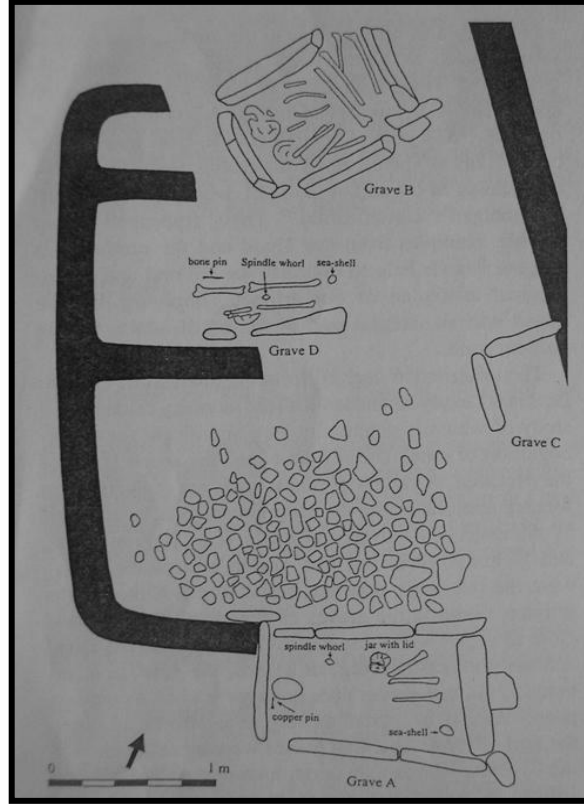
Resim 20. Troia VIa, Krematoryum- Ceset Yakma Yeri (Akyurt, 1998, Şek.4)

Resim 21. Tenedos hava fotoğrafı

Resim 22. Tenedos nekropolü (Arslan – Sevinç 2003)

Resim 23. Tenedos, ETÇ mezarları, Sevinç, (Takaoğlu, ST, 14, Res.2)

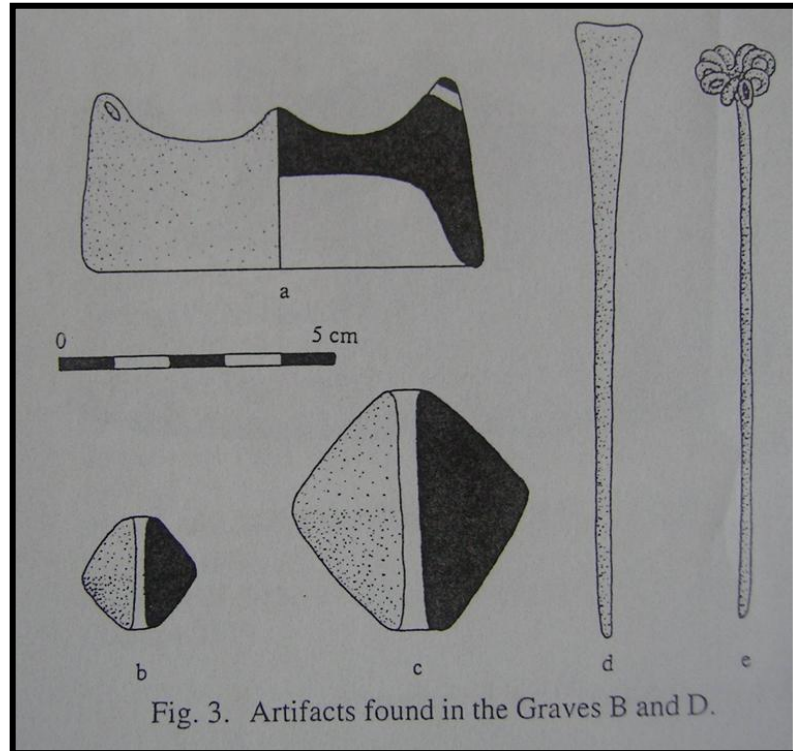

Fig. 3. Artifacts found in the Graves B and D.

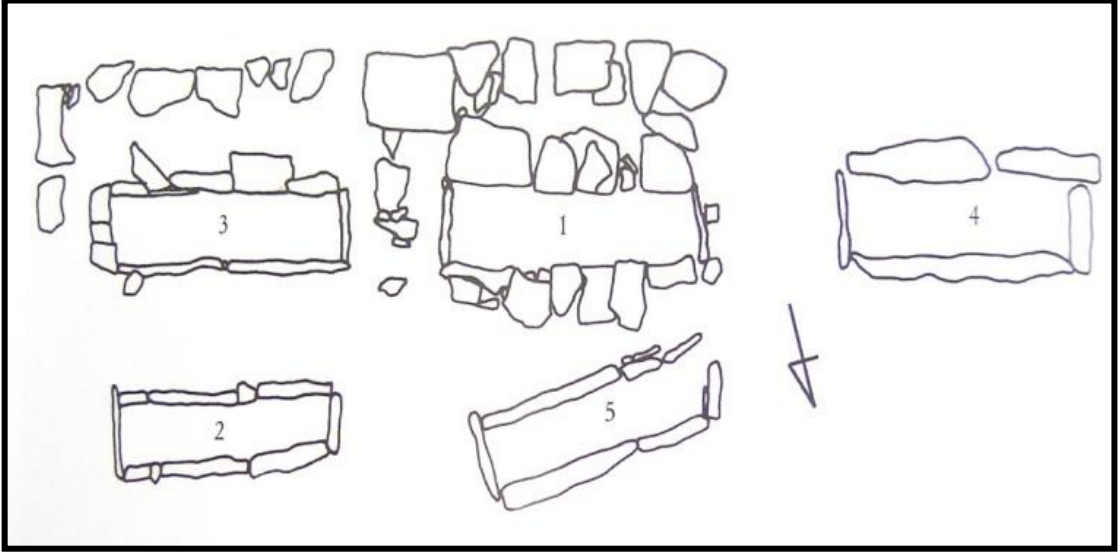
Resim 24. Tenedos, ETÇ mezarları (Sevinç, Takaoğlu, ST, 14, Res.3)

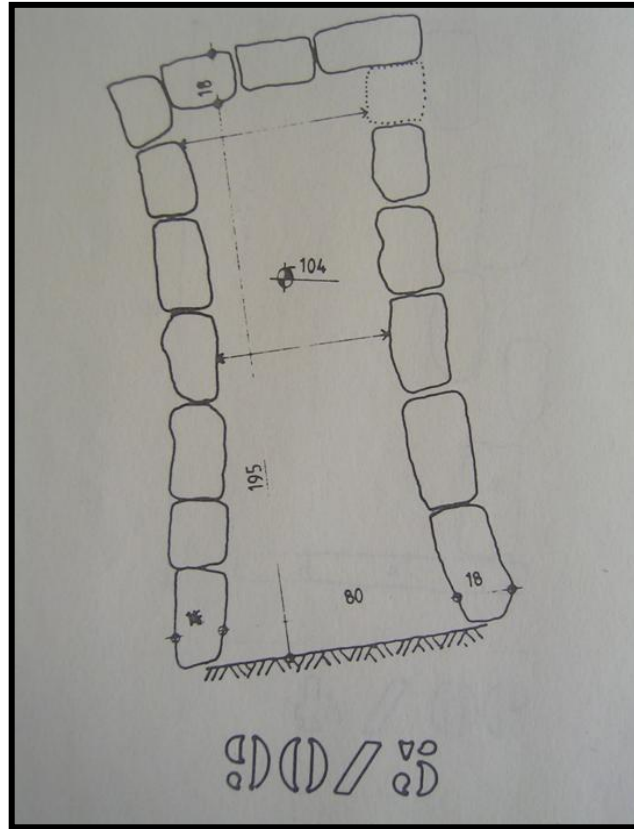
Resim 25. Tenedos, ETÇ mezarları

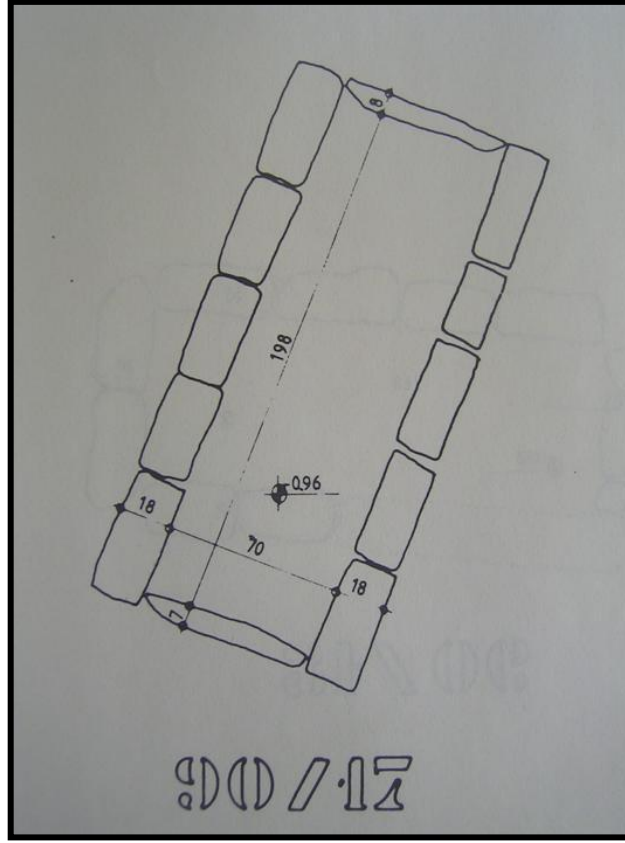
Resim 26. Tenedos, ETÇ mezarları

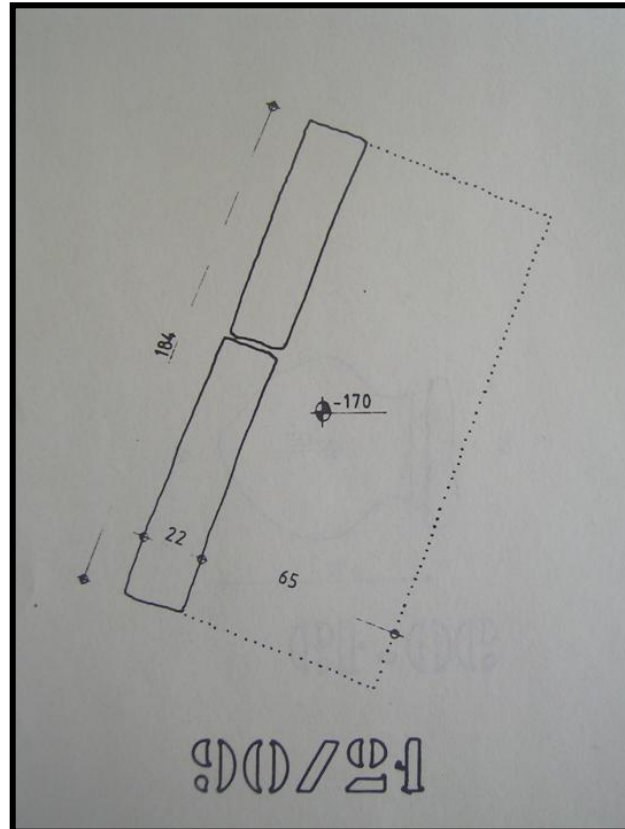
Resim 27. Tenedos, taş mezar (Arslan – Sevinç 2003, Res. 5)

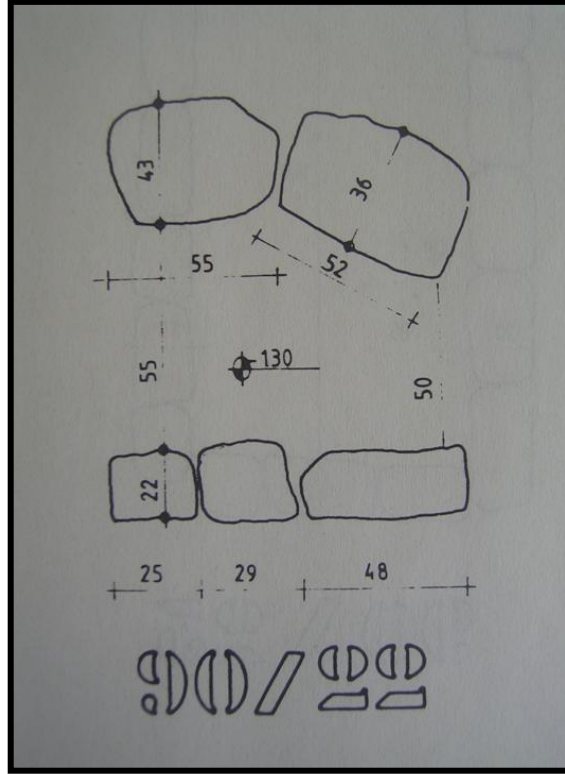
Resim 28. Tenedos, Örme taş mezar (Özkan Tenedos, 90/5)

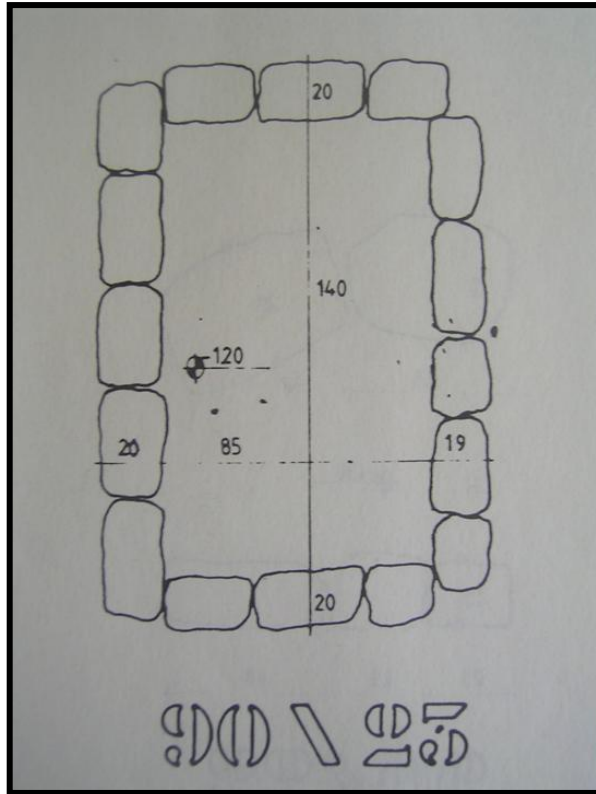
Resim 29. Tenedos, Örme taş mezar (Özkan, Tenedos, 90/17)

Resim 30. Tenedos, örme taş mezar (Özkan, Tenedos, 90/21)

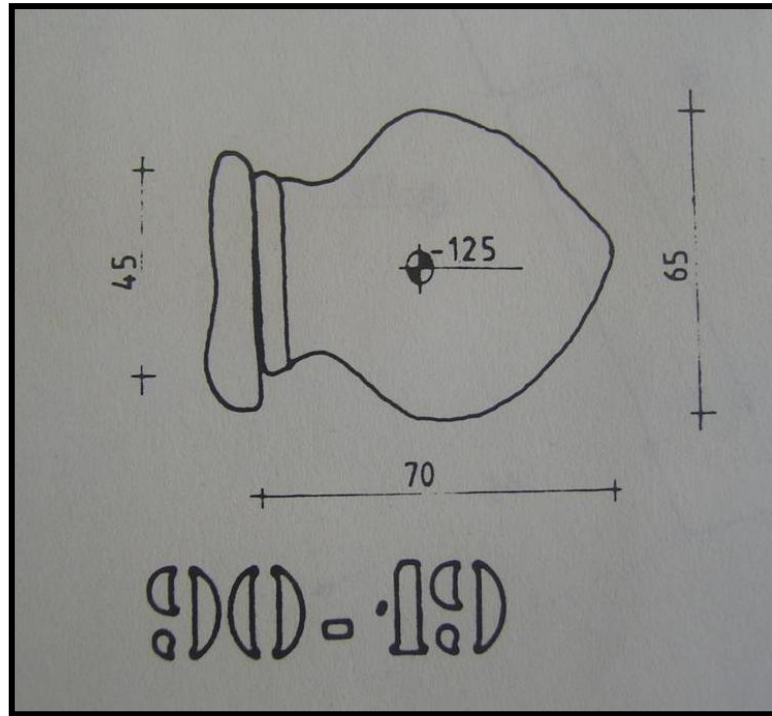
Resim 31. Tenedos örme taş mezar (Özkan, Tenedos, 90/22)

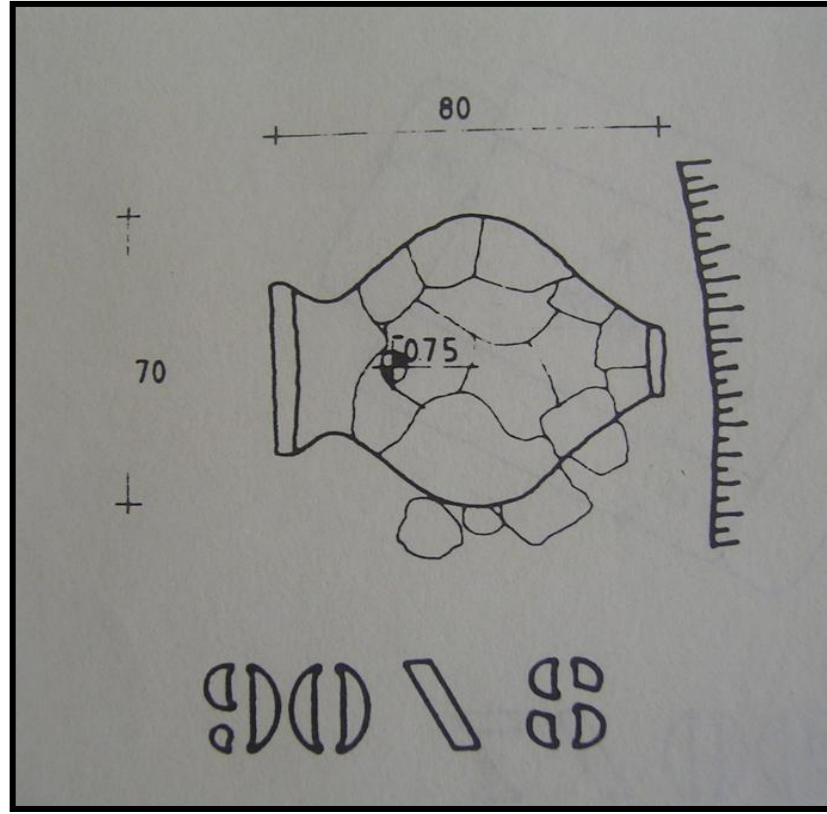
Resim 32. Tenedos örme taş mezar (Özkan, Tenedos, 90/24)

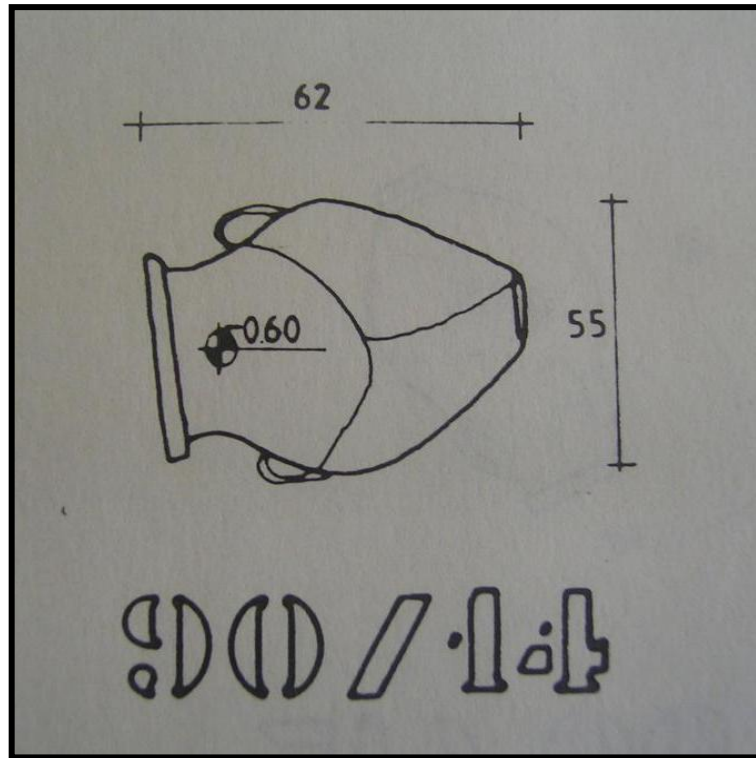
Resim 33. Tenedos, tek blok taş mezar, (Arslan – Sevinç 2003, *IstMit* 53)

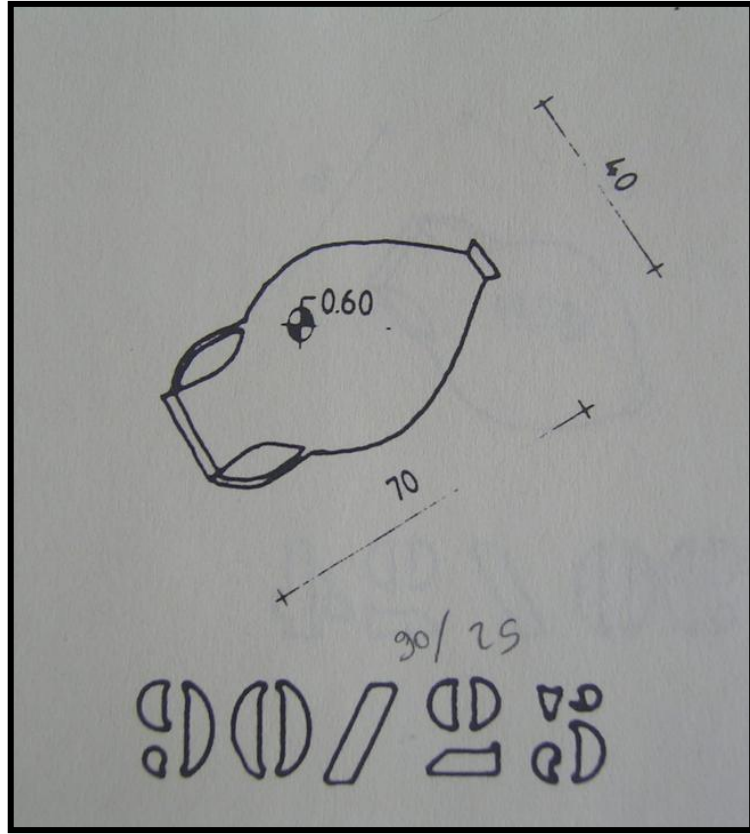
Resim 34. Tenedos pitos mezar (Özkan, Tenedos, 90/19)

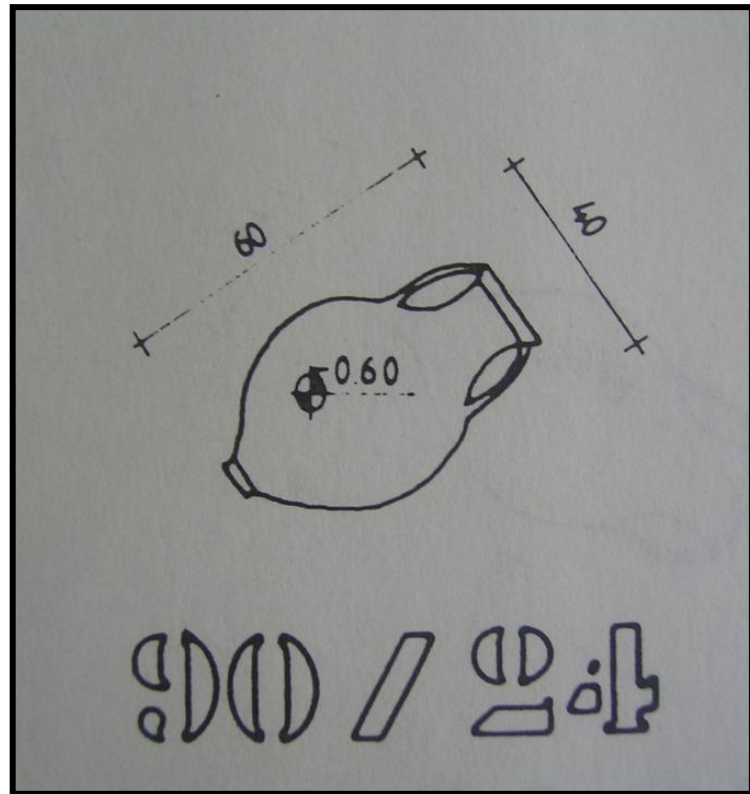
Resim 35. Tenedos, pitos mezar (Özkan, Tenedos, 90/8)

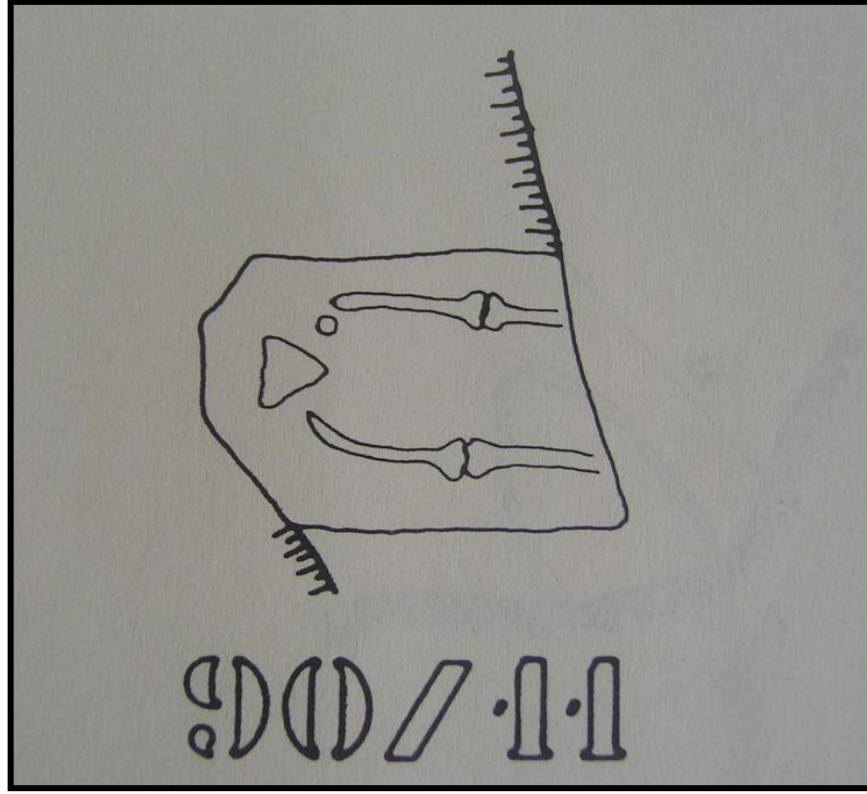
Resim 36. Tenedos, amphora mezar (Özkan, Tenedos, 90/14)

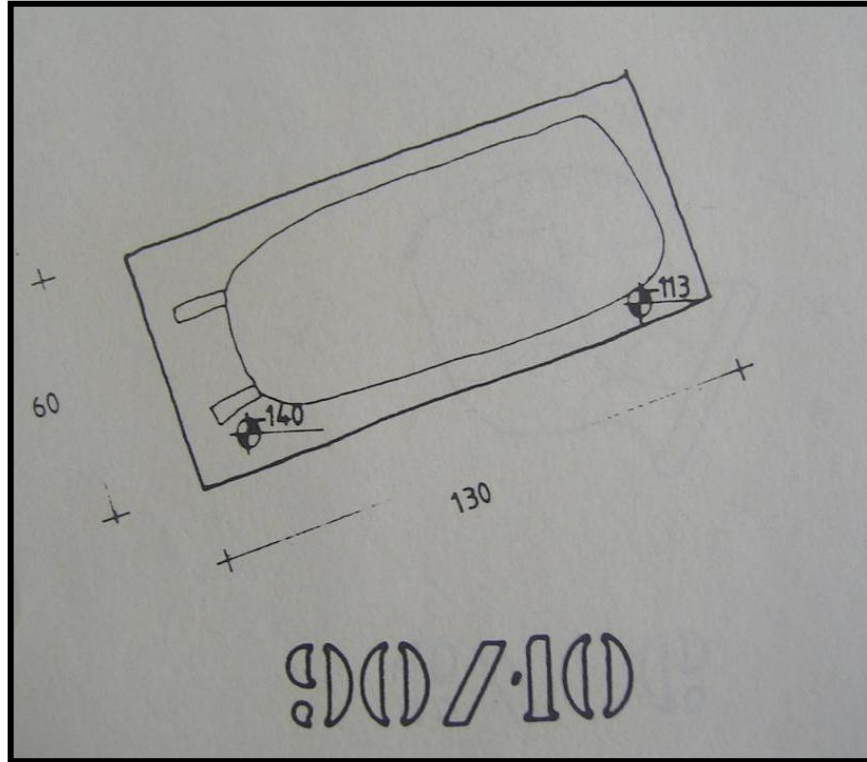
Resim 37. Özkan, Tenedos, 90/23

Resim 38. Tenedos, amphora mezar (Özkan, Tenedos, 90/24)

Resim 39. Tenedos İnhumasyon gömü (Özkan, Tenedos, 90/11)

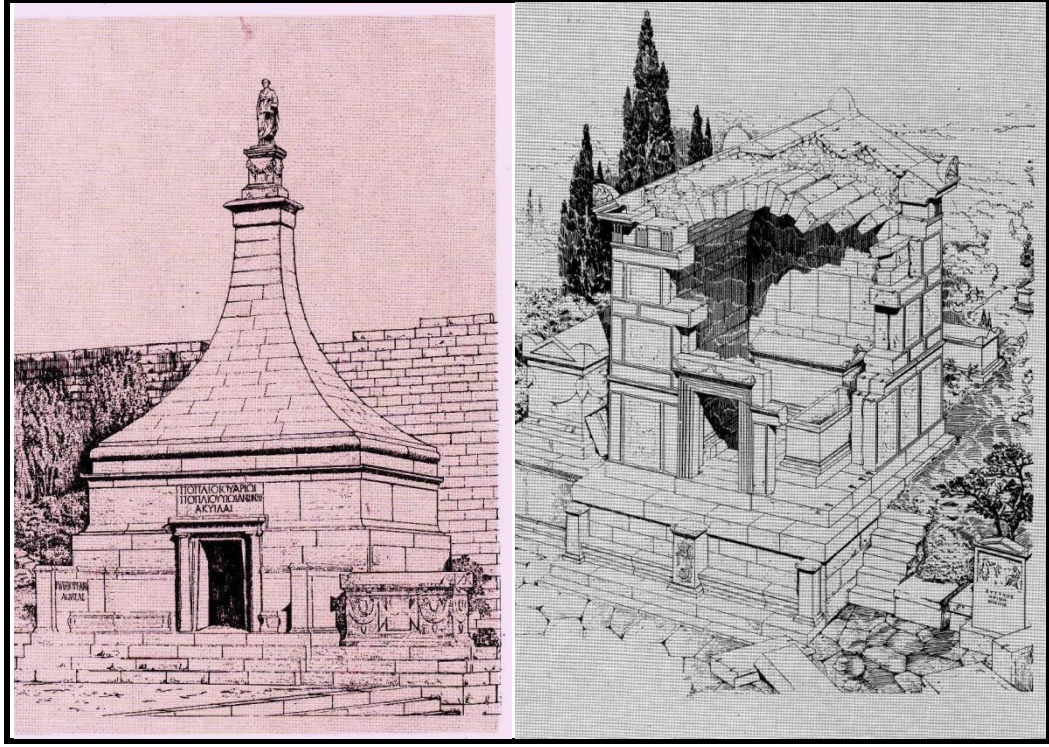
Resim 40. Tenedos kaya mezar (Özkan, Tenedos, 90/10)

Resim 41. Assos Batı Nekropolü genel görünüş

Resim 42. Assos Batı Nekropolü Aile Mezarı

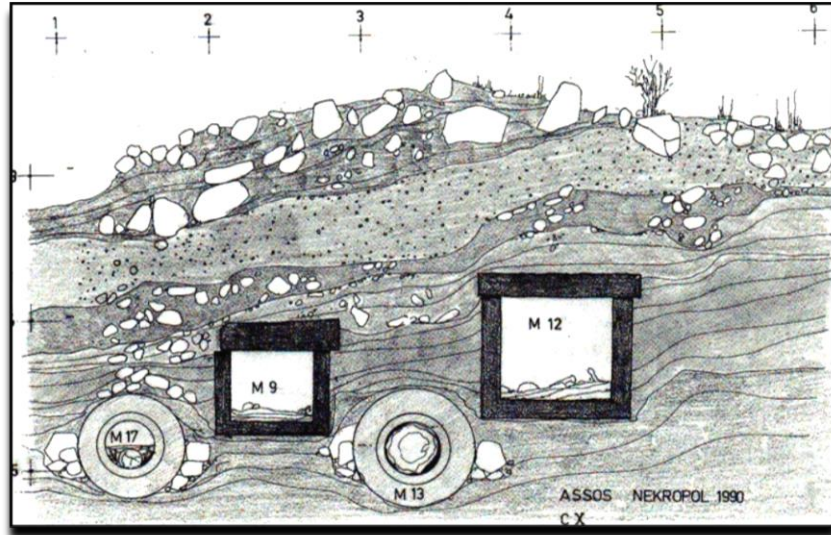
Resim 43. Assos Batı Nekropolü Anıt Mezar Rekonstrüksiyonu

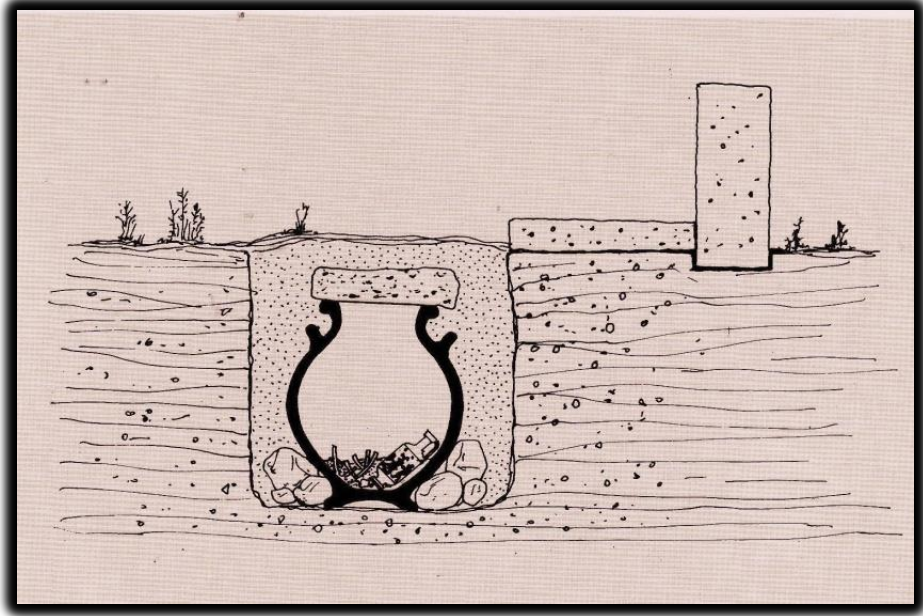
Resim 44. Assos Batı Nekropolü lahit mezarlar

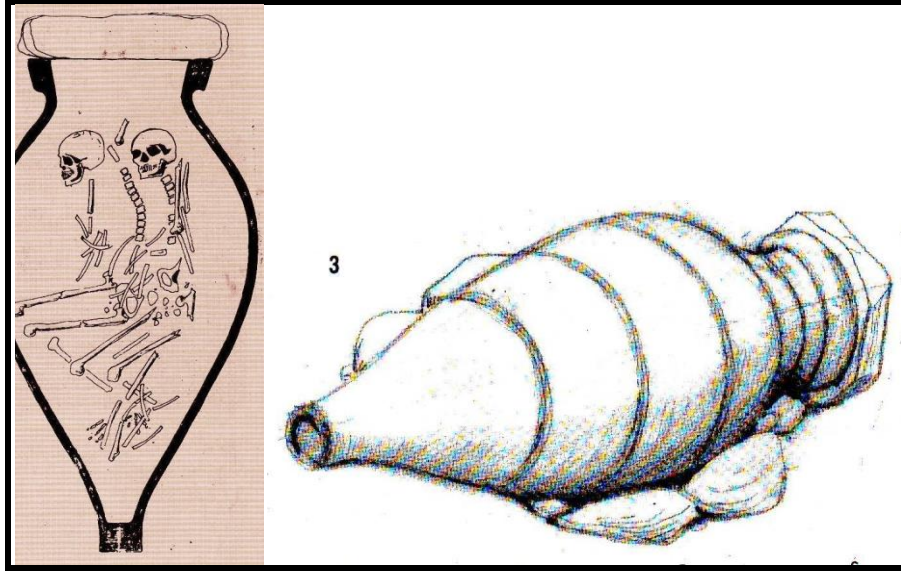
Resim 45. Assos Arkaik Nekropol

Resim 46. Assos Batı Nekropolü Taş Sandık ve Urne Mezarlar

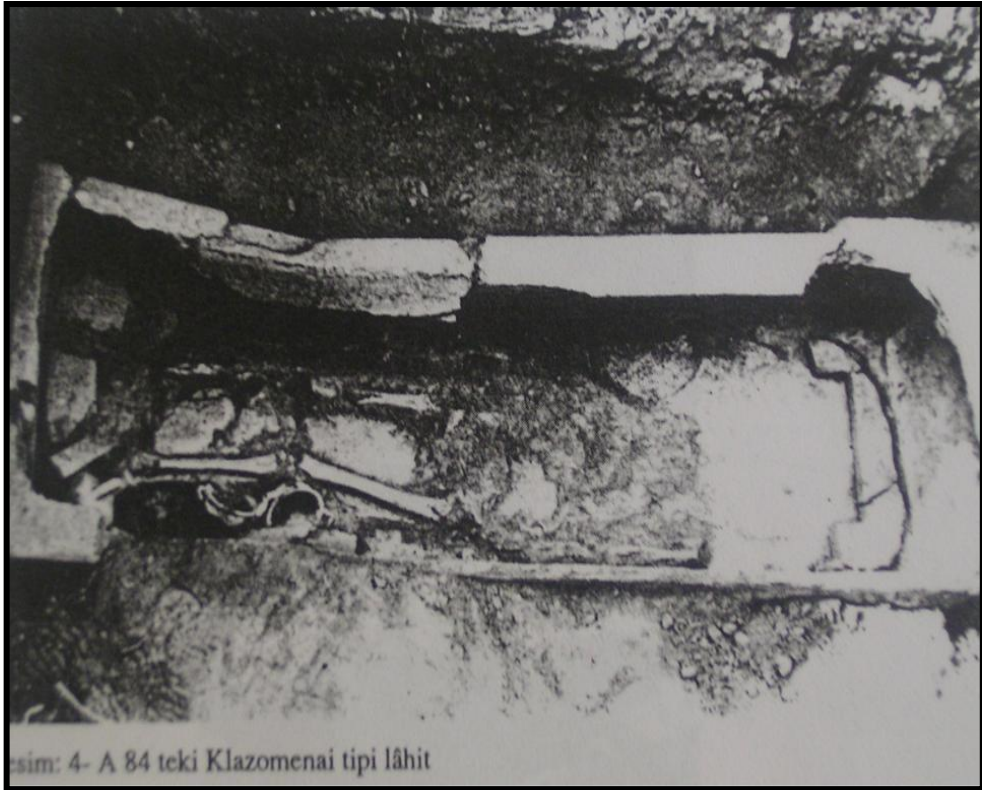
Resim 47. Assos Batı Nekropolü Urne Mezar

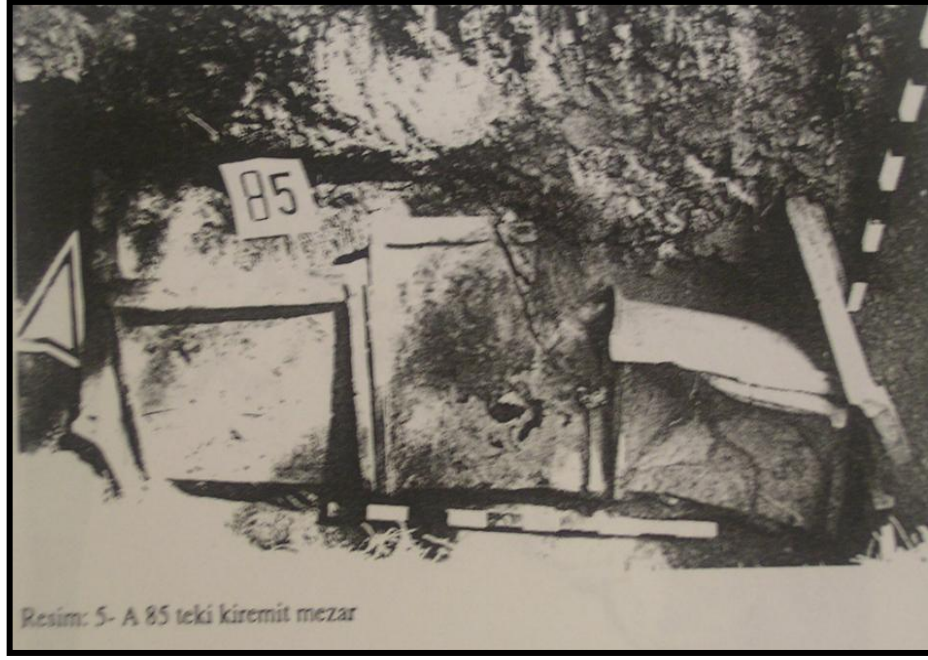
Resim 48. Assos Batı Nekropolü Amphora Mezar

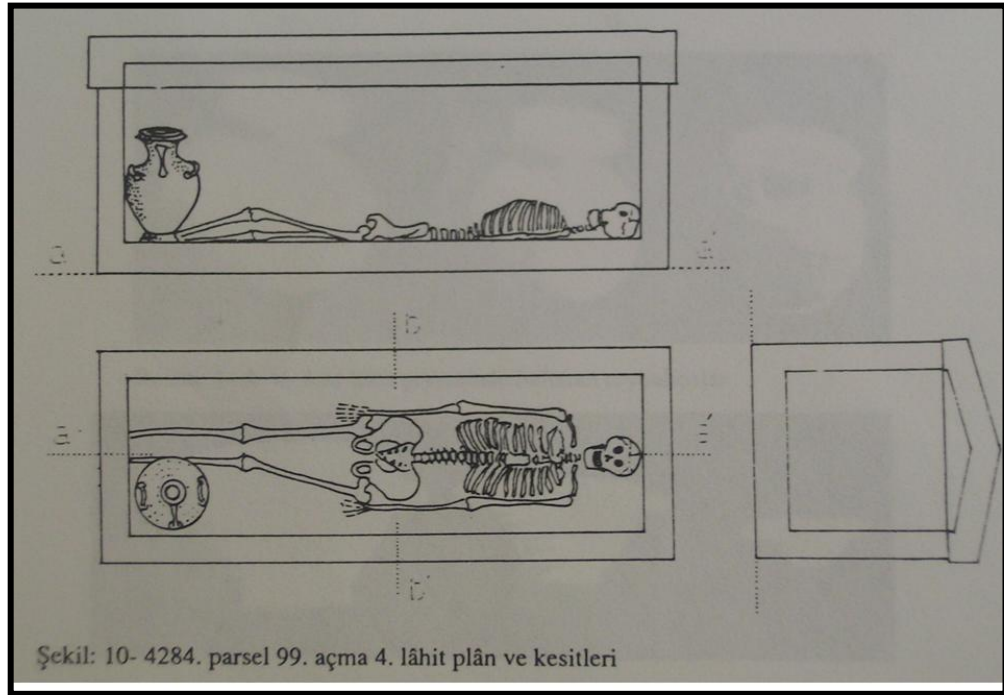
Resim 49. Assos Batı Nekropolü lahit mezarlar

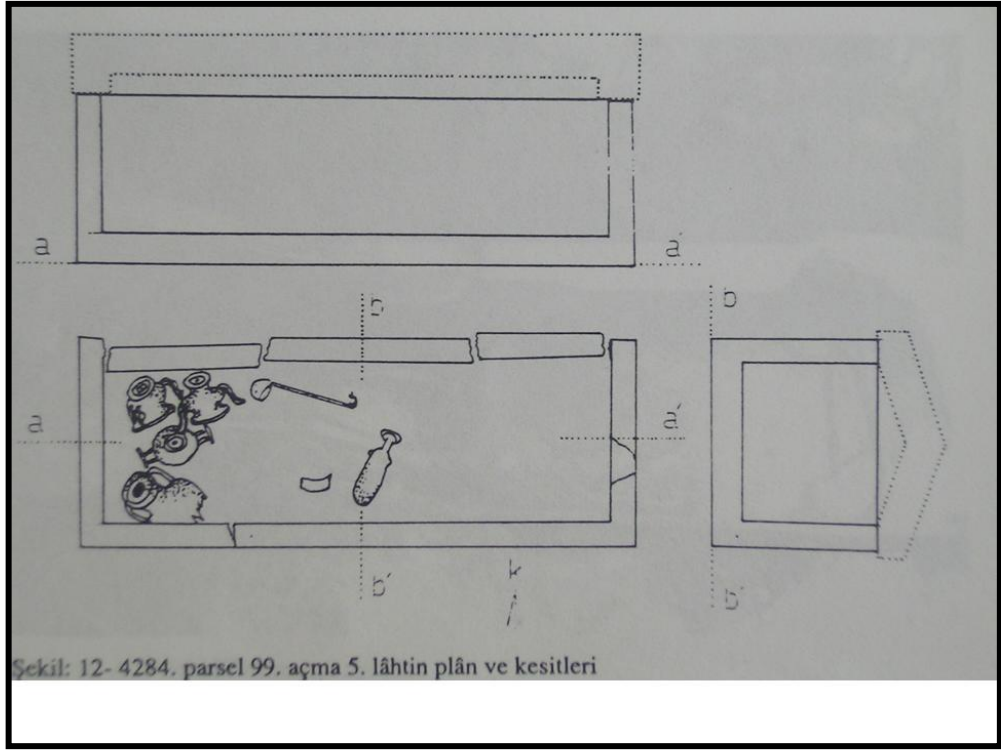
Resim 50. Antandros Pişmiş Toprak Lahitler (Yalman1993. Res. 13)

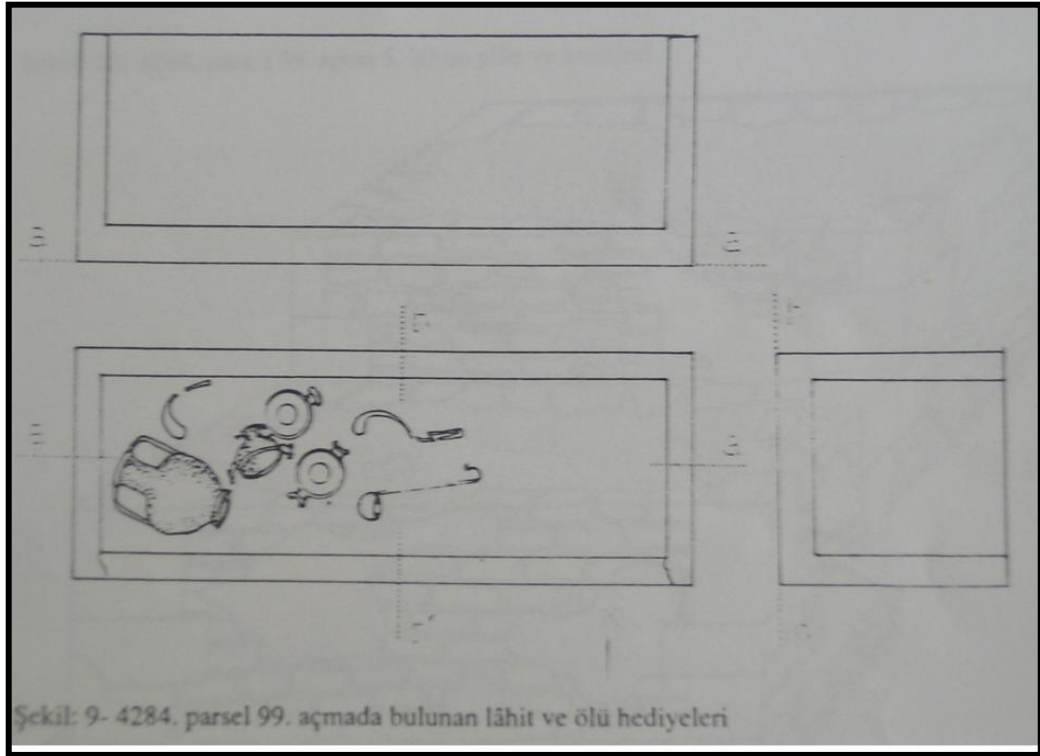
Resim 51. Antandros Kremit mezar (Özeren-Ünal-Üner 1997, Res.5)

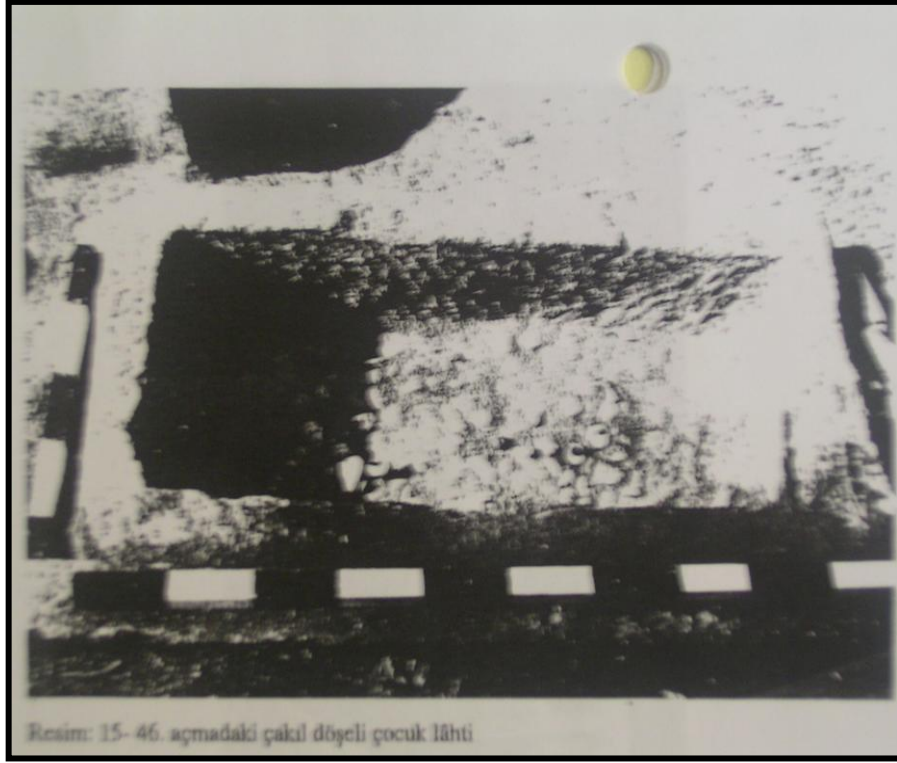
Resim 52. Antandros Taş Lahit (Yalman1993. Res. 10)

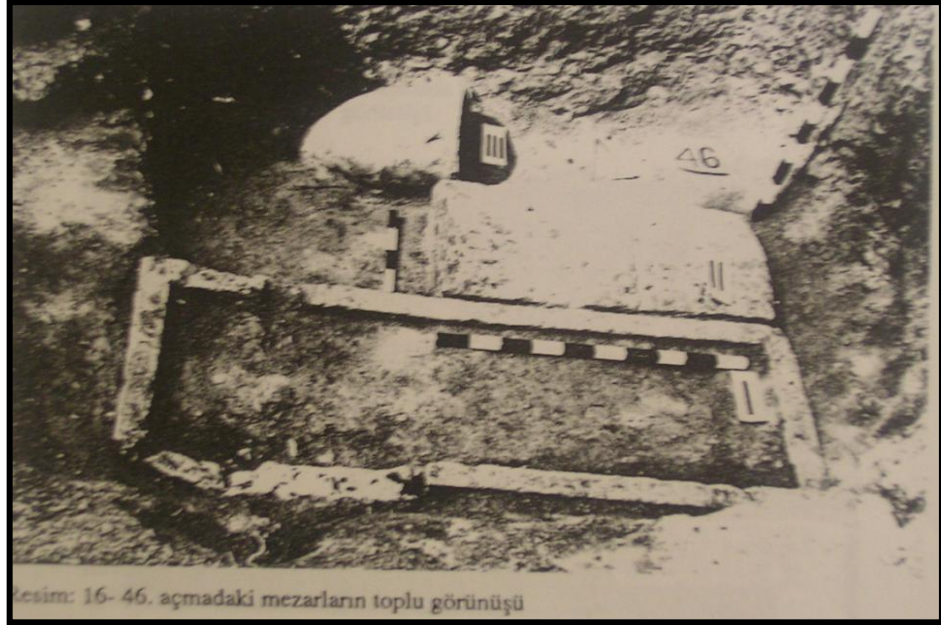
Resim 53. Antandros Taş Lahit (Yalman1993. Res. 11)

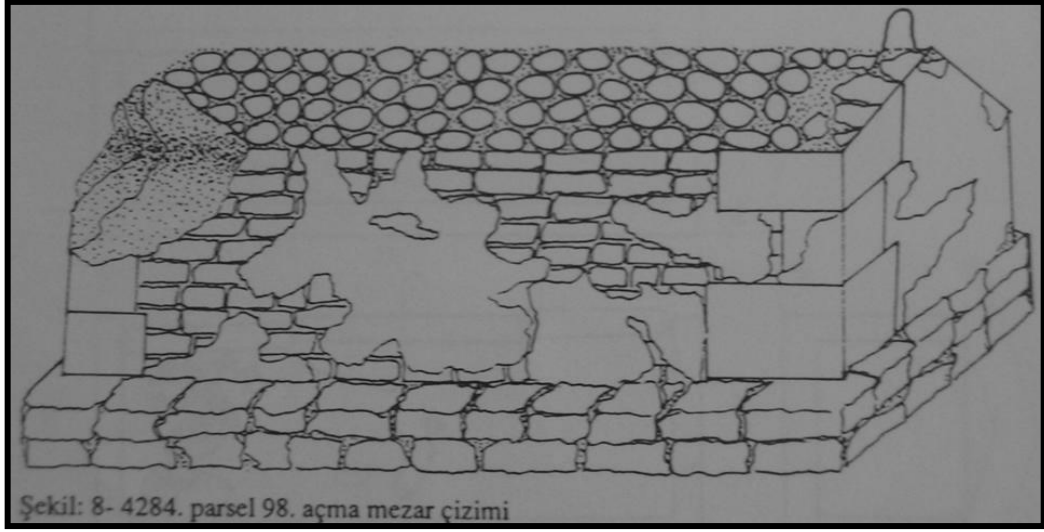
Resim 54. Antandros Taş Lahit (Yalman 1993. Res. 9)

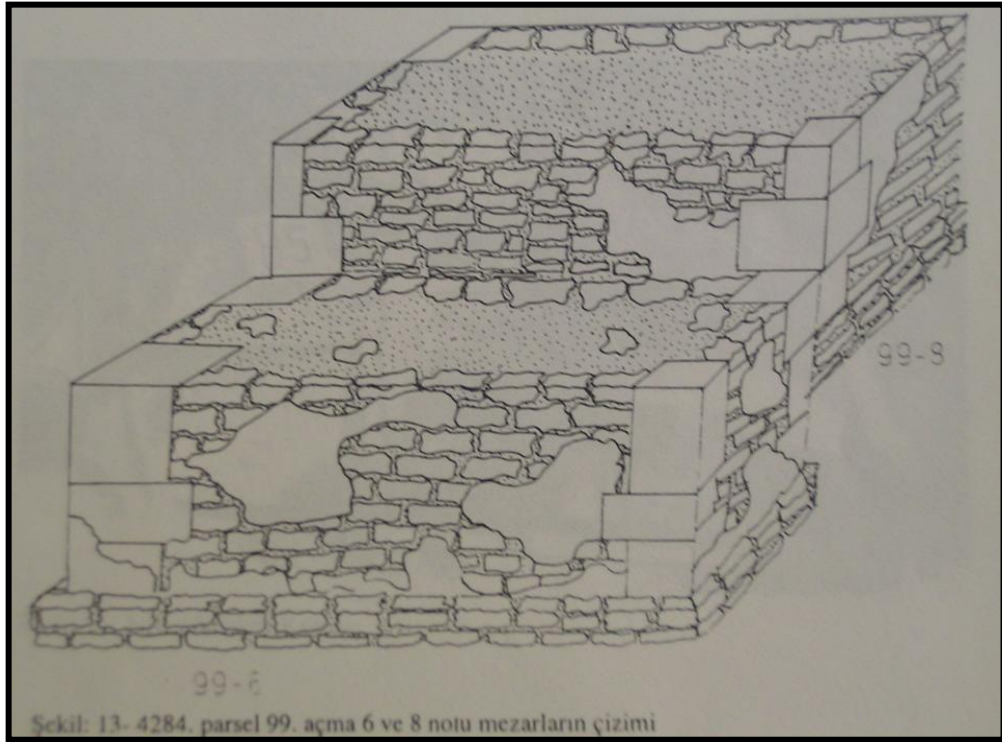
Resim 55. Antandros Taş Lahit (Özeren-Ünal-Üner 1997, 15)

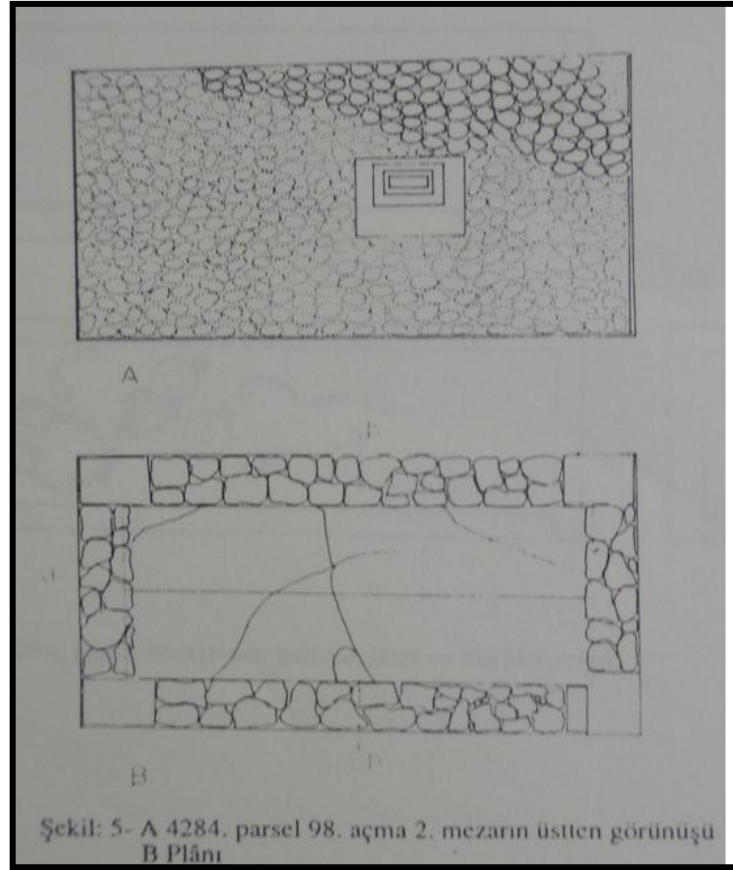
Resim 56. Antandros Taş Lahit (Özeren-Ünal-Üner 1997,16)

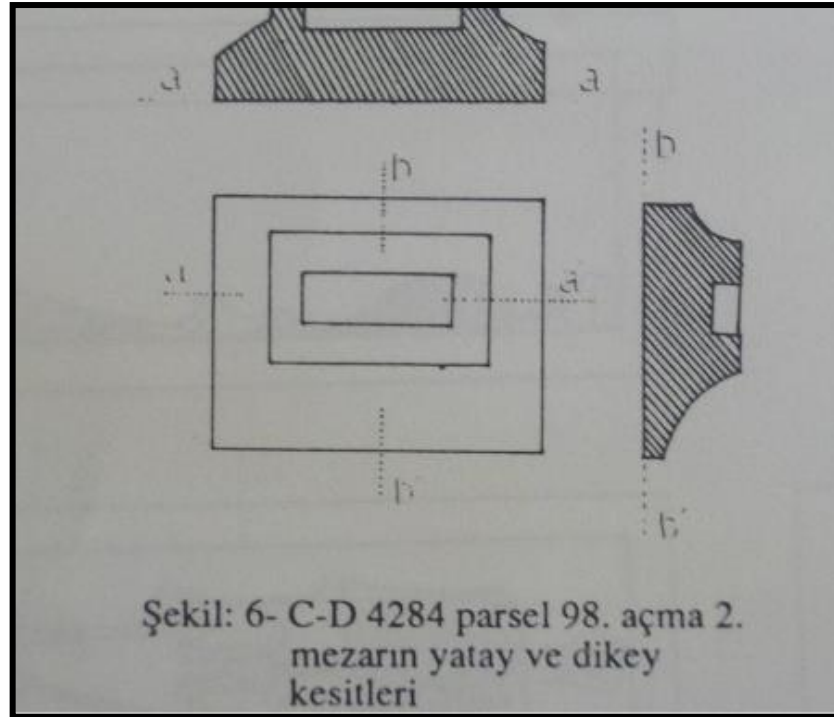
Resim 57. Antandros Sanduka Mezar (Yalman1993. Res. 8)

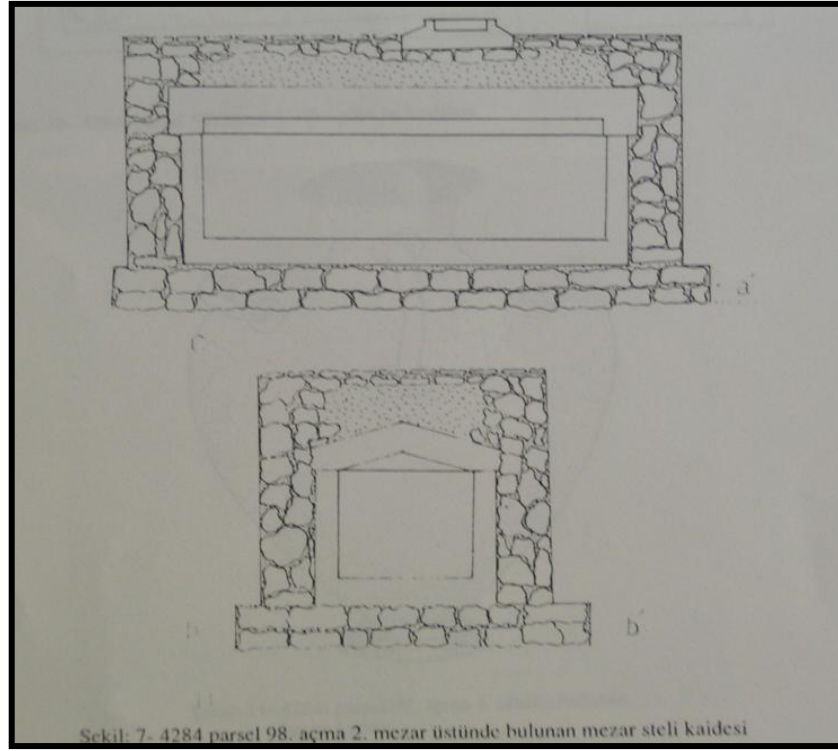
Resim 58. Antandros Sanduka Mezar (Yalman1993. Res. 12)

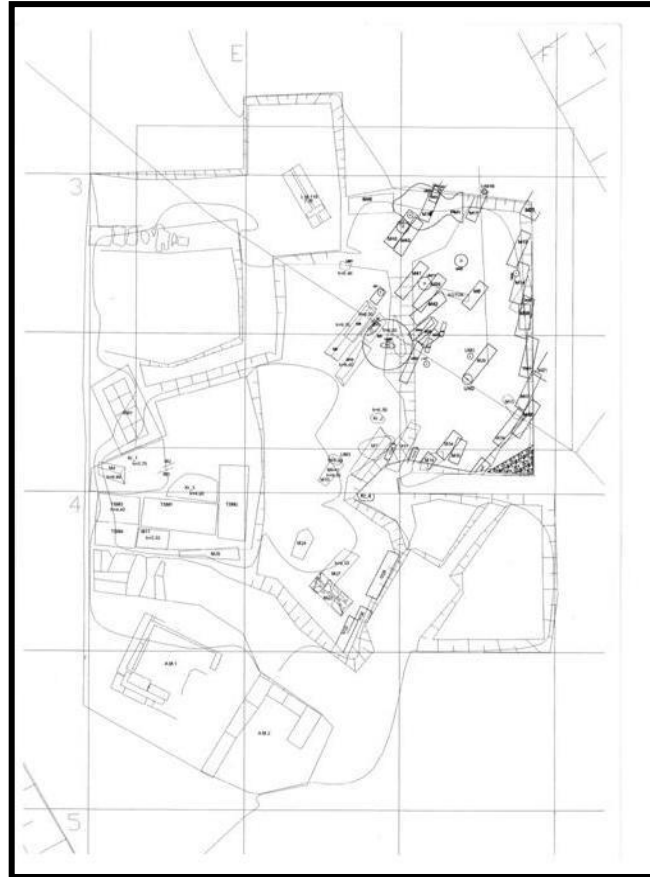
Resim 59. Antandros Sanduka Mezar (Yalman 1993. Res. 5)

Resim 60. Antandros Yassı Taş Mezar (Yalman1993. Res. 6)

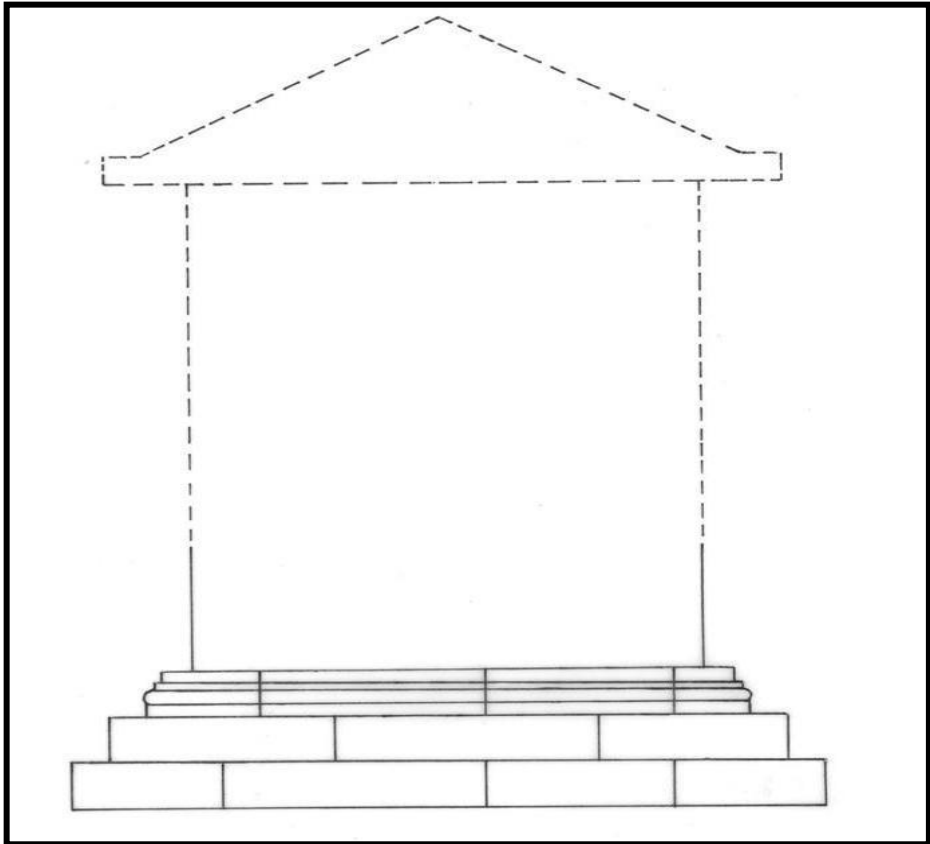
Resim 61. Antandros Yassı Taş Mezar (Yalman1993. Res. 7)

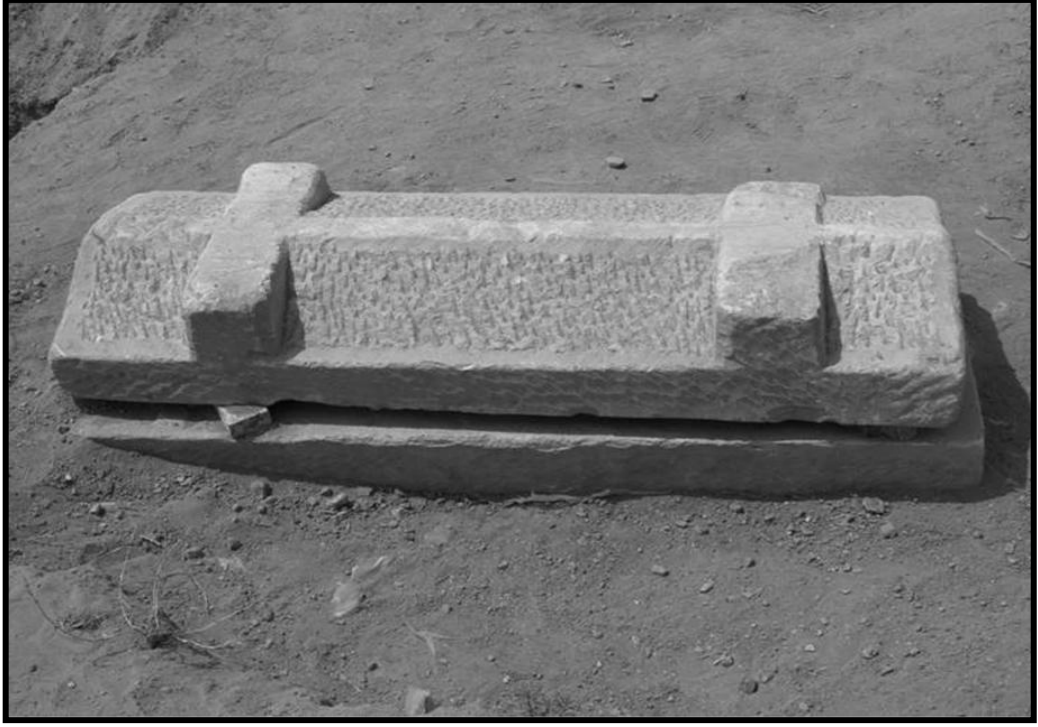
Resim 62. Parion Nekropolü (Z.A.Tavukçu 2006, Çiz.1)

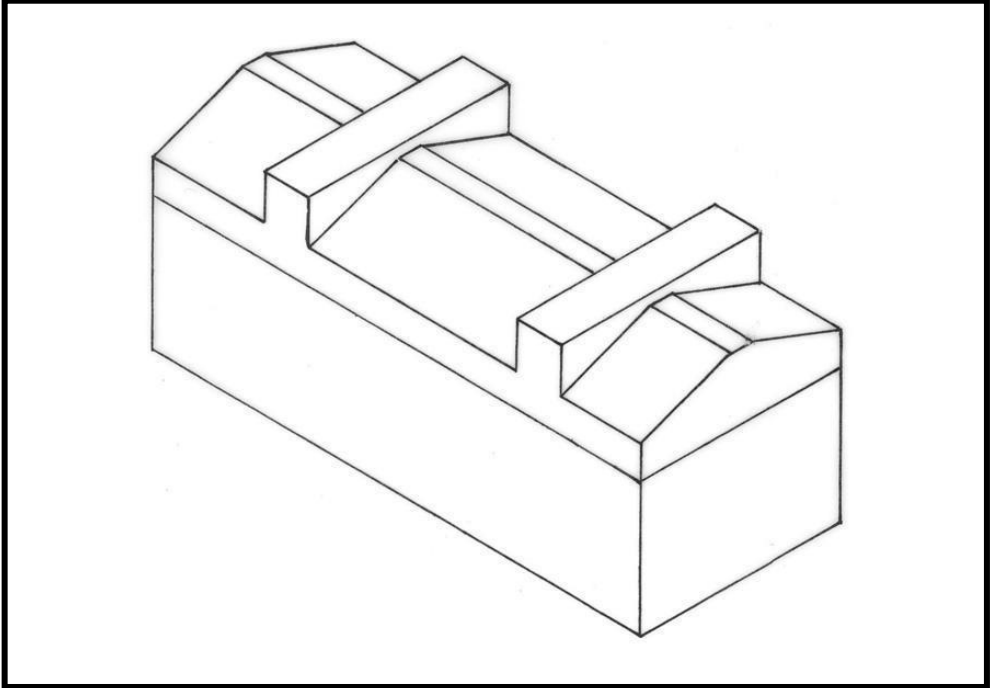
Resim 63. Parion Anıt Mezar (Kasapoğlu 2007, Res.7)

Resim 64. Parion Anıt Mezar (Kasapoğlu 2007, Çiz.9)

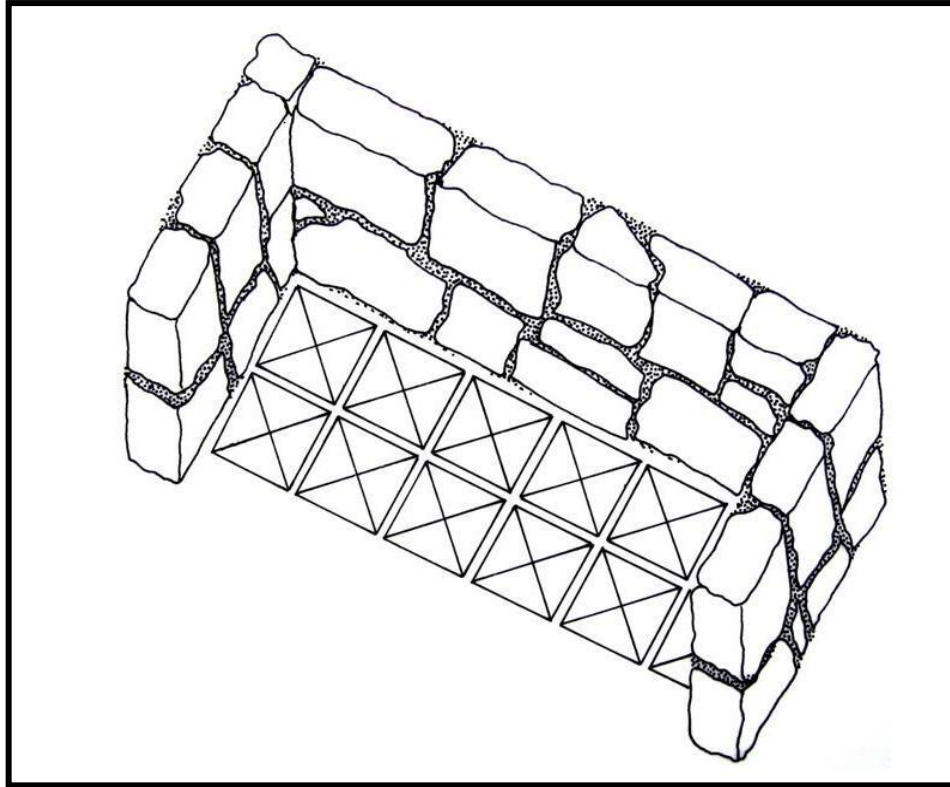
Resim 65. Parion Lahit Mezar

Resim 66. Parion Lahit Mezarın Çizimi (H. Kasapoğlu 2007, Çiz.8)

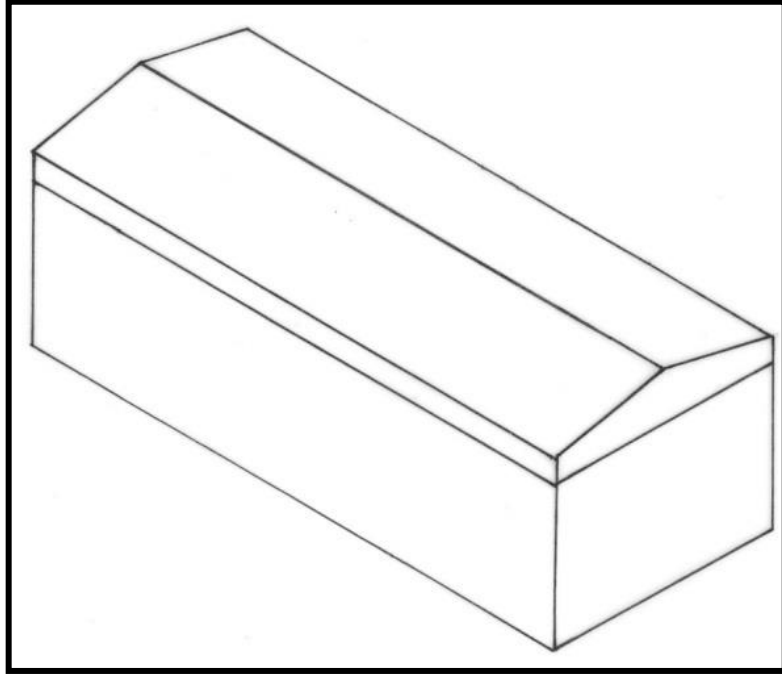
Resim 67. Parion Tabanı Tuğla Döşeli Mezar

Resim 68. Parion Tabanı Tuğla Döşeli Mezar (Kasapoğlu 2007, Çiz.9)

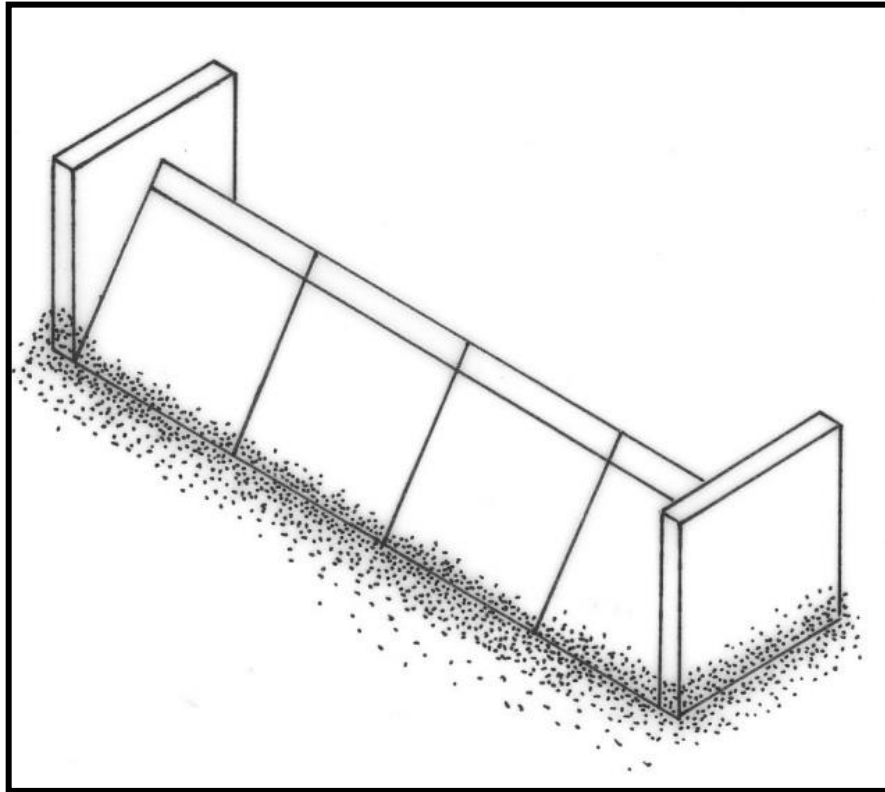
Resim 69. Parion Taş Sandık Mezarlar

Resim 70. Parion Taş Sandık Mezarlar (Kasapoğlu 2007, Çiz.10)

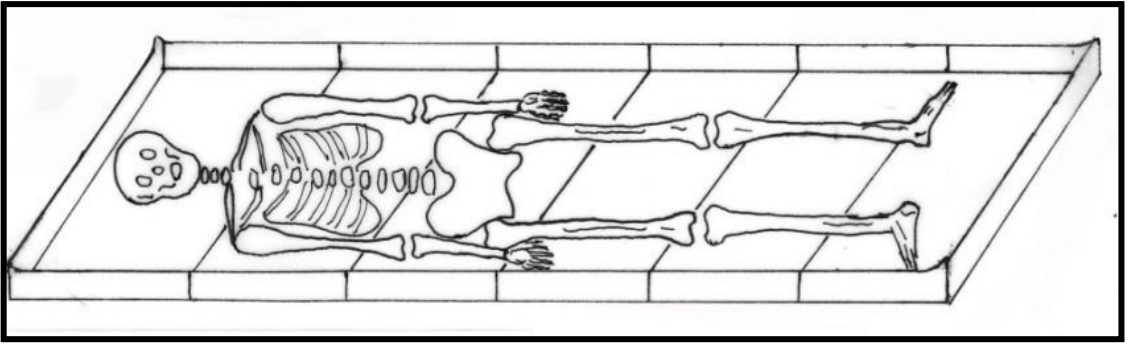
Resim 71. Parion Kiremit Mezar

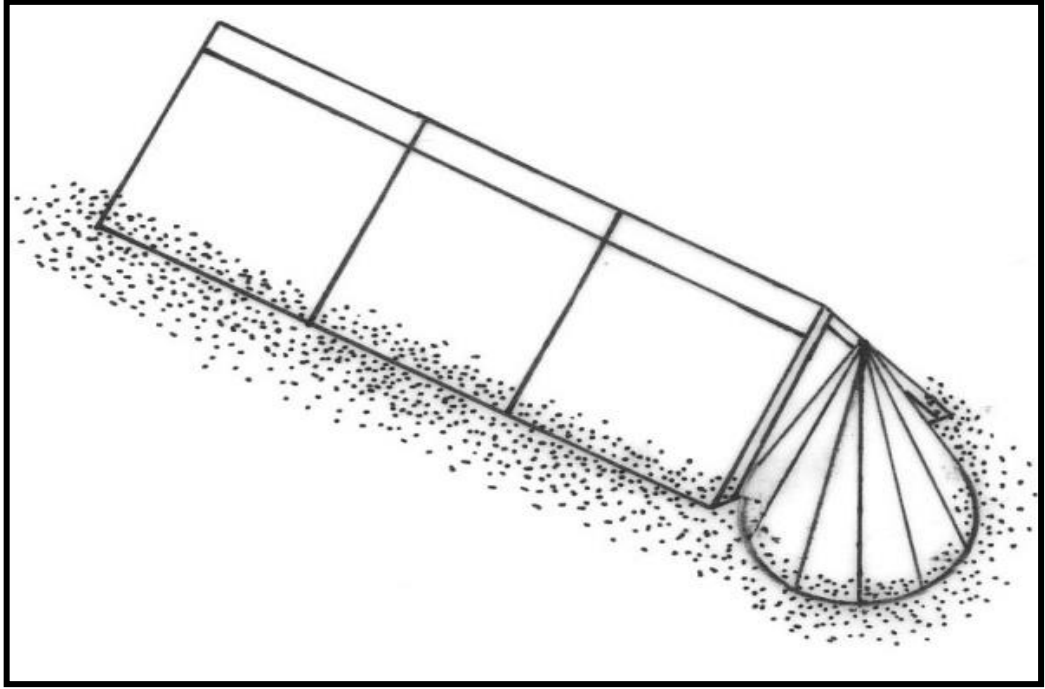
Resim 72. Parion Kiremit Mezar (Kasapoğlu 2007, Çiz.11)

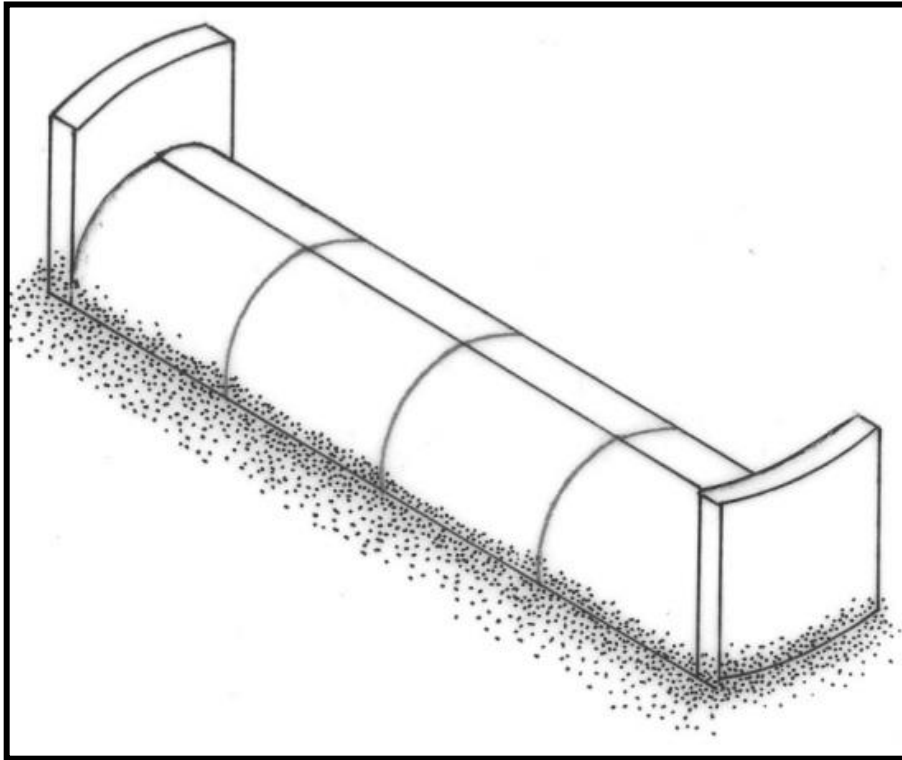
Resim 73. Parion Tabanı Düz Levha Döşeli Mezar

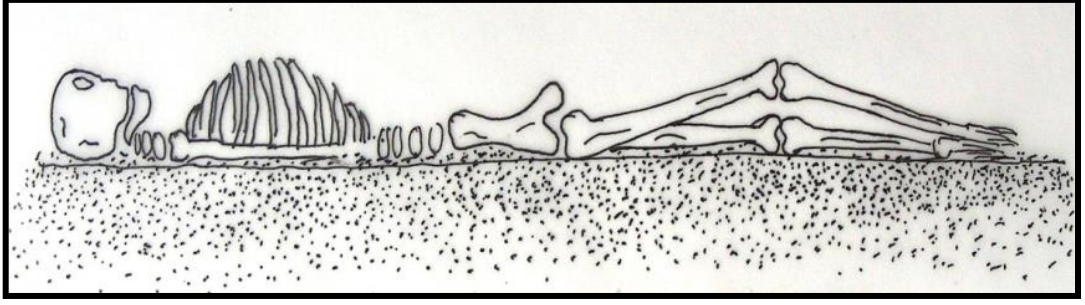
Resim 74. Parion Tabanı Düz Levha Döşeli Mezar (Kasapoğlu 2007, Çiz.12)

Resim 75. Parion Düz Semerdam Kemit Mezar (Kasapoğlu 2007, Çiz.12)

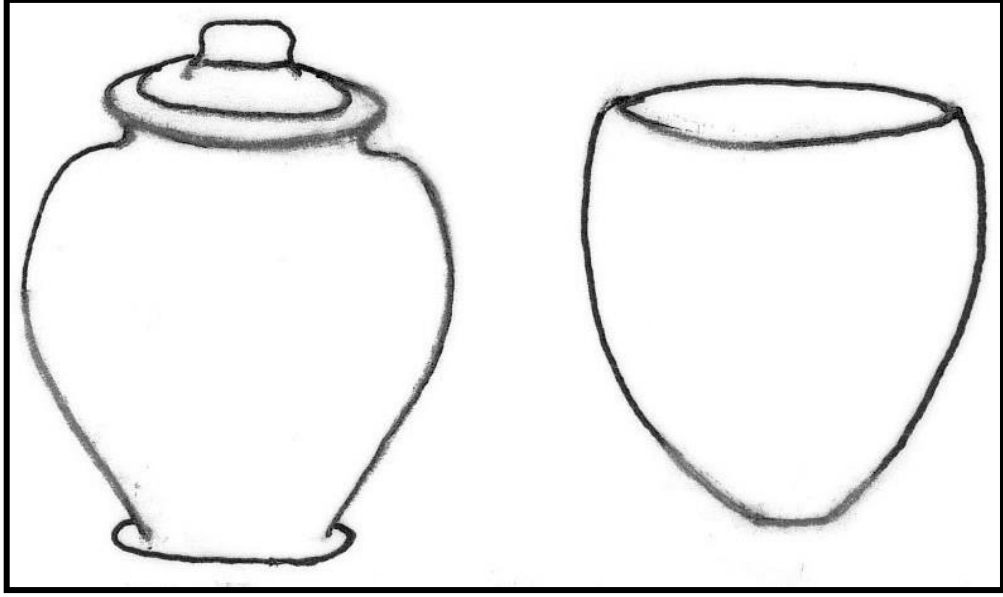
Resim 76. Parion Dışbükey Semerdam Kemit Mezar (Kasapoğlu 2007, Çiz.13)

Resim 77. Parion Basit Toprak Mezar (Kasapoğlu 2007, Çiz.14)

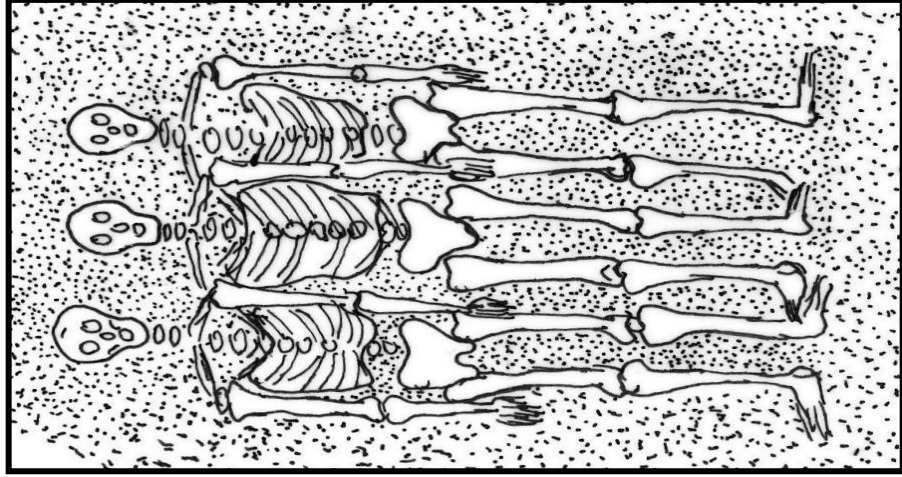
Resim 78. Parion Urne Mezar (A. Tavukçu, 2006, Res. 276)

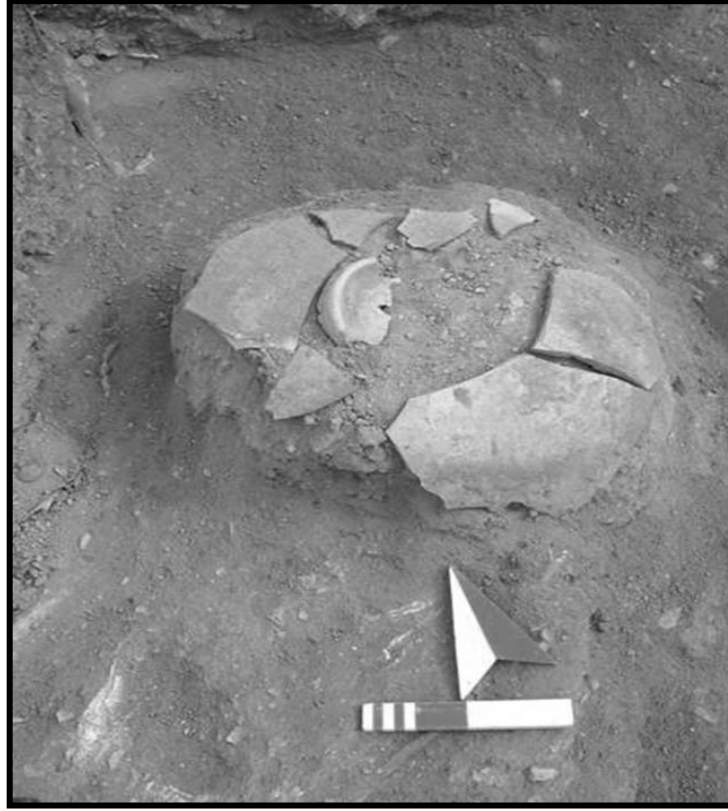
Resim 79. Parion Urne Mezar, (A. Tavukçu, 2006, Çiz)

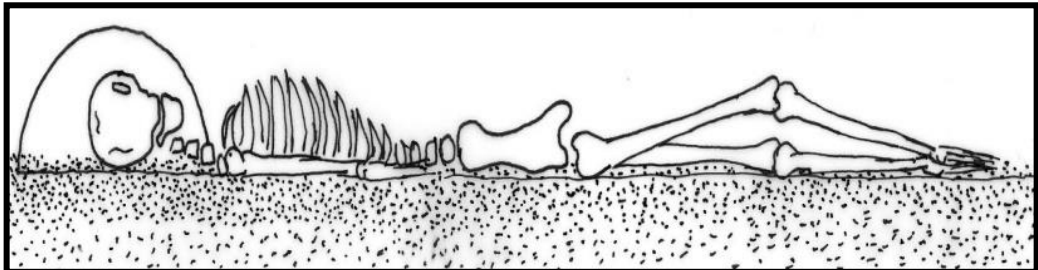
Resim 80. Parion Toplu Mezar (A. Tavukçu 2006, Res. 279)

Resim 81. Parion Toplu Mezarın Çizim

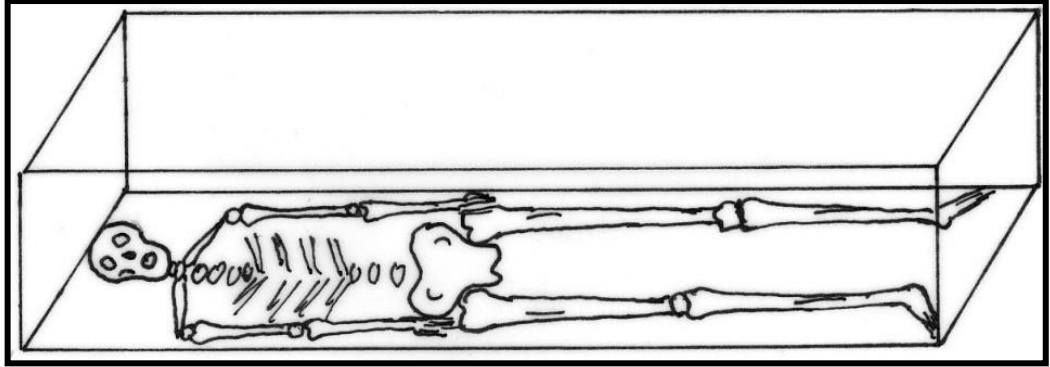
Resim 82. Parion Başı Üzerine Pithos Kapatılmış Mezar (A.Tavukçu, 2006, Res. 277)

Resim 83. Parion Başı Üzerine Pithos Kapatılmış Mezarın çizimi

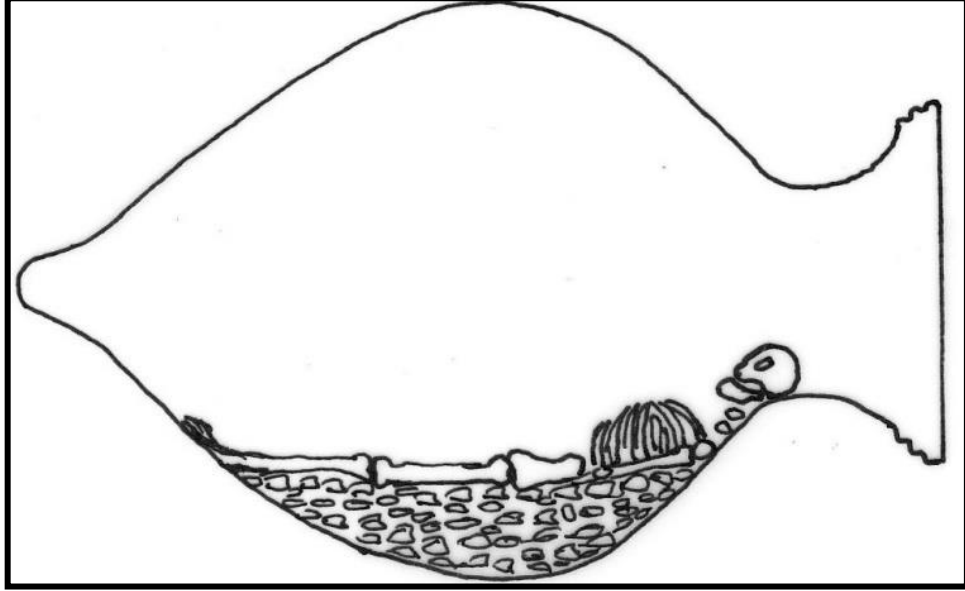
Resim 84. Parion Ahşap Tabut Mezar (A. Tavukçu 2006, Res. 281)

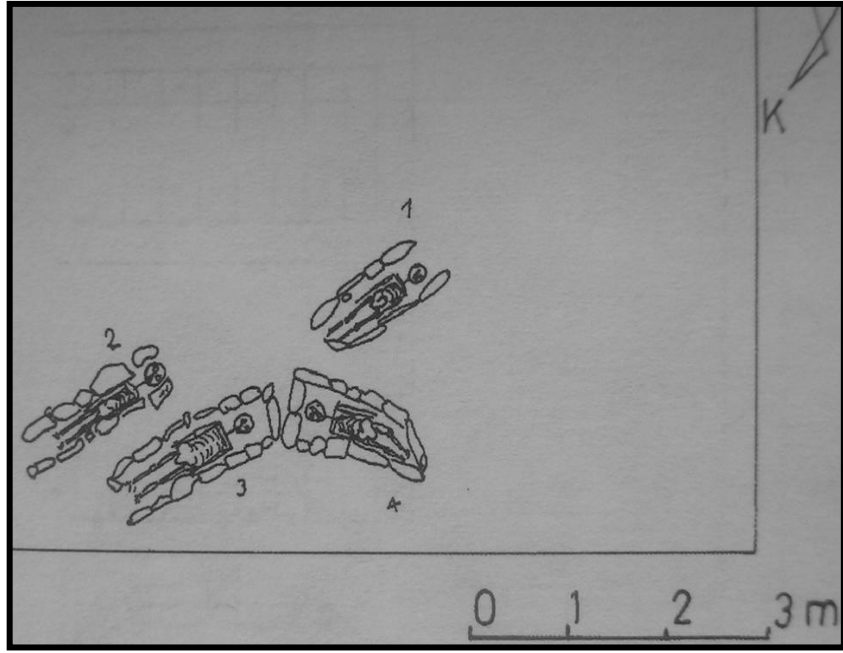
Resim 85. Parion Ahşap Tabut Mezar Çizimi

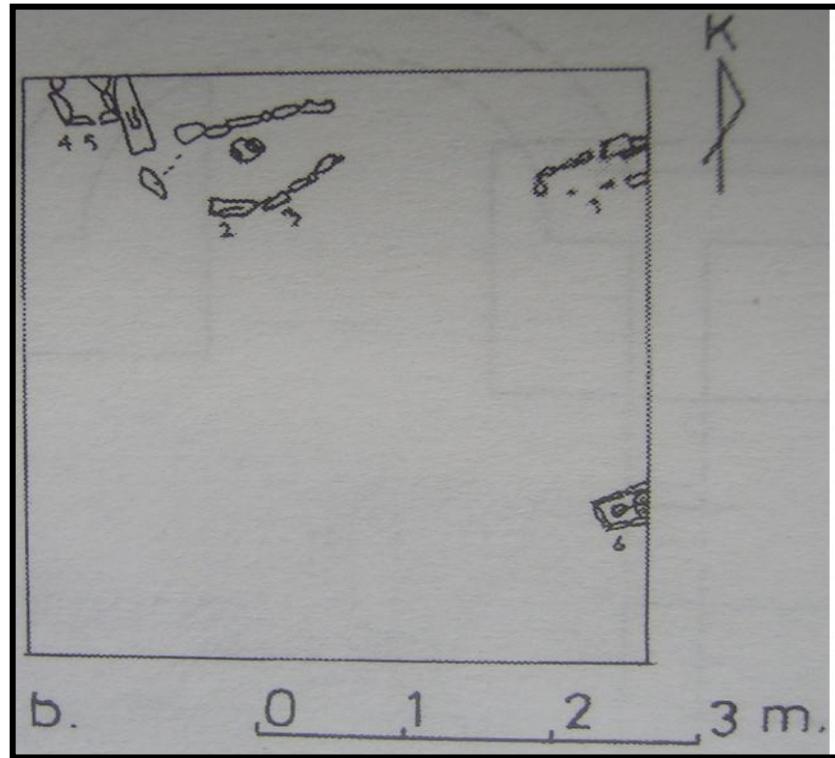
Resim 86. Parion Pitos Mezar (A. Tavukçu 2006, Res. 280)

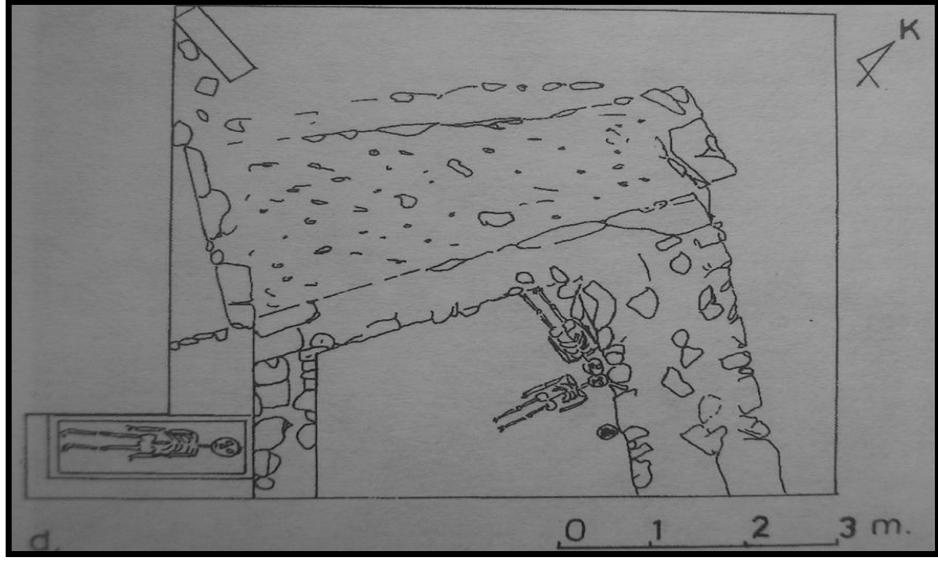
Resim 87. Parion Pitos Mezar

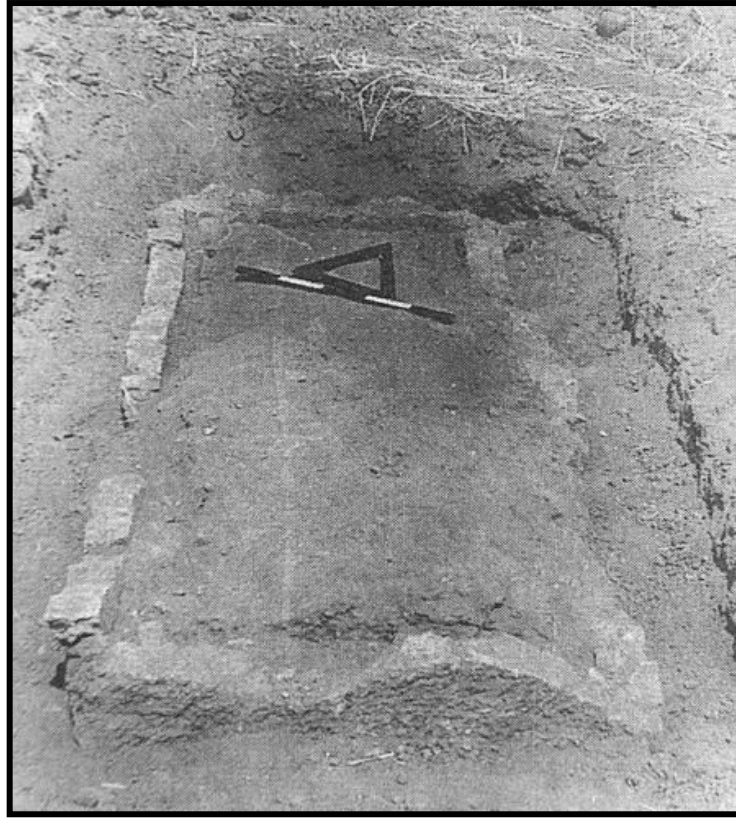
Resim 88. Skepsis Etrafı Taş Çevrili Mezar (Başaran-Tavukçu 1997,6)

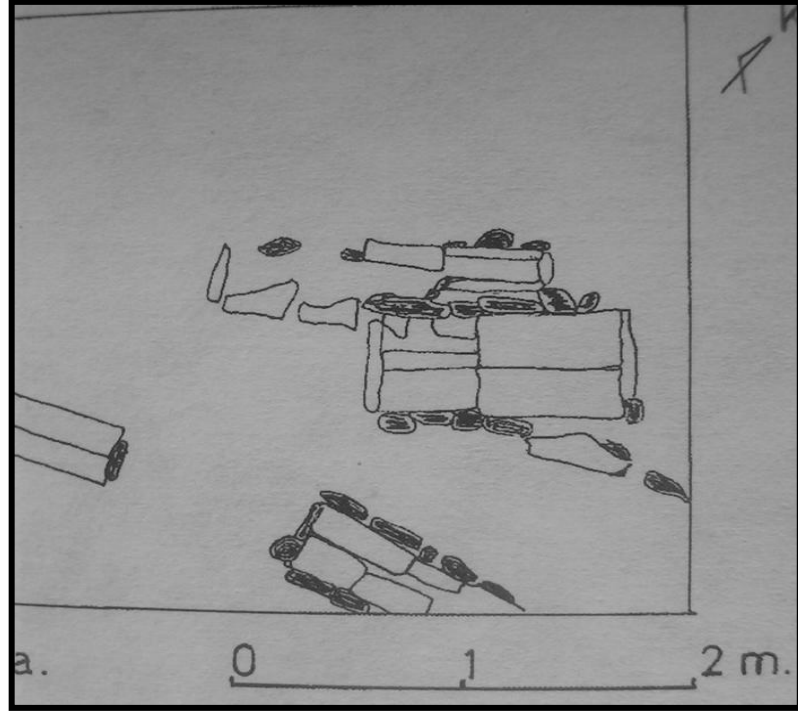
Resim 89. Skepsis Etrafı Taş Çevrili Mezar (Başaran-Tavukçu 1997, 8)

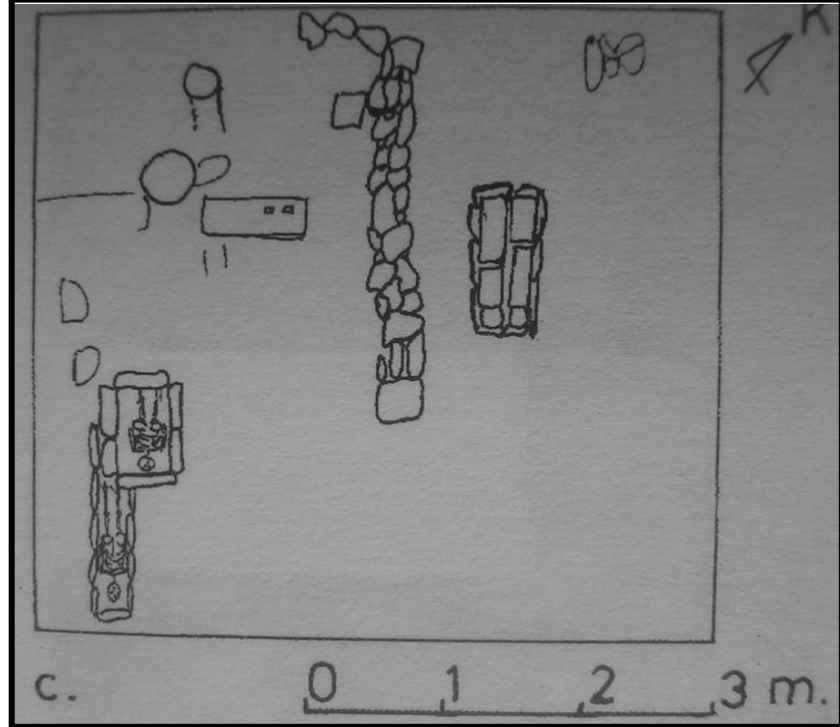
Resim 90. Skepsis Oda Mezar (Başaran-Tavukçu 1997, 13)

Resim 91. Skepsis Lahit Mezar (Başaran-Tavukçu 1997, 14)

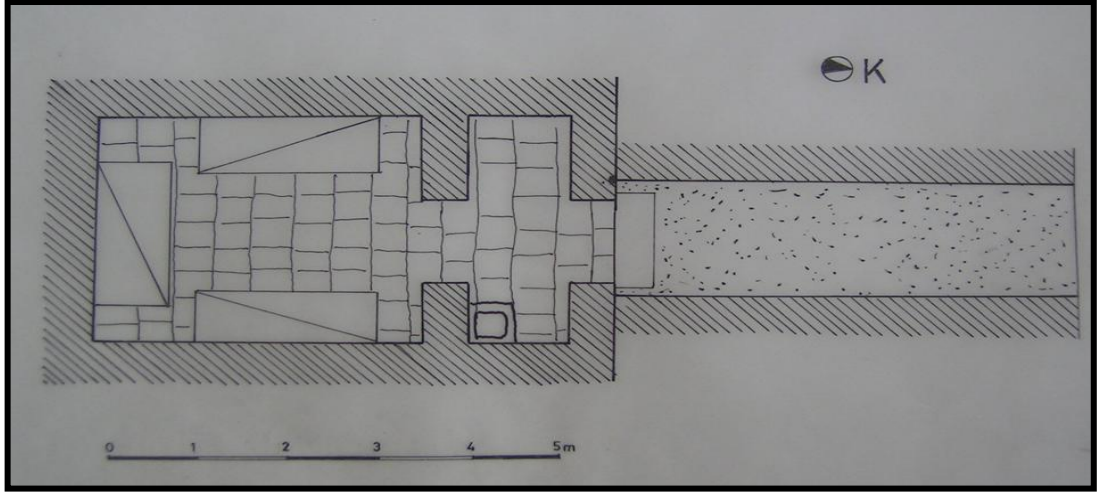
Resim 92. Skepsis Etrafı Moloz Taş Dizili Mezarlar (Başaran-Tavukçu 1997, 9)

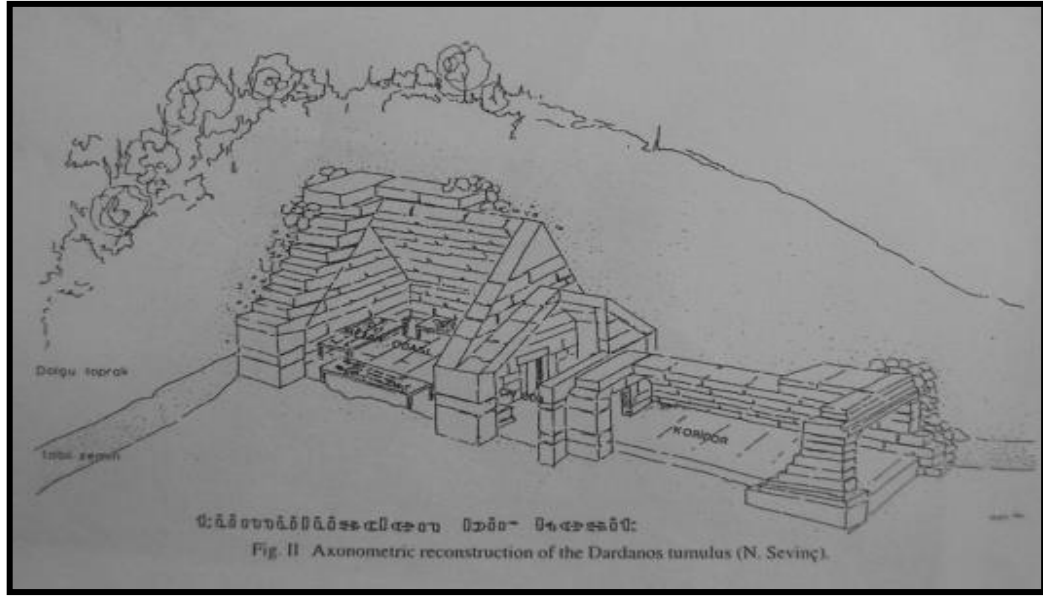
Resim 93. Skepsis Etrafı Moloz Taş Dizili Mezarlar (Başaran-Tavukçu 1997, 12)

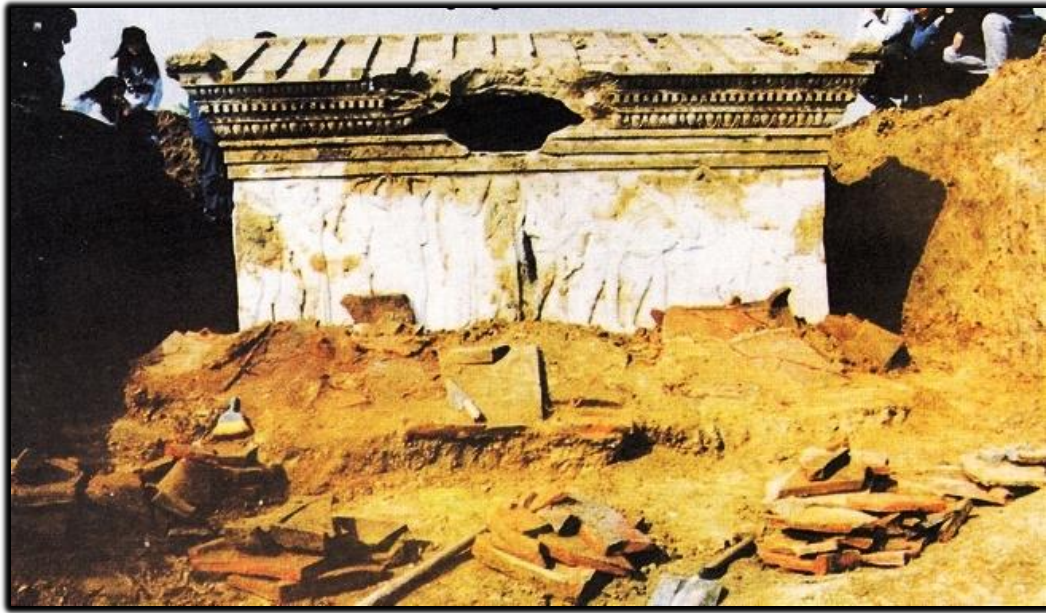
Resim 94. Dardanos Tmls

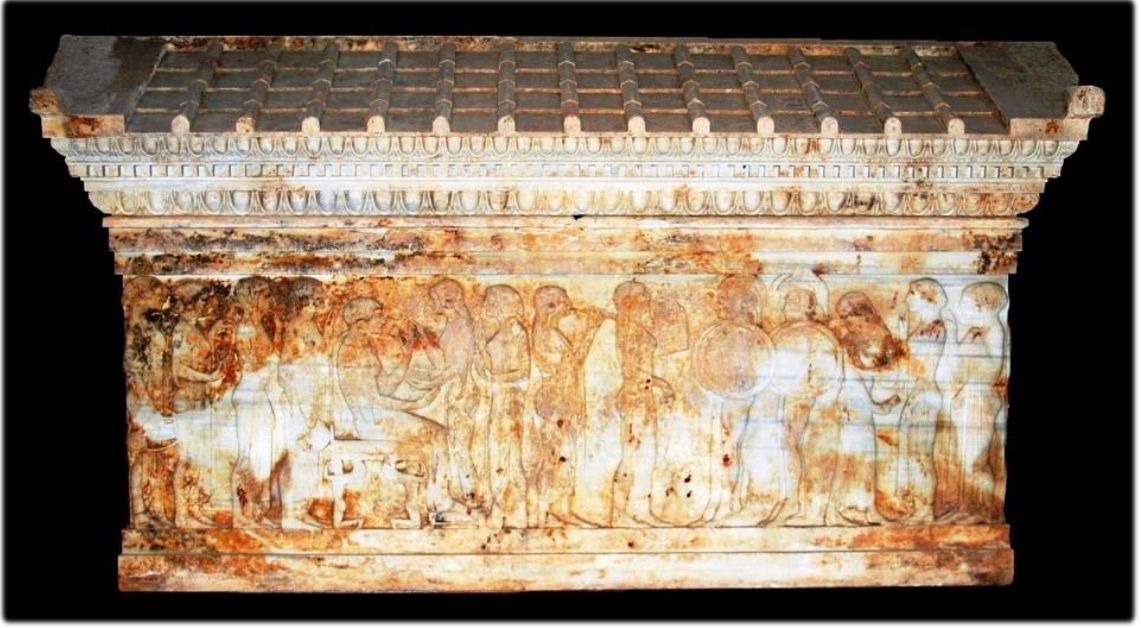
Resim 95. Dardanos Tmls planı (Küçükefe 1992, iz.8)

Resim 96. Dardanos Tmls Kesiti (Sevinç-Treister, Res. 2)

Resim 98. Kızöldün Tmls, Polyksena Lahti

Resim 98. Kızöldün Tümülsü, Polyksena Lahti

Resim 99. Kızöldün Tümülsü, Küçük Lahit

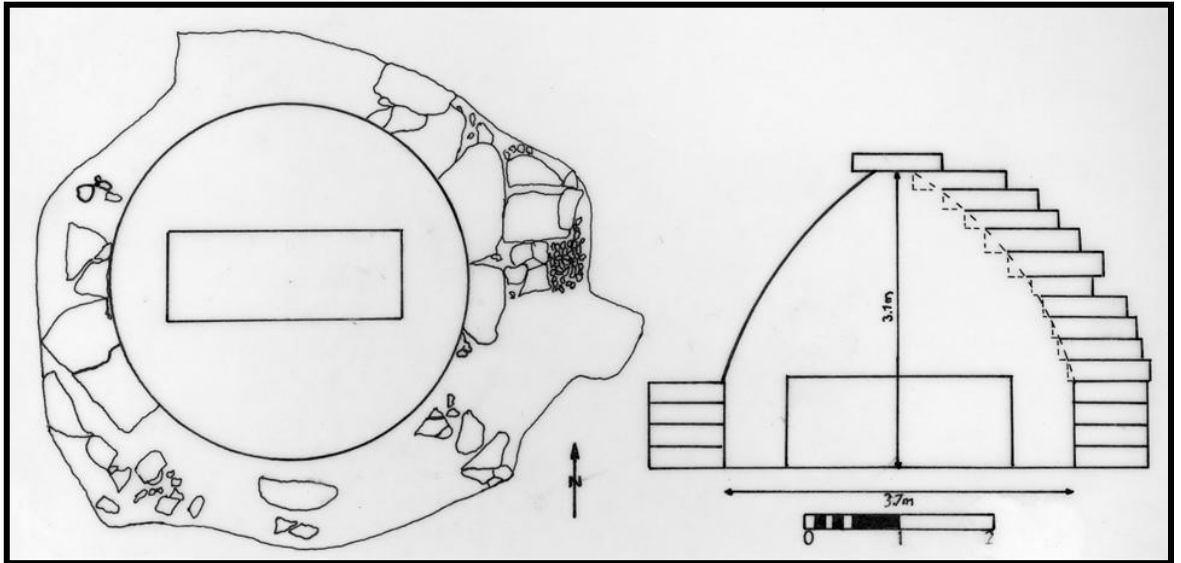
Resim 100. Dedetepe Tmls

Resim 101. Dedetepe Tmls

Resim 102. Çingenetepe Tmls (Körpe, Tombul, Sevinç 2001, 4)

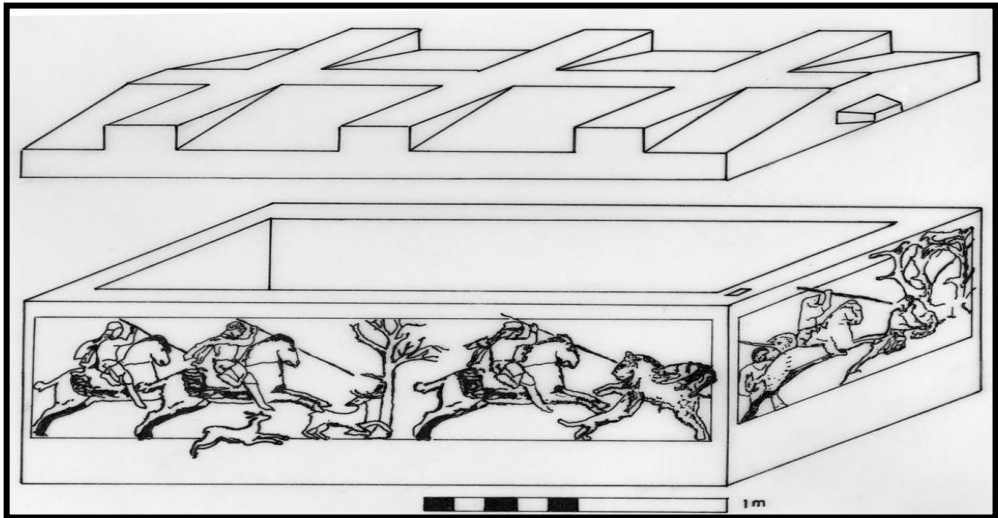
Resim 103. Çingenetepe Tmls (Körpe, Tombul, Sevinç 2001, 5)

Resim 104. Çingenetepe Greko-Pers Lahit (Körpe, Tombul, Sevinç 2001, 2–3)

Resim 105. Çingenetepe Greko-Pers Lahit (Körpe, Tombul, Sevinç 2001, 2–3)

Resim 106. Çingenetepe Greko-Pers Lahit (Körpe, Tombul, Sevinç 2001, 6)

Resim 107. Duman Köyü Kaya Mezarları

Resim 108. Duman Köyü Kaya Mezarı

Resim 109. Duman Köyü Sunu Çukuru

Resim 110. Duman Kutsal Alan Kuyu Mezar Ayrıntı

Resim 111. Duman Kutsal Alan Kuyu Mezar Ayrıntı

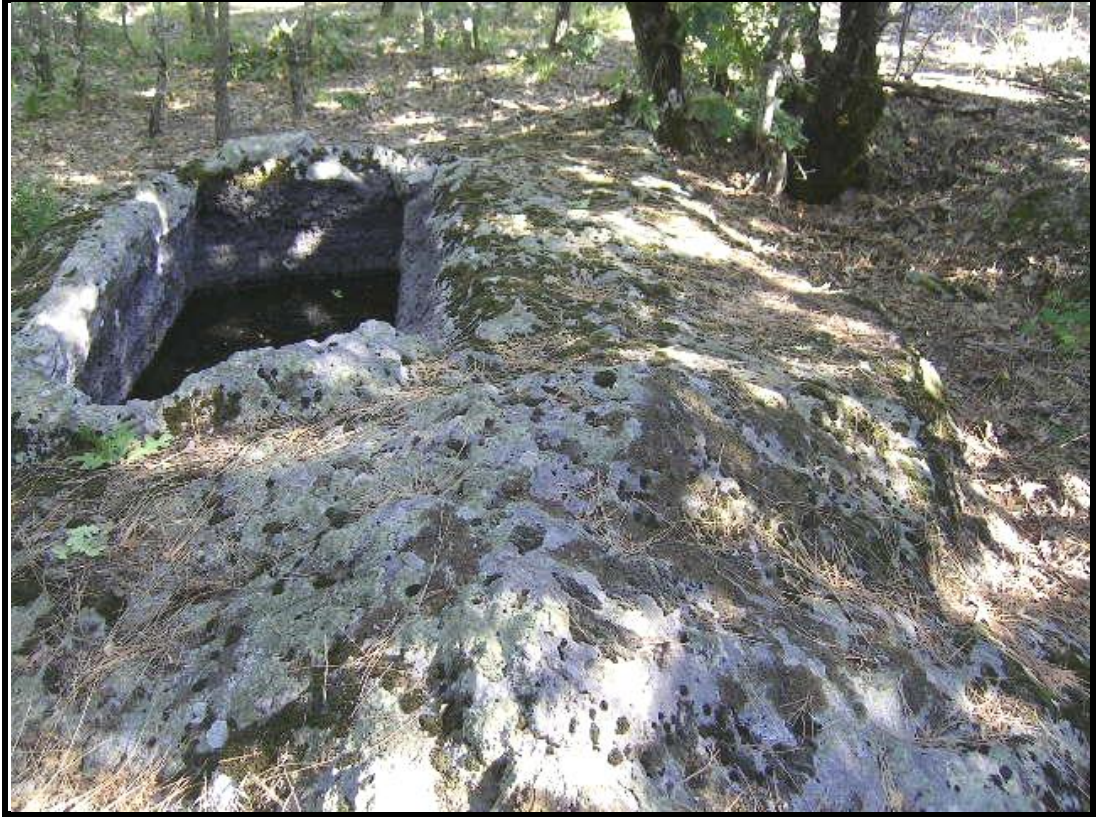
Resim 112. Kral kızı Kutsal Alanı ve Kaya Mezarı

Resim 113. Kral Kızı Kaya Mezarı

Resim 114. Uzunalan, İkili Mezar

Resim 115. Kadılar Kaya Mezarı

Resim 116. Kızılelma Anıt Mezar

Resim 117. Kızılelma Anıt Mezar

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Ertan KÜÇÜKEFE
Doğum Yeri ve Tarihi	Karakoca- 01.01.1968
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi– Fen Edebiyat Fakültesi Klasik Arkeoloji- 1992
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü- Arkeoloji Anabilim Dalı 1998
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	Ölü Gömme Gelenekleri, Mitoloji ve buna bağlı olarak Tanrılar- Tanrıçalar, Dinler Tarihi, Antropoloji ile Troas Bölgesi'nin Tarih ve Coğrafyası ayrıca, Müzecilik ve Doğu Anadolu Kültürleri konularında çalışmalar devam ediyor.
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü- Arkeoloji Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi- 1997-2006 Erzurum Müze Müdürlüğü - 2008 Halen devam ediyor.
İletişim	
E-Posta Adresi	ertankucukefe@gmail.com
Tarih	09.09.2011